

**ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ  
ΑΘΗΝΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΤΟΜΕΑΣ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ,  
ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ**

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:**

*«Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη  
χριστιανική χιλιετία»*

Σταύρος Αβαγιάννης

A.M. : 12301

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Αναπλ. Καθηγήτρια Ειρήνη Χριστινάκη

Αθήνα 2018

*«Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη  
χριστιανική χιλιετία»*

*Στην οικογένεια μου*

## **ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ**

|                     |    |
|---------------------|----|
| Συντομογραφίες..... | 11 |
| Πρόλογος.....       | 15 |
| Εισαγωγή.....       | 16 |

### **Κεφάλαιο 1<sup>ο</sup>**

#### **Το Παιδί, η Παιδική ηλικία**

**και η θέση του στην αρχαία Ελλάδα, την αρχαία Ρώμη,  
το αρχαίο Ισραήλ και το Βυζάντιο**

|                                           |    |
|-------------------------------------------|----|
| 1. Αρχαία Ελλάδα.....                     | 23 |
| 1.1. Η οικογένεια στην Αρχαία Ελλάδα..... | 23 |

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

|                                                          |    |
|----------------------------------------------------------|----|
| 1.2. Το παιδί και η ανατροφή του στην Αρχαία Ελλάδα..... | 24 |
| 2. Αρχαία Ρώμη.....                                      | 39 |
| 2.1. Η οικογένεια στην Αρχαία Ρώμη.....                  | 39 |
| 2.2. Το παιδί και η ανατροφή του στην Αρχαία Ρώμη.....   | 40 |
| 3. Αρχαίο Ισραήλ.....                                    | 53 |
| 3.1. Η οικογένεια στο Αρχαίο Ισραήλ.....                 | 53 |
| 3.2. Το παιδί και η ανατροφή του στο Αρχαίο Ισραήλ.....  | 56 |
| 4. Βυζάντιο.....                                         | 68 |
| 4.1. Η οικογένεια στο Βυζάντιο.....                      | 68 |
| 4.2. Το παιδί και η ανατροφή του στο Βυζάντιο.....       | 71 |

## **Κεφάλαιο 2<sup>ο</sup>**

### **Το Παιδί, η Παιδική ηλικία και οι αναφορές στην Αγία Γραφή**

|                                       |     |
|---------------------------------------|-----|
| 2.1. Αναφορές στη Καινή Διαθήκη.....  | 89  |
| 2.1.1. Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο.....   | 90  |
| 2.1.2. Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο.....     | 94  |
| 2.1.3 Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο.....      | 97  |
| 2.1.4. Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο.....    | 102 |
| 2.1.5. Επιστολές Παύλου.....          | 104 |
| 2.1.6. Καθολικές Επιστολές.....       | 106 |
| 2.2. Αναφορές στη Παλαιά Διαθήκη..... | 107 |
| 2.2.1. Γένεση.....                    | 108 |

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

|                                                                                             |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.2.2. Έξοδος.....                                                                          | 114 |
| 2.2.3. Λευιτικό .....                                                                       | 116 |
| 2.2.4. Αριθμοί.....                                                                         | 117 |
| 2.2.5. Δευτερονόμιο.....                                                                    | 119 |
| 2.2.6. Ιησούς του Ναυή – Κριταί – Ρούθ.....                                                 | 121 |
| 2.2.7. Α΄, Β΄, Γ΄ Βασιλειών – Β΄ Παραλειπομένων .....                                       | 123 |
| 2.2.8. Τωβίτ.....                                                                           | 125 |
| 2.2.9. Ιουδίθ – Σοφία Σειράχ – Ιώβ.....                                                     | 129 |
| 2.2.10. Ησαΐας.....                                                                         | 131 |
| 2.2.11. Ιερεμίας – Βαρούχ – Επιστολή Ιερεμίου – Θρήνοι Ιερεμία – Β΄ & Δ΄<br>Μακκαβαίων..... | 135 |

## **Κεφάλαιο 3<sup>ο</sup>**

### **Η προστασία της παιδικής ηλικίας σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας**

|                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.1. Ιεροί Κανόνες: Αναφορές στους Γονείς.....                          | 140 |
| 3.1.1. 15 <sup>ος</sup> Κανόνας της εν Γάγγρα Τοπικής Συνόδου.....      | 141 |
| 3.1.2. 16 <sup>ος</sup> Κανόνας της εν Γάγγρα Τοπικής Συνόδου.....      | 145 |
| 3.1.3. 25 <sup>ος</sup> Κανόνας της εν Καρθαγένη Τοπικής Συνόδου.....   | 149 |
| 3.1.4. 21 <sup>ος</sup> Κανόνας της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου .....       | 154 |
| 3.1.5. 6 <sup>ος</sup> Κανόνας της Πρωτοδευτέρας Συνόδου .....          | 159 |
| 3.2. Ιεροί Κανόνες: Αναφορές στο Παιδί και την Παιδική ηλικία.....      | 164 |
| 3.2.1. 47 <sup>ος</sup> Κανόνας των Αγίων και Πανσέπτων Αποστόλων ..... | 166 |
| 3.2.2. 2 <sup>ος</sup> Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου.....               | 170 |
| 3.2.3. 33 <sup>ος</sup> Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου.....              | 173 |

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

|                                                                          |     |
|--------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.2.4. 115 <sup>ος</sup> Κανόνας της εν Καρθαγένη Τοπικής Συνόδου .....  | 174 |
| 3.2.5. 19 <sup>ος</sup> Κανόνας του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή.....       | 177 |
| 3.2.6. 21 <sup>ος</sup> Κανόνας του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή.....       | 179 |
| 3.2.7. 22 <sup>ος</sup> Κανόνας του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή.....       | 180 |
| 3.2.8. 23 <sup>ος</sup> Κανόνας του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή.....       | 181 |
| 3.2.9. 26 <sup>ος</sup> Κανόνας του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή.....       | 182 |
| 3.2.10. 24 <sup>ος</sup> Κανόνας του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή.....      | 183 |
| 3.2.11. 40 <sup>ος</sup> Κανόνας της Στ' Οικουμενικής Συνόδου.....       | 184 |
| 3.2.12. 84 <sup>ος</sup> Κανόνας της Στ' Οικουμενικής Συνόδου.....       | 189 |
| 3.2.13. 37 <sup>ος</sup> Κανόνας του Αγίου Νικηφόρου του Ομολογητού..... | 193 |
| 3.3. Ιεροί Κανόνες: Αναφορές στα Υπεξούσια τέκνα.....                    | 195 |
| 3.3.1. 82 <sup>ος</sup> Κανόνας των Αγίων και Πανσέπτων Απόστόλων.....   | 196 |
| 3.3.2. 38 <sup>ος</sup> Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου.....               | 199 |
| 3.3.3. 42 <sup>ος</sup> Κανόνας της εν Καρθαγένη Τοπικής Συνόδου.....    | 202 |

*Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη  
χριστιανική χιλιετία*

---

Συμπεράσματα.....205

Βιβλιογραφία .....215

## ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

|       |                                      |
|-------|--------------------------------------|
| Τόμ.  | Τόμος                                |
| Μτφρ. | Μετάφραση                            |
| ΜΙΕΤ  | Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης    |
| Τεύχ. | Τεύχος                               |
| Vol.  | Volume                               |
| p.    | Page                                 |
| Αφοί  | Αδελφοί                              |
| ΘΗΕ   | Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια |
| σ.    | Σελίδα                               |

*Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη  
χριστιανική χιλιετία*

---

υποσημ.

Υποσημείωση

PG

Patrologia Greaca

**ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ**

Μτθ.

Ματθαίος

Μκ.

Μάρκος

Λκ.

Λουκάς

Ιω.

Ιωάννης

Α' Κορ.

Α' προς Κορινθίους

Εβρ.

Προς Εβραίους

Α' Ιω.

Α' Ιωάννη

**ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ**

|           |                 |
|-----------|-----------------|
| Γέν.      | Γένεση          |
| Έξ.       | Έξοδος          |
| Λευ.      | Λευιτικό        |
| Αρ.       | Αριθμοί         |
| Δευτ.     | Δευτερονόμιο    |
| Ιη.       | Ιησούς του Ναυή |
| Κρ.       | Κριτές          |
| Ρθ .      | Ρουθ            |
| Α' Βασιλ. | Α' Βασιλειών    |
| Β' Βασιλ. | Β' Βασιλειών    |

*Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη  
χριστιανική χιλιετία*

---

Γ' Βασιλ.

Γ' Βασιλειών

Β' Παραλ.

Β' Παραλειπομένων

Τω.

Τωβίτ

Ιουδ.

Ιουδίθ

Ησ.

Ησαΐας

Ιερ.

Ιερεμίας

Βαρ.

Βαρούχ

Θρ. Ιερ.

Θρήνοι Ιερεμία

Β' Μακ.

Β' Μακκαβαίων

Δ' Μακ.

Δ' Μακκαβαίων

Επ. Ιερ.

Επιστολή Ιερεμία

## Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

**Η** επαφή μου με τον κλάδο του Κανονικού Δικαίου, κατά την διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών, στο Τμήμα Θεολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, επηρέασε θετικά κατά πάρα πολύ τις πνευματικές και θεολογικές μου αναζητήσεις. Η παρούσα μελέτη αποτελεί τη διπλωματική εργασία του Α' Κύκλου Μεταπτυχιακών Σπουδών του ΠΜΣ του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας στην ειδίκευση του Κανονικού Δικαίου και αποτελεί το τελευταίο στάδιο μιας πολύχρονης προσπάθειας εμβάθυνσης στην Κανονική Επιστήμη.

Ευχαριστώ θερμά την κ. Ειρήνη Χριστινάκη, σύμβουλο καθηγήτρια της διπλωματικής μου εργασίας, για την αγαστή συνεργασία μας και την καθοδήγησή της, καθώς και όλους τους διδάσκοντες του ΠΜΣ του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας στην ειδίκευση του Κανονικού Δικαίου, οι οποίοι υπήρξαν δάσκαλοί μου. Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να αποδώσω και στα τρία μέλη της εξεταστικής επιτροπής για την βάσανο της ανάγνωση και κρίσης της παρούσας εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την σύζυγό μου, για την ηθική και έμπρακτη συμπαράστασή της και την ανάληψη οικογενειακών ευθυνών κατά τον χρόνο της έρευνας και της συγγραφής της εργασίας. Είναι πολύ σημαντικό στον οποιοδήποτε φύσεως «Γολγοθά», του κάθε ανθρώπου να υπάρχει ένας, «Σίμωνας Κυρηναίος».

Τέλος, ευχαριστώ τον Τριαδικό Θεό, που με αξίωσε να περατώσω επιτυχώς το δύσκολο έργο της εκπόνησης μιας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας.

Σταύρος Αβαγιάννης

Αθήνα 2018

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

**Τ**ο Κανονικό Δίκαιο είναι ο κλάδος της Θεολογίας, που ερευνά επιστημονικά και εκθέτει συστηματικά το διαμορφωμένο Δίκαιο της Εκκλησίας, το οποίο ρυθμίζει τη ζωή μέσα στο κόσμο με βάση τις επιταγές, που έδωσε ο Κύριος Ιησούς Χριστός και οι Απόστολοί Του. Αυτές οι επιταγές του Κυρίου και των Αποστόλων αποτελούν την βάση, επί της οποίας οικοδομούνται οι κανόνες δικαίου της Εκκλησίας, δηλαδή οι ρυθμίσεις των Ιερών Κανόνων, των εκκλησιαστικών διατάξεων, των ηθών, των εθίμων της Εκκλησίας<sup>1</sup>.

Οι Ιεροί Κανόνες ρυθμίζουν τη ζωή της Εκκλησίας *ἐν τῇ γῆϊνῃ αὐτῆς ὥσει* και δεν είναι απλώς νομικοί κανονισμοί, αλλά εφαρμογές των δογμάτων της Εκκλησίας της ἀποκαλυφθείσης παραδόσεως εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πρακτικῆς ζωῆς τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας<sup>2</sup>. Ρυθμίζουν το πολίτευμα, τη διοίκηση και τον εν γένει βίο της Εκκλησίας, παρέχοντας προστασία στη δογματική της διδασκαλία, τις χριστιανικές αξίες και ὅ,τι αποτελεί για την Εκκλησία αγαθό. Αποτελούν το θεμελιώδες δίκαιο της Εκκλησίας και έχουν σαφή σωτηριολογικό και θεραπευτικό, της αμαρτίας, χαρακτήρα<sup>3</sup>.

Η διδασκαλία των Οικουμενικών Συνόδων, οι Ιεροί Κανόνες και οι εκκλησιαστικές διατάξεις ρυθμίζουν ζητήματα σχετικά με το «πολίτευμα» και τη διοίκηση της Εκκλησίας. Θέτουν το πλαίσιο εντός του οποίου οι χριστιανοί καλούνται να βιώσουν την κατά Χριστόν ζωή, ως μέλη του

---

<sup>1</sup>Π. Ροδόπουλου, *Επιτομή Κανονικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 15.

<sup>2</sup>V. Lossky, *Η Μυστική Θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας*, μτφρ. Σ. Πλευράκη, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 206.

<sup>3</sup>Π. Χριστινάκη, *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἰ. κανόνες*, Αθήνα 1986, σ. 105.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

σώματος της Εκκλησίας, επιλύουν πρακτικά ζητήματα, που ανακύπτουν κατά την ιστορική πορεία της Εκκλησίας προς τα Έσχατα<sup>4</sup>. Ιδιαίτερα οι Ιεροί Κανόνες και οι εκκλησιαστικές διατάξεις, που βασίζονται σε αυτούς, περιέχουν κανόνες δικαίου, οι οποίοι όμως διαθέτουν θεολογικό υπόβαθρο, οι δε θεολογικές του προϋποθέσεις είναι εκκλησιολογικές<sup>5</sup> και εστιάζουν στην σωτηρία του ανθρώπου ως προσώπου<sup>6</sup>.

Το αντικείμενο έρευνας της Κανονικής Επιστήμης παρουσιάζει ποικιλία ως προς τη θεματολογία του. Οι Οικουμενικές Σύνοδοι, το ανώτατο νομοθετικό όργανο της Εκκλησίας, εκτός από τους όρους που διατύπωσαν και τους Κανόνες που θέσπισαν<sup>7</sup> για να θεμελιώσουν το πολίτευμα της Εκκλησίας και να προστατεύσουν το ποίμνιο από τις κακοδοξίες και τις αιρέσεις.

Επίσης, έλυσαν και ζητήματα του καθ' ολοκληρίαν εκκλησιαστικού βίου, όχι μόνον τάξεως και λατρείας, αλλά και ασκήσεως του ευαγγελικού ήθους στις διαπροσωπικές, οικογενειακές, επαγγελματικές και κοινωνικές σχέσεις. Τέλος, με τους Ιερούς Κανόνες επιτυγχάνεται η σωστή σχέση των μελών της Εκκλησίας με την όλη κτίση, τον υλικό και πνευματικό κόσμο. Οι Ιεροί Κανόνες είναι οδοδείκτες στην πορεία της καινής εν Χριστώ ζωής<sup>8</sup>.

---

<sup>4</sup>Βλ. Ε. Γιαννακοπούλου, *Η περί εσχάτων διδασκαλία κατά τα Πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων και τους Ιερούς Κανόνες. Η μετά θάνατον ζωή μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2004.

<sup>5</sup>Βλ. Β. Φειδά, «Ιστορικοκανονικά και Έκκλησιολογικά προϋποθέσεις Έρμηνείας τῶν Ἱερῶν Κανόνων», *ΕΕΘΣΠΑ* 18 (1972), σ. 235-286.

<sup>6</sup>Π. Χριστινάκη, *Τὰ ὑποκειμενικά στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἰ. κανόνες*, ὁ.π.

<sup>7</sup>Βλ. Π. Μπούμη, *Κανονικόν Δίκαιο*, Αθήνα 2003, σ. 19-20.

<sup>8</sup>Για τη διάκριση ὁρων και κανόνων, βλ. μεταξύ άλλων Π. Μπούμη, *Κανονικόν Δίκαιο*, ὁ.π., σ. 23, και Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β': Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σέ ἀντιπαράθεση μέ τή δυτική χριστιανοσύνη*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 398-399.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Οι Ιεροί Κανόνες και οι εκκλησιαστικές διατάξεις, μεταξύ των άλλων θεμάτων που πραγματεύονται, ασχολούνται και με τις σχέσεις γονέων και τέκνων και με την παιδική ηλικία, εν γένει. Οι αναφορές βέβαια είναι σποραδικές και λιγότερες σε σχέση με άλλα θέματα, στο σύνολο των Ιερών Κανόνων.

Ωστόσο, από οι αναφορές στην παιδική ηλικία, που απαντούν στους Ιερούς Κανόνες, είναι αρκετές για να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα για την προστασία της παιδικής ηλικίας και για τις σχέσεις γονέων και τέκνων.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται θεματολογικά ως εξής:

Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για την οικογένεια και την ανατροφή του παιδιού σε τέσσερις μεγάλους πολιτισμούς: α) στην αρχαία Ελλάδα, β) στην αρχαία Ρώμη, γ) στο αρχαίο Ισραήλ, δ) στο Βυζάντιο. Είναι πολύ σημαντικό για την παρούσα έρευνα να διερευνηθεί η σημασία της οικογένειας, καθώς επίσης και ο ρόλος των μελών της μέσα σε αυτήν. Η οικογένεια αποτελεί για κάθε κοινωνία τον μικρόκοσμό της. Κάθε οικογένεια αποτελείται από μέλη (πατέρα, μητέρα, παιδιά κ.ά.), τα οποία έχουν σαφείς και συγκεκριμένους ρόλους, μέσα σε αυτήν.

Βέβαια, οι ρόλοι και οι κανόνες, που διέπουν κάθε οικογένεια είναι άμεσα εξαρτημένοι από την εκάστοτε κοινωνία στην οποία ανήκει. Δηλαδή, διαφορετικά πράγματα ίσχυαν για την αρχαία ελληνική οικογένεια, διαφορετικά για την αρχαία ρωμαϊκή οικογένεια, διαφορετικά για την αρχαία ισραηλιτική και διαφορετικά πράγματα για την βυζαντινή οικογένεια. Κάθε πολιτισμός αναπτύσσεται και εξελίσσεται διαφορετικά από κάποιον άλλον. Αυτό έχει ως άμεση συνέπεια να εξελίσσεται και να αναπτύσσεται διαφορετικά και ο θεσμός της οικογένειας, από τους εκάστοτε πολιτισμούς.

## ***Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία***

---

Ωστόσο, η ανατροφή των παιδιών, όχι μόνον σήμερα, αλλά και στον αρχαίο πολιτισμένο κόσμο, ήταν σημαντικός παράγοντας για τη διατήρηση των ιδεωδών της κοινωνίας από τους μελλοντικούς πολίτες της. Η ορθή ανατροφή των παιδιών από τους γονείς συνεπαγόταν με τη προστασία της τρέχουσας κοινωνικής ηθικής, από την απειλή της παρακμής και του εκφυλισμού της. Υπό το πρίσμα αυτό, πέρα από τον θεσμό της οικογένειας, όπου γίνεται λόγος στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται αναφορά και στην ανατροφή των παιδιών από τους γονείς τους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται λόγος στις αναφορές, που λαμβάνουν χώρα για το παιδί και την παιδική ηλικία μέσα από το ιερό κείμενο της *Αγίας Γραφής*. Στην *Αγία Γραφή*, *Καινή* και *Παλαιά Διαθήκη* υπάρχει, όπως μαρτυρεί το *Ταμείο λέξεων της Αγίας Γραφής*, ένας σημαντικός αριθμός αναφορών στο παιδί και την παιδική ηλικία. Οι αναφορές αυτές καταγράφονται συστηματικά στο παρόν κεφάλαιο και σχολιάζονται ερμηνευτικά. Ο εστιασμός της εργασίας στο αγιογραφικό κείμενο πέρα από το κανονολογικό ενδιαφέρον έχει ως στόχο να καταδείξει ότι η παιδική ηλικία απασχόλησε θεολογικά τους συγγραφείς της *Θεόπνευστης Γραφής*.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, έχοντας παρουσιάσει το προχριστιανικό πλαίσιο, εντός του οποίου αναπτύχθηκε η χριστιανική θέαση της παιδικής ηλικίας, ολοκληρώνεται η έρευνα για την κανονική προστασία της, κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία, μέσα από την έρευνα στους *Ιερούς Κανόνες*, οι οποίοι αποτελούν, από τη θέσπισή τους μέχρι και σήμερα, θεμελιώδες διαχρονικό δίκαιο της Εκκλησίας.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας εκτός από τα δογματικά, εκκλησιαστικά και λειτουργικά ζητήματα, ασχολήθηκαν και με πτυχές της καθημερινής ζωής του πιστού πληρώματος του Ιησού Χριστού. Έτσι, μέσα στους *Ιερούς*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Κανόνες και τις εκκλησιαστικές διατάξεις υπάρχουν αναφορές σε ζητήματα, που αφορούν την οικογένεια, τα παιδιά και την παιδική ηλικία.

Στα συμπεράσματα γίνεται λόγος για τα πορίσματα της παρούσας βιβλιογραφικής έρευνας, μεμονωμένα αλλά και συγκεντρωτικά.

Σε αυτό το σημείο είναι πρόπον να αναφερθούμε και στη μεθοδολογία, που τηρήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία στηρίζεται στη μελέτη των πηγών και σε έγκριτες κατ' επιλογήν βιβλιογραφικές αναφορές.

Το πρώτο κεφάλαιο, με τον τρόπο που διαρθρώνεται βασίζεται εξ ολοκλήρου σε βιβλιογραφικές αναφορές, οι οποίες βοηθούν την έρευνα, ώστε να παρουσιαστούν ολοκληρωμένα και με επάρκεια τα στοιχεία, που αφορούν το παιδί και την παιδική ηλικία στους τέσσερις μεγάλους πολιτισμούς (Ελλάδα, Ρώμη, Ισραήλ και Βυζάντιο). Επιπλέον, σε αυτό το κεφάλαιο εφαρμόστηκε η ιστορικοσυγκριτική μέθοδος, αφού αναλύονται και συγκρίνονται έμμεσα οι έννοιες: οικογένεια, παιδιά και η ανατροφή παιδιών σε τέσσερις μεγάλους πολιτισμούς (ελληνικός, ρωμαϊκός, βυζαντινός, ισραηλιτικός), με σκοπό να γίνει φανερή η στάση του κάθε πολιτισμού στο θεσμό της οικογένειας και στο παιδί.

Το δεύτερο κεφάλαιο, έτσι όπως διαρθρώνεται στηρίζεται και αυτό εξ ολοκλήρου στην *Αγία Γραφή*. Η *Αγία Γραφή* αποτελεί το ιερό γράμμα για την Εκκλησία, και αυθεντική πηγή των απαρχών της κανονικής Παράδοσης, αφού περιέχει τις επιταγές, τις εντολές και τις απαγορεύσεις που έθεσε ο Ιδρυτής της, ο ίδιος ο Χριστός. Η θεολογία της Αγίας Γραφής, ερμηνευόμενη αλάθητα από την Ιερά Παράδοση αποτελεί τη βάση και το κριτήριο της Εκκλησίας, καθόσον *εις αυτήν κατὰ τρόπον μοναδικὸν καὶ*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

*ἀνεπανάληπτον ἔχει ἀποτυπωθῇ ἢ ἀποκάλυψις τοῦ θελήματος καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου*<sup>9</sup>.

Το τρίτο κεφάλαιο με τον τρόπο που αυτό διαρθρώνεται στηρίζεται στους Ιερούς Κανόνες. Στην εργασία αυτή οι υπό εξέταση Κανόνες λαμβάνονται από το κείμενο της έκδοσης των Ράλλη – Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ιερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ιερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, ενώ οι Κανόνες του αγίου Νικηφόρου Ομολογητοῦ και του αγίου Ιωάννου Νηστευτοῦ από το *Πηδάλιο* του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη και του Ιερομονάχου Αγαπίου. Επίσης, λαμβάνονται υπόψη τα σχόλια των τριων κλασικῶν κανονολόγων, Ζωναρά, Βαλσαμώνος και Αριστηνού, που περιέχονται στην έκδοση αυτή και τα σχόλια του *Πηδαλίου*.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ειπωθεί ότι οι Ιεροί Κανόνες, που αξιοποιούνται στη παρούσα διπλωματική εργασία παρουσιάζονται αυστηρά με χρονολογική σειρά ανά θεματική ενότητα, με εξαίρεση την πρόταξη των *Αποστολικῶν Κανόνων*, οι οποίοι ναι μεν χρονολογούνται τον 4<sup>ο</sup> αι. μ.Χ.<sup>10</sup>, πλήν όμως το περιεχόμενο τους απηχεί στην αρχαία Αποστολική Παράδοση. Έτσι, η παρουσίαση και η ερμηνεία τους μας προσφέρει έμμεσα το εξελικτικό διάγραμμα της συγκρότησης της κανονικής παράδοσης επί του θέματος.

---

<sup>9</sup>Γ. Καψάνη, *Η ποιμαντική διακονία κατὰ τοὺς Ιερούς Κανόνας*, Αθήνα 2003, σ. 20.

<sup>10</sup>Π. Ροδοπούλου, *Επιτομή Κανονικοῦ Δικαίου*, ό.π., σ. 47.

## Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο

### Π Ρ Ω Τ Ο

*Το Παιδί, η Παιδική ηλικία και η θέση του  
στην αρχαία Ελλάδα, την αρχαία Ρώμη,  
το αρχαίο Ισραήλ και το Βυζάντιο*

# 1. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

## 1.1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

**Η** μικρότερη μονάδα της ελληνικής κοινωνίας ήταν η οικογένεια. Η ολοκληρωμένη οικογένεια, για την αρχαία ελληνική κοινωνία, αποτελούταν από τον άνδρα και την γυναίκα, δηλαδή τους συζύγους, τα παιδιά και ενδεχομένως τους οικιακούς δούλους.

Η οικογένεια αποτελούσε για την αρχαία Ελλάδα μια νομική, λατρευτική και οικονομική ενότητα προσώπων. Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του θεσμού της οικογένειας, στην αρχαία Ελλάδα, ήταν ότι συνιστούσε μια νομική ενότητα προσώπων με συγκεκριμένους ρόλους.

Συγκεκριμένα, η γυναίκα – σύζυγος μαζί με τα παιδιά (κόρες – ανήλικοι υιοί) και τους οικιακούς δούλους, σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο των περισσότερων πόλεων κρατών της κλασικής περιόδου δεν είχαν δικαιώματα, πράγμα που σημαίνει ότι ο πατέρας – σύζυγος λειτουργούσε ως κύριος και κηδεμόνας των ίδιων και ολόκληρης της περιουσίας, δηλαδή τους εξουσίαζε όλους «de facto»<sup>11</sup>.

Η ελληνική οικογένεια δεν ήταν μόνο μια νομική ενότητα ατόμων, αλλά και μια λατρευτική κοινότητα, στο πλαίσιο της λατρείας του «Ερκειού Διός», και πολλών άλλων θεοτήτων, που λατρεύονταν από τα μέλη της οικογένειας. Η λατρευτική αυτή κοινότητα αποτελούσε αφενός λόγω της οικογενειακής της σχέσης

---

<sup>11</sup>M. Broadbent, *Studies in Greek Genealogy*, Leiden 1968, σ. 119 - κ.εξ.

και της κοινής λατρείας του «πατρώου Απόλλωνα», τμήμα του γένους, που απέδιδε την προέλευση του σε κοινούς προγόνους και αφετέρου αποτελούσε τμήμα μιας αδελφότητας (φρατριάς) με κοινή λατρεία του λεγόμενου «φρατρίου Διός».

Η οικογένεια αποτελούσε τέλος, και μια οικονομική ενότητα. Στην κλασική εποχή, η οικονομική βάση μιας αρχαίας οικογένειας, εκτός από τα αγαθά που αποκτούσε η ίδια με αγορά ή με την τέχνη που ασκούσε, συγκροτούνταν και από τη γαιοκτησία, τον κλήρο, αφού η δομή της οικονομίας είχε έντονα αγροτικό χαρακτήρα, ακόμη και για τους κατοίκους της πόλης.

Βασική έγνοια κάθε οικογένειας ήταν να αποκτήσουν πολλά παιδιά, διότι με αυτόν τον τρόπο θα ολοκληρώνονταν ο κύκλος της ζωής τους. Η τεκνοποίηση για τους αρχαίους Έλληνες ήταν ο πρωταρχικός λόγος για τον οποίο παντρεύονταν. Κάθε ελληνική οικογένεια επιθυμούσε απαραίτητα ένα υιό – συνεχιστή της οικογενειακής παράδοσης. Η απόκτηση ενός αγοριού σήμαινε αυτόματως την συνέχιση του οικογενειακού ονόματος, την συνέχιση της λατρευτικής παράδοσης και, τέλος, την συνέχιση της «φροντίδας» της μνήμης των προγόνων<sup>12</sup>.

## 1.2. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ

### ΕΛΛΑΔΑ

Κατά την κλασσική αρχαιότητα, γυναίκες και άνδρες θεωρούσαν τη δημιουργία απογόνων, πρωταρχική λειτουργία της ενήλικης ζωής τους.

---

<sup>12</sup> W. Lacey, *The family in Classical Greece*, London 1968, σ. 26, 54- 55.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Πράγματι, η κυοφορία και η γέννηση νόμιμων παιδιών και μάλιστα αγοριών, δεν αποτελούσε μόνο την κύρια υποχρέωση της γυναίκας προς την οικογένειά της και φυσικά τον σύζυγό της, αλλά και την κυριότερη συνεισφορά της προς το σύνολο της κοινωνίας στο οποίο ζούσε. Επομένως, πρωταρχικός σκοπός του γάμου ήταν η τεκνοποιία.

Μάλιστα, στα λεγόμενα «προικοσύμφωνα» της κλασικής εποχής υπάρχει συχνά η φράση «ἐπ' ἀρότῳ παίδων ἄγομαι γαμετήν», που σημαίνει «νυμφεύομαι με σκοπό να τεκνοποιήσω». Ο γάμος για τους αρχαίους Έλληνες, δεν είχε ως σκοπό μόνο την «ηδονή», που προκύπτει από την ένωση δύο ανθρώπων διαφορετικού φύλου ή την συντροφικότητα που αναπτύσσεται μέσα από την αρμονική συνύπαρξη ενός άνδρα και μιας γυναίκας. Ο απόλυτος σκοπός του γάμου τόσο στην αρχαία Αθήνα όσο και στην αρχαία Σπάρτη, αλλά και σε όλο τον ελλαδικό χώρο, εν γένει, ήταν η γέννηση ενός ή περισσότερων παιδιών<sup>13</sup>.

Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν ότι η απόκτηση παιδιών σήμαινε ανάπτυξη, εξέλιξη και αναζωογόνηση τόσο της οικογένειας όσο και της κοινωνίας. Για αυτό το λόγο, από πολύ νωρίς υπήρχαν στην κλασική Ελλάδα νομοθετικές ρυθμίσεις, που προστάτευαν το παιδί από την εμβρυική, μάλιστα, κατάστασή του. Η άμβλωση για παράδειγμα, τιμωρούνταν αυστηρά και αυτό γιατί με αυτήν οι γυναίκες που την διέπρατταν διέκοπταν όχι μόνο τον κύκλο της ζωής του παιδιού τους, αλλά και την εξέλιξη τόσο της οικογένειας όσο και της κοινωνίας (πληθυσμιακή εξέλιξη)<sup>14</sup>.

Για τους αρχαίους Έλληνες, το κομβικό σημείο το οποίο έδινε την ευκαιρία της εξέλιξης της οικογένειας, αλλά και της κοινωνίας ήταν ο τοκετός της γυναίκας. Όταν μάλιστα πλησίαζε ο χρόνος του τοκετού των

---

<sup>13</sup>C. Patterson, *The family in Greek History*, UK 2001, σ. 107-114.

<sup>14</sup>B. Ξενίδου-Schild, *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα*, Αθήνα 2001, σ. 299.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

γυναικών, οι ετοιμόγεννες γυναίκες προσέφεραν θυσίες και δώρα σε διάφορες θεότητες με σκοπό ότι θα τύγχαναν της ευλογίας και της βοήθειάς τους, για μια καλή, εύκολη και φυσικά ανώδυνη γέννηση.

Η γέννηση ενός παιδιού ήταν ένα γεγονός, που τα μέλη του οίκου και της πόλης το αντιμετώπιζαν με μεγάλο δέος και φόβο, διότι τόσο η ζωή όσο και ο θάνατος «συντρόφευαν» τη μητέρα και το νεογνό. Οι πόνοι και το αίμα συνδέονταν με τον θάνατο, η γέννηση και η επιβίωση ενός παιδιού σήμαινε υπευθυνότητα για την οικογένεια και εξασφάλιση του μέλλοντος του οίκου και της πόλης, ενώ η επιβίωση της λεχώνας σήμαινε εξασφάλιση της φροντίδας των αγοριών μέχρι τα επτά τους χρόνια, (από αυτή την ηλικία και μετά το αναλάμβανε η κοινωνία των ανδρών), και των κοριτσιών μέχρι τη στιγμή του γάμου τους<sup>15</sup>.

Ο πιθανός θάνατος της μητέρας ή του παιδιού κατά την διάρκεια του τοκετού μετέτρεπε τον καθένα που ερχόταν σε επαφή με αυτό το φαινόμενο σε «ακάθαρτο». Για το λόγο αυτό, τα μέλη του οίκου προστάτευαν την ευημερία τόσο του οίκου όσο και της πόλης και φυσικά την ετοιμόγεννη, από τα κακά πνεύματα και τους δαίμονες, βάφοντας τα θυρώματα του οίκου με πίσσα και ετοιμάζοντας στην ετοιμόγεννη γυναίκα ένα αρκετά ζεστό, αλλά και απομονωμένο χώρο, για να πραγματοποιηθεί ο τοκετός<sup>16</sup>.

---

<sup>15</sup>Π. Δημόπουλου, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα 1933, σ. 152-154.

<sup>16</sup>Βλ. επίσης: N. Demand, *Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece*, London 1994, σ. 11-15: Ο τοκετός θεωρούταν διαδικασία μιαρή, που προκαλούσε δηλαδή πνευματική μόλυνση. Για το λόγο αυτό, απαγορευόταν να πραγματοποιείται σε ιερά. Η νέα μητέρα θεωρούνταν μολυσμένη τουλάχιστον για τις δέκα πρώτες ημέρες μετά τη γέννα. Στο διάστημα αυτό ήταν περιορισμένη στο σπίτι και με ελάχιστους ανθρώπους ερχόταν σε επαφή. Το μίasma δεν περιοριζόταν μόνο σε αυτή, αλλά σε οποιονδήποτε βοήθησε στον τοκετό ή βρισκόταν στο σπίτι την ώρα του τοκετού. Όσοι εκτέθηκαν στην μόλυνση, δεν επιτρεπόταν να

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Από την στιγμή που το νεογέννητο παιδί πέρασε με ασφάλεια την πρώτη και πιο δύσκολη, για την εποχή εκείνη, δοκιμασία (τοκετός), δηλαδή να ζει και να είναι γερό<sup>17</sup>, με τον κίνδυνο του θανάτου να ελλοχεύει, ταυτίζεται με τον μελλοντικό του ρόλο στη ζωή της πόλης για την ευημερία και την συνέχειά της<sup>18</sup>. Όμως κατά την αρχαιότητα δεν ήταν όλα τα βρέφη ευπρόσδεκτα.

Τα παιδιά, κυρίως, που γεννιούνταν εκτός γάμου και θεωρούνταν παράνομα ή αυτά που γεννιούνταν με κάποια αναπηρία (πνευματική ή σωματική) ή δυσμορφία ήταν μη αποδεκτά και για τους γονείς, αλλά και για την ίδια την κοινωνία. Επιπλέον, στους αρχαίους Έλληνες δεν άρεσαν οι εκτεταμένες οικογένειες, γιατί κόστιζαν αρκετά.

Τα παιδιά, για παράδειγμα, έπρεπε να λάβουν την κατάλληλη μόρφωση και παιδεία, και να είναι εξασφαλισμένα με μια ικανή προίκα τα κορίτσια, και, με μια υπολογίσιμη περιουσία τα αγόρια, καταστάσεις εξαιρετικά δαπανηρές για τους γονείς.

---

εισέρχονται σε ιερά ή να ασκούν τη λατρεία. Αυτή η απομόνωση των δέκα πρώτων ημερών είχε χαρακτήρα θρησκευτικό, επιπλέον όμως κάλυπτε και πρακτικές ανάγκες: Τον αποκλεισμό της γυναίκας από τις δουλειές της καθημερινής ζωής και τη βιολογική προστασία της μητέρας και του βρέφους από τους κινδύνους, που ελλόχευε η έκθεσή τους στον έξω κόσμο τις πρώτες αυτές κρίσιμες ημέρες.

<sup>17</sup>Βλ. J. Hooker, *The Ancient Spartans*, UK 1980, σ. 132-143: Σε ορισμένες περιπτώσεις μετά την γέννα πραγματοποιούνταν κάποια είδη εξετάσεων με σκοπό να αποδεχθεί ότι το νεογέννητο παιδί ήταν γερό. Έτσι, για να αποδειχθεί η υγεία του παιδιού πραγματοποιούσαν διάφορες εξετάσεις αντοχής. Για παράδειγμα, στην Αθήνα έπλεναν τα νεογέννητα παιδιά με νερό χλιαρό προς κρύο. Στην αρχαία Σπάρτη έπλεναν τα νεογέννητα παιδιά μέσα σε κρασί πιστεύοντας πως ένα μη υγιές παιδί δεν μπορεί να αντέξει στο κρασί. Υπάρχουν γραπτές πηγές, που αναφέρουν πως στην Σπάρτη τα έπλεναν τα νεογέννητα και σε ούρα ζώων για να αποδειχθεί η υγεία τους.

<sup>18</sup>M. Austin & P. Vidal - Naquet, *Economic and Social History of Ancient Greece: An Introduction*, UK 1977, σ. 263-κ.εξ.

Τόσο η κοινή λογική όσο και ο νόμος επέτρεπε στον πατέρα, ιδίως αν είχε ήδη ένα ή δύο παιδιά, να ασκεί το δικαίωμα της επιλογής για την διατήρηση ή την απόρριψη του βρέφους. Μέσα στις πρώτες πέντε ημέρες της ζωής του, έπρεπε να ληφθεί η απόφαση. Συνηθέστερα απέρριπταν τα θηλυκά βρέφη, παρά τα αρσενικά. Σε περιπτώσεις που η οικογένεια είχε ήδη πολλά αγόρια, η έλευση μιας κόρης έφερνε απογοήτευση ή στην περίπτωση που το βρέφος είχε κάποια παραμόρφωση ή φυσικό ελάττωμα ή ορατή αναπηρία, η απόφαση ήταν προφανής.

Τοποθετούσαν το νεογέννητο μέσα σε ένα καλάθι ή συνηθέστερα μέσα σε ρηχό αγγείο και το άφηναν «έκθετο»<sup>19</sup> σε κάποιο δημόσιο χώρο, π.χ. στην Αγορά, ή κοντά στο Γυμνάσιο, ή στην είσοδο κάποιου ναού. Συνήθως, το βρέφος πέθαινε από την πείνα, την δίψα ή τις καιρικές συνθήκες. Ήταν δυνατόν όμως και να σωθεί. Στη περίπτωση που ο λόγος της απόρριψης ήταν προφανής και οφειλόταν σε φυσικό ελάττωμα, το βρέφος δεν το άγγιζε κανείς και ο θάνατος του ήταν βέβαιος.

Εάν, όμως, φαινόταν υγιές το έκθετο βρέφος, ίσως κάποιος να το αναλάμβανε στη περίπτωση που το έβρισκε. Αν λοιπόν, ήταν τυχερό

---

<sup>19</sup>Η απόρριψη ενός βρέφους μέσω της «έκθεσής» του, αποτέλεσε κοινωνικό φαινόμενο κατά την αρχαιότητα. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι δεν ήταν συνώνυμο με την βρεφοκτονία. Οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς χρησιμοποιούν τους όρους «ἐκτίθημι» ή «ἀποτίθημι» ή «ἐκβάλλω», όταν αναφέρονται σε έκθετα νεογέννητα με σαφή διαχωρισμό από τη βρεφοκτονία. Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ «ἐκτίθημι» και «παιδοκτονέω» βρίσκεται όχι τόσο στη φύση της πράξης όσο στη θέση του θύματος. Η θανάτωση ή η πρόκληση του θανάτου ενός νεογέννητου τις πρώτες ημέρες της ζωής του ήταν κάτι διαφορετικό - νομικά ηθικά αλλά και εννοιολογικά - από τη θανάτωση ενός παιδιού, που είχε αναγνωριστεί ως μέλος της οικογένειας και είχε λάβει το όνομά του. Βλ. Μ. Αθανασοπούλου & Μ. Δρακοπούλου, «Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα παιδιά στην αρχαία Ελλάδα», *Το βήμα του Ασκληπιοῦ*, τόμ. 9, τεύχ. 1, Ιανουάριος - Μάρτιος 2010, Αθήνα 2010, σ. 52-60.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

μπορεί να γινόταν το «θρεπτό» τέκνο κάποιου άτεκνου ζευγαριού και να ανατρεφόταν σαν αθηναίος πολίτης ή αθηναία κόρη.

Όμως οι προθέσεις δεν ήταν πάντα αγνές. Δεν ήταν σπάνιο το ενδεχόμενο να ανατραφούν τα έκθετα παιδιά, με σκοπό να γίνουν δούλοι ή και εταίρες τα κορίτσια. Ως αποτέλεσμα αυτής της τακτικής, ο αριθμός των παραμορφωμένων ή αναπήρων παιδιών στην κλασσική Αθήνα θα ήταν ελάχιστος, αφού κανείς δεν θα σκεφτόταν να κρατήσει και να μεγαλώσει ένα μωρό με εμφανή σημάδια παραμόρφωσης ή αναπηρίας<sup>20</sup>.

Στην περίπτωση που ο πατέρας επέλεγε να αναθρέψει το παιδί του και να μην το εκθέσει, τότε έπρεπε γνωστοποιήσει δημόσια την απόφασή του<sup>21</sup>. Έτσι, εάν το νεογέννητο ήταν γένους αρσενικού, οι γονείς του κρεμούσαν έξω από την θύρα του σπιτιού ένα στεφάνι από κλαδιά ελιάς, αν όμως ήταν γένους θηλυκού, κρεμούσαν μια δέσμη από μάλλινες κλωστές.

Τόσο το στεφάνι από κλαδιά ελιάς όσο και η δέσμη των μάλλινων κλωστών είχαν προστατευτική δύναμη και αποτροπιαστικό χαρακτήρα για δαίμονες και κακά πνεύματα. Μάλιστα, αυτά τα δύο σύμβολα, κλαδί

---

<sup>20</sup>W. Davis, *A Day In Old Athens: A Picture Of Athenian Life*, New York 1914, σ. 46.

<sup>21</sup>Η πατρική εξουσία ήταν ιδιαίτερα ισχυρή εξαιτίας, τόσο της νομοθεσίας όσο και των κοινωνικών αντιλήψεων της εποχής. Φαίνεται πως σε αυτές τις αντιλήψεις, περισσότερο παρά σε νομική κατοχύρωσή της οφειλόταν η υποχρέωση του γιου να ζητήσει τη συγκατάθεση του πατέρα, για να παντρευτεί. Μία άλλη μορφή άσκησης της πατρικής εξουσίας πραγματοποιούνταν με κήρυκα, ο οποίος ανακοίνωνε σε όλη την πόλη την απόφαση του πατέρα να αποκλείσει από τον οίκο το γιο του. Μία τέτοια τιμωρία μπορούσε βέβαια να εφαρμοστεί μόνον ύστερα από εξαιρετικά σοβαρά παραπτώματα. Επίσης, ο πατέρας είχε την εξουσία, όπως αναφέρθηκε να δώσει προς έκθεση όποιο παιδί ήθελε, αλλά και να υποχρεώσει την γυναίκα του σε έκτρωση αν θεωρούσε την εγκυμοσύνη της ανεπιθύμητη. Ό.π.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ελιάς και κλωστές, αντιστοίχως για τον άνδρα και την γυναίκα, τους συνόδευαν σε όλη τη μετέπειτα ζωής τους, προστατευτικά<sup>22</sup>.

Με δύο τελετές επιπλέον, τα «Αμφιδρόμια» και τη «Δεκάτη», επιβεβαιώνονταν η απόφαση του κυρίου του οίκου για την επίσημη αποδοχή του παιδιού στην οικογένεια. Με την τελετή των Αμφιδρομιών όλα τα μέλη της οικογένειας υποχρεώνονταν και επίσημα να φροντίσουν αφενός την επιβίωση του παιδιού τους και αφετέρου την ευημερία του.

Έτσι, με αυτή τη τελετή το παιδί γινόταν αυτόματα μέλος της κοινότητας, μια ιδιότητα που δεν μπορούσε ποτέ να χάσει, εφόσον έγινε αποδεκτό από τον οίκο, του οποίου τα μέλη ήταν νόμιμοι πολίτες. Τα Αμφιδρόμια εορτάζονταν είτε την πέμπτη είτε την δέκατη ημέρα μετά την γέννηση του παιδιού<sup>23</sup>.

Οι ευπορότερες οικογένειες στην Αθήνα και στις ιωνικές πόλεις γιόρταζαν και την Δεκάτη. Αυτή η τελετή λάμβανε χώρα την δέκατη ημέρα μετά την γέννηση του παιδιού, στην οποία έδιναν επίσημα στο παιδί ένα όνομα. Υπήρχε το έθιμο στην αρχαία Ελλάδα, να δίνεται στο πρώτο άρρενα απόγονο το όνομα του παππού από την πλευρά του πατέρα, φυσικά.

Με αυτόν τον τρόπο έκλεινε ο τριμερής κύκλος φυσικής αναγέννησης (πατέρας – υιός – εγγονός), καθώς είχε αποδειχθεί η γονιμική δύναμη του υιού. Από εκείνη τη στιγμή (ονοματοδοσία), η έκθεση του παιδιού δεν επιτρέπονταν πλέον, από τον σχετικό νόμο περιεκθέσεως βρέφους της πόλης κράτους.

---

<sup>22</sup>Τα κλαδιά ελιάς για τους άνδρες θα έπαιζαν σημαντικό ρόλο στις διάφορες θρησκευτικές τους υποχρεώσεις μελλοντικά, ενώ το μαλλί θα χρησιμοποιούνταν για τον αργαλειό από το κορίτσι, στο χώρο του γυναικωνίτη. Ό.π.

<sup>23</sup>R. Garland, *Daily life of the Ancient Greeks*, London 1998, σ. 58.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Το παιδί χρειαζόταν όμως να γίνει επίσημα αποδεκτό και από την ίδια την πόλη, στην οποία είχε γεννηθεί. Αυτή η επισημοποίηση γινόταν αποκλειστικά και μόνο με την εγγραφή του στους καταλόγους της «φρατρίας».

Στις ιωνικές πόλεις, αλλά και στην κλασική Αθήνα, η καταγραφή των αρρένων τέκνων στους καταλόγους της φρατρίας γινόταν μια φορά τον χρόνο, κατά την τρίτη μέρα της εορτής των «Απατουρίων». Σε αυτή την εορτή όλα τα μέλη της φρατρίας, σε μια κοινή σύναξη, ανέφεραν στους επικεφαλείς, φράτορες, τα νεοεισερχόμενα μέλη.

Ο πατέρας ή ένας εκπρόσωπός του ορκιζόταν ότι το αγόρι ήταν νόμιμο τέκνο, που είχε προέλθει από κανονικό γάμο με ελεύθερη πολίτιδα και, αν δεν εκφραζόταν αντίρρηση, το νέο μέλος εγγραφόταν κατευθείαν στους καταλόγους. Δεν είναι ιστορικά σαφές αν η ίδια διαδικασία τηρούταν και για τα κορίτσια<sup>24</sup>.

Κατά την διάρκεια των έξι πρώτων ετών της ζωής των παιδιών, αγοριών και κοριτσιών, την αποκλειστική τους φροντίδα είχε η μητέρα μαζί με το γυναικείο υπηρετικό προσωπικό, ενώ ο πατέρας των παιδιών δεν είχε αυτή την χρονική περίοδο, σχεδόν καμία πρακτική ανάμειξη στη φροντίδα και την ανατροφή των τέκνων του<sup>25</sup>.

Μετά τον τοκετό, η μητέρα αναλάμβανε το θηλασμό και τη φροντίδα του παιδιού στο γυναικωνίτη της οικίας. Στα πλουσιότερα σπίτια για τις καθημερινές ανάγκες των παιδιών, εκτός από το θηλασμό, φρόντιζε αρχικά η «τροφός», ενώ αργότερα ο «παιδαγωγός». Η τροφός ήταν συνήθως μια δούλη ή φτωχή ελεύθερη γυναίκα, η οποία αναλάμβανε την

---

<sup>24</sup>Π. Δημόπουλου, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, ό.π., σ. 156-157.

<sup>25</sup>H. Blanck, *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων*, μτφρ. Α. Μουστάκα, Αθήνα 2004, σ. 167.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

καθημερινή φροντίδα του παιδιού και ήταν υπεύθυνη για τη σωματική του υγιεινή, την τροφή, την εκπαίδευση και την αυτονομία του.

Ο γυναικωνίτης ήταν ουσιαστικά ο χώρος στον οποίο ζούσαν τα παιδιά με την μητέρα τους, μέχρι την ηλικία των έξι ετών. Σε αυτό το χώρο τα παιδιά δέχονταν σχεδόν όλα τα ερεθίσματα, για την ανάπτυξη τους και για την μετέπειτα ζωή τους σαν άνδρες ή γυναίκες – πολίτες – μιας πόλης.

Στο γυναικωνίτη μάθαιναν, επίσης, τα αγόρια και τα κορίτσια τους ρόλους τους, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του φύλου τους είτε στο χώρο του οίκου είτε στη δημόσια ζωή της πόλης. Από την μητέρα τους μάθαιναν τα παιδιά ότι είναι καθήκον και υποχρέωση τους, η φροντίδα της συνέχειας και της ευημερίας της πόλης και φυσικά του οικογενειακού οίκου<sup>26</sup>.

Με την συμπλήρωση και του εβδόμου έτους της ηλικίας τους, τα αγόρια στην αρχαία Αθήνα τα εμπιστεύονταν σε ένα οικιακό δούλο, τον «παιδαγωγό», ο οποίος ασκούσε έναν εκπαιδευτικό, αλλά και προστατευτικό ρόλο συνάμα. Τα κορίτσια εξακολουθούσαν να μένουν στο γυναικωνίτη, υπό την εποπτεία της μητέρας τους.

Κύρια υποχρέωση του παιδαγωγού ήταν να συνοδεύει τα αγόρια από το σπίτι στο σχολείο και από το σχολείο στο σπίτι, με σκοπό να τα προφυλάξει από κακόβουλες ενοχλήσεις, στις οποίες φυσικά συγκαταλέγονται και οι προσπάθειες για σεξουαλικές προσεγγίσεις ομοφυλοφιλικού χαρακτήρα<sup>27</sup>.

Εκτός από την προστασία, που παρείχε ο παιδαγωγός στα αρσενικά τέκνα ενός οίκου έπρεπε να φροντίζει επιπλέον και την σωστή συμπε-

---

<sup>26</sup>M. Golden, *Children and Childhood in Classical Athens*, UK 1990, σ. 123.

<sup>27</sup>H. Blanck, *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων*, ό.π., σ. 167-168.

## ***Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία***

---

ριφορά του μαθητή του, στον οποίο σημειωτέον είχε το απόλυτο δικαίωμα από τον κύριο του και πατέρα του παιδιού, να τιμωρεί όποτε αυτός το κρίνει απαραίτητο. Για το σκοπό αυτό, οι παιδαγωγοί κρατούσαν ένα χαρακτηριστικό, για το επάγγελμά τους, ραβδί<sup>28</sup>.

Παρόλο που τα παιδιά δεν ήταν υποχρεωμένα από νόμο της εκάστοτε πόλης – κράτους να πηγαίνουν στο σχολείο, ο Αθηναίος πατέρας αισθανόταν την ηθική υποχρέωση απέναντι στην κοινωνία, αλλά και απέναντι στο παιδί του, να το στείλει στο σχολείο με σκοπό την ηθική και πνευματική του καλλιέργεια.

Η στοιχειώδης εκπαίδευση σε πολλές πόλεις της αρχαίας Ελλάδας δεν ήταν κρατική. Λειτουργούσε σε ιδιωτική βάση και οι διδάσκαλοι πληρώνονταν απευθείας από τους γονείς. Το μάθημα λάμβανε χώρα σε απλές αίθουσες και όχι σε ειδικά διαμορφωμένους – σχολικούς – χώρους . Τρία θεωρούνταν τα κεφαλαιώδη μορφωτικά μέσα, στα οποία όφειλε να στρέψει την προσοχή του ο Αθηναίος πατέρας για το παιδί του<sup>29</sup>.

Γράμματα, μουσική και γυμναστική αποτελούσαν την βασική ή γενική εκπαίδευση. Ο «Γραμματιστής» ήταν ο δάσκαλος, που μάθαινε στον νεαρό αγόρι τα γράμματα (ανάγνωση και γραφή). Ο «Κιθαριστής» αναλάμβανε την μουσική διαπαιδαγώγηση, ενώ μεγάλη σημασία δινόταν και στην άσκηση του σώματος, η οποία γινόταν υπό την εποπτεία ενός ειδικού δασκάλου, του «Παιδοτρίβη».

Η διάρκεια αυτής της βασικής σχολικής εκπαίδευσης διαρκούσε από την ηλικία των επτά ετών μέχρι την ηλικία της εφηβείας, δηλαδή μέχρι τα δεκαπέντε, ίσως και μέχρι τα δεκαεπτά έτη. Βέβαια, όπως αναφέρθηκε, λόγω του ότι δεν υπήρχαν νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με

---

<sup>28</sup>L. Beaumont, *Childhood in Ancient Athens*, New York 2012, σ. 112-115.

<sup>29</sup>R. Flaceliere, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, μτφρ. Γ. Βανδώρου, Αθήνα 1974, σ. 119.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

την εκπαίδευση, ο χρόνος λήξης της παρακολούθησης των μαθημάτων του βασικού τριπτύχου βρισκόταν σε άμεση εξάρτηση από την οικονομική κατάσταση και την καλή θέληση και διάθεση του πατέρα<sup>30</sup>.

Στην αρχαία Σπάρτη, τα πράγματα ήταν τελείως διαφορετικά σχετικά με την ανατροφή και την εκπαίδευση των παιδιών, από την αρχαία Αθήνα. Συγκεκριμένα, από το έβδομο έτος της ηλικίας του αγοριού την ανατροφή του την αναλάμβανε η πολιτεία με την βοήθεια των «παιδονόμων».

Οι παιδονόμοι ήταν ελεύθεροι πολίτες της Σπάρτης, οι οποίοι ως κρατικοί λειτουργοί αναλάμβαναν το έργο της διαπαιδαγώγησης των αγοριών της πόλης. Βέβαια, η διαπαιδαγώγηση των «παιδονόμων» της Σπάρτης με την διαπαιδαγώγηση των «παιδαγωγών» της Αθήνας, και άλλων πόλεων ήταν εντελώς διαφορετική.

Οι παιδονόμοι είχαν την εξουσία από την πολιτεία να επιβάλλονται με κάθε τρόπο στα παιδιά. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι στα απείθαρχα και ατίθασα παιδιά επέβαλαν αυστηρές ποινές, όπως επί παραδείγματι το μαστίγωμα μέχρι αίματος. Όλη η εκπαίδευση στη Σπάρτη στόχευε στην κατ' εξοχήν σκληραγωγία του σώματος και στην απόκτηση στοιχειωδών πνευματικών ικανοτήτων.

Η πνευματική αγωγή περιελάμβανε τις βασικές γνώσεις γραφής, ανάγνωσης και μαθηματικών. Τα παιδιά, επίσης, μάθαιναν να παίζουν και μουσικά όργανα, όπως για παράδειγμα αυλό και κιθάρα. Η εκμάθηση μουσικής είχε ως σκοπό να μπορούν να συνοδεύσουν με τα μουσικά τους όργανα στρατιωτικά άσματα και στρατιωτικούς χορούς. Το κυριότερο όμως μέρος της εκπαίδευσης αποτελούσαν οι γυμναστικές – σωματικές ασκήσεις.

---

<sup>30</sup>H. Irene - Marrou, *Ιστορία της Εκπαίδευσης στην αρχαιότητα. Ο Ελληνικός κόσμος*, μτφρ. Β. Σερέτης, Αθήνα 2009, σ. 109-113.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Η σπαρτιατική αγωγή είναι σαφές ότι ορίζονταν, ως επί το πλείστον, από το κράτος και απέβλεπε στην εξυπηρέτηση αυτού του ιδίου, και όχι στην ανάπτυξη ατομικών ιδιοτήτων και προσωπικών αρετών. Ο νέος δηλαδή, ζούσε όχι για τον εαυτό του, αλλά για το κράτος και θυσιάζε τα πάντα για αυτό. Επομένως, η αγωγή που δεχόταν το παιδί στη Σπάρτη ήταν μεθοδευμένη<sup>31</sup>.

Όσον αφορά την αγωγή και την εκπαίδευση των κοριτσιών στην αρχαία Ελλάδα θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή λάμβανε χώρα αποκλειστικά και μόνο μέσα στο γυναικωνίτη, υπό την εποπτεία μάλιστα της μητέρας. Είναι ευνόητο ότι το επίπεδο της μόρφωσης παρέμενε εν γένει σχετικά χαμηλό, παρότι η γνώση της γραφής, ανάγνωσης και μαθηματικών ήταν σύνηθες φαινόμενο στις γυναίκες. Περισσότερο βάρος έδιναν στην εκμάθηση των πρακτικών δεξιοτήτων (π.χ. υφαντική, μαγειρική κ.ά.), που όφειλε να γνωρίζει σε βάθος κάθε κορίτσι που θα γινόταν σύζυγος, νοικοκυρά και μητέρα.

Τα παιδικά χρόνια δεν ήταν αποκλειστικά και μόνο αφιερωμένα στην εκμάθηση των απαραίτητων για τη ζωή στοιχείων. Τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, είχαν αρκετό χρόνο για παιχνίδι και διασκέδαση, όπως μαρτυρείται από τα ευρήματα αυθεντικών παιχνιδιών, αλλά και από μια σειρά σκηνών από κεραμικά αγγεία<sup>32</sup>.

Σχετικά με το θέμα της υιοθεσίας στην αρχαία Ελλάδα θα πρέπει να αναφερθεί ότι δεν ήταν άγνωστο στην αρχαία κοινωνία, από την οποία δεν έλειπαν οι συχνοί πόλεμοι και γενικά η θνησιμότητα ήταν μεγάλη. Ο θεσμός της υιοθεσίας στην αρχαία Ελλάδα ήταν απλά ένα μέσο από-

---

<sup>31</sup>Α. Ισηγόνη, *Ιστορία της Παιδείας*, Αθήνα 1964, σ. 22-23. Πρβλ. Π. Δημόπουλου, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, ό.π., σ. 164-165.

<sup>32</sup>Π. Δημόπουλου, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, ό.π., σ. 157-162.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

κτησης κληρονόμου, που θα φρόντιζε τους θετούς γονείς, όταν αυτοί θα ήταν μεγάλοι σε ηλικία και ανήμποροι να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες της ζωής, καθώς επίσης ο θετός υιός θα ήταν σε θέση να συνεχίσει και το όνομα του «οίκου» τους.

Η υιοθεσία είχε βασικό σκοπό τη συνέχεια της οικογένειας για λόγους θρησκευτικούς, δηλαδή τη λατρεία των «Εφέστιων» θεών και τις θυσίες στους προγόνους. Τις περισσότερες φορές ο υιοθετούμενος ήταν κάποιος ενήλικας, κατά προτίμηση στενός συγγενής τους, άντρας κυρίως και σπανίως γυναίκα. Η ένταξη του νέου μέλους στην οικογένεια ονομαζόταν «ποίηση ή εισποίηση» και ήταν μια διαδικασία ανάλογη με εκείνη κατά την οποία η πόλη δεχόταν σαν μέλος της, έναν ξένο.

Ο Σόλων εισήγαγε νόμο σύμφωνα με τον οποίο μια υιοθεσία μπορούσε να αποκτήσει ισχύ μετά θάνατον, αφού σκοπός της υιοθεσίας ήταν να κληρονομηθεί η περιουσία αποκλειστικά και μόνο από άνδρα. Τους ενδιέφερε να μην «σβήσει» ο οίκος τους, γιατί έτσι θα παραμελούνταν οι θρησκευτικές τελετές, που γίνονταν στον οίκο και στους προγόνους.

Στην αρχαία Ελλάδα, στη περίπτωση που το ζευγάρι είχε αποκτήσει με φυσικό τρόπο υιό, απαγορευόταν στον άνδρα να υιοθετήσει. Αν όμως είχε κορίτσια, τότε είχε την δυνατότητα να προβεί σε υιοθεσία αγοριού, χωρίς όμως να χάνουν τα κορίτσια τα κληρονομικά δικαιώματα της πατρικής τους περιουσίας. Ο θετός υιός ήταν υποχρεωμένος ή να παντρευτεί ο ίδιος την κόρη ή να την παντρεύει δίνοντάς της τη μισή πατρική περιουσία.

Ο θετός πατέρας ήταν συνήθως μεγάλος σε ηλικία, αδύναμος στο μυαλό και στο σώμα και υπήρχε περίπτωση να προβεί σε υιοθεσία βλέποντας τα συμφέροντα των άλλων μελών της οικογένειας. Για την αποφυγή αυτού του γεγονότος υπήρχε νόμος, που καθιστούσε άκυρη την υιοθεσία στις παρακάτω περιπτώσεις: α) αν ο πατέρας είχε πνευματική

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

αναπηρία, β) αν ήταν ο πατέρας σε πολύ προχωρημένη ηλικία, γ) αν ήταν ο πατέρας υπό την επήρεια φαρμάκων, που μείωναν την πνευματική του διαύγεια, δ) αν ήταν ο πατέρας υπό την επιρροή μιας γυναίκας, και, ε) αν η πράξη της υιοθεσίας γινόταν υπό την απειλή βίας.

Η υιοθεσία, όπως αναφέρθηκε, μπορούσε να γίνει και μεταθανάτια. Συγκεκριμένα, αν κάποιος πέθαινε χωρίς να αφήσει κληρονόμους, τότε ο στενότερος συγγενής του καθίστατο θετός υιός του και τον κληρονομούσε. Δηλαδή, γινόταν μια μεταθανάτια υιοθεσία από τα μέλη της οικογένειας του αποθανόντος, με σκοπό το δικαίωμα της κληρονομιάς<sup>33</sup>.

Τέλος, όσον αφορά τα ορφανά παιδιά<sup>34</sup>, θα πρέπει να ειπωθεί ότι υπήρχε σχετική μέριμνα από πολλές αρχαίες πόλεις της κλασικής Ελλάδας. Συγκεκριμένα, σε ότι αφορά την ανατροφή των ορφανών των νεκρών ανδρών, αυτή άρχιζε από τη στιγμή του θανάτου του πατέρα τους και διαρκούσε μέχρι και τα δεκαοκτώ τους χρόνια, οπότε και ενηλικιώνονταν. Η πολιτεία γινόταν κηδεμόνας των ορφανών παιδιών παρέχοντας όλα τα απαραίτητα, για την επιβίωση και την εκπαίδευση τους, αγαθά.

Το τέλος αυτής της κηδεμονίας γινόταν με μια δημόσια εκδήλωση στο θέατρο του Διονύσου, κατά την διάρκεια της εορτής των «Μεγάλων Διονυσίων». Κατά τον Αθηναίο ρήτορα Αισχύνη, πριν αρχίσουν στο θέατρο οι δραματικοί αγώνες των ποιητών κάποιος κήρυκας, εντολοδόχος

---

<sup>33</sup>M. Golden, *Children and Childhood in Classical Athens*, ό.π., σ. 143-144.

<sup>34</sup>Όταν αναφέρεται κάποιος σε ορφανά παιδιά κατά την αρχαιότητα, θα πρέπει να εννοείται η ορφάνια από τον πατέρα και όχι από την μητέρα. Δηλαδή, όταν ο πατέρας πέθαινε το παιδί ή τα παιδιά του ονομάζονταν από την αρχαία ελληνική κοινωνία ορφανά, έστω και αν ζούσε η μητέρα τους. Στην αντίθετη περίπτωση, δηλαδή, αν πέθαινε η μητέρα του παιδιού ή των παιδιών και ζούσε ο πατέρας, τα παιδιά δεν θεωρούνταν ορφανά.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

της πόλης, παρουσίαζε στο κοινό τους ορφανούς εφήβους, που πλέον είχαν ενηλικιωθεί.

Οι νέοι αυτοί κρατούσαν στα χέρια τους την πανοπλία του οπλίτη, που η πολιτεία τους είχε δωρίσει τιμητικά. Τότε, ο κήρυκας σήμαινε τη λήξη της κηδεμονίας από την πολιτεία και κοινοποιούσε στο πλήθος ότι αυτοί οι νέοι μπορούσαν να συνεχίσουν μόνοι τη ζωή τους, με την αγάπη και την στήριξη όλων των Αθηναίων συμπολιτών τους<sup>35</sup>.

---

<sup>35</sup>D. Ogden, «Bastardy and fatherlessness in Ancient Greece», στο *Growing up fatherless in Antiquity*, S. Huber & D. Ratzan, UK 2009, σ. 105-114.

## **2. ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ**

### **2.1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ**

Η λατινική λέξη «familia» είχε την εποχή της ύστερης αρχαιότητας στην Ρώμη ευρύτερη έννοια, από αυτό που σήμερα ονομάζεται οικογένεια. Η ρωμαϊκή οικογένεια περιελάμβανε εκτός από τους συζύγους, τα παιδιά, συγγενείς, κυρίως από την πλευρά του άνδρα, την περιουσία της οικογένειας και τους δούλους – υπηρέτες, που της ανήκαν πλήρως.

Χαρακτηριστικό της ρωμαϊκής οικογένειας ήταν η απόλυτη εξουσία «patria potestas» του πατέρα – αρχηγού της οικογένειας «pater familias». Εκτός από όλα τα κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία στο σύνολο τους και τους υπηρέτες και τους δούλους, στην δικαιοδοσία του pater familias ανήκαν όλα τα νόμιμα τέκνα του και οι απόγονοι τους, η σύζυγός του, καθώς και οι σύζυγοι των απογόνων του και όσοι περιήλθαν στην οικογένεια μέσω της υιοθεσίας.

Ο άνδρας – κύριος της οικογένειας είχε την δυνατότητα να επιβάλλει γάμο στα παιδιά του, με πρόσωπα φυσικά της αρεσκείας του (π.χ. για οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά συμφέροντα) ή διαζύγιο. Επίσης, είχε το απόλυτο δικαίωμα να πουλήσει τα παιδιά του ως σκλάβους, να πουλήσει τις κόρες του ως εταίρες και να διεκδικήσει την περιουσία των προστατευόμενων μελών, ως δική του. Ακόμη, του παρεχόταν και το δικαίωμα να τιμωρήσει ή να σκοτώσει μέλη της οικογένειας του, στην περίπτωση που αντιτίθονταν στο πάντα δίκαιο και σωστό θέλημά του.

Η patria potestas επεκτεινόταν ακόμη και στους ενήλικες υιούς, που είχαν δημιουργήσει δικά τους σπιτικά. Ένας άντρας δεν μπορούσε να

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

θεωρηθεί *pater familias*, ή να διατηρεί πραγματικά δική του περιουσία, μέχρι ο πατέρας του να αποβιώσει.

Όταν ο πατέρας απεβίωνε οι κόρες και οι υιοί του αποκτούσαν την ελευθερία τους, ενώ οι εγγονοί περιέρχονταν στην *patria potestas* του πατέρα τους, αν αυτός ήταν στη ζωή, αλλιώς αφήνονταν ελεύθεροι. Στην περίπτωση που ο *pater familias* πέθαινε, αφήνοντας ανήλικα τέκνα τότε αυτά τα παιδιά τα αναλάμβανε μέχρι την ενηλικίωση τους ο «παιδαγωγός», ο οποίος συνήθως ήταν αδελφός του *pater familias*<sup>36</sup>.

Επειδή, ο μέσος όρος ζωής την εποχή εκείνη ήταν πολύ μικρότερος από ότι σήμερα, ήταν εκ των πραγμάτων πολύ σπάνιο να ζει ο *pater familias* για αρκετά χρόνια, ακόμη και όταν οι υιοί του είχαν παντρευτεί και είχαν κάνει τις δικές τους οικογένειες. Για αυτό το λόγο, οι περισσότερες ρωμαϊκές οικογένειες ήταν ολιγάριθμες, αποτελούνταν δηλαδή, από τους γονείς και τα παιδιά.

Λόγω της μεγάλης θνησιμότητας – κυρίως των γυναικών κατά την διάρκεια του τοκετού, αλλά και μετά από αυτόν – και τη μεγάλη συχνότητα δεύτερων γάμων των αντρών, τα παιδιά μέσα σε μια οικογένεια ήταν ετεροθαλή αδέρφια. Δεν ήταν σπάνιο επίσης, να πάρει κάποιος στο σπίτι του παιδιά συγγενών ή φίλων, που είτε είχαν μείνει ορφανά είτε εργάζονταν ως μαθητευόμενοι κοντά στον *pater familias* του σπιτιού.

Επομένως, όταν αναφέρεται κάποιος στην ρωμαϊκή «*familia*» θα πρέπει να έχει στο νου του μια οικογένεια κυρίως πυρηνική και όχι τόσο πατριαρχική<sup>37</sup>.

---

<sup>36</sup>L. Adkins, *Handbook to Life in Ancient Rome*, Oxford 1998, σ. 339-340. L. Casson, *Everyday Life in Ancient Rome*, Baltimore 1998, σ. 10-11.

<sup>37</sup>L. Casson, *Everyday Life in Ancient Rome*, ό.π, σ. 12-13.

## 2.2. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ

Όπως δηλώνονταν με σαφήνεια στο ρωμαϊκό γαμήλιο συμβόλαιο, ο βασικός λόγος ύπαρξης του γάμου ήταν η δημιουργία παιδιών. Στην αρχαία Ρώμη της Ύστερης αρχαιότητας, οι Ρωμαίοι άντρες παντρεύονταν αποκλειστικά και μόνο για το λόγο της τεκνοποίησης<sup>38</sup>.

Η γέννηση ενός παιδιού στη Ρώμη συνοδευόταν από τελετουργίες, ίσως επειδή η αποβολή και ο θάνατος μιας γυναίκας στη γέννα ήταν συχνό φαινόμενο<sup>39</sup>. Αμέσως μετά τη γέννηση λάμβανε χώρα ένα σημαντικό γεγονός για τη ζωή του παιδιού. Ο πατέρας της οικογένειας έπρεπε να αποφασίσει αν θα αναγνώριζε ή αν θα απαρνιόταν το παιδί του.

Η αναγνώριση του παιδιού από τον πατέρα γινόταν με μια συμβολική πράξη: τοποθετούσαν το νεογέννητο βρέφος στο έδαφος και ο πατέρας το έπαιρνε και έπειτα το σήκωνε ψηλά. Αυτή η πράξη ανύψωσης στη νομιμότητα και την ελευθερία ονομαζόταν, από τα πανάρχαια ακόμη χρόνια, «*tollere liberum*».

Η ζωή και το μέλλον του νεογέννητου παιδιού εξαρτιόταν από την παραπάνω πράξη πατριαρχικής αυθαιρεσίας, περισσότερο ακόμα και από όσο ήταν εξαρτημένα, τα νεογέννητα, από τις συνθήκες, που προκαλούσαν τότε, όπως έχει αναφερθεί, τεράστια βρεφική θνησιμότητα. Αν ο πατέρας νόμιζε ότι το παιδί δεν ήταν δικό του ή για κάποιον λόγο το θεωρούσε βάρος, τότε το εξέθετε σε ένα ερημικό μέρος και το άφηνε στην τύχη του. Αν το βρέφος ήταν τυχερό, ίσως να το λυπόταν κάποιος περαστικός και να το έπαιρνε στο σπίτι του, με σκοπό να το αναθρέψει.

---

<sup>38</sup>J. Balsdon, *Οι Ρωμαίες γυναίκες: Η ιστορία και τα έθιμα τους*, Αθήνα 1984, σ. 249.

<sup>39</sup>Π. Κόννολυ & Χ. Ντόντζ, *Η Αρχαία Πόλη: Η ζωή στην Αθήνα και τη Ρώμη*, Αθήνα 2001, σ. 150.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Τα περισσότερα όμως βρέφη πέθαιναν από την πείνα και την δίψα. Στην περίπτωση που τα έπαιρναν κάποιοι, τα αγόρια καταντούσαν δούλοι και τα κορίτσια εταίρες. Η μητέρα δεν είχε το δικαίωμα να διαμαρτυρηθεί σε αυτή την νόμιμη – κατά το ρωμαϊκό δίκαιο – μορφή παιδοκτονίας<sup>40</sup>.

Αν ανατρέξει κάποιος στη δημογραφία της ρωμαϊκής οικογένειας θα κατανοήσει πληρέστερα το πλαίσιο των νομικών κανόνων και των κοινωνικών συμπεριφορών. Με βάση τα συγκριτικά στοιχεία που διαθέτουν οι ερευνητές για τις προβιομηχανικές κοινωνίες, μπορεί να υπολογιστεί ότι ο προσδοκώμενος μέσος όρος ζωής για τους Ρωμαίους ήταν από είκοσι έως τριάντα χρόνια<sup>41</sup>.

Η βρεφική θνησιμότητα ήταν ένα πολύ σύνηθες φαινόμενο, αν αναλογιστεί κανείς ότι το 25% των νεογέννητων παιδιών σε ολόκληρη την επικράτεια της αχανούς αυτοκρατορίας πέθαινε, πριν συμπληρώσει το πρώτο χρόνο της ζωής του, και ίσως περίπου το 50% των παιδιών να μη έφθανε ποτέ στην ηλικία των δέκα ετών. Ο προσδοκώμενος μέσος όρος ζωής, για όσα παιδιά δεν υπέκυπταν στις παιδικές ασθένειες της πρώτης δεκαετίας τους, ήταν άλλα τριάντα πέντε έως σαράντα χρόνια<sup>42</sup>.

Εξαιτίας του υψηλού ποσοστού θνησιμότητας, οι ενήλικες Ρωμαίες σύζυγοι θα έπρεπε να αποκτούν κατά μέσο όρο πέντε έως έξι παιδιά, διαφορετικά ο πληθυσμός θα συρρικνωνόταν σημαντικά. Ωστόσο, πολλά ζευγάρια αποκτούσαν περισσότερα παιδιά από όσα ήθελαν ή καλύτερα από όσα μπορούσαν να αναθρέψουν. Στην περίπτωση των ανεπιθύμητων

---

<sup>40</sup>E. Borneman, *Η Πατριαρχία: Η προέλευση και το μέλλον του κοινωνικού μας συστήματος*, Αθήνα 2001, σ. 480-481.

<sup>41</sup>B. Frier, «Roman life expectancy: Ulpian's Evidence», *HSCP*, τεύχ. 86, USA 1983, σ. 213-251. Πρβλ. B. Frier, «Roman life expectancy: The Pannonian evidence», *Phoenix*, τεύχ. 37, USA 1984, σ. 328-344. K. Hopkins, «On the probable age structure of the Roman population», *Population Studies*, τεύχ. 20, USA 1966, σ. 245-266.

<sup>42</sup>S. Dixon, *The Roman mother*, Sydney 1988, σ. 104-114.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

παιδιών, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, ο πατέρας ασκούσε το νομικό δικαίωμα επί της ζωής και του θανάτου: την λεγόμενη «έκθεση». Ας σημειωθεί ότι στις γραπτές πηγές χρησιμοποιείται ο όρος «έκθεση» και όχι ο όρος «παιδοκτονία»<sup>43</sup>. Η χρήση του όρου «έκθεση», προφανώς αποκαλύπτει την προσδοκία ότι το εκτεθειμένο βρέφος δεν θα πέθαινε αμέσως, αλλά θα περισυλλεγόταν από κάποια οικογένεια<sup>44</sup>.

Η αναγγελία της αύξησης των μελών της οικογένειας, στην περίπτωση που ο πατέρας αποδεχόταν την ύπαρξη του παιδιού και την ανατροφή του στον οίκο του, γινόταν με ένα εορταστικό στεφάνι που κρεμούσαν τα μέλη της οικογένειας στην εξωτερική πόρτα του σπιτιού. Τις πρώτες μέρες μετά την γέννα τηρούσαν διάφορα έθιμα, που στόχευαν στην αποφυγή της κακοτυχίας.

Ανάμεσα σε αυτά, συγκαταλέγεται και η συνήθεια να κρεμούν στα μικρά παιδιά φυλαχτά, τα οποία πίστευαν ότι θα προστάτευαν τα νεογέννητα παιδιά τους από οτιδήποτε κακό και άσχημο επρόκειτο να τους συμβεί. Οι διαδικασίες αυτές δικαιολογούνται πλήρως, από την μεγάλη βρεφική θνησιμότητα που υπήρχε, όπως έχει αναφερθεί<sup>45</sup>.

Η ονοματοδοσία των νεογέννητων παιδιών λάμβανε χώρα κατά την λεγόμενη «dies lustricus», η οποία ήταν στα αγόρια η ένατη και στα κορίτσια η όγδοη μέρα μετά τη γέννησή τους, ταυτόχρονα με τον λατρευτικό καθαρισμό του παιδιού, στο πλαίσιο οικογενειακής εορτής. Τα αγόρια σε κάθε οικογένεια είχαν δύο ονόματα, και συχνά και τρία. Την περίοδο της Ρωμαϊκής δημοκρατίας οι γυναίκες είχαν ένα μόνο όνομα, αυτό της

---

<sup>43</sup>W. Harris, «Towards a study of the Roman slave trade», *Memoirs of the American Academy in Rome*, τεύχ. 36, USA 1980, σ. 117-140.

<sup>44</sup>P. Garnsey & R. Saller, *Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία: Οικονομία, Κοινωνία και Πολιτισμός*, μτφρ. Β. Αναστασιάδης, Ηράκλειο 1998, σ. 192-193.

<sup>45</sup>E. D' Ambra, *Roman Women*, New York 2007, σ. 84-91.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

οικογένειας. Στους Αυτοκρατορικούς χρόνους, όμως, ήταν συνηθισμένο να έχουν οι γυναίκες δύο ονόματα, το ένα ήταν το οικογενειακό και το άλλο το έπαιρναν είτε από τον πατέρα είτε από τη μητέρα τους<sup>46</sup>.

Η καταγραφή της γέννησης του παιδιού γινόταν σε διάστημα τριάντα ημερών στο ναό του Saturn. Από την εποχή του Αυγούστου και στο εξής ήταν υποχρεωτική η κατοχύρωση της γέννησης ενός νόμιμου και αποδεκτού παιδιού, σύμφωνα με το ρωμαϊκό πολιτικό δίκαιο. Έτσι, ο πατέρας έπρεπε να καταγράψει το παιδί του στους καταλόγους της πόλης, μια υποχρέωση που κατά την εποχή της διακυβέρνησης του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου, επεκτάθηκε και στα μη νόμιμα παιδιά.

Τις πρακτικές υποχρεώσεις της διατροφής και της φροντίδας των παιδιών αναλάμβαναν κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους – τουλάχιστον στις πλουσιότερες οικογένειες της αυτοκρατορίας – οι «τροφοί». Οι τροφοί επιλέγονταν από την οικογένεια με πολύ αυστηρά ιατρικά κριτήρια και βρίσκονταν πάντα επί την εποπτεία και την επίβλεψη της μητέρας. Στην φροντίδα των παιδιών βοηθούσε και το υπηρετικό προσωπικό, καθώς και οι δούλες της οικογένειας, που βρίσκονταν αποκλειστικά και μόνο στις υπηρεσίες της συζύγου – μητέρας<sup>47</sup>.

Με τη συμπλήρωση του εβδόμου έτους της ηλικίας του, το παιδί έπρεπε να λάβει την πρώτη του εκπαίδευση. Για τον σκοπό αυτό η οικογένεια επέλεγε έναν παιδαγωγό από τον κύκλο των οικιακών δούλων, σύμφωνα με το ελληνικό πρότυπο, ο οποίος επιμελούνταν την εκπαίδευση του παιδιού.

---

<sup>46</sup>F. Sckulz, «Roman registers of Birth and Birth certificates», *Journal of Roman Studies*, τεύχ. 32, USA 1942, σ. 78 κ. εξ. Πρβλ. J. Hallett, *Fathers and daughters in Roman society: Women and the Elite family*, New Jersey 1984, σ. 76-κ.εξ.

<sup>47</sup>H. Blanck, *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων*, ό.π., σ. 192.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Η εκπαίδευση των παιδιών κατά την διάρκεια της Ρωμαϊκής δημοκρατίας είναι αλήθεια ότι δεν ήταν ιδιαίτερα συστηματική. Από την εποχή του Αυγούστου έως και τα μέσα του 2<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ., οι δυνατότητες συστηματικής εκπαίδευσης στη Ρώμη αυξάνονταν σταθερά. Παρόλα αυτά, η παρεχόμενη παιδεία στη Ρώμη ποτέ δεν είχε σταθερές προδιαγραφές. Κύριο μέσο για την εκπαίδευση των μικρών παιδιών ήταν απόκλειστικά και μόνο, η αποστήθιση.

Για τα παιδιά που μορφώνονταν, η εκπαίδευση διακρίνονταν σε τρεις βαθμίδες, α) στο βασικό σχολείο, β) στο γραμματικό σχολείο, και, γ) στο ρητορικό σχολείο. Στα σχολεία της πρώτης βαθμίδας πήγαιναν κορίτσια και αγόρια, των κατώτερων κοινωνικών τάξεων από την ηλικία των επτά μέχρι τα δεκατέσσερα.

Τα σχολεία αυτά ήταν ιδιωτικά, δηλαδή διευθύνονταν από κάποιον δάσκαλο, ο οποίος πληρώνονταν συνήθως, πενιχρά, για την εργασία του, από την οικογένεια του μαθητή ή της μαθήτριας. Λόγω της έλλειψης σχολικών αιθουσών, το μάθημα γινόταν είτε σε λιτές νοικιασμένες αίθουσες είτε σε δημόσιες στοές είτε σε δημόσιους χώρους είτε στην ύπαιθρο<sup>48</sup>.

Γραπτές πηγές μαρτυρούν ότι χρησιμοποιούσαν την εξέδρα στην αγορά του Τραϊανού (Forum Traianum) στη Ρώμη, ως αίθουσα σχολείου. Τα παιδιά των πλουσίων μορφώνονταν στο σπίτι τους, σε ειδικές διαμορφωμένες αίθουσες, που θα ανταποκρίνονταν πλήρως στις εκπαιδευτικές ανάγκες της διδασκαλίας<sup>49</sup>.

---

<sup>48</sup>P. Veyne, *A History of Private life: From pagan Rome to Byzantium*, USA 1987, σ. 15-16. Πρβλ. Α. Reble, *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, μτφρ. Θ. Χατζηστεφανίδης & Σ. Χατζηστεφανίδου, Αθήνα 1990, σ. 62-69.

<sup>49</sup>M. Bloomer, *The school of Rome: Latin studies and the origins of liberal Education*, Los Angeles 2011, σ. 36-54. Π. Κόννολυ & Χ. Ντόντζ, *Η Αρχαία Πόλη: Η ζωή στην Αθήνα και τη Ρώμη*, ό.π., σ. 151.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Η καθημερινή διάρκεια των μαθημάτων έφτανε στις έξι συνεχόμενες ώρες με ένα διάλειμμα για το μεσημεριανό φαγητό, που έφερναν μαζί τους όλοι οι μαθητές. Ο δάσκαλος μάθαινε στα παιδιά βασικές γνώσεις ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής με τη βοήθεια μάλιστα δραστηκών μεθόδων, όπως ο άγριος ξυλοδαρμός, οι σκληρές τιμωρίες και οι έντονες προσβλητικές παρατηρήσεις.

Είναι αλήθεια πάντως ότι οι περισσότεροι Ρωμαίοι, πρέπει να θεωρούσαν ότι οι γνώσεις ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής επαρκούσαν για τις πρακτικές πλευρές της ζωής και πρέπει να περιορίζαν τα μαθητικά χρόνια των παιδιών τους στη στοιχειώδη βασική εκπαίδευση. Μολονότι, η σχολική εκπαίδευση δεν ήταν υποχρεωτική από το νόμο, οι αναλφάβητοι ήταν, όπως προκύπτει από τις γραπτές πηγές, σχετικά λίγοι.

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η εκπαίδευση της αρχαίας Ρώμης έμοιαζε με την εκπαίδευση, που δέχονταν τα παιδιά της αρχαίας Ελλάδας. Την πληρέστερη εικόνα σχετικά με το ζήτημα αυτό την δίνουν οι πάπυροι της Αιγύπτου. Σύμφωνα με αυτούς, μεταξύ της διδασκαλίας των αρχαίων Ρωμαίων και των αρχαίων Ελλήνων της κλασικής εποχής υπήρχαν σίγουρα ομοιότητες, σχετικά με την διδακτική μέθοδο, που ακολουθούσαν οι δάσκαλοι.

Η ουσιαστική διαφορά ήταν ότι οι Ρωμαίοι σε αντίθεση με τους Έλληνες δεν έδιναν σημασία στη σωματική άσκηση στο πλαίσιο της σχολικής εκπαίδευσης. Τα αθλήματα και τα παιχνίδια αφήνονταν στην πρωτοβουλία των παιδιών και ήταν προσωπικές ασχολίες του ελεύθερου χρόνου τους. Μάλιστα, αυτό το επιβεβαιώνουν πλούσιες αρχαιολογικές

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

και γραμματειακές μαρτυρίες, οι οποίες αναφέρουν πλείστα στοιχεία σχετικά με τη χρήση παιχνιδιών σε όλες τις φάσεις της παιδικής ηλικίας<sup>50</sup>.

Μετά το τέλος της στοιχειώδους και βασικής εκπαίδευσης ο πατέρας της οικογένειας είχε την επιλογή να εγγράψει το παιδί του στην δεύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης, το σχολείο του «Γραμματικού» (Grammaticus). Αρχικά, οι Γραμματικοί ήταν ως επί των πλείστων Έλληνες μορφωμένοι δάσκαλοι, οι οποίοι δίδασκαν στα παιδιά των Ρωμαίων την ελληνική γλώσσα και την ελληνική λογοτεχνία. Αργότερα, στην εποχή του Αυγούστου, προστέθηκε και η μελέτη των Λατίνων κλασικών, όπως επι παραδείγματι του Εννίου, του Ταρεντίου και κυρίως του Βιργιλίου. Το μάθημα επομένως ήταν καθαρά δίγλωσσο.

Αυτό βέβαια δεν είναι περίεργο για την εποχή της Ύστερης αρχαιότητας. Πλήθος γραπτών πηγών επιβεβαιώνουν ότι ήταν συνήθεια, κυρίως των μορφωμένων και καλλιεργημένων οικογενειών συνήθως και των πλούσιων, να υποχρεώνουν τα παιδιά τους να διδάσκονται στον ίδιο βαθμό την ελληνική και τη μητρική λατινική. Η λατινική γλώσσα ήταν η επίσημη γλώσσα του κράτους, ενώ η ελληνική ήταν η γλώσσα του πνεύματος<sup>51</sup>.

Το ανώτατο και τελευταίο στάδιο της σχολικής εκπαίδευσης των Ρωμαίων της Ύστερης αρχαιότητας ήταν η ρητορική σχολή. Την ρητορική σχολή την επισκέπτονταν κυρίως οι μαθητές, οι οποίοι επιθυμούσαν να αποκτήσουν την απαραίτητη ευχέρεια στο λόγο τους, που ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για πολιτική ή νομική καριέρα. Πολύ λίγα αγόρια έδειχναν προτίμηση για σπουδές στην τρίτη βαθμίδα εκπαίδευσης.

---

<sup>50</sup>J. Evans, *War, Women and Children in Ancient Rome*, London 1991, σ. 166-199.

<sup>51</sup>J. Shelton, *As the Romans Did: A Source book in Roman Social History*, New York 1998, σ. 21-30. Πρβλ. Π. Κόννολυ & Χ. Ντόντζ, *Η Αρχαία Πόλη: Η ζωή στην Αθήνα και τη Ρώμη*, ό.π., σ. 151.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Η πρακτική της ρητορικής γεννήθηκε και αναπτύχθηκε από τους αρχαίους Έλληνες, πριν γίνει θεσμός στη ρωμαϊκή κοινωνία και είναι αλήθεια ότι πήρε αρκετό χρόνο μέχρι να «κερδίσει», αυτή η μορφή εκπαίδευσης, την αποδοχή της Ρώμης. Εφόσον οι μεγάλοι Έλληνες ρήτορες αποτελούσαν πρότυπα στις ρωμαϊκές σχολές, η εκπαίδευση όπως γίνεται κατανόητό ήταν και σε αυτή τη περίπτωση, δίγλωσση<sup>52</sup>.

Το μάθημα διεξάγονταν σε μορφή γραπτών και προφορικών ασκήσεων. Το σημείο το οποίο οι δάσκαλοι της ρητορικής τέχνης έδιναν ιδιαίτερη σημασία ήταν η παρουσίαση μιας εικονικής διαμάχης από δύο ή περισσότερους μαθητές, σε ένα υποθετικό θέμα ιστορίας ή δικαστικής υπόθεσης. Μέσα από αυτήν την εικονική διαμάχη, οι δάσκαλοι ρητορικής ήταν σε θέση να αξιολογήσουν κατά πόσο οι μαθητές τους είχαν απομοιώσει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ρητορικής τέχνης, τα οποία ήταν απαραίτητα για να γίνουν δεινοί ρήτορες.

Οι νεαροί άνδρες, μαθητές της ρητορικής, εκτός από θέματα ρητορικής μάθαιναν και γεωγραφία, μουσική, φιλοσοφία, λογοτεχνία, μυθολογία και γεωμετρία. Αυτές οι θεματικές βοηθούσαν τους νέους μαθητές να έχουν αφενός μια ολοκληρωμένη εκπαίδευση και αφετέρου να αποκτήσουν όλες εκείνες τις βάσεις, που ήταν απαραίτητες για την εκμάθηση της ρητορικής τέχνης.

Και σε αυτή την βαθμίδα της εκπαίδευσης δεν υπάρχουν κάποια στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι η διδασκαλία των μαθημάτων της ρητορικής λάμβανε χώρα σε κάποιο οργανωμένο και ειδικά διαμορφωμένο σχολείο. Λόγω αυτής της έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων γίνεται κατανοητό ότι η εκπαίδευση λάμβανε χώρα σε ιδιωτικούς χώρους, όπως

---

<sup>52</sup>A. Wilkins, *Roman Education*, UK 1908, σ. 18-30.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

για παράδειγμα στα σπίτια των μαθητών ή σε ενοικιαζόμενες, από τους δασκάλους ρητορικής, ειδικά διαμορφωμένες αίθουσες<sup>53</sup>.

Από την ύστερη Ρεπουμπλικανική περίοδο είχε επικρατήσει η συνήθεια, να στέλνουν οι πλούσιες και μορφωμένες αριστοκρατικές οικογένειες της Ρώμης τα παιδιά τους, που ήταν φοιτητές ρητορικής, ένα μεγάλο ταξίδι στην ελληνική Ανατολή για να τελειοποιήσουν τις ικανότητες τους στα περίφημα κέντρα ρητορικής, όπως στην Αθήνα, τη Ρόδο και τη Βηρυτό. Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, η σχολική περίοδος μπορούσε να διαρκέσει αρκετά πέρα από την παιδική ηλικία, μέχρι την εποχή της ενηλικίωσης.

Το τέλος της παιδικής ηλικίας και η ενηλικίωση οριοθετούταν από το γεγονός ότι ο νεαρός άντρας στην ηλικία των δεκαπέντε ή των δεκαέξι συνήθως, το αργότερο με τη συμπλήρωση του δέκατου εβδόμου έτους, έπρεπε να εκπληρώσει την στρατιωτική του θητεία. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι έπαυε να φορά την τήβεννο που φορούσε ως παιδί (*toga praetexta*), η οποία ήταν διακοσμημένη με πορφυρή ταινία. Την κρεμούσε μάλιστα το παιδί στο ιερό των Λαρήτων<sup>54</sup>, στο πλαίσιο μιας οικογενειακής εορτής με θυσίες και εορταστικό γεύμα.

---

<sup>53</sup>M. Bloomer, *The school of Rome: Latin studies and the origins of liberal Education*, Los Angeles 2011, σ. 65-76. Πρβλ. F. Cowell, *Life in Ancient Rome*, New York 1980, σ. 52-57.

<sup>54</sup>Οι Λάρητες ήταν πνεύματα προστασίας ενός ορισμένου τομέα της ζωής των ανθρώπων. Στο χώρο του σπιτιού δρούσαν οι εφέστιοι Λάρητες (*Lares Familiares*), οι οποίοι λατρεύονταν σε μια κόγχη με την ονομασία «*lararium*», που βρισκόταν στο προαύλιο ή κοντά στην εστία. Εκεί, γίνονταν προσφορές στους Λάρητες στις περιπτώσεις γέννησης, ενηλικίωσης, γάμου, πένθους, απελευθέρωσης δούλων και απόλυσης στρατιωτών. Υπήρχαν επίσης, και Λάρητες που λατρεύονταν ως προστάτες του κράτους (*Lares Praestites*), και Λάρητες φύλακες σταυροδρομιών (*Lares Compitales*), που λατρεύονταν σε βωμούς τοποθετημένους στα σταυροδρόμια. Όποιος έβγαινε από την ρωμαϊκή επικράτεια απευθύνονταν είτε στους οδικούς Λάρητες για τα χειρσαία ταξίδια (*Lares Viales*) είτε στους θαλάσσιους

## Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία

---

Κατόπιν τον περιένδυναν για πρώτη φορά με την άσπρη ακόσμητη ανδρική τήβεννο (*toga virilis*) και τον συνόδευαν συγγενείς και φίλοι στο Forum με σκοπό να δείξουν σε όλους στην πόλη την ενηλικίωση του νεαρού αγοριού. Ανάλογη τελετή ενηλικίωσης για τα κορίτσια δεν υπήρχε. Η απόθεση των παιδικών ενδυμάτων για τα κορίτσια λάμβανε χώρα στο πλαίσιο της τελετής του γάμου τους<sup>55</sup>.

Στην αρχαία Ρώμη η υιοθεσία των παιδιών, κυρίως των αγοριών, ήταν μια αρκετά διαδεδομένη διαδικασία ιδιαίτερα στην ανώτερη συγκλητική τάξη. Η ανάγκη για έναν άρρενα διάδοχο του ονόματος και της κληρονομιάς, σύμφωνα με τους ρωμαϊκούς κανόνες και νόμους κληρονομικότητας, ήταν ισχυρά κίνητρα για να έχει η οποιαδήποτε οικογένεια, ιδιαίτερα οι πλούσιες, τουλάχιστον έναν υιό - διάδοχο.

Η υιοθεσία στην αρχαία Ρώμη εξυπηρετούσε και έναν ακόμη λόγο: Κατά την Αυτοκρατορική περίοδο το σύστημα της υιοθεσίας, εκτός του ότι αποτελούσε έναν μηχανισμό εξασφάλισης ομαλής διαδοχής λειτούργησε και ως μοχλός δύναμης, μεταξύ των οικογενειών. Δηλαδή οικογένειες αριστοκρατικές με κύρος είχαν την δυνατότητα να ενώσουν την δύναμη τους μέσα από μια υιοθεσία. Με αυτό τον τρόπο ανέπτυσαν δεσμούς συγγένειας, οι οποίοι ήταν στην ουσία δεσμοί δύναμης και πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού κύρους<sup>56</sup>.

---

Λάρητες για τα θαλασσινά ταξίδια (*Lares Permarini*) είτε στους στρατιωτικούς Λάρητες σε περίπτωση εκστρατείας (*Lares Militares*). Βλ. J. Clarke, *The Houses of Roman Italy, 100 BC-AD 250. Ritual, Space and Decoration*, Columbia 1992, σ. 1-30. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. ενδεικτικά: F. Giacobello, *Larari pompeiani. Iconografia e culto dei Lari in ambito domestico*, Milano 2008, όλο το βιβλίο.

<sup>55</sup>A. Riggsby, *Roman Law and the legal world of the Romans*, USA 2010, σ. 57-67. Βλ. επίσης: H. Blanck, *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων*, ό.π., σ. 194-195.

<sup>56</sup>E. Borneman, *Η Πατριαρχία: Η προέλευση και το μέλλον του κοινωνικού μας συστήματος*, ό.π., σ. 481.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Στην Ύστερη αρχαιότητα ένα παιδί ορφάνευε αποκλειστικά και μόνο από πατέρα, αν αναλογιστεί κάποιος τον πατριαρχικό θεσμό της οικογένειας. Έτσι, λοιπόν, όταν ένα ανήλικο παιδί έχανε τον πατέρα του, αναλάμβανε την κηδεμονία του, την ανατροφή του και την εκπαίδευση του κάποιος άρρενας συγγενής του πατέρα (π.χ. αδερφός, ξάδερφος).

Αυτός που αναλάμβανε την κηδεμονία του ανήλικου ορφανού παιδιού είχε την απόλυτη κυριότητα μέχρι την ενηλικίωσή του. Γραπτές πηγές αναφέρουν ότι στη Ρώμη της Αυτοκρατορικής περιόδου, όταν ένα ή περισσότερα ανήλικα παιδιά έμεναν ορφανά, τότε το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον του πατέρα είχε το νομικό δικαίωμα να προβεί σε υιοθεσία αυτών.

Αξιοσημείωτο είναι να ειπωθεί ότι από την πρώτη περίοδο των Αυτοκρατορικών χρόνων υπήρχαν σε μεγάλα κέντρα της αυτοκρατορίας με επίκεντρο την Ρώμη αρκετά οργανωμένα ορφανοτροφεία, τα οποία λειτουργούσαν δημοσία δαπάνη. Για παράδειγμα η θετή μητέρα του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου, η Φαουστίνα, είχε έντονη δράση στην ίδρυση και οργάνωση φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, όπως για παράδειγμα ορφανοτροφείων. Μάλιστα, εκτός του ότι ίδρυσε αρκετά ορφανοτροφεία κυρίως στην Ρώμη, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Ιταλικής χερσονήσου, τα ενέταξε και κάτω από την αυτοκρατορική προστασία και οικονομική βοήθεια.

Συγκεκριμένα, όταν απεβίωσε ο άνδρας της, αυτοκράτορας Αντωνίνος ο Ευσεβής το 161 μ.Χ., η αυτοκράτειρα Φαουστίνα ίδρυσε ένα μεγάλο ορφανοτροφείο μαζί με σχολείο, αποκλειστικά και μόνο για κορίτσια το οποίο μαρτυρείται από τις γραπτές πηγές ως «Puellae Faustinae»

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

(κορίτσια της Φαουστίνας). Η φιλανθρωπική της δράση άλλωστε, αποτέλεσε ένα από τα βασικά επιχειρήματα υπέρ της θεοποίησής της<sup>57</sup>.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η ρωμαϊκή κοινωνία ασχολήθηκε με ιδιαίτερο ζήλο με την προστασία και φροντίδα των ορφανών παιδιών. Μάλιστα, η προστασία αυτών των παιδιών για πολλούς αυτοκράτορες αποτέλεσε και πρωταρχικό στόχο της κοινωνικής τους πολιτικής. Άλλωστε, με αυτόν τον τρόπο κέρδιζαν την εύνοια και την συμπάθεια των πολιτών της αυτοκρατορίας, κάτι που αύξανε την δημοτικότητά τους.

---

<sup>57</sup>M. Woodhull, «Imperial Mothers and monuments», στο L. Petersen & D. Mitchel, *Mothering and Motherhood in Ancient Greece and Rome*, USA 2012, σ. 241-250.

### 3. ΑΡΧΑΙΟ ΙΣΡΑΗΛ

#### 3.1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΙΣΡΑΗΛ

Ο όρος της οικογένειας στα Εβραϊκά είναι «bet ab»<sup>58</sup>, ο οποίος κυριολεκτικά σημαίνει «ο οίκος του πατέρα». Ο συγκεκριμένος όρος όμως απευθύνεται, σύμφωνα με τους βιβλικούς μελετητές της ιδιωτικής ζωής του αρχαίου Ισραήλ, περισσότερο στην εκτεταμένη οικογένεια παρά στον στενό κύκλο αυτής<sup>59</sup>.

Η εκτεταμένη οικογένεια περιλαμβάνει τρεις με τέσσερις γενεές, δηλαδή τους δύο συζύγους, ίσως και έναν ή δύο ηλικιωμένους γονείς, τους υιούς (έγγαμους και άγαμους), τις άγαμες κόρες, τα εγγόνια και σε μερικές ιδιαίτερες περιπτώσεις ανύπαντρους θείους, θείες ή και ξαδέρφια. Επιπροσθέτως, με τα ομοαίματα μέλη, η οικογένεια περιλάμβανε όλο το υπηρετικό προσωπικό, τους δούλους και τους ακολούθους. Έτσι, ο όρος «bet ab» θα μπορούσε να αριθμεί πάνω από πενήντα μέλη<sup>60</sup>.

Βέβαια, υπάρχει και η άποψη ότι ο όρος «bet ab» αναφέρεται στη μικρή οικογένεια των έξι με επτά μελών. Εάν όντως ο συγκεκριμένος όρος αφορούσε την μικρή οικογένεια στο αρχαίο Ισραήλ, τότε είναι απίθανο να αφορούσε αποκλειστικά και μόνο την εκτεταμένη οικογένεια.

---

<sup>58</sup>Σχετικά με τον όρο «bet ab», βλ. ενδεικτικά: C. De Geus, *The Tribes of Israel*, Assen, Amsterdam 1976, σ. 133- 156. N. Lemche, *Anthropological and Historical Studies on the Israelite Society before the Monarchy*, Leiden 1985, σ. 245-290. C. Meyers, *Discovering Eve: Ancient Israelite Women in Context*, New York 1988, σ. 128-138. J. Pedersen, *Israel. Its Life and Culture*, I, London, 1949, σ. 46-60. H. Goldberg, *Jewish Passages: Cycles of Jewish Life*, Berkley 2003, σ. 34.

<sup>59</sup>C. de Geus, *The Tribes of Israel*, Assen, ό.π., σ. 134.

<sup>60</sup>K. Toorn, *Family religion in Babylonia, Syria, and Israel: continuity and changes in the forms of religious life*, Leiden 1996, σ. 194.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Πράγματι, υπάρχει ένας αριθμός κειμένων<sup>61</sup>, στα οποία ο όρος «bet ab» χρησιμοποιείται για την πυρηνική οικογένεια και όχι για την εκτεταμένη. Εντέλει, θα πρέπει να πούμε ότι ο συγκεκριμένος όρος μάλλον απευθύνεται και στην οικογένεια λίγων μελών, και στην εκτεταμένη οικογένεια και στη γενεαλογία<sup>62</sup>. Ένα από τα βιβλικά κείμενα που παρέχει με πληροφορίες, σχετικά με το μέγεθος και τη δομή του ισραηλιτικού οίκου, είναι το *Λευιτικό* 18, 6-16. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο αναφέρει αρχικά ότι αρχηγός της οικογένειας είναι ο άνδρας στην ακμή της ζωής του. Έτσι η απόλυτη ηγεσία της οικογένειας ανήκε στον πατριάρχη ή στον μεγαλύτερο πρωτότοκο υιό του. Ο επόμενος στην ιεραρχία ήταν ο αδερφός ή ο μεγαλύτερος αδερφός του πατέρα.

Η γυναίκα δεν είχε κανένα απολύτως δικαίωμα μέσα στο γάμο. Υποτασσόταν στην απόλυτη εξουσία του συζύγου της. Η γυναίκα – σύζυγος αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος του σπιτιού, αφού ήταν «αόρατη» για την ισραηλιτική κοινωνία. Η μόνη της διέξοδος στον έξω κόσμο ήταν η οπτική. Δηλαδή, μέσα από το πλέγμα του παραθύρου του σπιτιού μπορούσαν οι γυναίκες να παρατηρούν τη ζωή στους δρόμους. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ειπωθεί ότι η ισραηλιτική οικογένεια ήταν κατεξοχήν πατρογραμμική και πατροτοπική<sup>63</sup>.

Οι ερωτικές απαγορεύσεις μεταξύ των μελών μιας οικογένειας, σύμφωνα με το βιβλικό κείμενο<sup>64</sup>, αποδεικνύουν αφενός την κοινή διαμονή της οικογένειας και αφετέρου ότι περίπου μέχρι τέσσερις γενιές ζού-

---

<sup>61</sup>Για παράδειγμα στο βιβλίο των *Κριτών* 14, 19 ο όρος αναφέρεται στον Σαμψών με τους γονείς του. Δηλαδή ο όρος αναφέρεται σε τρεις ανθρώπους.

<sup>62</sup>J. Rogerson & P. Davies, *Old Testament World*, Cambridge 1989, σ. 56.

<sup>63</sup>Δ. Καϊμάκη, *Οι θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 70.

<sup>64</sup>Λεϋ. 18,6-16

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

σαν μαζί<sup>65</sup>. Η άποψη ότι μπορούσαν να ζουν μαζί μέχρι τέσσερις γενιές προκάλεσε την αμφιβολία των ερευνητών, αν αναλογιστεί κάποιος την άποψη ότι ο κύριος όγκος του πληθυσμού των Ισραηλιτών αποτελούνταν, αποκλειστικά και μόνο, από πυρηνικές οικογένειες. Επίσης, αυτή η άποψη επιβεβαιώνεται πλήρως από τις αρχαιολογικές ανασκαφές, οι οποίες έφεραν στο φως οικισμούς Ισραηλιτών, στους οποίους ήταν πρακτικά αδύνατη η παραμονή στον ίδιο χώρο περισσότερο των τεσσάρων ανθρώπων.

Η αρχαιολογική σκαπάνη όμως φανερώνει ότι ο ισραηλιτικός οίκος συνδέονταν και με ένα ή δύο οικήματα μέσω ενός ή δύο κοινών τοίχων. Με βάση αυτά τα αρχαιολογικά δεδομένα, έχει προταθεί από τους αρχαιολόγους ότι αυτά τα οικιστικά συμπλέγματα κατοικούνταν από πολλά μέλη μιας οικογένειας ή από πολλές, διαφορετικές μεταξύ τους, οικογένειες<sup>66</sup>.

Μετά τα πορίσματα της αρχαιολογικής σκαπάνης σχετικά με τους ισραηλιτικούς οίκους, ίσως είναι εφικτή μια πιο ακριβής ανάλυση του όρου «ισραηλιτική οικογένεια» ή αλλιώς «bet ab». Αν και ο συγκεκριμένος όρος αναφέρεται σε μια ολιγομελή, πυρηνική οικογένεια, σύμφωνα με τα ευρήματα είναι μεγαλύτερη, καθώς περιλαμβάνει εκτός από τους συζύγους – γονείς και τα παιδιά τους, τις συζύγους των υιών τους και τα παιδιά τους, πιθανώς ανύπαντρους συγγενείς της ευρύτερης οικογένειας, δούλους και ακολούθους. Έτσι, ο ένας «οίκος του πατέρα» αποτελούνταν από παραπάνω από ένα σπίτια, σε ένα οικιστικό σύμπλεγμα οίκων<sup>67</sup>.

---

<sup>65</sup>J. Pedersen, *Israel. Its Life and Culture*, I, London 1949, σ. 64 - 66. J. Porter, *The Extended Family in the Old Testament*, London 1967, σ. 9

<sup>66</sup>L. Stager, «The Archaeology of the family in Ancient Israel», *BASOR* 260, *The American Schools of Oriental research*, USA 1985, σ. 18-23.

<sup>67</sup>T. Burch, *Some Demographic Determinants of Average Household Size: An Analytic Approach*, στο P. Laslett & R. Wall, *Household and Family in Past Time*,

### 3.2. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΙΣΡΑΗΛ

Η τεκνογονία θεωρούνταν από τους Ισραηλίτες μεγάλη ευλογία από το Θεό και αποτελούσε εξασφάλιση της συνέχισης του ονόματος της οικογένειας. Για αυτόν ακριβώς το λόγο θεωρείται μεγάλη κακοτυχία και τιμωρία από το Θεό, για το ζευγάρι, που δεν μπορεί να αποκτήσει τέκνα.

Η γυναίκα, μάλιστα, η οποία δεν μπορούσε να τεκνοποιήσει αποτελούσε βασική αιτία χωρισμού από τον άνδρα της. Μάλιστα, οι άτεκνες σύζυγοι περιγράφονται στα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης ως τραγικές μορφές. Η Ραχήλ, για παράδειγμα, αναφέρει ότι επιθυμεί να πεθάνει από τη θλίψη της, εξαιτίας της ατεκνίας της<sup>68</sup>.

Αν εξετάσει κάποιος τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης σχετικά με την τεκνογονία θα έρθει αντιμέτωπος με μια ικεσία, από όλες τις γυναίκες του ιερού κειμένου, για απόκτηση παιδιών και ειδικότερα για απόκτηση υιών<sup>69</sup>. Οι άρρενες απόγονοι μιας ισραηλιτικής οικογένειας, αποτελούσαν για την παράδοση του Ισραήλ, συνεχιστές του ονόματος και της φήμης της οικογένειας, ενώ οι κόρες είχαν το φορτίο να βοηθήσουν στην ανάπτυξη μιας άλλης οικογένειας.

Η γέννηση ενός παιδιού στην ισραηλιτική παράδοση ήταν πολύ σημαντική για τον άνδρα και πατέρα της οικογένειας. Αυτό βέβαια δεν σήμαινε ότι δεν ήταν σημαντική για την γυναίκα και μητέρα της οικογένειας. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε η ικεσία των γυναικών για τεκνογονία αποσκοπούσε στην προσωπική ανάγκη των γυναικών να νιώσουν την ευχαρίστηση και την τιμή της μητρότητας.

---

Cambridge 1972, σ. 91-102. Πρβλ. N. Gottwald, *The tribes of Yahweh: A sociology of the religion of liberated Israel 1250-1050 BCE*, London 1979, σ. 290-292. P. King & L. Stager, *Life in Biblical Israel*, Louisville 2001, σ. 39.

<sup>68</sup>Γέν. 30,1.

<sup>69</sup>Α' Βασ. 1,11.

## Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία

---

Όμως, η δική τους ανάγκη δεν μπορεί να υπερτερήσει αυτής του συζύγου, καθώς οι γυναίκες στον Ισραήλ θεωρούνταν υποδεέστερες από τον άνδρα και σύζυγό τους. Για αυτό το λόγο, η επιθυμία των γυναικών δεν ήταν να γεννούν τα δικά τους παιδιά, αλλά τα παιδιά του συζύγου τους<sup>70</sup>.

Στον λαό Ισραήλ, η μητέρα αναλάμβανε μετά την γέννηση των παιδιών της, την αποκλειστική φροντίδα τους, ενώ, όταν τα παιδιά μεγάλωναν στην ανατροφή τους εμπλέκονταν και ο πατέρας. Συγκεκριμένα, αναλάμβανε την ευθύνη της σωστής καθοδήγησης του υιού του, παράλληλα με τη μητέρα, η οποία είχε υπό την επίβλεψή της την κόρη μέχρι και την στιγμή του γάμου της<sup>71</sup>.

Το πρωτότοκο παιδί για τους νέους γονείς είχε ιδιαίτερη σημασία. Ο ερχομός του πρωτότοκου παιδιού αναμενόταν με έναν ιδιαίτερο ενθουσιασμό, καθώς για αυτό είχαν γίνει οι απαραίτητες και συνάμα ιδιαίτερες προετοιμασίες, που για τα παιδιά που θα ακολουθήσουν θα είναι σαφώς λιγότερες και λιγότερο ιδιαίτερες. Εάν το πρωτότοκο τέκνο ήταν αγόρι, εκτός από τα οικονομικά οφέλη για τους γονείς (τα πρωτότοκα αρσενικά παιδιά είχαν ως κύριο μέλημα να διαχειριστούν την πατρική εξουσία με τέτοιο τρόπο με σκοπό την ανάπτυξη και τον περαιτέρω πλουτισμό της οικογένειας), η γέννησή του θα εξασφάλιζε, όπως έχει αναφερθεί, την συνέχιση του ονόματος και της φήμης της οικογένειας<sup>72</sup>.

Μέσα από τα χωρία της Παλαιάς Διαθήκης καταδεικνύεται ότι ήταν αρχαιότατη συνήθεια να γεννά η γυναίκα πάνω στα γόνατα του άνδρα

---

<sup>70</sup>J. Pedersen, *Israel. Its Life and Culture*, ό.π., 72-73.

<sup>71</sup>P. McNutt, *Reconstructing the Society of Ancient Israel*, London 1999, σ. 75-94. Βλ. επίσης: Δ. Καϊμάκη, *Οι Θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, ό.π., σ. 69-70, 84.

<sup>72</sup>Δ. Καϊμάκη, *Οι Θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, ό.π., σ. 80.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

της<sup>73</sup>. Όμως, με το πέρασμα του χρόνου, αυτή η αρχέγονη συνήθεια καταργήθηκε, καθώς ήδη από την εποχή του προφήτη Ιερεμία, ο πατέρας δε παρευρισκόταν στη γέννα<sup>74</sup>.

Την στιγμή του τοκετού, μια μαμή βοηθούσε τη μητέρα να γεννήσει το παιδί της. Το παιδί, μετά την γέννησή του το έτριβαν με αλάτι, πιθανότατα για την προστασία του από τα κακά δαιμόνια<sup>75</sup>. Στην ισραηλιτική παράδοση αναπτύχθηκαν και πολλοί κανόνες καθαρότητας για την μητέρα, μετά το τοκετό του παιδιού της.

Συγκεκριμένα, στη περίπτωση που γεννούσε αγόρι, η μητέρα ήταν τελετουργικά «ακάθαρτη», για τις επόμενες επτά ημέρες μετά τον τοκετό. Μάλιστα, είναι σημαντικό να σημειωθεί, ότι δεν της επέτρεπαν να εισέλθει στο Ναό ή να κρατήσει στα χέρια της ιερά αντικείμενα της θρησκευτικής παράδοσης του Ισραήλ, για τις επόμενες τριάντα εννέα ημέρες μετά τον τοκετό της. Στη περίπτωση που μια γυναίκα γεννούσε κορίτσι, τότε ήταν ακάθαρτη για δεκατέσσερις ημέρες και δεν μπορούσε να εισέλθει στο Ναό ή να έρθει σε επαφή με ιερά αντικείμενα, για τις επόμενες εξήντα έξι ημέρες.

Επίσης, στη περίπτωση που κατά την διάρκεια του τοκετού η μητέρα κινδύνευε, τότε, απόλυτη προτεραιότητα είχε η γυναίκα και όχι το αγέννητο μωρό της, με την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν είχε εξέλθει έστω και το μισό σώμα του νεογνού, διότι και αυτό για τον Ισραήλ θεωρείται πλήρης άνθρωπος<sup>76</sup>.

Το νεογέννητο παιδί είτε ήταν αγόρι είτε κορίτσι έπαιρνε αμέσως μετά την γέννησή του το όνομα από την μητέρα του. Η ονοματοδοσία για

---

<sup>73</sup>Γέν. 30,3 / 50,23.

<sup>74</sup>Ιερ. 20,15.

<sup>75</sup>P. King & L. Stager, *Life in Biblical Israel*, ό.π., σ. 52-53.

<sup>76</sup>D. Cohn-Sherbok, *Judaism: History, Belief and Practice*, London 2003, σ. 533.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

τους Ισραηλίτες είχε ιδιαίτερη σημασία, καθώς το όνομα δεν αποτελούσε μια απλή λέξη, αλλά έκρυβε μια πραγματική δύναμη, αφού όριζε τα πράγματα.

Έτσι, το όνομα του νεογέννητου παιδιού προερχόταν πολλές φορές είτε από το φυτικό βασίλειο είτε από το ζωικό. Άλλοτε, το όνομα του παιδιού περιελάμβανε ιερά και θεία στοιχεία της θρησκευτικής παράδοσης του Ισραήλ, ενώ μερικές φορές μπορούσε το όνομα του νεογνού να είναι πατρωνυμικό, δηλαδή το όνομα είτε του παππού είτε του προπάππου του<sup>77</sup>.

Η ονοματοδοσία του νεογέννητου παιδιού λάμβανε χώρα κατά την όγδοη ημέρα από την γέννησή του, την στιγμή δηλαδή που γινόταν και η περιτομή του, την οποία την τελούσε ο πατέρας ή σε περίπτωση που ο πατέρας αδυνατούσε να την τελέσει, αναλάμβανε αυτό το έργο η μητέρα του παιδιού<sup>78</sup>.

Όσον αφορά την περιτομή, όπως είναι γνωστό αποτελεί την γνωστή τελετουργία της θρησκείας των Ιουδαίων. Σύμφωνα με το χωρίο της *Γένεσις* 17, 1-14, ο Θεός του Ισραήλ δίνει εντολή στον Αβραάμ να τελέσει περιτομή για τον ίδιο και τους απογόνους του. Συγκεκριμένα, ο Θεός παρουσιάστηκε στον γενάρχη του Ισραήλ και του δήλωσε ότι θα συνάψει μαζί του μια διαθήκη και ότι θα του δώσει πολλούς απογόνους, οι οποίοι θα εγκατασταθούν σε τόπο προορισμένο από τον Θεό (γη Χαναάν).

Ο Θεός ανακοινώνει στον Αβραάμ ότι η ανάμνηση της συμφωνίας Θεού – ανθρώπου (Θεού και Αβραάμ), θα αποτελεί το τελετουργικό της περιτομής, το οποίο θα γίνεται σε κάθε άρρενα γόνο των απογόνων του Αβραάμ. Όσοι γονείς δεν περιέτεμναν τα παιδιά τους (ενν. αγόρια), τότε θα είχαν καταπατήσει την αρχέγονη συμφωνία μεταξύ Θεού και Αβραάμ,

---

<sup>77</sup>P. King & L. Stager, *Life in Biblical Israel*, ό.π., σ. 41-42.

<sup>78</sup>Δ. Καϊμάκη, *Οι Θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, ό.π., σ. 79.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

με αποτέλεσμα να αποκόπτονταν από το έθνος, καθώς εκουσίως θα είχαν διακόψει την διαθήκη με τον Θεό<sup>79</sup>.

Η περιτομή, όπως αναφέρθηκε, αποτέλεσε για τους Ισραηλίτες το φανερό σημάδι της διαθήκης τους με τον Θεό και υπό την οπτική αυτή μπορεί να εκτιμηθεί ως ένα σημείο, που θα τους υπενθυμίζει συνέχεια, ότι ο Θεός τηρεί την αρχέγονη υπόσχεσή του για πολλούς απογόνους. Επίσης, η περιτομή για τον Ισραήλ αποτέλεσε και στοιχείο της ταυτότητάς τους, αφού οι μη Ισραηλίτες ήταν οι λεγόμενοι «απερίτμητοι», αυτοί που δεν είχαν την ευλογία του αληθινού Θεού<sup>80</sup>.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο πρωτότοκος υιός μιας οικογένειας τύγχανε ειδικής και ιδιαίτερης μεταχείρισης, όσον αφορά τα κληρονομικά δικαιώματα, σε σχέση με τα άλλα αδέρφια του. Για παράδειγμα, ο πρωτότοκος υιός λαμβάνει διπλάσιο μερίδιο από την περιουσία του πατέρα του.

Επιπλέον, ο πρωτότοκος υιός μιας οικογένειας, σύμφωνα με την θρησκευτική παράδοση του Ισραήλ, θα έπρεπε να αφιερωθεί στο Θεό, όπως ακριβώς συνέβαινε: α) με τους ιερείς, β) με την πρώτη σοδειά, και, γ) με τα πρώτα νεογέννητα ζώα. Στην μεταγενέστερη ιστορία του Ισραήλ, η παράδοση αυτή για τους πρωτότοκους υιούς των Ισραηλιτών, άλλαξε ριζικά<sup>81</sup>.

Όσον αφορά την εκπαίδευση των παιδιών του Ισραήλ, θα πρέπει να ειπωθεί ότι δεν διαφαίνεται κάπου στην *Παλαιά Διαθήκη* μια συντονισμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα. Την εκπαίδευση των παιδιών την αναλάμβανε η οικογένεια και συγκεκριμένα, ο πατέρας και σε λιγότερο βαθμό η μητέρα.

---

<sup>79</sup>Ο.π., 79-80. P. King & L. Stager, *Life in Biblical Israel*, ό.π., σ. 44.

<sup>80</sup>J. Skinner, *Genesis: The International Critical Commentary*, Edinburgh 1930, σ. 289-290.

<sup>81</sup>P. King & L. Stager, *Life in Biblical Israel*, ό.π., σ. 48.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Όταν τα παιδιά έφταναν στην κατάλληλη ηλικία, ώστε να μπορούν να συνεννοούνται και να αντιλαμβάνονται το περιβάλλον στο οποίο ζούσαν, τότε κάθε Ιουδαίος γονιός ήταν υποχρεωμένος να διδάξει τις εντολές του Θεού στα παιδιά του, με σκοπό να πιστεύουν και να σέβονται τον ένα και μοναδικό, αληθινό Θεό του Ισραήλ. Η εφαρμογή των εντολών του Θεού, άλλωστε, συνιστούσε για κάθε Ισραηλίτη μακροημέρευση και ευλογία του βίου του.

Επιπλέον, οι γονείς θα έπρεπε να διδάξουν στα παιδιά τους εκτός από τις θείες επιταγές και το γενεαλογικό τους δέντρο. Δηλαδή, να μάθουν τα πάντα γύρω από τους προγόνους τους, για παράδειγμα την εποχή που έζησαν, την περιουσία που είχαν, τους απογόνους που απέκτησαν και σημαντικά θέματα που σημάδεψαν τον βίο τους.

Το νόημα της προγονικής διδασκαλίας ήταν να πληροφορηθούν τα παιδιά – απόγονοι, όλα τα στοιχεία για το παρελθόν της οικογένειας και του λαού τους, εν γένει. Βέβαια, το ίδιο θα έπρεπε να κάνουν και εκείνοι στο μέλλον, όταν θα αποκτούσαν τα δικά τους παιδιά, την δική τους οικογένεια. Με αυτόν τον τρόπο η παράδοση της οικογένειας αποτελεί μια σκυτάλη, που η μια γενιά την παραδίδει στην άλλη.

Η εκπαίδευση των παιδιών των Ισραηλιτών δεν γινόταν μέσα από θεωρητικές μορφές διδασκαλίας, όπως γινόταν για παράδειγμα στην αρχαία Ελλάδα και την Ρώμη. Σε αντίθεση με αυτές τις τεχνικές οι Ισραηλίτες χρησιμοποιούσαν την βιωματική μάθηση, η οποία μάλιστα συμπλήρωνε την προφορική μάθηση, αλλά και την εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης.

Συγκεκριμένα, η συμμετοχή της οικογένειας στις τελετουργίες και στον εορτασμό σημαντικών ιουδαϊκών θρησκευτικών και ιστορικών στιγμών του Ισραήλ γίνεται μέσο μετάδοσης θρησκευτικών και πολιτισμικών αξιών από την μια γενιά στην άλλη.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Επίσης, η τήρηση των εντολών και των καθημερινών θρησκευτικών υποχρεώσεων από την οικογένεια, όπως για παράδειγμα η προσευχή, η τελετουργική καθαρότητα μετέδιδαν την ευλάβεια, που θα πρέπει να έχουν τα νέα μέλη της οικογένειας προς τον Θεό, κάτι που αποτέλεσε και τον απόλυτο σκοπό της εκπαίδευσης<sup>82</sup>.

Από όλα τα παραπάνω αντιλαμβάνεται κανείς, την σπουδαιότητα που είχε η οικογένεια και ιδιαίτερα ο πατέρας για την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση του άρρενα ή των αρρένων παιδιών, ενώ στην περίπτωση που ο ίδιος είχε γνώσεις ανάγνωσης και γραφής, όπως είναι φυσικό, τις μετέδιδε και στους υιούς του.

Τα κορίτσια της οικογένειας βρίσκονταν αποκλειστικά και μόνο κάτω από την φροντίδα της μητέρας στο σπίτι, όπου μάθαιναν από αυτήν ότι ήταν χρήσιμο, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν μελλοντικά, επιτυχώς στις ανάγκες του σπιτιού, αλλά και στις υποχρεώσεις που αυτές θα είχαν ως σύζυγοι και μητέρες<sup>83</sup>.

Οι Ισραηλίτες, όπως έχει ειπωθεί, υπάκουαν στην εντολή του Θεού να πολλαπλασιάζονται<sup>84</sup>. Βέβαια, το ποσοστό των γεννήσεων, η άμβλωση και η βρεφοκτονία αποτελούν βασικά θέματα, για τα οποία όμως, τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης δεν δίνουν σαφείς απαντήσεις για το τι θα πρέπει να γίνεται σε αυτές τις περιπτώσεις.

Ως προς το θέμα της άμβλωσης και της βρεφοκτονίας, στο βιβλίο της Εξόδου 21, 22-25 υπάρχει μια νομική διάταξη, η οποία αναφέρει ότι: Αν μια εγκυμονούσα γυναίκα τραυματιστεί από την συμπλοκή δύο ανδρών

---

<sup>82</sup>P. King & L. Stager, *Life in Biblical Israel*, ό.π., σ. 48. Δ. Καϊμάκης, *Οι θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, ό.π., σ. 84-85. D. Cohn-Sherbok, *Judaism: History, Belief and Practice*, ό.π., σ. 468. H. Goldberg, *Jewish Passages: Cycles of Jewish Life*, ό.π., σ. 34.

<sup>83</sup>Δ. Καϊμάκη, *Οι θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, ό.π., σ. 88.

<sup>84</sup>Γέν. 1, 28.

και χάσει το παιδί της, τότε στην περίπτωση που αυτό είναι «ασχημάτιστο» (δηλαδή το έμβρυο), αυτός που την τραυμάτισε δίνει στον σύζυγό της χρηματική αποζημίωση, ενώ αν το έμβρυο είναι «σχηματισμένο», τότε αυτός που την τραυμάτισε, με αποτέλεσμα να αποβάλλει, θα πρέπει να πληρώσει το αδίκημά του με την ίδια του την ζωή υπακούοντας στον νόμο του οφθαλμού αντί οφθαλμού. Βέβαια, το κείμενο δεν είναι απόλυτα σαφές, έτσι ώστε να μπορεί κάποιος να εξάγει ασφαλή συμπεράσματα, σχετικά με την πρακτική της άμβλωσης<sup>85</sup>.

Σχετικά με το ζήτημα της υιοθεσίας, στον αρχαίο Ισραήλ και την παροχή ιδανικών συνθηκών διαβίωσης στα υιοθετημένα παιδιά είναι αλήθεια ότι αυτή θεωρούταν μια από τις σπουδαιότερες πράξεις ελεημοσύνης, που θα μπορούσε να πραγματοποιήσει ένας Ισραηλίτης στη ζωή του. Σύμφωνα με τους ερευνητές του κειμένου της *Παλαιάς Διαθήκης*, υπάρχουν πολλές ιστορίες, οι οποίες αποτελούν απλά παραδείγματα υιοθεσίας ή τουλάχιστον συμβολίζουν τον θεσμό της υιοθεσίας. Η υιοθεσία πάντως έτσι όπως είναι γνωστή στη σημερινή εποχή σίγουρα δεν αποτελούσε πρακτική της εποχής εκείνης για τον αρχαίο Ισραήλ.

Οι ερευνητές του κειμένου, όπως αναφέρθηκε, αναφέρουν αρκετές περιπτώσεις που συνιστούν περιπτώσεις υιοθεσίας. Μια από αυτές τις περιπτώσεις αποτελεί η περίπτωση του Αβραάμ, ο οποίος όντας άτεκνος από την γυναίκα του Σάρα απευθύνεται στο Θεό και του λέει ότι ο δούλος του Ελιέζερ θα είναι ο κληρονόμος του. Ο Ελιέζερ ήταν ο υιός της δούλης του, Μασέκ, από την Δαμασκό, η οποία γέννησε τον υιό της στον οίκο του Αβραάμ. Αυτόν θα έχριζε ο γενάρχης του Ισραήλ ως νόμιμο κληρονόμο του. Επομένως, ο Αβραάμ εμμέσως θα είχε προβεί σε πράξη υιοθεσίας,

---

<sup>85</sup>P. King & L. Stager, *Life in Biblical Israel*, ό.π., σ. 41.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

αφού ο Ελιέζερ θα αποτελούσε τον νόμιμο κληρονόμο του, χωρίς να υφίσταται φυσική συγγένεια<sup>86</sup>.

Το συγκεκριμένο χωρίο απεικονίζει με τον καλύτερο τρόπο την αρχέγονη πρακτική των άτεκνων ζευγαριών, που επικρατούσε σε πολλές περιοχές της Μέσης Ανατολής. Η πρακτική αυτή, όπως καταδεικνύεται από το ιερό κείμενο της Γραφής υιοθετήθηκε και από τους Ισραηλίτες.

Συγκεκριμένα, τα άτεκνα ζευγάρια υιοθετούσαν ένα αγόρι, το οποίο τους υπηρετούσε μέχρι το τέλος της ζωής τους, τους κήδευε, όταν και οι δύο θετοί γονείς του πέθαιναν, τους πενθούσε τηρώντας όλα τα έθιμα και σαν ανταμοιβή το άτεκνο ζευγάρι τον όριζε ως νόμιμο κληρονόμο της περιουσίας του.

Βέβαια, στην περίπτωση που το ζευγάρι αποκτούσε σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή της ζωής του, και, ενώ είχαν προβεί σε υιοθεσία, αρσενικό απόγονο, τότε αυτός θα ήταν ο κύριος κληρονόμος της περιουσίας των γονιών του και ο υιοθετημένος υιός θα ακολουθούσε, μετά τον φυσικό υιό, στα κληρονομικά δικαιώματα<sup>87</sup>.

Ένα άλλο είδος υιοθεσίας που λάμβανε χώρα στον αρχαίο Ισραήλ ήταν στην περίπτωση, που η γυναίκα ήταν στείρα. Στην περίπτωση της στειρότητας της συζύγου, ο άνδρας είχε την δυνατότητα να τεκνοποιήσει με μια δούλη του οίκου του, με τη σύμφωνη γνώμη της νόμιμης γυναίκας του, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της Σάρας<sup>88</sup>.

Η Σάρα έχοντας γνώση ότι είναι στείρα παροτρύνει τον Αβραάμ να τεκνοποιήσει με την δούλη της, Αγάρ. Με αυτόν τον τρόπο θα αποκτούσε μέσα από μια έμμεση πράξη υιοθεσίας ένα νόμιμο τέκνο σύμφωνα με το νομικό σύστημα του Ισραήλ. Κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, το παιδί

---

<sup>86</sup>Γέν. 15, 2.

<sup>87</sup>Δ. Καϊμάκη, *Οι θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, ό.π., σ. 88-89.

<sup>88</sup>Γέν, 16, 1-4.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

του κυρίου του οίκου με την δούλη θεωρείται το νόμιμο τέκνο της συζύγου, καθώς σύμφωνα με το χωρίο της *Γένεσις* 30, 3 απαιτείται το παιδί να γεννηθεί πάνω στα γόνατα της νόμιμης στείρας γυναίκας<sup>89</sup>.

Μέσα από αυτήν την τελείως συμβολική πράξη αφενός απαλύνεται η δυστυχία της στείρας γυναίκας και αφετέρου το παιδί αποδεσμεύεται πλήρως, από την φυσική του μητέρα και προσκολλάται στη νόμιμη σύζυγο. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι την φροντίδα του παιδιού την έχει η νόμιμη σύζυγος και όχι η φυσική μητέρα του παιδιού. Αυτή η πράξη θα μπορούσε να θεωρηθεί μια μορφή υιοθεσίας από την πλευρά της νόμιμης συζύγου, ενώ από την πλευρά του συζύγου δεν θεωρείται φυσικά πράξη υιοθεσίας, αφού το παιδί έχει φυσική συγγένεια με αυτόν.

Υιοθεσία στον Ισραήλ θα μπορούσε να θεωρηθεί, επίσης, και η απόκτηση πρωτότοκου παιδιού από έναν Λεβιτακό γάμο. Συγκεκριμένα, όπως είναι γνωστό στην περίπτωση του ανδραδελφικού γάμου, όταν πέθαινε ο σύζυγος μιας γυναίκας και δεν είχαν προλάβει να τεκνοποιήσουν, τότε υπήρχε η υποχρέωση ο αδερφός του θανόντα να παντρευτεί την χήρα γυναίκα του αδερφού του. Έτσι θα εκπλήρωνε το ανδραδελφικό καθήκον του, προς αυτήν.

Ο πρωτότοκος υιός που θα γεννούσε η χήρα, θα θεωρούταν στη συνείδηση της κοινωνίας, ως ο πρωτότοκος υιός εκείνου που απεβίωσε. Αυτό γινόταν αποκλειστικά και μόνο, για να μην διαγραφεί το όνομα του οίκου αυτού που απεβίωσε, από τον λαό Ισραήλ. Επομένως, το παιδί αυτό θα θεωρούνταν ως το νόμιμο τέκνο του θανόντα στην συνείδηση των Ισραηλιτών. Μάλιστα, αυτό το παιδί θα αποτελούσε και τον νόμιμο κληρονόμο της περιουσίας του πατέρα, που ποτέ δεν γνώρισε<sup>90</sup>.

---

<sup>89</sup>Γέν. 16, 3-5 / 30, 3, 9-13.

<sup>90</sup>Δευτ. 25, 5-10.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Σχετικά με τα ορφανά τέκνα στον Ισραήλ είναι αλήθεια ότι η χρήση του όρου «ορφανός» απαντά σε αρκετά σημεία μέσα στα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης. Μάλιστα, η μεγαλύτερη συγκέντρωση του όρου υπάρχει στο βιβλίο του Δευτερονομίου<sup>91</sup>, ίσως, διότι κατά την διάρκεια της συγγραφής του οι συντάκτες του συγκεκριμένου βιβλίου παρατήρησαν μια αύξηση των ορφανών παιδιών και έκριναν ότι θα πρέπει να υπάρχει κάποια νομική ρύθμιση για αυτά τα παιδιά. Για τους συντάκτες του Δευτερονομίου, τα ορφανά παιδιά τοποθετούνταν στην ίδια ευπαθή ομάδα με τις χήρες και τους ξένους.

Τα ορφανά παιδιά, από πατέρα φυσικά<sup>92</sup>, είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα, την απουσία ενός προστάτη. Αυτό σήμαινε πρακτικά ότι τα συγκεκριμένα παιδιά τίθονταν στην κατηγορία των ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

Όσοι άνηκαν στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες της ισραηλιτικής κοινότητας ήταν εκτεθειμένοι στους κινδύνους και για το λόγο αυτό έπρεπε να λαμβάνονται από την κρατική εξουσία κάποια μέτρα προστασίας και φροντίδας αυτών των παιδιών, τόσο σε θέματα διατροφής όσο και σε θέματα που αφορούσαν τις θρησκευτικές συνήθειες του περιούσιου λαού του Θεού. Για τα ορφανά παιδιά υπήρχε η πεποίθηση στον Ισραήλ ότι ο Θεός ήταν ο προστάτης τους, όπως και όλων των ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Ο Θεός αποτελεί τον πατέρα αυτών των παιδιών, θέτοντας

---

<sup>91</sup> Βλ. ενδεικτικά: Δευτ. 14, 22-29 / 16, 9-13 / 26, 12-15.

<sup>92</sup> Ο όρος «ορφανός» στον Ισραήλ δεν σημαίνει ότι το παιδί ή τα παιδιά δεν έχουν γονιό αλλά ότι δεν έχουν πατέρα. Επομένως, η λέξη ορφανός είναι συνυφασμένη με την απουσία του πατέρα αποκλειστικά και μόνο και όχι με την απουσία της μητέρας. Για παράδειγμα, ένα παιδί του οποίου η μητέρα πέθαινε αλλά ο πατέρας ζούσε δεν ήταν ορφανό. Στην αντίθετη περίπτωση το παιδί για την ισραηλιτική κοινωνία, και όχι μόνο, θεωρούνταν ορφανό.

## Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία

---

αυτά τα παιδιά κάτω από την προστασία, την μέριμνα και την πρόνοιά Του<sup>93</sup>.

Τέλος, μια ιδιαίτερη κατηγορία παιδιών ήταν τα παιδιά του βασιλιά. Οι υιοί του βασιλιά μεγάλωναν, όπως είναι φυσικό, στο παλάτι όχι από την μητέρα αλλά από τις τροφούς, ενώ στην συνέχεια για την διαπαιδαγώγησή τους επιλέγονταν οι πλέον μορφωμένοι και σημαντικότεροι άνθρωποι του βασιλείου, οι λεγόμενοι «Παιδονόμοι». Έτσι, οι υιοί των βασιλέων αποκτούσαν όλη εκείνη την απαραίτητη ανατροφή, που άρμοζε στην βασιλική γενιά τους. Όταν αυτοί μεγάλωναν παντρεύονταν σε νεαρή ηλικία και προικίζονταν από τον πατέρα τους, με σκοπό να ξεκινήσουν την ζωή τους με μια σχετική ανεξαρτησία.

Σχετικά με τις κόρες των βασιλέων οι πληροφορίες αναφέρουν ότι μέχρι τον γάμο τους έμεναν στο παλάτι και βρισκόνταν κάτω από την γενική εποπτεία των γυναικών του παλατιού. Όπως ήταν φυσικό για εκείνη την εποχή ο πατέρας τους – βασιλιάς όριζε στις κόρες του, τον άντρα που θα παντρευτούν, ο οποίος μάλιστα ήταν συχνά κάποιος αξιωματούχος ή αυλικός του βασιλιά<sup>94</sup>.

---

<sup>93</sup>H. Bennett, *Injustice made Legal: Deuteronomic Law and the plight of Windows, Strangers and the Orphans in ancient Israel*, Michigan 2002, σ. 53-55.

<sup>94</sup>Δ. Καϊμάκη, *Οι θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*, ό.π., σ. 204-205.

## 4. ΒΥΖΑΝΤΙΟ

### 4.1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Η εικόνα της οικογένειας για τους Βυζαντινούς είναι εκείνη του τακτοποιημένου, λογικού και ευτυχισμένου μικρόκοσμου του οποίου το επίκεντρο είναι η γυναίκα. Εκεί, ο καθένας έχει τον δικό του διακριτό ρόλο κάτω από την διοίκησή της. Οι γυναίκες στην βυζαντινή κοινωνία παντρεύονται σε μικρή ηλικία και είναι υποταγμένες στους άνδρες τους, τους οποίους μεταχειρίζονται με τρυφερότητα και σεβασμό.

Οι γυναίκες περνούν τον περισσότερο χρόνο στον σπίτι τους αφιερωμένες στις οικιακές εργασίες και στην ανάγνωση των θείων Γραφών, μακριά από κάθε είδους διασκέδασεις της πόλης, που θα αλλοτρίωναν το πνεύμα και την ελευθερία τους. Πιστή, σοφή, συνετή και διακριτική η βυζαντινή γυναίκα αποτελεί το σημείο αναφοράς του βυζαντινού οίκου, αφού ο σύζυγος της περνά τον περισσότερο χρόνο της ημέρας έξω από το σπίτι του.

Η γυναίκα για να ολοκληρώσει το έργο της, ως σύζυγος, θα πρέπει να «χαρίσει» αρκετά παιδιά στον άνδρα της. Άλλωστε, αυτός είναι ο προορισμός της, όπως απορρέει και από την Αγία Γραφή και κυρίως από τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης. Η γυναίκα έπρεπε να ανταποκρίνεται με τον καλύτερο τρόπο και στα συζυγικά της καθήκοντα, αλλά και στα

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

καθήκοντά της ως μητέρα. Αυτή έπρεπε να μεγαλώνει τα παιδιά της, έτσι ώστε να είναι αποδεκτή από το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ζούσε<sup>95</sup>.

Το παιδί για την βυζαντινή κοινωνία σύμφωνα με τον Α. Guillou: ...γίνεται το αντικείμενο κάθε συμπάθειας, τόσο από την πλευρά του αυστηρού εκκλησιαστικού νομοθέτη, ο οποίος το παρουσιάζει ως πρότυπο αθωότητας, όσο και από την πλευρά της μητέρας, δουλεύτρας, άκαμπτης διαχειρίστριας, που διευθύνει άνδρα, παιδιά, γονείς χωρίς αδυναμία, εχθρική σε κάθε διάχυση αισθημάτων, αλλά η οποία, όπως η μητέρα του Μιχαήλ Ψελλού στις αρχές του 11<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ., όταν έρχεται το βράδυ να νανουρίζει τα παιδιά της με τις πιο τερπνές βιβλικές ιστορίες και, όταν νομίζει ότι κοιμούνται, ακουμπά στο μέτωπο τους ένα μητρικό φιλί<sup>96</sup>.

Οικογένεια για τα παιδιά στα χρόνια του Βυζαντίου σημαίνει σεβασμό στους γονείς, βοήθεια και υπακοή σε αυτούς, δίχως να αναμένουν καμία απολύτως ανταπόδοση, πέρα από την εσωτερική ικανοποίηση ότι έχουν ευχαριστήσει με την στάση και την συμπεριφορά τους την μητέρα και φυσικά τον πατέρα τους. Το συνετό, σεμνό, λογικό, καλοαναθρεμμένο, σωστό και με γεμάτο σεβασμό παιδί θα αποτελέσει την δόξα των γονιών του, όταν αυτοί θα έχουν εγκαταλείψει αυτόν τον κόσμο. Αντίθετα, ένα παιδί παράλογο, κακοαναθρεμμένο, δόλιο και χωρίς σεβασμό θα μεταδώσει την κατάπτωσή του και στους απογόνους του, μένοντας στην σκέψη της κοινωνίας ως η ντροπή και το όνειδος των γονιών του.

Οικογένεια σημαίνει επίσης, αγάπη ανάμεσα στα αδέρφια. Οι γονείς από πολύ μικρή ηλικία μάθαιναν στα παιδιά τους ότι πέρα από την

---

<sup>95</sup>A. Laiou, «Family, Structure and the Transmission of Property» στο J. Haldon, *A Social History of Byzantium*, UK 2009, σ. 56-κ.εξ.

<sup>96</sup>A. Guillou, *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*, μτφρ. Ρ. Odorico & Σ. Τσοχανταρίδου, Αθήνα 1998, σ. 276-279.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

αγάπη προς τους γονείς τους, θα πρέπει να είχαν ισχυρούς δεσμούς αγάπης και με τα αδέρφια τους. Τα αδέρφια μιας οικογένειας έπρεπε να αλληλοϋποστηρίζονται. Για παράδειγμα, στην περίπτωση που ένας αδερφός είχε ανάγκη, ήταν αναγκασμένα όλα τα υπόλοιπα αδέρφια να στρέψουν την προσοχή τους σε αυτόν.

Επίσης, τα αδέρφια μιας βυζαντινής οικογένειας θα έπρεπε να κάνουν τα πάντα για να αποτραπεί η απομάκρυνση ενός αδερφού, που επιθυμεί, έστω και εκουσίως, να πάει να εγκατασταθεί μακριά από την πατρική γη. Επομένως, τα παιδιά (αγόρια) μιας οικογένειας έπρεπε να είναι απόλυτα προσηλωμένα στο πατρογονικό έδαφος, το οποίο και δίδεται από την μία γενιά στην άλλη, ως κληρονομιά. Αυτό δείχνει την πίστη και την προσήλωση των παιδιών στον ιερό θεσμό της οικογένειας.

Η ατεκνία στη βυζαντινή κοινωνία ισοδυναμούσε με πλήρη απότυχία του γάμου. Η οικογένεια, η οποία ήταν άτεκνη εκτός από το γεγονός ότι στερούνταν από την συνέχεια και την διαδοχή, στερούνταν και από μέλη της οικονομικής παραγωγικής μονάδας, την οποία συνιστούσε.

Ειδικά για τους βυζαντινούς, που κατοικούσαν στην ύπαιθρο και η κύρια ασχολία τους ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία, ήταν απαραίτητο να υπάρχουν πολλά μέλη σε μια οικογένεια, για να βοηθούν στην αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή. Επομένως, τα πολλά παιδιά εκτός του γεγονότος ότι αποτελούσαν ευλογία και δωρεά από τον Θεό, σύμφωνα με την αντίληψη της κοινωνίας, συνιστούσαν και το απαραίτητο εργατικό δυναμικό για την παραγωγική διαδικασία της οικογένειας.

Η ατεκνία ενός ζευγαριού σε όλες τις φάσεις της βυζαντινής εποχής αντιμετωπιζονταν από την κοινωνία ως συμφορά, για αυτό το λόγο ένα μακροχρόνιο άτεκνο ζευγάρι, ήλπιζε μέσω θερμής προσευχής σε θαυματουργικές επεμβάσεις αγίων και οσίων της εποχής, με σκοπό την άρση της ατεκνίας – στειρότητας του ζευγαριού.

Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι ο θεσμός της οικογένειας στην βυζαντινή εποχή ήταν άμεσα συνυφασμένος με την ιερή πράξη της ελεημοσύνης, προς τους φτωχούς και άπορους της αυτοκρατορίας. Οι θείες Γραφές, καθώς επίσης, και οι Πατέρες της Εκκλησίας προέβαλλαν την σημαντικότητα της ελεημοσύνης για την σωτηρία των ανθρώπων.

Με βάση αυτήν την επιταγή, κάθε οικογένεια σε όλη την αυτοκρατορία είχε το χρέος απέναντι στον Θεό να δίνει ελεημοσύνη σε οποιοδήποτε φτωχό που απευθυνόταν σε αυτήν, με σκοπό να ζητήσει την οποιαδήποτε μορφής ελεημοσύνης (τροφή, ενδυμασία ακόμα και φιλοξενία). Η ελεημοσύνη για το Βυζάντιο βρισκόταν στα χέρια του κράτους, της Εκκλησίας, αλλά και των οικογενειών<sup>97</sup>.

## 4.2. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ο σωστός και ολοκληρωμένος γάμος στην συνείδηση των Βυζαντινών, εκτός από την αρμονική και σύμφωνη με τα θεία παραγγέλματα συμβίωση των συζύγων, αξίωνε και την τεκνοποιία. Τα παιδιά ήταν αυτά που συμπλήρωναν την οικογενειακή ευτυχία, αποτελώντας το στήριγμα των γονέων και εξασφαλίζοντας την συνέχεια της οικογένειας ακόμα και μετά τον θάνατό τους. Η σημασία της τεκνοποιίας για τους Βυζαντινούς ήταν τόσο μεγάλη, που ο αυτοκράτορας Λέοντας ΣΤ' ο Σοφός, επιθυμώντας να εξασφαλίσει την ολοκλήρωση του γάμου, μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας, με την γέννηση τέκνων

---

<sup>97</sup>M. Rauthman, *Daily Life in the Byzantine Empire*, USA 2006, σ. 39-61. A. Guillou, *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*, ό.π., σ. 276-279.

απαγόρευσε με Νεαρά στους ευνούχους να παντρεύονται, διότι ήταν ανίκανοι να τεκνοποιήσουν<sup>98</sup>.

Σύμφωνα με τον αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ', ένας γάμος ανάμεσα σε έναν ευνούχο και μια νεαρή γυναίκα, παρόλο που οι ευνούχοι ή τουλάχιστον κάποιοι από αυτούς ήταν σε θέση να έχουν ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή<sup>99</sup> ήταν ενάντια στην φύση, καθώς στερούσε το δικαίωμα της γονιμότητας από την γυναίκα. Στην Βυζαντινή εποχή η νομοθεσία παρείχε στη γυναίκα την δυνατότητα να διαλύσει τα δεσμά του γάμου της, μετά από τρία χρόνια συνεχούς προσπάθειας τεκνοποιίας. Ο συγκεκριμένος νόμος – ορθά ερμηνευόμενος – απέβλεπε στο να δώσει λύση σε μια έγγαμη συμβίωση, η οποία ήταν απολύτως άκαρπη<sup>100</sup>.

Η πλειονότητα των βυζαντινών γυναικών σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά το γάμο τους έφταναν στο τοκετό. Παρόλο που οι οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, οι οποίες μάλιστα αποτελούσαν την βάση του πληθυσμού της αυτοκρατορίας, βίωναν τεράστιες οικονομικές δυσκολίες στην καθημερινότητά τους είναι αλήθεια ότι δεν αποτέλεσαν αυτές οι δυσκολίες ανασταλτικό παράγοντα στην απόκτηση παιδιών και μάλιστα, πολλών παιδιών, εξαιτίας του μεγάλου ποσοστού της παιδικής θνησιμότητας, που υπήρχε στη βυζαντινή κοινωνία.

Την στιγμή του τοκετού είναι αλήθεια ότι οι έγκυες γυναίκες, μολονότι εκείνη τη στιγμή επιτελούσαν το ύψιστο καθήκον τους απέναντι στη φύση, αλλά και τον σύζυγό τους, φέρνοντας δηλαδή ένα νέο πλάσμα

---

<sup>98</sup>P. Noailles – A. Dain, *Les Nouvelles de Leon VI le Sage*, Νεαρά 98, Paris 1944, σ. 321-327.

<sup>99</sup>Σχετικά με την ανικανότητα ή μη των ευνούχων, βλ. ενδεικτικά: Ε. Παπαγιάννη, «Οι κληρικοί των βυζαντινών γυναικείων μονών και το άβατο», *Βυζαντινά 6*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 77-93.

<sup>100</sup>Κ. Νικολάου, *Η Γυναίκα στη Μέση Βυζαντινή Εποχή: Κοινωνικά Πρότυπα και Καθημερινός Βίος στα Αγιολογικά Κείμενα*, Αθήνα 2005, σ. 25.

στη ζωή, διακινδύνευαν την ίδια την ζωή τους<sup>101</sup>. Γιατί η γέννα, αν και μια διαδικασία απόλυτα φυσιολογική αποτελούσε πάντα μια δοκιμασία, για την γυναίκα, υψηλού κινδύνου. Η εγκυμοσύνη και ο τοκετός ήταν για τις Βυζαντινές μια τραγική πραγματικότητα, εξαιτίας της μεγάλης θνησιμότητας νεογνών αλλά και επίτοκων γυναικών.

Σε αυτές τις δυσκολίες και τις περίπλοκες στιγμές του τοκετού οι γυναίκες, αλλά και οι άνδρες σύζυγοι των γυναικών, αναζητούσαν εναγωνίως είτε την ανθρώπινη είτε την υπερφυσική αρωγή. Βέβαια, όσο η βυζαντινή κοινωνία εξελισσόταν και η ιατρική επιστήμη προόδευε, σε όλους τους τομείς της, η υπερφυσική βοήθεια - είτε αυτή εκδηλώνονταν με την μαγική και την αστρολογική τέχνη είτε με την θεία παρέμβαση - περνούσε σε δεύτερη μοίρα, χωρίς όμως να εγκαταλείπεται τελείως<sup>102</sup>.

Ο τοκετός της Βυζαντινής, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εγκυμονούσε πολλούς κινδύνους. Οι ετοιμόγεννες γυναίκες γεννούσαν συνήθως μόνες, τόσο στις αστικές περιοχές όσο και στις αγροτικές. Σε κάποιες περιοχές, μάλιστα, οι γυναίκες γεννούσαν με την βοήθεια μαίας, η οποία ήταν σε θέση να ανταποκρίνεται με επιτυχία σε περιπτώσεις απλού τοκετού χωρίς ιδιαίτερες, επικίνδυνες για την υγεία της γυναίκας, επιπλοκές.

Οι επιπλοκές κατά την διάρκεια του τοκετού ήταν ένα πολύ συχνό φαινόμενο, με την διαφορά όμως ότι δεν κατέληγαν στο θάνατο σε πολύ μεγάλο ποσοστό, όπως συνέβαινε στην αρχαιότητα. Αυτό καταδεικνύει την πρόοδο των τεχνικών που χρησιμοποιούνταν κατά την διάρκεια του τοκετού, αλλά και της ιατρικής επιστήμης. Οι μαίες κατά την βυζαντινή εποχή ήταν συνήθως κάποιες έμπειρες, μεγάλης ηλικίας γυναίκες. Οι

---

<sup>101</sup>Ο.π., σ. 114.

<sup>102</sup>M. Congourdeau, «Regards sur l' enfant nouveau-ne a Byzance», *Revue des etudes Byzantines*, v.51, n.1, Paris 1993, σ. 161-176

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

γνώσεις που είχαν ήταν καθαρά εμπειρικές. Βέβαια υπήρχαν και περιπτώσεις μαιών, που είχαν εκτός από εμπειρικές και ιατρικές γνώσεις.

Μόνο όταν παρουσιάζονταν επιπλοκές, κατά την διάρκεια του τοκετού, οι συγγενείς απευθύνονταν σε ιατρό για να προχωρήσει σε κάποιους περαιτέρω θεραπευτικούς χειρισμούς, προκειμένου να σωθεί η ζωή της μητέρας ή του παιδιού ή και των δύο. Οι διακριτοί αυτοί ρόλοι της μαιίας και του ιατρού διαφοροποιούνται ακόμη περισσότερο στο πέρασμα των χρόνων, επισημαίνοντας την αποστασιοποίηση των ιατρών και τη βαθμιαία αποχώρησή τους, από την απλή καθημερινή μαιευτική πράξη<sup>103</sup>.

Οι δυσχέρειες του τοκετού ήταν πολλές φορές ανυπέρβλητες, εξαιτίας του χαμηλού επιπέδου, σε σχέση με σήμερα, επιστημονικών γνώσεων στον κλάδο της Μαιευτικής. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι η ζωή της μητέρας και του παιδιού «ακροβατούσε» μεταξύ ζωής και θανάτου.

Μια τέτοια περίπτωση αποτέλεσε ο έκτος τοκετός της αυτοκράτορας Ευδοξίας, συζύγου του αυτοκράτορα Αρκαδίου και μητέρας του Θεοδοσίου του Β', ο οποίος στάθηκε μοιραίος για την ζωή της, αλλά και την ζωή του εμβρύου. Παρά την αυξημένη φροντίδα που της παρείχαν οι ιατροί της αυτοκρατορικής αυλής, το έμβρυο πέθανε εντός της κοιλίας της, με αποτέλεσμα να μείνει νεκρό στη μήτρα για αρκετό χρονικό διάστημα, προκαλώντας σηψαιμία με υψηλό πυρετό, παραλήρημα και δυσσομία στη μητέρα, η οποία όπως είναι φυσικό κατέληξε<sup>104</sup>.

---

<sup>103</sup>E. Kislinger, «Η Γυναικολογία στην καθημερινή ζωή του Βυζαντίου», *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συμποσίου: Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο: τομές και συνέχειες στην ελληνιστική και ρωμαϊκή παράδοση*, Χριστίνα Αγγελίδη, Αθήνα 15-17 Σεπτεμβρίου 1988, *Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών*, Αθήνα 1989, σ. 135-145.

<sup>104</sup>E. Πουλάκου-Ρεμπελάκου, «Το παιδί και η υγεία του στη Βυζαντινή εποχή», *Τέχνες και Αρχαιολογία*, τεύχ. Ιουνίου, αρ. 103, Αθήνα 2007, σ. 20-27.

Όπως αναφέρθηκε οι γυναίκες γεννούσαν στο σπίτι τους, αν και η ύπαρξη μαιευτηρίων και λοχοκομείων δεν ήταν άγνωστη<sup>105</sup>. Προκειμένου να διευκολυνθεί ο τοκετός, οι γυναίκες γεννούσαν είτε ξαπλωμένες σε κρεβάτι, όπως συμβαίνει και σήμερα σε πολλές περιοχές είτε καθιστές σε δίφρο, το οποίο απαντά ήδη από την εποχή του Ιπποκράτη είτε γονατίζοντας, σύμφωνα με την πρακτική που εφαρμόζονταν σε πολλές περιοχές της αρχαίας κλασικής εποχής, ή ακόμα και όρθιες στηριζόμενες στους ώμους δύο γυναικών.

Η αποκοπή του πλακούντα γινόταν από τη μαία, η οποία αφού τον απέκοπτε κοινοποιούσε στα μέλη της οικογένειας, και φυσικά στον πατέρα του παιδιού, το φύλο του νεογνού. Έπειτα, η μαία απέκοπτε τον ομφάλιο λώρο του βρέφους. Τον ομφάλιο λώρο οι μαίες τον κρατούσαν και τον παρέδιδαν στην μητέρα του παιδιού, με σκοπό αυτή να το κάνει φυλαχτό, το οποίο θα προστάτευε το παιδί σε όλη του τη ζωή. Αυτό το φυλακτό, πίστευαν οι Βυζαντινοί ότι θα έφερνε καλοτυχία, ευτυχία, μακροημέρευση και νίκες σε δικαστικές υποθέσεις, καθώς επίσης έδιωχνε οποιοδήποτε δαιμονικό πνεύμα.

Σε δεύτερο επίπεδο, η μαία αναλάμβανε ακόμα και τον έλεγχο της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας, αλλά και των αισθήσεων του βρέφους. Όταν η μαία σιγουρευόταν ότι το νεογέννητο βρέφος ήταν απόλυτα υγιές, τότε με την βοήθεια μιας δεύτερης γυναίκας έπλεναν με χλιαρό νερό και αλάτι το βρέφος σε μια σκάφη ή «λούστρα». Σε κάποιες περιοχές της αυτοκρατορίας, το πρώτο λούσιμο του νεογέννητου βρέφους γινόταν εκτός από νερό και με κρασί. Όταν έβγαζαν από το νερό το παιδί

---

<sup>105</sup>Βλ. για περισσότερες πληροφορίες: Κ. Μέντζου-Μεϊμάρη, «Επαρχιακά ευαγή ιδρύματα μέχρι του τέλους της εικονομαχίας», *Βυζαντινά, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 243-308.

έριχναν στο σώμα του αλάτι, με σκοπό την σύσφιξη του μαλακού δέρματός του<sup>106</sup>.

Μετά από όλα αυτά η μαία τύλιγε το παιδί με υφασμάτινες λωρίδες, τα επονομαζόμενα «σπάργανα», για να κρατηθεί αφενός ζεστό και αφετέρου προστατευμένο. Η σπαργάνωση του βρέφους ήταν ιδιαίτερα σημαντική στην βυζαντινή κοινωνία, διότι υπήρχε η αντίληψη ότι με αυτή επιτυγχάνονταν η όρθωση των μελών του σώματός του<sup>107</sup>. Μετά την σπαργάνωση, το βρέφος το έθεταν εντός του λίκνου (βρεφική κούνια).

Το θέμα του φύλου απασχολούσε τους γονείς αμέσως μετά την υγεία και την αρτιμέλεια του νεογέννητου, μερικές φορές και πριν από αυτές. Η συνέχιση του ονόματος της οικογένειας, η πλεονεκτική θέση των ανδρών στην ανδροκρατούμενη κοινωνία των Βυζαντινών και τη δημόσια ζωή, αποτελούν ισχυρά κίνητρα τεκνοποιίας, μέχρι να γεννηθεί ο επιθυμητός υιός.

Οι ιατροί καθοδηγούσαν τις νέες μητέρες σε θέματα καθαριότητας του βρέφους, των ρούχων, των κλινοσκεπασμάτων και του χώρου στον οποίο ευρίσκεται το βρέφος, διότι με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται η υγεία, η ηρεμία και ο αδιατάρακτος ύπνος του. Για τον ύπνο των βρεφών πολλές φορές χρησιμοποιούνταν κάποιες μέθοδοι αποκοίμισης με βότανα και άλλες φαρμακευτικές ουσίες, με σκοπό να απαλλάσσονται οι γονείς από το κλάμα τους ή για να ανακουφίζουν το παιδί τους από τους κολικούς του πρώτου τριμήνου. Αυτές οι πρακτικές βέβαια, είναι αλήθεια ότι καταδικάζονταν ρητώς από την ιατρική επιστήμη της εποχής<sup>108</sup>.

---

<sup>106</sup>M. Congourdeau, «Regards sur l'enfant nouveau-ne a Byzance», ό.π., σ. 161-176.

<sup>107</sup>Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Δ', Αθήνα 1951, σ. 10-65.

<sup>108</sup>B. Pitarakis, *The Material culture of Childhood in Byzantium*, A. Papaconstantinou – A. Talbot, *Becoming Byzantine: Children and Childhood in Byzantium*, USA 2009, σ. 127-176. Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Δ', ό.π., σ. 10-65.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Όπως σε όλες τις εποχές, έτσι και στο Βυζάντιο ο αποκλειστικός τρόπος διατροφής των νεογέννητων βρεφών ήταν ο θηλασμός είτε από την μητέρα του βρέφους είτε από κάποια «τροφό». Ο θεσμός της «τροφού», που μαρτυρείται ήδη από τα ομηρικά χρόνια, διατηρείται και στη Βυζαντινή περίοδο και συνδέεται κυρίως με την κοινωνική και οικονομική τάξη της οικογένειας. Κυρίως, οι αριστοκρατικές και οικονομικά εύπορες οικογένειες χρησιμοποιούσαν για την διατροφή των παιδιών τους τις τροφούς.

Η επίσημη Εκκλησία, βέβαια, ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη με τον θεσμό της «τροφού». Θεωρούσε ότι το να φροντίζει και να τρέφει μια ξένη γυναίκα το βρέφος μιας οικογένειας, αποτελούσε παράλειψη του καθήκοντος της φυσική μητέρας προς το παιδί της. Η Εκκλησία επέτρεπε την χρησιμοποίηση των τροφών αποκλειστικά και μόνο, όταν υπήρχαν σημαντικοί λόγοι υγείας είτε του βρέφους είτε της μητέρας. Ωστόσο, η αυτοκρατορική οικογένεια, παρά τις υποδείξεις των αγίων Πατέρων της Εκκλησίας, χρησιμοποιούσαν τις τροφούς για τα νεογέννητα παιδιά της, δίνοντας πολλές φορές σε αυτές και τιμητικά αξιώματα για το έργο που επιτελούσαν<sup>109</sup>.

Η περίοδος της λοχείας<sup>110</sup>, κατά τους βυζαντινούς χρόνους, διαρκούσε επτά ημέρες. Μετά τη γέννηση η γυναίκα θεωρούνταν «μολυσμένη», για αυτό το λόγο επικρατούσε η ευρύτατα διαδεδομένη

---

<sup>109</sup>Ε. Πουλάκου-Ρεμπελάκου, «Το παιδί και η υγεία του στη Βυζαντινή εποχή», ό.π., σ. 20-27.

<sup>110</sup>Σύμφωνα με τον Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Δ' ό.π., σ. 10-65: Κατά τη διάρκεια της λοχείας για να τονωθεί αλλά και για να παράγει αρκετό γάλα η γυναίκα ακολουθούσε ειδική διατροφή, που περιλάμβανε πολλά υγρά, αυγά και το λεγόμενο «λοχόζεμα», που κατά μία εκδοχή ήταν κρασί αναμειγμένο με ζάχαρη και κομμάτια κίτρου, ενώ κατά μία άλλη ήταν ψημένο σιμιγδάλι με βούτυρο και μέλι.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

προκατάληψη ότι βρισκόταν κάτω υπό την επήρεια δαιμονικών δυνάμεων. Έτσι, μετά τον τοκετό την επισκεπτόταν ιερέας, ο οποίος έδινε στην γυναίκα ευχές γεννήσεως και προφύλαξης αυτής, από τις δαιμονικές δυνάμεις.

Την τεσσαρακοστή ημέρα μετά τη γέννα, η γυναίκα «καθάριζε» πλήρως, όπως επιβεβαιώνει και η 17<sup>η</sup> Νεαρά του αυτοκράτορα Λέοντα του Σοφού<sup>111</sup>. Μετά τη γέννα υπήρχε η πατροπαράδοτη συνήθεια να επισκέπτονται φίλοι, γνωστοί και συγγενείς το ζευγάρι με σκοπό να το συγχαρούν για την γέννηση του παιδιού τους, ειδικά αν αυτό ήταν αγόρι. Μαζί με τις ευχές τους για ευτυχία και μακροβιότητα στο νεογέννητο, προσέφεραν συνήθως και δώρα, τα οποία ήταν καρποί, γλυκίσματα ίσως και νομίσματα<sup>112</sup>.

Μετά από κάποιο χρονικό διάστημα από την γέννηση τελούνταν το Βάπτισμα στα νέα μέλη των Βυζαντινών οικογενειών. Το Βάπτισμα αποτελεί για την Χριστιανική πίστη ένα από τα κορυφαία, και μάλιστα, υποχρεωτικά μυστήρια του Χριστιανισμού, μέσω του οποίου καθίσταται κάποιος μέλος του σώματος του Χριστού<sup>113</sup>.

Κατά την πρώτη περίοδο του Χριστιανισμού, οι ασπαζόμενοι τη νέα τους θρησκεία, βαπτίζονταν ενήλικες. Εξαιτίας όμως του υψηλού ποσοστού της παιδικής θνησιμότητας<sup>114</sup>, επικράτησε τελικά το μυστήριο

---

<sup>111</sup>Λέοντος Στ' του Σοφού, *Διάταξεις* IZ, PG. 107, 457.

<sup>112</sup>Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Δ' ό.π., σ. 10-65.

<sup>113</sup>Α' Κορ. 12, 27.

<sup>114</sup>Όπως σε όλες τις κοινωνίες των Μεσαιωνικών χρόνων, έτσι και στο Βυζάντιο, η βρεφική και η παιδική θνησιμότητα ήταν ιδιαίτερα αυξημένες και οι περισσότερες οικογένειες είχαν την εμπειρία θανάτου τουλάχιστον ενός από τα παιδιά τους, ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση και το επίπεδο διαβίωσης. Η απόκτηση πολλών παιδιών αποτελούσε ένα τρόπο εξορκισμού του κακού και κάποια διασφάλιση της οικογενειακής συνέχειας. Επιπλέον, παρηγοριά εξασφάλιζε η χριστιανική πίστη με τη μέλλουσα ζωή και τη βεβαιότητα ότι τόσο πρόωρη

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

του Βαπτίσματος να τελείται σε βρεφική ή νηπιακή ηλικία. Κατά την διάρκεια του μυστηρίου πραγματοποιούνταν και η ονοματοδοσία του παιδιού. Οι γονείς προτιμούσαν να δίνουν στα παιδιά τους ονόματα των γονιών τους ειδικά, αν αυτοί είχαν φύγει από την ζωή<sup>115</sup>.

Στη συνέχεια, η οικογένεια μεριμνά για την σωστή ανατροφή των παιδιών. Έτσι, πρωταρχικό καθήκον των γονέων, ήταν να αναθρέψουν τα παιδιά τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτελέσουν αργότερα με την παρουσία τους στην κοινωνία, τιμή για την οικογένεια που τους ανέθρεψε. Η τιμωρία των παιδιών, για την βυζαντινή οικογένεια, αποτέλεσε ένα από τα πολλά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ανατροφής των παιδιών. Για παράδειγμα, σωματικές τιμωρίες και λεκτικές επιπλήξεις, από τους γονείς προς τα παιδιά είχαν ως βασικό σκοπό, να δημιουργήσουν οι γονείς ηθικούς ανθρώπους για την κοινωνία, στην οποία ζούσαν.

Η ανατροφή των αγοριών επεκτείνεται στην διαρκή επίβλεψη του πατέρα αλλά και της μητέρας, σχετικά με τις συναναστροφές τους. Οι γονείς του αγοριού είναι αυτοί που θα επιλέξουν τις φιλίες του παιδιού τους. Σε καμία περίπτωση δεν θα αφήσουν το παιδί τους, να συνάψει φιλικές σχέσεις με κακοαναθρεμμένα και αυθάδη παιδιά, που μπορούν να αλλοτριώσουν και την δική του προσωπικότητα.

Η ανατροφή των κοριτσιών βρίσκεται κατεξοχήν στην επίβλεψη της μητέρας. Αυτή, θα έπρεπε να μεγαλώσει τα κορίτσια της με τέτοιο

---

αναχώρηση από τα εγκόσμια δεν άφηνε περιθώρια να γνωρίσουν πολλούς από τους πειρασμούς της ζωής. Τα επιτύμβια επιγράμματα και οι επιτάφιοι μαζί με τις παραμυθητικές επιστολές προς τους γονείς απεικονίζουν τις ηλικίες, τις αιτίες θανάτου (συχνά μητέρας - παιδιού κατά τον τοκετό), τη συχνότητα του φαινομένου, τη θλίψη που προξενεί το γεγονός και τις προσπάθειες επανόδου στη φυσιολογική ζωή μετά μια περίοδο πένθους. Βλ. A. Talbot, «The Death and Commemoration of Byzantine Children», A. Papaconstantinou – A. Talbot, *Becoming Byzantine: Children and Childhood in Byzantium*, USA 2009, σ. 283-309.

<sup>115</sup>Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Δ', ό.π., σ. 43-65.

τρόπο, ώστε να αποκτήσουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά, τα οποία είχε και η ίδια, και, που θα τις έκαναν μελλοντικά άξιες γυναίκες, νοικοκυρές και μητέρες. Ο πατέρας κατέχει ένα καθοριστικό ρόλο στην ανατροφή των κοριτσιών, όταν μεγαλώσουν. Αυτός ο ρόλος ήταν να φροντίσει και να καταστήσει την κόρη του ή τις κόρες του, τέλεια σύζυγο ενός συνετού και ηθικά και πνευματικά καλλιεργημένου άνδρα<sup>116</sup>.

Όλοι οι Βυζαντινοί είναι αλήθεια ότι έδειχναν ιδιαίτερη εκτίμηση και σεβασμό προς την εκπαίδευση. Η καλή μόρφωση ήταν βασικό ιδανικό κάθε Βυζαντινού. Την απαιδευσία, την παντελή έλλειψη πνευματικής καλλιέργειας τη θεωρούσαν δυστυχία και συμφορά, σχεδόν έγκλημα. Την εκπαίδευση την θεωρούσαν οι Βυζαντινοί, ως το πρώτο από όλα τα αγαθά, που μπορούσαν να κατέχουν και το οποίο δεν θα τους προόδιε ποτέ. Για αυτό το λόγο, ο εκάστοτε πατέρας φρόντιζε με ιδιαίτερη επιμέλεια την εκπαίδευση των παιδιών του.

Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο δεν ήταν υποχρεωτική. Σχολεία, δάσκαλοι και βιβλία ήταν συγκεντρωμένα στις πόλεις και απευθύνονταν σε μία μικρή μερίδα ανθρώπων. Τα υψηλά δίδακτρα της ιδιωτικής διδασκαλίας έκαναν την εκπαίδευση απρόσιτη, για τις περισσότερες οικογένειες των Βυζαντινών. Επίσης, η εκπαίδευση στο Βυζάντιο ήταν τμήμα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, αν και ο επηρεασμός της από τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις οδήγησε στο να μην υπάρχει μια ενιαία εκπαιδευτική πολιτική.

Οι δύο θεσμοί διακυβέρνησης του κράτους, ο αυτοκράτορας και η εκκλησιαστική ιεραρχία, ενδιαφέρονταν για τον έλεγχο της εκπαίδευσης για πολλούς και διαφορετικούς λόγους. Ο αυτοκράτορας έλεγχε την ανώτερη εκπαίδευση με σκοπό την κατάρτιση ικανών στελεχών για τη

---

<sup>116</sup>A. Guillou, *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*, ό.π., σ. 278.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

δημόσια διοίκηση, ενώ η εκκλησιαστική ιεραρχία έλεγχε την δευτεροβάθμια εκπαίδευση με σκοπό τη διατήρηση και ενίσχυση του δόγμα-τος<sup>117</sup>.

Η βυζαντινή εκπαίδευση, ουσιαστικά, διακρινόταν σε τρία είδη: α) την κοσμική, β) την εκκλησιαστική ή θεολογική, και γ) την μοναστική. Από αυτά τα τρία είδη η κοσμική και η εκκλησιαστική ήταν οργανωμένες, ενώ η μοναστική εκπαίδευση παρεχόταν στα κοινοβιακά μοναστήρια σε όσα παιδιά προορίζονταν να ακολουθήσουν τον μοναστικό ή ασκητικό βίο. Η εκπαίδευση των Βυζαντινών, στη συνέχεια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι διαιρούνταν σε τρεις βαθμίδες: α) την στοιχειώδη εκπαίδευση ή προπαιδεία, που αποτελούσε τη βασική εκπαίδευση, β) την εγκύκλιο παιδεία ή εγκύκλιος σοφία, που αποτελούσε την μέση εκπαίδευση, και γ) την ανώτερη εκπαίδευση<sup>118</sup>.

Η στοιχειώδης εκπαίδευση, το βασικό σχολείο ή προπαιδεία αποτελούσε την προπαρασκευαστική μόρφωση για την εγκύκλιο παιδεία. Η διάρκεια της στοιχειώδους εκπαίδευσης δεν καθοριζόταν από κάποιο νόμο, από τη στιγμή που δεν υπήρχαν καθόλου νόμοι για τη λειτουργία των βασικών σχολείων. Το πρώτο επίπεδο της μάθησης διαρκούσε από την ηλικία των οκτώ ετών περίπου, μέχρι την ηλικία των δώδεκα ετών.

Την εποπτεία ασκούσαν οι τοπικές εκκλησιαστικές αρχές και οι διδάσκαλοι τις περισσότερες περιπτώσεις ήταν ιερείς, μοναχοί ή άλλα εκκλησιαστικά πρόσωπα. Ως αίθουσες διδασκαλίας χρησιμοποιούνταν διάφορα δωμάτια μέσα στους περιβόλους των ναών, οι νάρθηκες των

---

<sup>117</sup>G. Walter, *Η Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, μτφρ. Κ. Παναγιώτου, Αθήνα 2002, σ. 181-190.

<sup>118</sup>Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Α', ό.π. Πρβλ. T. Rice, *Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός βίος των Βυζαντινών*, μτφρ. Φ. Βώρου, Αθήνα 1972, σ. 255-280.

εκκλησιών, τα κελιά μοναστηριών, των οποίων βέβαια τα τυπικά των εκάστοτε μοναστηριών επέτρεπαν τη λειτουργία σχολείων στοιχειώδους παιδείας<sup>119</sup>.

Οι μαθητές κατά την διάρκεια της στοιχειώδους εκπαίδευσης μάθαιναν να αναγνωρίζουν και να προφέρουν τα γράμματα της αλφαβήτου. Έπειτα, ακολουθούσε η διδασκαλία της γραφής, κατά την οποία ο Γραμματιστής χάρασσε στην πινακίδα του μαθητή το γράμμα της λέξης ή ακόμα και την ίδια τη λέξη. Οι Βυζαντινοί μαθητές διδάσκονταν τις αριθμητικές πράξεις, για τις οποίες χρησιμοποιούσαν τα δάκτυλα των χεριών τους. Οι θεολογικές γνώσεις αποτελούσαν το κέντρο της στοιχειώδους εκπαίδευσης, αφού διδάσκονταν από τα ιερά κείμενα της *Αγίας Γραφής* διάφορα χωρία, με σκοπό την εκμάθηση ανάγνωσης, γραφής και γραμματικής.

Για την εκμάθηση της του μαθήματος της Μυθολογίας χρησιμοποιούσαν τους μύθους του Αισώπου, ενώ για την εκμάθηση του μαθήματος της Ιστορίας μάθαιναν τον Τρωικό πόλεμο, τους Μηδικούς πολέμους, καθώς και το έργο και την ζωή σπουδαίων ιστορικών προσωπικοτήτων. Τέλος, οι μαθητές διδάσκονταν με επιμέλεια την ψαλτική τέχνη διαβάζοντας το βιβλίο των *Ψαλμών*, του προφητάνακτα Δαβίδ. Τους ύμνους και τους ψαλμούς τους έψελναν με την υποστήριξη κάποιου μουσικού οργάνου<sup>120</sup>.

Μετά το σχολείο του «Γραμματιστή», σχολείο της πρώτης βαθμίδας, και όποιος επιθυμούσε και είχε φυσικά την στήριξη της οικογένειάς του, να συνεχίσει τις σπουδές του, πήγαινε στο σχολείο του «Γραμματικού», για την εγκύκλιο εκπαίδευση. Η εκπαίδευση αυτή ξεκινούσε από τα δέκα

---

<sup>119</sup>Κ. Πλακογιαννάκη, *Δημόσιος και Ιδιωτικός βίος των Βυζαντινών: Γλώσσα, Γράμματα, Παιδεία, Υμνογραφία, Χρονολογικό σύστημα*, Θεσσαλονίκη 2002, σ.101.

<sup>120</sup>Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Α', ό.π.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ή δώδεκα έτη και έληγε στα δέκα επτά ή δέκα οκτώ χρόνια. Στις σχολές αυτές, το περιεχόμενο της διδασκαλίας έπαυε να είναι καθαρά χριστιανικό, για αυτό και ονομαζόταν «θύραθεν ή έξωθεν παιδεία», κυρίως από τους Πατέρες της Εκκλησίας.

Οι μαθητές παρακολουθούσαν το «trivium», δηλαδή γραμματική, ποιητική και όλα τα είδη της ρητορικής. Στη συνέχεια διδάσκονταν Ιστορία, πολιτική και εκκλησιαστική, Διαλεκτική και όλα τα είδη της Φιλοσοφίας (λογική φιλοσοφία, πρακτική φιλοσοφία, ηθική φιλοσοφία, δογματική φιλοσοφία, μεταφυσική φιλοσοφία). Έπειτα, οι Βυζαντινοί μαθητές διδάσκονταν τους τέσσερις κλάδους του «quadrivium», δηλαδή Αριθμητική, Γεωμετρία, Αστρονομία και Μουσική. Ακόμη και σε αυτό το στάδιο, διδάσκονταν Φυσική, φυσιογνωστικά μαθήματα, Γεωγραφία, Στενογραφία και, τέλος, Καλλιγραφία. Τα θεολογικά μαθήματα σε αυτή τη βαθμίδα της εκπαίδευσης ήταν εντελώς εξειδικευμένα και λάμβαναν χώρα αποκλειστικά και μόνο στις μονές και στις εκκλησιαστικές σχολές.

Οι δάσκαλοι ήταν μορφωμένοι λαϊκοί, οι οποίοι είχαν υψηλή θέση και αναγνωρίζονταν από τις τοπικές κοινωνίες. Τα δίδακτρα πληρώνονταν από τους μαθητές, αν και υπήρχαν περιπτώσεις σχολών που χρηματοδοτούνταν από την Εκκλησία ή από την Πολιτεία. Η διδακτική μέθοδος περιλάμβανε τέσσερις φάσεις: α) την ανάγνωση, β) τη διόρθωση γ) την εξήγηση και, τέλος, δ) την κρίση. Επίσης, εφαρμοζόταν ένα σύστημα αλληλοδιδασκτικής μεθόδου<sup>121</sup>.

Για αυτούς που επιθυμούσαν να ακολουθήσουν ανώτερες σπουδές υπήρχαν οι ανάλογες σχολές, σε διάφορες πόλεις της αυτοκρατορίας. Στην πρώιμη και μέση περίοδο, η ανώτερη εκπαίδευση παρεχόταν μόνο στις μεγάλες πόλεις. Η ανάγκη όμως της επαρκούς λειτουργίας της

---

<sup>121</sup>Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Α', ό.π., σ. 108-κ.εξ.

διοίκησης του κράτους οδήγησε στη συγκρότηση μιας εκπαιδευτικής δομής, για την εκπαίδευση μελλοντικών δημοσίων υπαλλήλων με μαθήματα, που θα είχαν σκοπό να αντιμετωπίσουν τα πρακτικά ζητήματα και να καλύψουν τις ανάγκες της δημοσιονομικής και της κρατικής διοίκησης. Επιπλέον, οι σπουδές στην ανώτερη εκπαίδευση εξασφάλιζαν την απαραίτητη γνώση, που είχε ανάγκη, εκτός από την διοίκηση του κράτους και η διοίκηση της Εκκλησίας<sup>122</sup>.

Στην Αθήνα υπήρχε η πασίγνωστη στην αυτοκρατορία Φιλοσοφική σχολή, στην οποία μπορούσε κάποιος να λάβει κλασική παιδεία υψηλού επιπέδου, ενώ στη Βηρυτό και στη Γάζα υπήρχαν Νομικές σχολές. Στην Αλεξάνδρεια υπήρχαν οι σχολές Αστρονομίας, Γεωμετρίας και Ιατρικής. Στην περιοχή της Αντιόχειας έδρευαν οι ανώτερες σχολές Φιλοσοφίας και Ρητορικής. Στην Πέργαμο υπήρχε η διάσημη σχολή της αρχαίας νέοπλατωνικής Φιλοσοφίας.

Στην Κωνσταντινούπολη εξέχουσα θέση είχε το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης ή Πανεπιστήμιο της Μαγναύρας. Σε αυτό οι σπουδαστές διδάσκονταν Γραμματική, Φιλολογία, Φιλοσοφία, Ρητορική, Μαθηματικά, ρωμαϊκό Δίκαιο και Φυσικές επιστήμες. Η θεολογία διδασκόταν κυρίως στη Πατριαρχική σχολή. Ο αριθμός των μαθητών, που φοιτούσαν σε όλα τα παραπάνω ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα ήταν εξαιρετικά περιορισμένος, σύμφωνα με τις πηγές<sup>123</sup>.

Το περιεχόμενο των μαθημάτων δεν είχε σημαντικές θεματολογικές αποκλίσεις από εκείνο της εγκυκλίου εκπαίδευσης, μόνο που στην προκειμένη περίπτωση η όλη ανάπτυξη και η ανάλυση τους

---

<sup>122</sup>Θ. Καρζή, *Η Παιδεία στο Μεσαίωνα: Δυτική Ευρώπη, Βυζάντιο, Ισλάμ, Αθήνα* 1998, σ. 224.

<sup>123</sup>Η. Herbert, *Ο κόσμος του Βυζαντινού Βιβλίου: Γραφή και Ανάγνωση στο Βυζάντιο*, μτφρ. Γ. Βασιλάρου, Αθήνα 1995, σ. 101.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ήταν πανεπιστημιακού επιπέδου. Χρονικό όριο σπουδών με βάση τις πηγές, που μαρτυρούν για την ανώτατη εκπαίδευση στο Βυζάντιο, δεν υπήρχε. Ο δάσκαλος, που ενδιαφερόταν πραγματικά για την σωστή λειτουργία της τάξης του και του σχολείου του, φρόντιζε να έχει σχέσεις με πολιτικές και θρησκευτικές αρχές, οι οποίες θα του ήταν χρήσιμες<sup>124</sup>.

Υπάρχουν πολλές αναφορές για τη μόρφωση των αγοριών στο Βυζάντιο, τόσο από έγγραφες πηγές όσο κι από μαρτυρίες ιστορικών. Για τις γυναίκες, όμως, οι αναφορές είναι ελάχιστες όσον αφορά στις δυνατότητες μόρφωσής τους. Δεν έχει γίνει η παραμικρή αναφορά στην ιστορία για σχολές θηλέων. Σίγουρα, αποτελούσε προνόμιο κυρίως των πλουσιότερων κοινωνικών τάξεων. Αντίθετα, στις μεσαίες τάξεις, μάθαιναν απλώς να γράφουν και να διαβάζουν. Οποσδήποτε, όμως, οι γυναίκες ήταν αποκλεισμένες από την φοίτηση σε ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα (πανεπιστήμια)<sup>125</sup>.

Σχετικά με το ζήτημα της υιοθεσίας, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ήταν μια πρακτική αρκετά συνηθισμένη για την βυζαντινή κοινωνία. Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο καθόριζαν το θέμα της υιοθεσίας, αυστηροί κανόνες και νόμοι, που κατά την μέση και ύστερη περίοδο του Βυζαντίου, η νομοθεσία στο συγκεκριμένο θέμα ήταν πολύ πιο ελαστική.

Για παράδειγμα, κατά την πρώιμη περίοδο του Βυζαντίου, η υιοθεσία από ευνούχους ή μόνες γυναίκες ήταν απαγορευμένη από την σχετική νομοθεσία. Στο τέλος της μέσης περιόδου και εξής, με σχετικά αυτοκρατορικά διατάγματα έγινε άρση της σχετικής απαγόρευσης σε ευνούχους ή γυναίκες άγαμες.

---

<sup>124</sup>P. Lemerle, *Ο πρώτος βυζαντινός Ουμανισμός*, μτφρ. Μ. Νυσταζοπούλου – Πελέκη, Αθήνα 2001, σ. 223-225.

<sup>125</sup>S. Ransman, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, μτφρ. Δ. Δετζώρης, Αθήνα 1969, σ. 259.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Ακόμα, περισσότερη ευνοϊκή ήταν η νομοθεσία της ύστερης βυζαντινής περιόδου, η οποία επέτρεπε να υιοθετούν παιδιά και όσοι είχαν επιλέξει την παρθενία, αλλά και όσοι είχαν ήδη δικά τους παιδιά. Είναι αλήθεια, ότι η ιδιαίτερη προσοχή που επέδειξε η κοσμική αλλά και η εκκλησιαστική εξουσία για το ζήτημα της υιοθεσίας των παιδιών στο Βυζάντιο, οφείλεται μεταξύ των άλλων και στις επιταγές των θείων Γραφών<sup>126</sup>.

Τα διδάγματα του Χριστιανισμού, όπως απορρέουν από την θεία Γραφή και από την Πατερική παράδοση είχαν ευεργετικές επιδράσεις σε θέματα προστασίας της παιδικής ηλικίας, ιδίως των ορφανών και των περιπλανώμενων παιδιών. Μάλιστα, ο αριθμός τους ήταν πολύ μεγάλος, όχι μόνο λόγω φυσικού θανάτου των γονέων, αλλά και των ποικίλων περιπετειών της αυτοκρατορίας (αλώσεις, αιχμαλωσίες, εκστρατείες) και των φυσικών καταστροφών (λοιμοί, λιμοί, σεισμοί).

Το πνεύμα της φιλανθρωπίας υπαγόρευε τη δημιουργία ορφανοτροφείων και την εκπαίδευση των τροφίμων στα γράμματα ή σε χειρωνακτικά επαγγέλματα και την αποκατάσταση των κοριτσιών με γάμο. Ο αυτοκράτορας είχε υπό τη σκέπη του τα ορφανά των ευαγών ιδρυμάτων της Κωνσταντινούπολης.

Μαρτυρίες, για την ύπαρξη και τη δημιουργία ορφανοτροφείων και βρεφοκομείων υπάρχουν σε πλήθος πηγών, ενδεικτικές για τις αντιλήψεις και τη νοοτροπία της βυζαντινής κοινωνίας. Η Εκκλησία με τη σειρά της, κηρύττοντας την Χριστιανική διδασκαλία, η οποία μεταξύ των άλλων υποστηρίζει τον αδύναμο και ευπαθή, ιδρύει με δικά της έξοδα ή σε συνδυασμό με τον αυτοκράτορα, ευαγή ιδρύματα, όπως ορφανοτροφεία. Η Εκκλησία με την ίδρυση ευαγών ιδρυμάτων προσπαθούσε να

---

<sup>126</sup>T. Miller, *The Orphans of Byzantium: Child Welfare in the Christian Empire*, Washington 2003, σ. 141-176.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

οικοδομήσει τις κατάλληλες συνθήκες επίγειας δικαιοσύνης, για τα ορφανά παιδιά, εναρμονίζοντας το κοσμικό με το υπερβατικό στοιχείο<sup>127</sup>.

---

<sup>127</sup> Ό.π., σ. 176 κ. εξ.

## **Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο**

### **Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο**

*Το Παιδί, η Παιδική ηλικία*

*και*

*οι αναφορές στην Αγία Γραφή*

## 2.1. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

**Σ**τα κανονικά βιβλία της *Καινής Διαθήκης* είναι αλήθεια ότι υπάρχουν λιγοστές αναφορές για το παιδί και την παιδική ηλικία. Βέβαια, αυτές οι σποραδικές αναφορές των συγκεκριμένων λέξεων είναι ικανές να βοηθήσουν να εξαχθούν κάποια πορίσματα, σχετικά με την σχέση της *Καινής Διαθήκης* με τα παιδιά και την παιδική ηλικία, εν γένει.

Η λέξη «παιδίον», αναφέρεται και στα τέσσερα *Ευαγγέλια*, καθώς επίσης και σε ορισμένες επιστολές του αποστόλου Παύλου, όπως επί παραδείγματι, στην *Α΄ προς Κορινθίους* και την *προς Εβραίους Επιστολή*, αλλά και σε μία εκ των *Καθολικών Επιστολών*, στην *Α΄ Καθολική Επιστολή* του αποστόλου Ιωάννη.

Σύμφωνα με το *Ταμείο λέξεων της Καινής Διαθήκης*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται με την εξής συχνότητα στα παρακάτω βιβλία:

- Στο κατά *Ματθαίον Ευαγγέλιο*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δεκαοκτώ φορές.
- Στο κατά *Μάρκον Ευαγγέλιο*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δώδεκα φορές.
- Στο κατά *Λουκάν Ευαγγέλιο*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δεκατέσσερις φορές.
- Στο κατά *Ιωάννην Ευαγγέλιο*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται τρεις φορές.
- Στην *Α΄ προς Κορινθίους επιστολή* του Παύλου η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μία φορά.
- Στην *προς Εβραίους επιστολή*, του Παύλου η λέξη «παιδίον» αναφέρεται τρεις φορές.

- Τέλος, αναφορά της λέξης «παιδίον» υπάρχει και σε μία από τις Καθολικές επιστολές, στην Α΄ Καθολική επιστολή του Ιωάννη, όπου η συγκεκριμένη λέξη απαντά μία μόνο φορά<sup>128</sup>.

### 2.1.1. ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

Στο κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο η λέξη «παιδίον», όπως προαναφέρθηκε, αναφέρεται δεκαοκτώ φορές. Η συγκεκριμένη λέξη παρουσιάζεται με μεγάλη συχνότητα κυρίως στο δεύτερο κεφάλαιο του συγκεκριμένου Ευαγγελίου<sup>129</sup>. Σε αυτό το κεφάλαιο περικλείονται τα ιστορικά και θεολογικά γεγονότα της προσκύνησης των Μάγων, της φυγής της αγίας Οικογένειας στην Αίγυπτο, της σφαγής των νηπίων στην Βηθλεέμ από τον Ηρώδη, και την επιστροφή της αγίας Οικογένειας από την Αίγυπτο.

---

<sup>128</sup>C. Bruder, *Ταμείον της Αγίας Γραφής Καινή Διαθήκη*, Αθήνα 1993, σ. 669-670.

<sup>129</sup>Μτθ. 2, 8: καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλεέμ εἶπε· πορευθέντες ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου, ἐπὶ δὲ εὑρήτε, ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ / Μτθ. 2, 9: ἕως ἐλθὼν ἔσται ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον / Μτθ. 2, 11: καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν / Μτθ. 2, 13: Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν ἰδὼν ἄγγελος Κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ λέγων· ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἵσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἶπω σοι· μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ ἀπολέσαι αὐτό / Μτθ. 2, 14: Ο δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ νυκτὸς καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον / Μτθ. 2, 20: λέγων· ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ πορεύου εἰς γῆν Ἰσραὴλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου / Μτθ. 2, 21: ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραὴλ.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Ο ευαγγελιστής Ματθαίος εξιστορώντας τα ιστορικά γεγονότα, που έλαβαν χώρα από την Γέννηση του Ιησού Χριστού και μετά, αναφέρεται με την λέξη «παιδίον», στο θείο βρέφος, στον Υιό και Λόγο του Θεού, στον Ιησού Χριστό. Σύμφωνα με τους ερμηνευτές του συγκεκριμένου *Ευαγγελίου*, ο Ματθαίος χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον» για τον Ιησού Χριστό, διότι με αυτή την λέξη θέλει να δώσει έμφαση σε κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ανθρώπινης φύσεως του Ιησού. Συγκεκριμένα, με την χρήση της λέξης «παιδίον» ο Ματθαίος δείχνει:

1. Την μικρή ηλικία του Ιησού Χριστού, όταν λάμβαναν χώρα τα συγκεκριμένα περιστατικά σε Αυτόν και την Οικογένειά Του (Ιωσήφ και Μαρία).
2. Την ιδιότητα του. Δηλαδή ότι ο Υιός και Λόγος του Θεού ενανθρωπίστηκε και πέρασε από όλες τις ηλικιακές φάσεις, που περνά ένας άνθρωπος από την στιγμή της γέννησής του. Στην συγκεκριμένη χρονική στιγμή, που λαμβάνουν χώρα τα παραπάνω γεγονότα, ο Ιησούς, σύμφωνα με την ηλικία στην οποία βρισκόταν είχε την ιδιότητα του μικρού παιδιού<sup>130</sup>.

Την λέξη «παιδίον» την χρησιμοποιεί ο Ματθαίος και στο ενδέκατο κεφάλαιο<sup>131</sup>, όπου ο Ιησούς παρομοιάζει τον Ισραήλ με ένα μικρό παιδί. Συγκεκριμένα, σε αυτό το σημείο ο Ιησούς χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον» για τους Ιουδαίους με ταπεινωτική σημασία. Ανάλογες φράσεις υπάρχουν και στη *Καινή Διαθήκη*, για τον Ισραήλ, όπως επί παραδείγματι, «πονηρή γενεά και διεστραμμένη»<sup>132</sup>.

---

<sup>130</sup>C. Keener, *A Commentary on the Gospel of the Matthew*, Cambridge 1999, σ. 98-114.

<sup>131</sup>Μτθ. 11, 16: *Τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην; ὁμοία ἐστὶ παιδίοις καθημένοις ἐν ἀγοραῖς, ἃ προσφωνοῦντα τοῖς ἐταίροις αὐτῶν λέγουσιν.*

<sup>132</sup>Λκ. 9, 41.

Ο Χριστός απευθύνεται με την λέξη αυτή, στους ακροατές του, ως εκπροσώπους της τότε ζωντανής, αλλά άπιστης γενεάς. Εξαιτίας της αφροσύνης των Ιουδαίων, ο Ιησούς αναγκάζεται να τους αποκαλέσει με αυτόν τον τρόπο, για να δείξει το χαμηλό – παιδικό – πνευματικό επίπεδό τους. Διότι, αν είχαν και έδειχναν λίγη πίστη θα καταλάβαιναν ότι μπροστά τους έχουν τον Μεσσία, που τόσο πολύ ανέμεναν<sup>133</sup>.

Στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο του Ματθαίου συναντάται και πάλι η λέξη «παιδίον»<sup>134</sup>. Σε αυτό το χωρίο αναφέρεται από τον Ματθαίο το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων από τον Κύριο. Συγκεκριμένα, ο Ευαγγελιστής αναφέρει ότι από το συγκεκριμένο θαύμα έφαγαν και χόρτασαν πέντε χιλιάδες άνδρες, χωρίς να υπολογίζονται οι γυναίκες και τα παιδιά. Σε αυτό το σημείο ο Ματθαίος χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον», με την κυριολεκτική της έννοια για να εκφράσει τον παιδικό πληθυσμό, που ήταν και αυτοί παρόντες στο θαύμα του πολλαπλασιασμού.

Η συγκεκριμένη φράση με το ίδιο περιεχόμενο συναντάται και στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο<sup>135</sup>. Και σε αυτό το σημείο, εξιστορείται το θαύμα του πολλαπλασιασμού και γίνεται λόγος από τον Ματθαίο, για τον αριθμό των ανθρώπων συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών<sup>136</sup>.

Στο δέκατο όγδοο κεφάλαιο<sup>137</sup> του συγκεκριμένου βιβλίου γίνεται λόγος για το «παιδίον», ως οντότητα, από τον Ιησού Χριστό. Συγκεκρι-

---

<sup>133</sup>Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, σ. 225.

<sup>134</sup>Μτθ. 14, 21: οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὥσεὶ πεντακισχίλιοι χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδιῶν.

<sup>135</sup>Μτθ. 15, 38: οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδιῶν.

<sup>136</sup>Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, ό.π., σ. 230.

<sup>137</sup>Μτθ. 18, 2-5: 2 καὶ προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς παιδίον ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ εἶπεν· 3 ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

μένα, ο Ματθαίος αναφέρει ότι ο Χριστός θέλοντας να δείξει ότι στην Βασιλεία των Ουρανών δεν υπάρχουν ανώτεροι άνθρωποι, άνθρωποι δηλαδή, που υπερέχουν από κάποιους άλλους, κάλεσε ένα μικρό παιδάκι και το έβαλε στη μέση του πλήθους. Τότε, ο Ιησούς τους είπε ότι όχι μόνο δεν υπάρχουν ανώτεροι στην Βασιλεία των Ουρανών, αλλά και για να εισέλθει κάποιος σε αυτήν, θα πρέπει να γίνει σαν τα μικρά παιδιά.

Ο Χριστός διαχωρίζει τις ψυχές των μικρών ανήλικων παιδιών, που διακρίνονται από αγνότητα και ταπεινοφροσύνη, από τις ψυχές των ενηλίκων, που διακρίνονται από πονηριά και υψηλοφροσύνη. Στην Βασιλεία των Ουρανών, λοιπόν, θέση έχει η ταπεινότητα και η αγνότητα, δηλαδή οι ψυχές των παιδιών. Επομένως, όποιος ενδιαφέρεται και επιθυμεί να εισέλθει σε αυτήν, θα πρέπει να αποβάλλει τα γνωρίσματα της ψυχής ενός ενήλικα και να αποκτήσει τα γνωρίσματα μιας παιδικής ψυχής.

Σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου, ο Χριστός αναγνωρίζει την παιδική ηλικία, ως εξέχουσα χρονική στιγμή στην ζωή των ανθρώπων, αφού ο άνθρωπος διανύοντας αυτήν την ηλικία, διέπεται από αγνότητα πνεύματος, καρδιάς και ψυχής και άγνοια πονηριάς και κακού. Αυτό που θα πρέπει να σημειωθεί είναι ότι ο Χριστός, σε αυτό το σημείο του κειμένου εξυψώνει τα παιδιά και προστατεύει εμμέσως την παιδική ηλικία, αφού γνωστοποιεί στο πλήθος των ακροατών Του ότι η παιδική ψυχή υπερέχει από την ψυχή του ενήλικου ανθρώπου<sup>138</sup>.

---

*μη εισέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἢ οἱ ταπεινώσει ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν 5 καὶ ὃς ἂν δέξηται παιδίον τοιοῦτον ἐν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται.*

<sup>138</sup>B. Reid, *The Gospel according to Matthew*, USA 2005, σ. 88-104.

Τέλος, η λέξη «παιδίον» εντοπίζεται για τελευταία φορά στο δέκατο ένατο κεφάλαιο του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου<sup>139</sup>. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, περιγράφεται από τον Ματθαίο η ευλογία των μικρών παιδιών από τον Ιησού. Για δεύτερη φορά ο Ιησούς αναφέρεται στην ανωτερότητα της παιδικής ψυχής. Αυτό φαίνεται έκδηλα την στιγμή που οι μαθητές εμποδίζουν την έλευση των μικρών παιδιών στο Δάσκαλό τους.

Σε αυτή τους την αυθόρμητη πράξη, ο Κύριος βλέποντάς αυτήν έδωσε εντολή στους μαθητές να αφήσουν τα παιδιά να έρθουν κοντά του. Με αφορμή την ευλογία των παιδιών από τον Ιησού, ο Ίδιος επανέφερε το ζήτημα της έλευσης των ανθρώπων στην Βασιλεία των Ουρανών. Συγκεκριμένα, επανέλαβε την ρήση του για ακόμα μια φορά ότι δηλαδή, κανείς δεν μπορεί να εισέλθει στην Βασιλεία των Ουρανών, αν δεν ενσωματώσει στη ψυχή του, όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ψυχής ενός μικρού παιδιού. Και σε αυτό το σημείο, ο Ιησούς εξυψώνει και προστατεύει την παιδική ηλικία, σε μια εποχή μάλιστα, που ως άνθρωπος, με δικαιώματα, αναγνωρίζονταν μόνο ο ενήλικος άνδρας<sup>140</sup>.

### 2.1.2. ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

Στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο, η λέξη «παιδίον», απαντά σε τέσσερα κεφάλαια, δώδεκα φορές, όπως προαναφέρθηκε. Αρχικά, η λέξη «παιδίον», απαντά σε ένα από τα πολλά θαύματα, που πραγματοποίησε ο

---

<sup>139</sup>Μτθ. 19, 13 - 14: 13 Τότε προσηνέχθη αὐτῷ παιδία, ἵνα ἐπιθῇ αὐτοῖς τὰς χειρας καὶ προσεύξηται· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς. 14 ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· ἄφετε τὰ παιδία καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρὸς με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

<sup>140</sup>L. Morris, *The Gospel according to the Matthew*, USA 1992, σ. 486-487.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Κύριος. Σε αυτό το θαύμα ο πρωταγωνιστής και συνάμα αποδέκτης του θαύματος του Κυρίου είναι ένα μικρό παιδί. Το θαύμα είναι γνωστό στην *Καινή Διαθήκη* και την παράδοση της Εκκλησίας, ως η ανάσταση της κόρης του Ιαείρου<sup>141</sup>.

Ο Ιησούς Χριστός, που έχει τη δύναμη να ανασταίνει νεκρούς χάρισε την ζωή στην πεθαμένη, μικρής ηλικίας, κόρη του Ιαείρου. Ο Ευαγγελιστής δεν γνωστοποιεί το όνομα της, που σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου αποκλείεται να μην το γνώριζε, εφόσον γνωρίζει το όνομα του πατέρα της. Την αναφέρει ως «παιδίον», πιθανόν γιατί θέλει να δώσει έμφαση στην μικρή ηλικία της. Και αυτό γιατί, ο Χριστός δεν ήλθε στον κόσμο να σώσει μια μερίδα ανθρώπων, ενός συγκεκριμένου φύλου ή κάποιας συγκεκριμένης ηλικίας, αλλά όλους τους ανθρώπους, ανεξαιρέτως ηλικίας και φύλου<sup>142</sup>. Άλλωστε, τα παιδιά για τον Χριστό κατέχουν μια περίοπτη θέση στην διδασκαλία Του.

Στο έβδομο κεφάλαιο του κατά *Μάρκον Ευαγγελίου* αναφέρεται από τον συγγραφέα η θεραπεία μιας εθνικής κόρης, όπου χάρη στην πίστη και την ταπείνωση της μητέρας της, έλαβε το θεραπευτικό έλεος του Κυρίου. Η δαιμονισμένη θυγατέρα της εθνικής γυναίκας, αναφέρεται στο Ευαγγέλιο ως «παιδίον». Για ακόμη μια φορά, γίνεται φανερό ότι ένα παιδί γίνεται αποδέκτης των πολλών και ποικίλων θαυμάτων του

---

<sup>141</sup>Μκ. 5, 39-41: 39 καὶ εἰσελθὼν λέγει αὐτοῖς· τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; τὸ παιδίον οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει, καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. 40 ὁ δὲ ἐκβαλὼν πάντας παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου καὶ τὴν μητέρα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον, 41 καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς τοῦ παιδίου λέγει αὐτῇ· ταλιθά, κοῦμι· ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, τὸ κοράσιον, σοὶ λέγω, ἔγειρε.

<sup>142</sup>R. France, *The Gospel of Mark*, USA 2002, σ. 237-239.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Κυρίου<sup>143</sup>. Ο συγγραφέας του κειμένου και σε αυτό το σημείο δεν αναφέρει το όνομα της κόρης, που θεραπεύτηκε από τον Κύριο, πιθανώς γιατί θέλει να δώσει βαρύτητα στην μικρή της ηλικία, παρά στο όνομα της<sup>144</sup>.

Στο ένατο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου της Καινής Διαθήκης απαντά για ακόμη μια φορά η λέξη «παιδίον». Στο συγκεκριμένο χωρίο εξιστορείται η ίαση ενός δαιμονισμένου παιδιού από τον Κύριο. Ο Κύριος μετά από παράκληση του πατέρα του δαιμονισμένου παιδιού, πραγματοποιεί ένα ακόμα θαύμα ίασης, σε ένα μικρό παιδί, το οποίο ταλαιπωρούνταν για πολλά χρόνια από δαιμονικό πνεύμα<sup>145</sup>.

Τέλος, αναφορά της λέξης «παιδίον» γίνεται και στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο. Στους στίχους 13-15 του παραπάνω κεφαλαίου, εξιστορείται το γεγονός της παρεμπόδισης των παιδιών, από τους μαθητές, στον Κύριο. Ο Μάρκος εξιστορώντας το συγκεκριμένο γεγονός, αναφέρει ότι ο Χριστός στην πράξη των μαθητών Του, να εμποδίσουν τα παιδιά να τον πλησιάσουν, με σκοπό να λάβουν την ευλογία Του, αγανάκτησε έντονα<sup>146</sup>.

Ο Κύριος, με αφορμή το γεγονός της παρεμπόδισης των μικρών παιδιών, δίδαξε στο ακροατήριο Του ότι αν οι άνθρωποι δεν αποκτήσουν παιδική καρδιά, παιδική διάθεση, αφέλεια, πίστη και ταπείνωση όμοια με

---

<sup>143</sup>Μκ. 7, 28 / 30: 28 ἡ δὲ ἀπεκρίθη καὶ λέγει αὐτῷ· ναί, Κύριε· καὶ τὰ κυνάρια ὑποκάτω τῆς τραπέζης ἐσθίουσιν ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν παιδίων / 30 καὶ ἀπελθοῦσα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς εὗρε τὸ παιδίον βεβλημένον ἐπὶ τὴν κλίνην καὶ τὸ δαιμόνιον ἐξεληλυθός.

<sup>144</sup>R. France, *The Gospel of Mark*, ό.π., σ. 275-277.

<sup>145</sup>Μκ. 9, 24: καὶ εὐθέως κράξας ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου μετὰ δακρῶν ἔλεγε· πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ.

<sup>146</sup>Μκ. 10, 13 - 15: 13 Καὶ προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἵνα αὐτῶν ἄψηται· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς προσφέρουσιν. 14 ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ἠγανάκτησε καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρὸς με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. 15 ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅς ἐάν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

αυτή των παιδιών, δεν θα μπορέσουν να εισέλθουν στην προετοιμασμένη για αυτούς, Βασιλεία των Ουρανών<sup>147</sup>.

### 2.1.3. ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

Ο Λουκάς είναι ένας ακόμα ευαγγελιστής, που χρησιμοποιεί στο κείμενο του την λέξη «παιδίον». Στον ευαγγελικό του λόγο εντοπίζεται σε κάποια χωρία, η συγκεκριμένη λέξη με τον ίδιο τρόπο, που χρησιμοποιείται από τους δύο προηγούμενους ευαγγελιστές.

Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο του κατά Λουκάν Ευαγγελίου εντοπίζονται τέσσερις αναφορές της λέξης «παιδίον». Αρχικά στον στίχο 59, ο Λουκάς εξιστορεί το ιστορικό γεγονός της γέννησης του Ιωάννη του Βαπτιστή και της περιτομής αυτού<sup>148</sup>. Σύμφωνα με το κείμενο, την όγδοη μέρα της γέννησης του παιδιού έπρεπε, σύμφωνα με τον Νόμο, να γίνει η περιτομή του.

Ο Λουκάς, γνωρίζοντας την παράδοση του Ισραήλ ότι η ονοματοδοσία του παιδιού δεν προηγείται της περιτομής, αναφέρει ότι στην περιτομή προσήλθε το «παιδίον», χρησιμοποιεί δηλαδή την ιδιότητα του, η οποία απορρέει φυσικά από την βρεφική ηλικία του. Παρακάτω, αναφέρει το όνομα του, Ιωάννης, αφού όμως έχει ήδη πραγματοποιηθεί η διαδικασία της περιτομής<sup>149</sup>.

---

<sup>147</sup>J. Phillips, *Exploring the Gospel of Mark*, USA 2004, σ. 211-223.

<sup>148</sup>Λκ. 1, 59: *Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ὀγδῷ ἡμέρᾳ ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ζαχαρίαν.*

<sup>149</sup>J. Carroll, *Luke: A commentary*, USA 2012, σ. 53.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Παρακάτω στο ίδιο κεφάλαιο<sup>150</sup>, ο Λουκάς αναφερόμενος πάλι στο πρόσωπο του Ιωάννη, παρατηρείται ότι δεν τον κατονομάζει, αλλά αναφέρεται σε αυτόν με την λέξη «παιδίον». Αυτό, σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου γίνεται για να τονίσει ο Λουκάς, όπως και οι υπόλοιποι ευαγγελιστές, την παιδική ηλικία του προσώπου, του οποίου γίνεται αναφορά στο κείμενο<sup>151</sup>.

Στην ίδια συνάφεια, λίγους στίχους παρακάτω<sup>152</sup>, ο Ζαχαρίας, πατέρας του Ιωάννη, υμνεί, σύμφωνα με το απόσπασμα, τον Θεό για την επερχόμενη λύτρωση του λαού Ισραήλ, αλλά και για τον υιό του, Ιωάννη, προφητεύοντας ότι αυτός θα έχει το προφητικό αξίωμα και ότι θα προετοιμάσει το δρόμο για την έλευση του Μεσσία. Αναφερόμενος στον υιό του δεν τον αποκαλεί με το όνομα του, αλλά με την γενικευμένη έννοια, «παιδίον», χαρακτηριστικό γνώρισμα της μικρής του ηλικίας<sup>153</sup>.

Στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου<sup>154</sup>, ο Λουκάς θέλοντας να δείξει την σωματική και την πνευματική ανάπτυξη του Ιωάννη, αναφέρει ότι το «παιδίον», όσο αναπτυσσόταν σωματικά, δηλαδή όσο περνούσε με τα χρόνια τις ηλικιακές φάσεις, αναπτυσσόταν και πνευματικά. Σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου, ο Λουκάς σε αυτό το σημείο επιθυμεί να δείξει ότι η πνευματική ανάπτυξη του Ιωάννη δρα αναλογικά με την σωματική του ανάπτυξη, δηλαδή την ηλικία του. Την στιγμή μάλιστα, που ο Ιωάννης έγινε ένας ώριμος άνδρας, η θεία Πρόνοια τον κάλεσε να

---

<sup>150</sup> Λκ. 1, 66: καὶ ἔθεντο πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν λέγοντες· τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; καὶ χεὶρ Κυρίου ἦν μετ' αὐτοῦ.

<sup>151</sup> J. Carroll, *Luke: A commentary*, ό.π., σ. 53.

<sup>152</sup> Λκ. 1, 76: Καὶ σύ, παιδίον, προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ.

<sup>153</sup> Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Αθήνα 1972, σ. 79.

<sup>154</sup> Λκ. 1, 80: Τὸ δὲ παιδίον ἠῤῥξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρήμοις ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

επιτελέσει το προορισμένο για αυτόν έργο της προετοιμασίας της οδού του Μεσσία<sup>155</sup>.

Η λέξη «παιδίον» εντοπίζεται και στο δεύτερο κεφάλαιο του κατά Λουκάν Ευαγγελίου. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο εξιστορούνται όλα τα σχετικά γεγονότα με την Γέννηση του Ιησού Χριστού, την παρουσία Του στο Ναό, καθώς και τα πρώτα παιδικά Του χρόνια.

Αρχικά, στο γεγονός της Γέννησης του Χριστού, ο Λουκάς αναφέρει τα ιστορικά γεγονότα με την προσκύνηση των Ποιμένων. Ο Ευαγγελιστής χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον» για το θείο βρέφος, προφανώς για να δείξει την μικρή του ηλικία, όπως συνηθίζεται<sup>156</sup>.

Παρακάτω στην ίδια συνάφεια αναφέρεται από τον Ευαγγελιστή η περιτομή του Κυρίου<sup>157</sup>. Όπως και στην προαναφερθείσα περίπτωση της περιτομής του Ιωάννη, έτσι και στην περίπτωση του Ιησού, ο Λουκάς αναφέρει τον Ιησού όχι με το όνομα του, αλλά με την λέξη «παιδίον». Αυτό γίνεται, όπως προαναφέρθηκε αφενός για να δείξει ο Ευαγγελιστής την μικρή – παιδική του ηλικία και αφετέρου επειδή η ονοματοδοσία, σύμφωνα με τον Νόμο, έπεται της περιτομής<sup>158</sup>.

Λίγους στίχους παρακάτω, ο Λουκάς εξιστορεί το γεγονός των εισοδίων του Χριστού στο Ναό και τον ύμνο του Συμεών προς Αυτόν<sup>159</sup>. Ο

---

<sup>155</sup> Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, ό.π., σ. 82-83.

<sup>156</sup> Λκ. 2, 17: *ιδόντες δὲ διεγνώρισαν περὶ τοῦ ρήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς περὶ τοῦ παιδίου τούτου.*

<sup>157</sup> Λκ. 2, 21: *Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι ὀκτῶ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλληφθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ.*

<sup>158</sup> Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, ό.π., σ. 96. Πρβλ. L.T. Johnson, *The Gospel of Luke*, Minnessota 1991, σ. 49-53.

<sup>159</sup> Λκ. 2, 27: *καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν· καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ.*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

συγγραφέας αναφέρει ότι η Θεοτόκος και ο Ιωσήφ εισήγαγαν στον Ναό το «παιδίον Ιησούν». Σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου, ο Λουκάς χρησιμοποιεί σε αυτό το σημείο και το όνομά του (Ιησούν) αλλά και την παιδική ιδιότητά του (παιδίον).

Παρόλο που συνήθως παραλείπεται το όνομα, όταν χρησιμοποιείται η λέξη «παιδίον», σε αυτό το σημείο παρατηρείται ένας πλεονασμός λέξεων για το ίδιο πρόσωπο. Αυτό γίνεται γιατί ο Λουκάς αφενός θέλει να καταστήσει σαφές ότι το παιδί για το οποίο ο θεοδόχος Συμεών θα αναφωνήσει ύμνο είναι ο Ιησούς, ο Μεσσίας, και αφετέρου ότι ο Χριστός, όταν έλαβαν χώρα αυτά τα γεγονότα βρισκόταν σε παιδική ηλικία. Προσδιορίζεται δηλαδή, από τον Ευαγγελιστή και η ηλικία αλλά και το όνομα του Μεσσία<sup>160</sup>.

Λίγο παρακάτω ο Λουκάς, θέλοντας να δείξει την ηλικιακή αύξηση του Ιησού<sup>161</sup>, όπως ακριβώς και στην περίπτωση του Ιωάννη, αναφέρει ότι όσο μεγάλωνε η ηλικία του παιδιού, μεγάλωνε και το σωματικό ανάστημά Του, όπως συμβαίνει άλλωστε σε όλους τους ανθρώπους. Παράλληλα, με την σωματική και την ηλικιακή ανάπτυξή Του, αναπτυσσόταν και οι πνευματικές Του δυνάμεις. Για να δείξει, λοιπόν, αυτή την σωματική και πνευματική εξέλιξη του Μεσσία Χριστού, αρχικά τον αποκαλεί παιδί για να τον αποκαλέσει αργότερα Ιησού, διδάσκαλο και Μεσσία, του ανθρώπινου γένους<sup>162</sup>.

---

<sup>160</sup>J. Green, *The Gospel of Luke*, UK 1997, σ. 139-140.

<sup>161</sup>Λκ. 2, 40: Τὸ δὲ παιδίον ἡῤῥξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό.

<sup>162</sup>J. MacArthur, *Luke commentary*, USA 2009, σ. 63-73. Πρβλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, ό.π., σ. 114.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Στο έβδομο κεφάλαιο του κατά Λουκάν ευαγγελίου<sup>163</sup>, αναφέρεται η παρομοίωση του Ιησού προς τον Ισραήλ. Ο Ιησούς θέλοντας να δείξει την απιστία και την δυσπιστία του Ισραήλ, παρομοιάζει αυτούς με τα παιδιά, που κάθονται στην αγορά της Ιερουσαλήμ και παίζουν μουσικά όργανα, θέλοντας να ευχαριστήσουν με την μουσική τους περαστικούς. Με αυτόν τον τρόπο, δείχνει την απιστία και την πνευματική ανωριμότητα κυρίως των Φαρισαίων, αλλά και όλου του Ισραήλ αφενός στο πρόσωπο του Ιωάννη του Βαπτιστή και αφετέρου στο δικό Του πρόσωπό<sup>164</sup>.

Άλλο ένα περιστατικό που εξιστορείται και από τον Λουκά<sup>165</sup> είναι η διδασκαλία της ταπεινοφροσύνης και της ανοχής, από τον Ιησού Χριστό. Θέλοντας να διδάξει ο Χριστός, την ταπεινοφροσύνη και την ανοχή, στα πλήθη που τον συνόδευαν, με τον πιο απλό και κατανοητό τρόπο, τους έφερε ενώπιον τους ένα μικρό παιδί, λέγοντάς τους ότι αν δεν αποκτήσουν την καρδιά και την ψυχή των μικρών παιδιών δεν θα μπορέσουν να δεχθούν ποτέ το μήνυμα του Ευαγγελίου. Με αυτή την πράξη του Κυρίου, ο ίδιος ο Χριστός διδάσκει την υπεροχή της παιδικής ψυχής κατά την διάρκεια της παιδικής ηλικίας του ανθρώπου<sup>166</sup>.

Η λέξη «παιδίον» χρησιμοποιείται και στο ενδέκατο κεφάλαιο του Λουκά. Η συγκεκριμένη λέξη σε αυτό το χωρίο χρησιμοποιείται για να

---

<sup>163</sup>Λκ. 7, 32: ὅμοιοί εἰσι παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ καθημένοις καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις καὶ λέγουσιν· ἠυλόησαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὤρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκλαύσατε.

<sup>164</sup>Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, ό.π., σ. 237.

<sup>165</sup>Λκ. 9, 47-48: 47 ὁ δὲ Ἰησοῦς ἰδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενος παιδίου ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἐαυτῷ 48 καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ὃς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται, καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτός ἐστι μέγας.

<sup>166</sup>J. Edwards, *The Gospel according to Luke*, England 2015, σ. 260 κ. εξ. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, ό.π., σ. 237.

δηλώσει τα μέλη μιας οικογένειας. Ο Κύριος αναφέρεται στην οικογένεια, με σκοπό να διδάξει την αγάπη προς τον συνάνθρωπο<sup>167</sup>.

Στο δέκατο όγδοο κεφάλαιο του Λουκά αναφέρεται για τελευταία φορά η λέξη «παιδίον». Το γεγονός που εξιστορείται από τον Λουκά είναι η λεγόμενη παρεμπόδιση των παιδιών προς τον Ιησού, από τους μαθητές Του<sup>168</sup>. Συγκεκριμένα, ο Χριστός επιπλήττει τους μαθητές Του, που παρεμποδίζουν τα μικρά παιδιά να προσέλθουν κοντά Του, με σκοπό να λάβουν την ευλογία Του.

Μάλιστα, αναφέρει προς τον συγκεντρωμένο όχλο που παρακολουθεί το κήρυγμα Του ότι αν επιθυμεί κάποιος να γίνει δεκτός στην Βασιλεία των Ουρανών, θα πρέπει να αποκτήσει την ψυχή και την καρδιά των μικρών παιδιών. Με αφορμή την παρεμπόδιση των παιδιών, από τους μαθητές, ο Χριστός εξυψώνει για ακόμη μια φορά τα παιδιά. Η αγαθότητα των παιδιών και η αγνότητα τους είναι τα κύρια γνωρίσματα, που ο Χριστός διδάσκει να έχουν οι πιστεύοντες στο όνομά Του<sup>169</sup>.

#### 2.1.4. ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

Στο τέταρτο και τελευταίο Ευαγγέλιο, αυτό του Ιωάννη υπάρχουν αναφορές στην λέξη «παιδίον», σε πολύ μικρότερο, βέβαια, βαθμό από ότι

---

<sup>167</sup>Λκ. 11, 7: *καὶ κεῖνος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς εἶπη· μή μοι κόπους πάρεχε· ἤδη ἡ θύρα κέκλεισται καὶ τὰ παιδιά μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν κοίτην εἰσὶν· οὐ δύναμαι ἀναστὰς δοῦναί σοι;.*

<sup>168</sup>Λκ. 18, 16-17: *16 ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτὰ εἶπεν· ἄφετε τὰ παιδιά ἔρχεσθαι πρὸς με καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. 17 ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅς ἐάν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.*

<sup>169</sup>Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, ό.π., σ. 519-520.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

στα τρία συνοπτικά ευαγγέλια. Στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, η συγκεκριμένη λέξη αναφέρεται μόνο τρεις φορές.

Συγκεκριμένα, στο τέταρτο κεφάλαιο εξιστορείται από τον Ιωάννη το γεγονός της θεραπείας του υιού του αξιωματούχου, του βασιλιά της Γαλιλαίας<sup>170</sup>. Ο Ιωάννης δεν αναφέρεται ούτε στο όνομα του παιδιού, δηλαδή στα ακριβή στοιχεία της ταυτότητας του παιδιού, αλλά ούτε και στον πατέρα. Αυτά παραμένουν έως και σήμερα άγνωστα. Αυτό μαρτυρείται, σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου, από το γεγονός ότι ο άγιος Θεολόγος αναφέρει τον πατέρα του παιδιού με την ιδιότητα του, «βασιλικός», κάτι που δείχνει το αξίωμα του, και το παιδί του, που έγινε αποδέκτης του θαύματος της ίασης από τον Ιησού, αναφέρεται από τον ευαγγελιστή ως «παιδίον»<sup>171</sup>.

Η δεύτερη αναφορά της λέξης «παιδίον» στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, αναφέρεται στο δέκατο έκτο κεφάλαιο<sup>172</sup>. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο χαρακτηρίζεται από ένα τόνο πένθιμο και αποχαιρετιστήριο. Ο Ιησούς, λίγο πριν το θείο Πάθος Του, αποχαιρετάει τους μαθητές Του με συμβουλές, παραινέσεις και λόγια διδακτικά. Στον λόγο Του προς τους μαθητές Του, για να γίνει πιο κατανοητός σε αυτούς, χρησιμοποιεί μια εικόνα για να εκφράσει την λύπη των μαθητών για το επερχόμενο Πάθος Του, αλλά και την χαρά που θα έχουν για την επίσης, επερχόμενη Ανάστασή Του.

Η εικόνα που χρησιμοποιεί ο Ιησούς είναι η σκηνή του τοκετού. Περιγράφοντας την σκηνή του τοκετού, ο Ιησούς, αναφέρει ότι η γυναίκα μέχρι να γεννήσει το παιδί της πονάει και λυπάται, όταν όμως το

---

<sup>170</sup>Ιω. 4, 49: λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλικός· Κύριε, κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου.

<sup>171</sup>F. Dale – Bruner, *The Gospel of John: A commentary*, USA 2012, σ. 286-295.

<sup>172</sup>Ιω. 16, 21: ἡ γυνὴ ὅταν τίκῃ, λύπην ἔχει, ὅτι ἤλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον.

γεννήσει παύει σε αυτήν το αίσθημα της θλίψης και του πόνου. Αντικαθίστανται αυτά τα άσχημα συναισθήματα από την απόλυτη χαρά. Με αυτόν τον τρόπο, προμηνύει ο Κύριος στους μαθητές Του την Ταφή και την Ανάστασή Του. Με την σκηνή του τοκετού, που χρησιμοποιεί ο Κύριος για να εξηγήσει τα μελλούμενα γεγονότα φαίνεται και η αξία που δίδει ο Ίδιος, στην γέννηση των παιδιών αλλά και στο κόπο της γυναίκας που τίκτει και γεννά<sup>173</sup>.

Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο του κατά *Ιωάννη Ευαγγελίου*<sup>174</sup> αναφέρεται το γεγονός της επίσκεψης του Ιησού, μετά την Ανάστασή Του, στους μαθητές Του, στη λίμνη της Τιβεριάδας. Ο Ιησούς ζητάει σε αυτή την επίσκεψή Του από τους μαθητές, να φάει. Μη θέλοντας να γίνει γνωστός στους μαθητές, ο Ιησούς δεν τους προσφωνεί ούτε με τα ονόματά τους, ούτε ως τέκνα του, αλλά ως «παιδιά». Αυτή η προσφώνηση των μαθητών από τον Κύριό τους, σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου, θέλει να δείξει αφενός την οικειότητα Του και αφετέρου τη νεαρή ηλικία των μαθητών. Επιπλέον, με την γενική και αόριστη λέξη «παιδιά» αποφεύγει να αναγνωριστεί από αυτούς<sup>175</sup>.

### 2.1.5. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΠΑΥΛΟΥ

Εκτός από τα *Ευαγγέλια* η λέξη «παιδίον» αναφέρεται και στις *Επιστολές* του αποστόλου Παύλου. Η συχνότητα αναφοράς των συγκεκριμένων λέξεων είναι πολύ μικρή σε σχέση με τα *Ευαγγέλια* και κυρίως σε

---

<sup>173</sup>Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1969, σ. 574-575.

<sup>174</sup>Ιω. 21, 5: λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· παιδιά, μή τι προσφάγιον ἔχετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· οὐ.

<sup>175</sup>Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, ό.π., σ. 719.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

σχέση με τα συνοπτικά, όπως απορρέει από την παραπάνω παράθεση. Στις *Επιστολές* του Παύλου η λέξη «παιδίον» αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στην *Α΄ προς Κορινθίους* επιστολή και στην προς *Εβραίους*.

Συγκεκριμένα, στην *Α΄ προς Κορινθίους* επιστολή<sup>176</sup>, ο απόστολος των εθνών προτρέπει το πλήρωμα της Εκκλησίας της Κορίνθου να συμπεριφέρεται όπως τα μικρά παιδιά, στη κακία και την αμαρτία. Για τον Παύλο, σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου, κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της παιδικής ηλικίας ήταν η αφέλεια, η αθωότητα του νου και της καρδιάς και η έλλειψη των πονηρών σκέψεων. Προτρέποντας τους Κορινθίους να αντιμετωπίζουν την κακία, όπως αντιμετωπίζουν τα παιδιά – με αγαθότητα και έλλειψη πονηρών σκέψεων – όλες τις καταστάσεις της ζωής τους, ο Παύλος επιθυμεί από την Εκκλησία της Κορίνθου να απέχει από κάθε πράξη, που ως σκοπό έχει την απομάκρυνση του ανθρώπου από τον Θεό<sup>177</sup>.

Στην προς *Εβραίους* επιστολή, ο Παύλος αναφέρει την λέξη «παιδίον»<sup>178</sup> για να εκφράσει όλο το ανθρώπινο γένος. Η λέξη «παιδιά», που χρησιμοποιεί ο Παύλος, δηλώνει στην ουσία την πνευματική συγγένεια του θεανθρώπου Ιησού Χριστού με τους ανθρώπους, η οποία επετεύχθη με την θεία ενανθρώπισή Του. Τα «παιδιά», στο συγκεκριμένο χωρίο, είναι όλοι οι άνθρωποι, καλύτερα, όλο το ανθρώπινο γένος από καταβολής κόσμου μέχρι και συντέλειας, για τους οποίους ο Κύριος

---

<sup>176</sup>Α΄ Κορ. 14, 20: Αδελφοί, μὴ παιδιά γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζεστε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.

<sup>177</sup>B. Price, *First Corinthians*, USA 2010, σ. 647 -651. Πρβλ. Π. Τρεμπελα, *Υπόμνημα εις τας επιστολάς της Καινῆς Διαθήκης*, τόμ. Α΄, Αθήνα 1985, σ. 116-124. R. Hughes, *First Corinthians*, Chicago 1985, σ. 116-124.

<sup>178</sup>Εβρ. 2, 13-14: 13 καὶ πάλιν· ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ’ αὐτῶ· καὶ πάλιν· ἰδὼν ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. 14 ἐπεὶ οὖν τὰ παιδιά κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ’ ἔστι τὸν διάβολον.

ενανθρωπίστηκε, παραδόθηκε εκουσίως στον θάνατο με σκοπό να σώσει από τον θάνατο τον άνθρωπο, λυτρώνοντάς τον από το σκότος της αμαρτίας.

Επομένως, ο Κύριος, ο λυτρωτής και σωτήρας του ανθρώπινου γένους είναι ο πατέρας όλων των ανθρώπων και όλοι οι άνθρωποι είναι παιδιά Του, σύμφωνα με τον Παύλο. Το γεγονός ότι χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον» δηλώνει, κατά μια έννοια, και την ανικανότητα του ανθρώπου να σωθεί και να λυτρωθεί μόνος του. Για αυτό το λόγο, ο Κύριος, σαν «γονιός» ήρθε με πατρική αγάπη στον κόσμο με σκοπό να βοηθήσει το ανίκανο γένος των ανθρώπων να σωθεί από το σκότος της αμαρτίας και του θανάτου<sup>179</sup>.

Στην προς Εβραίους επιστολή υπάρχει και μια ακόμη αναφορά στη λέξη «παιδίον». Ο Παύλος εξιστορώντας στο κείμενό του το ιστορικό γεγονός της γέννησης του Μωυσή αναφέρει αυτόν, όχι με το όνομα του, αλλά με το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ηλικίας του<sup>180</sup>.

## 2.1.6. ΚΑΘΟΛΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Από τις Καθολικές επιστολές μόνο στην Α' Καθολική επιστολή του Ιωάννη αναφέρεται η λέξη «παιδίον». Στη συγκεκριμένη επιστολή ο ευαγγελιστής Ιωάννης απευθύνεται στους αποδέκτες της επιστολής του με την λέξη «παιδιά μου». Με αυτή την προσφώνηση υποδηλώνεται η

---

<sup>179</sup>Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τας επιστολάς της Καινής Διαθήκης*, τόμ. Γ', Αθήνα 1956, σ. 47.

<sup>180</sup>Εβρ. 11, 23: *πίστει Μωϋσῆς γεννηθεὶς ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως.*

πατρική στοργή και η πατρική αγάπη του Ιωάννη προς τους αποδέκτες της επιστολής<sup>181</sup>.

## 2.2. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Η λέξη «παιδίον» εκτός από τα βιβλία της *Καινής Διαθήκης* απαντά με μια μεγάλη πληθώρα αναφορών και στα βιβλία της *Παλαιάς Διαθήκης*. Η μεγαλύτερη συχνότητα αναφορών των λέξεων, που αφορούν το παιδί και την παιδική ηλικία στη *Παλαιά Διαθήκη* από ότι στη *Καινή Διαθήκη* εξηγείται από το γεγονός ότι η *Παλαιά* διαθέτει τον διπλάσιο σχεδόν όγκο βιβλίων από ότι η *Καινή Διαθήκη*.

Σύμφωνα με το Ταμείο λέξεων της *Παλαιάς Διαθήκης* η λέξη «παιδίον» απαντά στα εξής βιβλία:

- Στην *Γένεση*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται τριάντα επτά φορές.
- Στην *Έξοδο*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δεκατέσσερις φορές.
- Στο *Λευιτικό*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δύο φορές.
- Στους *Αριθμούς*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται τρεις φορές.
- Στο *Δευτερονόμιο*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται έξι φορές.
- Στον *Ιησού του Ναυή*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δύο φορές.
- Στους *Κριτές*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δύο φορές.
- Στην *Ρουθ*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μία φορά.
- Στο βιβλίο των *Α΄ Βασιλειών*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται οκτώ φορές.

---

<sup>181</sup>Α΄ Ιω. 2, 18: Παιδιά, ἐσχάτη ὥρα ἐστί, καὶ καθὼς ἠκούσατε ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν.

## Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία

---

- Στο βιβλίο των *Β' Βασιλειών*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δύο φορές.
- Στο βιβλίο των *Γ' Βασιλειών*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται τρεις φορές.
- Στο βιβλίο των *Β' Παραλειπομένων*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μία φορά.
- Στον *Τωβίτ*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δεκαοκτώ φορές.
- Στην *Ιουδίθ*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δύο φορές.
- Στον *Ιώβ*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται τρεις φορές.
- Στον *Ησαΐα*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δεκατέσσερις φορές.
- Στον *Ιερεμία*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μία φορά.
- Στον *Βαρούχ*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μία φορά.
- Στους *Θρήνους Ιερεμίου* η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μία φορά.
- Στην *Επιστολή Ιερεμίου*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μία φορά.
- Στο βιβλίο των *Β' Μακκαβαίων*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται μια φορά.
- Στο βιβλίο των *Δ' Μακκαβαίων*, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται δύο φορές.

### 2.2.1. ΓΕΝΕΣΗ

Στο δέκατο έβδομο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου της *Γένεσης* ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον»<sup>182</sup>, για να δηλώσει την εντολή που έδωσε ο Κύριος στον γενάρχη του Ισραήλ, Αβραάμ, σχετικά με

---

<sup>182</sup>Γέν. 17, 12: καὶ παιδίον ὁκτὼ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῖν, πᾶν ἀρσενικὸν εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, ὁ οἰκογενὴς καὶ ὁ ἀργυρώνητος, ἀπὸ παντὸς υἱοῦ ἀλλοτρίου, ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σπέρματός σου.

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

την περιτομή των νεογέννητων παιδιών της φυλής του, αλλά και όλου του γένους που θα δημιουργηθεί από αυτόν. Συγκεκριμένα, ο Κύριος διατάζει τον Αβραάμ, κάθε νεογέννητο αρσενικό παιδί να περιτέμνεται την όγδοη ημέρα της γέννησής του. Με αυτή τη πράξη θα επισφραγίζεται η Διαθήκη του Κυρίου και η προστασία Του στην φυλή του Αβραάμ, και κατά προέκταση και στους απογόνους του, οι οποίοι θα αποτελέσουν τον περιούσιο λαό του Θεού, τον Ισραήλ<sup>183</sup>.

Στο εικοστό πρώτο κεφάλαιο της Γένεσης υπάρχουν αρκετές αναφορές της λέξης «παιδίον»<sup>184</sup>. Στο παρόν κεφάλαιο εξιστορείται η γέννηση του απόγονου του πατριάρχη Αβραάμ, του Ισαάκ. Ο συγγραφέας του κειμένου χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον» για τον Ισαάκ για να δείξει την μικρή, βρεφική ηλικία του παιδιού.

---

<sup>183</sup> W. Wiersbe, *The Wiersbe Bible Commentary*, Canada 2007, σ. 72-75.

<sup>184</sup> Γέν. 21, 7 – 9 / 12 / 14 - 20 : 7 καὶ εἶπε· τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκον υἱὸν ἐν τῷ γήρα μου 8 Καὶ ηὐξήθη τὸ παιδίον καὶ ἀπεγαλακτίσθη, καὶ ἐποίησεν Ἀβραάμ δοχὴν μεγάλην, ἣ ἡμέρα ἀπεγαλακτίσθη Ἰσαάκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. 9 ἰδοῦσα δὲ Σάρρα τὸν υἱὸν Ἄγαρ τῆς Αἰγυπτίας, ὃς ἐγένετο τῷ Ἀβραάμ, παίζοντα μετὰ Ἰσαάκ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς· 12 εἶπε δὲ ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· μὴ σκληρὸν ἔστω ἐναντίον σου περὶ τοῦ παιδίου καὶ περὶ τῆς παιδίσκης· πάντα ἂν ὅσα εἶπη σοι Σάρρα, ἄκουε τῆς φωνῆς αὐτῆς, ὅτι ἐν Ἰσαάκ κληθήσεται σοι σπέρμα. 14 ἀνέστη δὲ Ἀβραάμ τὸ πρωῒ καὶ ἔλαβεν ἄρτους καὶ ἄσκον ὕδατος καὶ ἔδωκε τῇ Ἄγαρ καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς τὸ παιδίον καὶ ἀπέστειλεν αὐτήν. ἀπελθοῦσα δὲ ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ἔρημον, κατὰ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου. 15 ἐξέλιπε δὲ τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ ἀσκοῦ, καὶ ἔρριψε τὸ παιδίον ὑποκάτω μιᾶς ἐλάτης. 16 ἀπελθοῦσα δὲ ἐκάθητο ἀπέναντι αὐτοῦ μακρόθεν ὥσει τόξου βολήν· εἶπε γάρ, οὐ μὴ ἴδω τὸν θάνατον τοῦ παιδίου μου. καὶ ἐκάθισεν ἀπέναντι αὐτοῦ, ἀναβοῶσαν δὲ τὸ παιδίον ἔκλαυσεν. 17 εἰσήκουσε δὲ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου ἐκ τοῦ τόπου, οὗ ἦν, καὶ ἐκάλεσεν ἄγγελος Θεοῦ τὴν Ἄγαρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἶπεν αὐτῇ· τί ἐστὶν Ἄγαρ; μὴ φοβοῦ· ἐπακήκοε γὰρ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου ἐκ τοῦ τόπου, οὗ ἐστίν. 18 ἀνάστηθι καὶ λαβὲ τὸ παιδίον καὶ κράτησον τῇ χειρὶ σου αὐτό· εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό. 19 καὶ ἀνέωξεν ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ εἶδε φρέαρ ὕδατος ζῶντος καὶ ἐπορεύθη καὶ ἔπλησε τὸν ἀσκὸν ὕδατος καὶ ἐπότισε τὸ παιδίον. 20 καὶ ἦν ὁ Θεὸς μετὰ τοῦ παιδίου, καὶ ηὐξήθη καὶ κατώκησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐγένετο δὲ τοξότης.

Όπως και στην Καινή έτσι και στην Παλαιά Διαθήκη παρατηρείται να χρησιμοποιείται η λέξη «παιδίον» για να εκφράσει, ως επί των πλείστων, την βρεφική ή την παιδική ηλικία του ανθρώπου. Η συγκεκριμένη λέξη χρησιμοποιείται εκτός από το βρέφος Ισαάκ και για τον υιό της δούλης του Αβραάμ, Άγαρ. Το βιβλικό κείμενο περιγράφοντας συνοπτικά την εκδίωξη της Άγαρ από την φυλή του γενάρχη Αβραάμ αναφέρει ότι η δούλη Άγαρ αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την φυλή Αβραάμ, παίρνοντας μαζί της τον μικρό υιό της, Ισμαήλ. Για ακόμη μια φορά χρησιμοποιείται η λέξη «παιδίον» από το συγγραφέα, προφανώς όπως έχει ειπωθεί, για να εκφράσει την μικρή ηλικία του Ισμαήλ<sup>185</sup>.

Στο εικοστό δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου της Γένεσης απαντά η λέξη «παιδίον», η οποία αναφέρεται για τον Ισαάκ, αφού στο συγκεκριμένο κεφάλαιο περιγράφεται το γεγονός της θυσίας του Ισαάκ από τον Αβραάμ σύμφωνα με την βούληση του Κυρίου<sup>186</sup>.

Και στο εικοστό πέμπτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά της υπό εξέταση λέξης, όταν ο συγγραφέας πληροφορεί τον αναγνώστη για τα δίδυμα παιδιά της Ρεβέκκας και του Ισαάκ. Η Ρεβέκκα κυοφορούσε στην κοιλιά της τον Ησαύ και τον Ιακώβ<sup>187</sup>.

Στο τριακοστό κεφάλαιο, επίσης υπάρχει μια αναφορά της λέξης «παιδίον». Σε αυτό το κεφάλαιο, ο Ιακώβ ζητάει από τον Λάβαν, τον πατέρα της συζύγου του, το μερίδιο του από την κοινή περιουσία τους, ώστε να επιστρέψει πίσω στον λαό του, μαζί με τα παιδιά του. Με την λέξη

---

<sup>185</sup>T. Longman, *Old Testament Commentary*, Washington 2013, σ. 19-26.

<sup>186</sup>Γέν. 22, 5: καὶ εἶπεν Ἀβραάμ τοῖς παισὶν αὐτοῦ· καθίσατε αὐτοῦ μετὰ τῆς ὄνου, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διελευσόμεθα ἕως ὧδε καὶ προσκυνήσαντες ἀναστρέψομεν πρὸς ὑμᾶς.

<sup>187</sup>Γέν. 25, 22: ἐσκίρτων δὲ τὰ παιδιά ἐν αὐτῇ· εἶπε δέ, εἰ οὕτω μοι μέλλει γίνεσθαι, ἵνα τί μοι τοῦτο; ἐπορεύθη δὲ πυθέσθαι παρὰ Κυρίου.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

«παιδιά» δηλώνονται από τον συγγραφέα οι απόγονοι του Ιακώβ, που θα αποτελέσουν τις φυλές του Ισραήλ<sup>188</sup>.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο υπάρχουν δύο αναφορές στην λέξη «παιδίον». Η πρώτη αναφορά της λέξης χρησιμοποιείται για να δηλώσει την επιστροφή όλης της οικογένειας του Ιακώβ στην πατρογονική γη. Ο Ιακώβ επιστρέφοντας πήρε μαζί του την γυναίκα του, τα παιδιά του και το μερίδιο της περιουσίας του από τον Λάβαν.

Λίγο παρακάτω, στο ίδιο κεφάλαιο και στην ίδια συνάφεια, ο συγγραφέας του κειμένου περιγράφει την κρυφή φυγή του Ιακώβ από την γη του πεθερού του, με αποτέλεσμα, όταν αυτό το γεγονός γίνεται αντιληπτό από τον Λάβαν να εξοργιστεί με τον γαμπρό του, Ιακώβ και να τον καταδιώξει. Ο λόγος της καταδίωξης του Ιακώβ, από τον Λάβαν ήταν γιατί ο Ιακώβ φυγάδευσε την κόρη του και τα εγγόνια του, κρυφά από αυτόν. Με την λέξη «παιδιά», στο συγκεκριμένο σημείο, αναφέρονται τα αρσενικά παιδιά της κόρης του Λάβαν με τον Ιακώβ<sup>189</sup>.

Στο τριακοστό δεύτερο κεφάλαιο, εξιστορείται η απόφαση του Ιακώβ να πλησιάσει την πατρογονική του γη, ξεπερνώντας τους φόβους του, οι οποίοι πήγαζαν κυρίως από το πρόσωπο του αδερφού του. Έτσι, ο Ιακώβ, αναφέρεται στο βιβλίο, ότι ξεπερνώντας τους φόβους του κινήθηκε με τις δούλες του, την γυναίκα του και τα ένδεκα παιδιά του προς την γη του αδερφού του. Η λέξη «παιδίον» χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα του κειμένου, προφανώς, για να δηλωθούν αφενός τα παιδιά του Ιακώβ και αφετέρου ο αριθμός των παιδιών του (ένδεκα)<sup>190</sup>.

---

<sup>188</sup>Γέν. 30, 26: ἀπόδος τὰς γυναῖκάς μου καὶ τὰ παιδιά μου, περὶ ὧν δεδούλευκά σοι, ἵνα ἀπέλθω· σὺ γὰρ γινώσκεις τὴν δουλείαν, ἣν δεδούλευκά σοι.

<sup>189</sup>Γέν. 31, 17: Ἀναστὰς δὲ Ἰακώβ ἔλαβε τὰς γυναῖκας αὐτοῦ καὶ τὰ παιδιά αὐτοῦ ἐπὶ τὰς καμήλους.

<sup>190</sup>Γέν. 32, 22: Ἀναστὰς δὲ τὴν νύκτα ἐκείνην ἔλαβε τὰς δύο γυναῖκας καὶ τὰς δύο παιδίσκας καὶ τὰ ένδεκα παιδιά αὐτοῦ καὶ διέβη τὴν διάβασιν τοῦ Ἰακώβ.

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

Στο τριακοστό τρίτο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου της Γένεσης γίνεται αναφορά στο γεγονός της συνάντησης του Ιακώβ και της οικογένειάς του με τον αδερφό του Ησαΰ. Σε αυτό το κεφάλαιο υπάρχουν αρκετές αναφορές στην λέξη «παιδίον» ή «παιδιά». Αυτές οι αναφορές γίνονται αποκλειστικά και μόνο για να δηλωθούν τα παιδιά του Ιακώβ και της Ραχήλ<sup>191</sup>.

Και στο τεσσαρακοστό τέταρτο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου υπάρχουν αρκετές αναφορές της λέξης «παιδίον». Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο εξιστορείται το γεγονός της κράτησης του μικρότερου παιδιού του Ιακώβ, Βενιαμίν, από τον αδελφό του Ιωσήφ στην Αίγυπτο, ο οποίος είχε αναλάβει υψηλά διοικητικά αξιώματα από τον Φαραώ. Με την λέξη «παιδίον», λοιπόν, αναφέρεται στην ουσία ο Βενιαμίν. Με την συγκεκριμένη λέξη ο συγγραφέας του κειμένου φανερώνει στον αναγνώστη την μικρή ηλικία του τελευταίου παιδιού του Ιακώβ από την Ραχήλ<sup>192</sup>.

---

<sup>191</sup>Γέν. 33, 1 - 6: δὲ Ἰακώβ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδε καὶ ἰδὼν Ἡσαὺ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐρχόμενος καὶ τετρακόσιοι ἄνδρες μετ' αὐτοῦ. καὶ διεῖλεν Ἰακώβ τὰ παιδιά ἐπὶ Λεῖαν καὶ ἐπὶ Ραχήλ καὶ τὰς δύο παιδίσκας. 2 καὶ ἔθετο τὰς δύο παιδίσκας καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἐν πρώτοις καὶ Λεῖαν καὶ τὰ παιδιά αὐτῆς ὀπίσω καὶ Ραχήλ καὶ Ἰωσήφ ἐσχάτους. 3 αὐτὸς δὲ προῆλθεν ἔμπροσθεν αὐτῶν καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν ἐπτάκις ἕως τοῦ ἐγγίσει τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. 4 καὶ προσέδραμεν Ἡσαὺ εἰς συνάντησιν αὐτῷ καὶ περιλαβὼν αὐτὸν προσέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεφίλησεν αὐτὸν καὶ ἔκλαυσαν ἀμφότεροι. 5 καὶ ἀναβλέψας Ἡσαὺ εἶδε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά καὶ εἶπε· τί ταῦτά σοι ἐστίν; ὁ δὲ εἶπε· τὰ παιδιά, οἷς ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν παῖδά σου. 6 καὶ προσήγγισαν αἱ παιδίσκαι καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ προσεκύνησαν.

<sup>192</sup>Γέν. 44, 20 / 22 / 30 – 34: 20 καὶ εἶπαμεν τῷ κυρίῳ· ἔστιν ἡμῖν πατὴρ πρεσβύτερος καὶ παιδίον γήρους νεώτερον αὐτῷ, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν, αὐτὸς δὲ μόνος ὑπελείφθη τῇ μητρὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ πατὴρ αὐτὸν ἠγάπησεν / 22 καὶ εἶπαμεν τῷ κυρίῳ· οὐ δυνήσεται τὸ παιδίον καταλιπεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ· ἐὰν δὲ καταλίπη τὸν πατέρα, ἀποθανεῖται / 30 νῦν οὖν ἐὰν εἰσπορεύωμαι πρὸς τὸν παῖδά σου, πατέρα δὲ ἡμῶν, καὶ τὸ παιδίον μὴ ᾗ μεθ' ἡμῶν, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκκρέμαται ἐκ τῆς τούτου ψυχῆς, 31 καὶ ἔσται ἐν τῷ ἰδεῖν αὐτὸν μὴ ὄν τὸ παιδίον μεθ' ἡμῶν, τελευτήσει, καὶ

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

Στο τεσσαρακοστό πέμπτο κεφάλαιο, στην ίδια συνάφεια με την παραπάνω αναφορά, ο Ιωσήφ φανερώνεται στους αδερφούς του και παρακαλεί αυτούς να έλθουν με τις οικογένειες τους και τα παιδιά τους, αλλά και τον πατέρα τους Ιακώβ, στην Αίγυπτο με σκοπό να περάσουν τα επτά δύσκολα χρόνια των ισχνών αγελάδων, σύμφωνα με το όνειρο του Φαραώ. Η λέξη, «παιδίον», λοιπόν, αναφέρεται στα τέκνα των αδελφών του Ιωσήφ<sup>193</sup>.

Στο τεσσαρακοστό όγδοο κεφάλαιο, αναφέρεται η ευλογία των παιδιών του Ιωσήφ από τον πατέρα του, Ιακώβ. Η λέξη «παιδιά», σαφώς αναφέρεται στα παιδιά του Ιωσήφ, και αυτό γιατί ο συγγραφέας θέλει να περιγράψει την ευλογία των παιδιών από τον γηραιό πατριάρχη Ιακώβ<sup>194</sup>. Τέλος, στο πεντηκοστό κεφάλαιο, περιγράφεται ο θάνατος του Ιακώβ, στην Αίγυπτο σε βαθιά γεράματα. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον», για να δείξει ότι ο γηραιός Ιακώβ πρόλαβε και είδε πολλούς απογόνους από όλα τα παιδιά του και τα παιδιά των παιδιών του<sup>195</sup>.

---

κατάξουσιν οί παῖδες σου τὸ γῆρας τοῦ παιδός σου, πατὴρ δὲ ἡμῶν, μετὰ λύπης εἰς ἄδου. 32 ὁ γὰρ παῖς σου παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκδέδεκται τὸ παιδίον λέγων· ἐὰν μὴ ἀγάγω αὐτὸν πρὸς σὲ καὶ στήσω αὐτὸν ἐνώπιόν σου, ἡμαρτηκῶς ἔσομαι εἰς τὸν πατέρα πάσας τὰς ἡμέρας. 33 νῦν οὖν παραμενῶ σοι παῖς ἀντὶ τοῦ παιδίου, οἰκέτης τοῦ κυρίου· τὸ δὲ παιδίον ἀναβήτω μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. 34 πῶς γὰρ ἀναβήσομαι πρὸς τὸν πατέρα, τοῦ παιδίου μὴ ὄντος μεθ' ἡμῶν; ἵνα μὴ ἴδω τὰ κακά, ἃ εὕρησει τὸν πατέρα μου.

<sup>193</sup>Γέν. 45, 19: σὺ δὲ ἔντειλαι ταῦτα, λαβεῖν αὐτοῖς ἀμάξας ἐκ γῆς Αἰγύπτου τοῖς παιδίοις ὑμῶν καὶ ταῖς γυναιξίν ὑμῶν. καὶ ἀναλαβόντες τὸν πατέρα ὑμῶν παραγίνεσθε.

<sup>194</sup>Γέν. 48, 16: ὁ ἄγγελος ὁ ρυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν εὐλογῆσαι τὰ παιδιά ταῦτα, καὶ ἐπικληθήσεται ἐν αὐτοῖς τὸ ὄνομά μου καὶ τὸ ὄνομα τῶν πατέρων μου Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαάκ, καὶ πληθυνθείσαν εἰς πλῆθος πολὺ ἐπὶ τῆς γῆς.

<sup>195</sup>Γέν. 50, 23: καὶ εἶδεν Ἰωσήφ Ἐφραΐμ παιδιά ἕως τρίτης γενεᾶς, καὶ οἱ υἱοὶ Μαχεὶρ τοῦ υἱοῦ Μανασσῆ ἐτέχθησαν ἐπὶ μηρῶν Ἰωσήφ.

### 2.2.2. ΕΞΟΔΟΣ

Στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου της Εξόδου εντοπίζονται αρκετές αναφορές της λέξης «παιδίον». Σε αυτό το κεφάλαιο εξιστορείται το ιστορικό γεγονός της γέννησης του Μωυσή. Έτσι, ο συγγραφέας της Εξόδου θέλοντας να μιλήσει για την γέννηση του Μωυσή, αλλά και όλα όσα έπονται αυτής, αναφέρεται στο νεογέννητο βρέφος, όχι με το όνομα του, αλλά με την ιδιότητα του, η οποία μάλιστα απορρέει από την μικρή ηλικία του<sup>196</sup>.

Στο τέταρτο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου, αναφέρεται η επιστροφή του Μωυσή στην Αίγυπτο, όπου ο συγγραφέας του κειμένου αναφέρει ότι δεν επέστρεψε μόνος του, αλλά μαζί με την γυναίκα και τα παιδιά του<sup>197</sup>. Λίγο παρακάτω στην ίδια συνάφεια αναφέρεται το γεγονός της περιτομής του παιδιού του Μωυσή, την όγδοη ημέρα της γέννησής του, σύμφωνα με

---

<sup>196</sup>Εξ. 2, 3 / 6-10: 3 ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠδύναντο αὐτὸ ἔτι κρύπτειν, ἔλαβεν αὐτῷ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θῖβιν καὶ κατέχρισεν αὐτὴν ἀσφαλτοπίσση καὶ ἐνέβαλε τὸ παιδίον εἰς αὐτὴν καὶ ἔθηκεν αὐτὴν εἰς τὸ ἔλος παρὰ τὸν ποταμὸν / 6 ἀνοίξασα δὲ ὄρᾳ παιδίον κλαῖον ἐν τῇ θίβει, καὶ ἐφείσατο αὐτοῦ ἡ θυγάτηρ Φαραὼ καὶ ἔφη· ἀπὸ τῶν παιδίων τῶν Ἑβραίων τοῦτο. 7 καὶ εἶπεν ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ τῇ θυγατρὶ Φαραὼ· θέλεις καλέσω σοι γυναῖκα τροφεύουσιν ἐκ τῶν Ἑβραίων καὶ θηλάσει σοι τὸ παιδίον; 8 ἡ δὲ εἶπεν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ· πορεύου. ἐλθοῦσα δὲ ἡ νεᾶνις ἐκάλεσε τὴν μητέρα τοῦ παιδίου. 9 εἶπε δὲ πρὸς αὐτὴν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ· διατήρησόν μοι τὸ παιδίον τοῦτο καὶ θηλάσόν μοι αὐτό, ἐγὼ δὲ δώσω σοι τὸν μισθόν. ἔλαβε δὲ ἡ γυνὴ τὸ παιδίον καὶ ἐθήλαζεν αὐτό. 10 ἀδρυνθέντος δὲ τοῦ παιδίου, εἰσήγαγεν αὐτὸ πρὸς τὴν θυγατέρα Φαραὼ, καὶ ἐγενήθη αὐτῇ εἰς υἱόν· ἐπωνόμασε δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μωυσήν λέγουσα· ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτὸν ἀνείλωμιν.

<sup>197</sup>Εξ. 4, 20: ἀναλαβὼν δὲ Μωυσῆς τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδιά ἀνεβίβασεν αὐτὰ ἐπὶ τὰ ὑποζύγια καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Αἴγυπτον· ἔλαβε δὲ Μωυσῆς τὴν ράβδον τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

το Νόμο. Ο συγγραφέας, σχετικά με το παιδί του Μωυσή δεν το αναφέρει με το όνομα του, αλλά ως «παιδίον» για να φανεί η μικρή ηλικία του<sup>198</sup>.

Στο εικοστό πρώτο κεφάλαιο της Εξόδου<sup>199</sup> υπάρχουν τρεις αναφορές της λέξης «παιδίον». Συγκεκριμένα, ο Μωυσής δίνει στους Ισραηλίτες ορισμένες διατάξεις, νομικού χαρακτήρα, που αφορούν τους δούλους. Αναφέρονται οι υποχρεώσεις των δούλων απέναντι στους κυρίους τους. Έτσι, η συγκεκριμένη διάταξη ορίζει ότι ένας δούλος, αν έχει αποκτήσει γυναίκα και παιδιά, δηλαδή οικογένεια, ενώ είναι δούλος, κατά το έβδομο έτος της δουλείας του δύναται να αφεθεί ελεύθερος, χωρίς όμως να μπορεί να πάρει μαζί του την οικογένειά του. Δηλαδή, η γυναίκα του και τα παιδιά του παραμένουν χωρίς αυτόν στο σπίτι του κυρίου του<sup>200</sup>.

Λίγο παρακάτω στο ίδιο κεφάλαιο και στην ίδια συνάφεια δίνονται από τον Μωυσή ορισμένες βασικές διατάξεις, πάλι νομικού χαρακτήρα, για πράξεις βίας<sup>201</sup>. Συγκεκριμένα, το κείμενο αναφέρει ότι αν στην συμπλοκή δύο ανδρών χτυπηθεί εγκυμονούσα γυναίκα και αποβάλει το παιδί της, τότε στην περίπτωση που είναι «ασχημάτιστο», δηλαδή η γυναίκα βρίσκεται στους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης της, ο ένοχος

---

<sup>198</sup>Εξ. 4, 25: *καὶ λαβοῦσα Σεπφώρα ψῆφον περιέτεμε τὴν ἀκροβυστίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ εἶπεν· ἔστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου.*

<sup>199</sup>Εξ. 21, 4-5: 4 *καὶ ἐὰν δὲ ὁ κύριος δῶ αὐτῷ γυναῖκα, καὶ τέκη αὐτῷ υἱοὺς ἢ θυγατέρας, ἢ γυνὴ καὶ τὰ παιδιά ἔσται τῷ κυρίῳ αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ μόνος ἐξελεύσεται. 5 ἐὰν δὲ ἀποκριθεὶς εἴπῃ ὁ παῖς, ἡγάπησα τὸν κύριόν μου καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδιά, οὐκ ἀποτρέχω ἐλεύθερος.*

<sup>200</sup>J. Bruckner, *Understanding the Bible Commentary: Exodus*, USA 2008, σ. 197-203.

<sup>201</sup>Εξ. 21, 22: *ἐὰν δὲ μάχωνται δύο ἄνδρες καὶ πατάξωσι γυναῖκα ἐν γαστρὶ ἔχουσαν καὶ ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς μὴ ἐξεικονισμένον, ἐπιζήμιον ζημιωθήσεται· καθότι ἂν ἐπιβάλῃ ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς, δώσει μετὰ ἀξιώματος 23 ἐὰν δὲ ἐξεικονισμένον ᾖ, δώσει ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς.*

υποχρεούται να αποζημιώσει τον σύζυγο της εγκυμονούσης μετά από δικαστική πράξη.

Στην περίπτωση όμως, που το παιδί είναι «σχηματισμένο», δηλαδή η γυναίκα βρίσκεται στους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης της, τότε ο ένοχος πληρώνει την πράξη του, με την ίδια του τη ζωή. Σε αυτό το σημείο, σύμφωνα με τους ερμηνευτές του κειμένου, παρατηρούνται και τα πρώτα ψήγματα προστασίας της παιδικής ηλικίας και των παιδιών, εν γένει<sup>202</sup>.

Τέλος, στο επόμενο κεφάλαιο<sup>203</sup> αναφέρονται οι διατάξεις για την ηθική και την θρησκεία από τον Μωυσή. Και σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται λόγος στα παιδιά. Συγκεκριμένα, ο Μωυσής διατάζει τον Ισραήλ, να μην αδικούν κανένα άνθρωπο. Σε αντίθετη περίπτωση αυτός που αδίκησε θα τιμωρείται με το να χάσει την ζωή του, αφήνοντας τη γυναίκα του χήρα και τα παιδιά του ορφανά<sup>204</sup>.

### 2.2.3. ΛΕΥΙΤΙΚΟ

Στο βιβλίο του Λευιτικού υπάρχουν δύο αναφορές στην λέξη «παιδίον». Η πρώτη αναφορά της λέξης είναι αλήθεια ότι δεν αναφέρεται

---

<sup>202</sup>J. Bruckner, *Understanding the Bible Commentary: Exodus*, ό.π., σ. 203-209. Πρβλ. Β' Κανόνα Μεγάλου Βασιλείου, ο οποίος έχει παραπλήσιο περιεχόμενο με την συγκεκριμένη διάταξη του βιβλίου της Εξόδου 21, 22: Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Αποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θεῶν πατέρων*, Ανατύπωση της Γ' έκδοσης του 1864, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 590.

<sup>203</sup>Εξ. 22, 24: καὶ ὀργισθήσομαι θυμῷ καὶ ἀποκτενῶ ὑμᾶς μαχαίρα, καὶ ἔσονται αἱ γυναῖκες ὑμῶν χῆραι καὶ τὰ παιδιά ὑμῶν ὀρφανά.

<sup>204</sup>J. Bruckner, *Understanding the Bible Commentary: Exodus*, ό.π., σ. 209-213.

σε άνθρωπο αλλά σε ζώα. Ο Μωυσής δίνοντας νομικού χαρακτήρα διατάξεις και εντολές στον λαό Ισραήλ, αναφέρει και την προσφορά θυσίας στον Θεό. Έτσι, ο Μωυσής ορίζει ότι στον Κύριο του Ισραήλ μπορούν να προσφερθούν τα παιδιά των ζώων αρκεί να βρίσκονται στην όγδοη ημέρα της ζωής τους<sup>205</sup>. Νωρίτερα από αυτήν την ηλικία δεν γίνονται δεκτές οι θυσίες από τον Θεό.

Η άλλη αναφορά της λέξης «παιδίον» απαντά στις διατάξεις, που δίδει ο Μωυσής στον Ισραήλ σχετικά με την δουλεία. Συγκεκριμένα, ο Μωυσής ορίζει διατάξεις όχι μόνο για τους δούλους, αλλά και για την εν δυνάμει οικογένεια που θα δημιουργήσουν. Οι διατάξεις του Μωυσή για την σχέση του ελεύθερου Ισραηλίτη και του δούλου του αφορούν και τις σχέσεις με την οικογένεια του δούλου, δηλαδή με την γυναίκα του και τα παιδιά του<sup>206</sup>.

#### 2.2.4. ΑΡΙΘΜΟΙ

Στο βιβλίο των Αριθμών γίνονται τρεις αναφορές στην λέξη «παιδίον». Συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται από τον συγγραφέα του κειμένου η γενεαλογία του αδερφού του Μωυσή, Ααρών. Αναφερόμενος στα παιδιά του Ααρών, ο συγγραφέας αναφέρει ότι ο Ααρών είχε τέσσερις υιούς, από τους οποίους οι δύο πέθαναν εξαιτίας της

---

<sup>205</sup>Λευ. 22, 28: καὶ μόσχον καὶ πρόβατον, αὐτὴν καὶ τὰ παιδιά αὐτῆς, οὐ σφάξεις ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ.

<sup>206</sup>Λευ. 25, 54: ἐὰν δὲ μὴ λυτῶται κατὰ ταῦτα, ἐξελεύσεται ἐν τῷ ἔτει τῆς ἀφέσεως αὐτὸς καὶ τὰ παιδιά αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

βλασφημίας τους άτεκνοι, χωρίς να έχουν αποκτήσει παιδιά<sup>207</sup>. Για το λαό Ισραήλ η ατεκνία αποτελούσε κατάρα και αποστροφή του Θεού από αυτούς. Επομένως, από αυτό φανερώνεται ότι η γέννηση παιδιών αποτελούσε μια πολύ σημαντική ευλογία που δίνονταν από τον Θεό. Η απόκτηση παιδιών αποδείκνυε την χάρη του Θεού και την παρουσία Του, ενώ η ατεκνία αποδείκνυε την κατάρα, την αποστροφή και την έλλειψη της παρουσίας του Θεού.

Στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται ο γογγυσμός του λαού προς τον Μωυσή και τον Κύριο, με αποτέλεσμα να κατακλύσει τον λαό Ισραήλ η οργή του Κυρίου για την απιστία που έδειξαν στο όνομα Του. Συγκεκριμένα, οι Ισραηλίτες επιθυμούν από τον Μωυσή να γυρίσουν αυτοί και τα παιδιά τους πίσω στην υποτιθέμενη ασφάλεια και την αιχμαλωσία της Αιγύπτου, ώστε να μην αιχμαλωτιστούν οι γυναίκες και τα παιδιά τους από βαρβαρικές φυλές και πληθυσμούς της ερήμου. Οι Ισραηλίτες επιδιώκουν την επιστροφή τους στην Αίγυπτο από τον Μωυσή, διότι φοβούνται τους λαούς που θα συναντήσουν στο διάβα τους για την γη της υπόσχεσης<sup>208</sup>.

Στην ίδια συνάφεια, λίγο παρακάτω στο κείμενο, εντοπίζεται και η τρίτη αναφορά της λέξης «παιδίον». Η συγκεκριμένη λέξη αναφέρεται από τον συγγραφέα του κειμένου για να δηλώθει από τον Μωυσή η τιμωρία και η οργή του Θεού για την απιστία του λαού Του. Έτσι, ο Κύριος, εκ στόματος Μωυσή, αναφέρει ότι η γη της υπόσχεσης ήταν προορισμένη για αυτούς και τα παιδιά τους, αλλά εξαιτίας της απιστίας τους, θα τους

---

<sup>207</sup>Αρ. 3, 4: καὶ ἐτελεύτησε Ναδὰβ καὶ Ἀβιούδ ἔναντι Κυρίου, προσφερόντων αὐτῶν πῦρ ἀλλότριον ἔναντι Κυρίου ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινά, καὶ παιδιά οὐκ ἦν αὐτοῖς· καὶ ἰεράτευσεν Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ μετὰ Ἀαρὼν τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

<sup>208</sup>Αρ. 14, 3: καὶ ἵνατί Κύριος εἰσάγει ἡμᾶς εἰς τὴν γῆν ταύτην πεσεῖν ἐν πολέμῳ; αἱ γυναῖκες ἡμῶν καὶ τὰ παιδιά ἔσονται εἰς διαρπαγὴν· νῦν οὖν βέλτιον ἡμῖν ἔστιν ἀποστραφῆναι εἰς Αἴγυπτον.

αφαιρεθεί το δικαίωμα να ζήσουν εκεί. Ο Θεός δηλαδή θα αναιρέσει την υπόσχεση Του, γιατί δεν τήρησαν την εντολή της πίστης και της εμπιστοσύνης στο όνομα Του<sup>209</sup>.

## 2.2.5. ΔΕΥΤΕΡΟΝΟΜΙΟ

Στο βιβλίο του Δευτερονομίου υπάρχουν κάποιες σποραδικές αναφορές στη λέξη «παιδίον». Αρχικά, η πρώτη αναφορά της συγκεκριμένης λέξης παρατηρείται στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου. Συγκεκριμένα, ο Θεός αναφέρει ότι την γη της Επαγγελίας θα την κληρονομήσουν τα παιδιά των Ισραηλιτών, γιατί αυτά έχουν αγαθή ψυχή, επειδή δεν μπορούν εξαιτίας της ηλικίας τους να ξεχωρίσουν το καλό και το κακό. Τα παιδιά των Ισραηλιτών, που η ψυχή τους δεν έχει καμία πονηριά και διέπεται από αγαθότητα, αλήθεια και αφέλεια νου θα αποτελέσουν τους κληρονόμους της υπόσχεσης του Θεού<sup>210</sup>. Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται σε μεγάλο βαθμό η παιδική ηλικία και τα ίδια τα παιδιά, όχι από τους ανθρώπους, αλλά από τον ίδιο το Θεό<sup>211</sup>.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στο βιβλίο η κατάκτηση της Βασάν και η πλήρη εξολόθρευση του πληθυσμού της, από τους Ισραηλίτες. Μάλιστα, ο συγγραφέας του κειμένου αναφέρει αναλυτικά ότι

---

<sup>209</sup>Αρ. 14, 31: καὶ τὰ παιδιά, ἃ εἶπατε ἐν διαρπαγῇ ἔσεσθαι, εἰσάξω αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν, καὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν, ἣν ὑμεῖς ἀπέστητε ἀπ' αὐτῆς.

<sup>210</sup>Δευτ. 1, 39: καὶ πᾶν παιδίον νέον, ὅστις οὐκ οἶδε σήμερον ἀγαθὸν ἢ κακόν, οὗτοι εἰσελεύσονται ἐκεῖ, καὶ τούτοις δώσω αὐτήν, καὶ αὐτοὶ κληρονομήσουσιν αὐτήν.

<sup>211</sup> G. Von Rad, *Deuteronomy: A Commentary*, Philadelphia 1966, σ. 41.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

εξολοθρεύτηκε όχι μόνο ο ανδρικός πληθυσμός της πόλης, αλλά και ο γυναικείος και τα παιδιά<sup>212</sup>.

Και στο ενδέκατο κεφάλαιο υπάρχει αναφορά της λέξης «παιδίον». Συγκεκριμένα, ο Μωυσής θέλοντας να δείξει στον λαό Ισραήλ την μεγαλοσύνη και το έλεος του Κυρίου προς τον λαό Του, αναφέρει σχετικά παραδείγματα της προστασίας Του. Βέβαια, ο Μωυσής διαχωρίζει τον πληθυσμό του Ισραήλ, αφού αναφέρει ότι την μεγαλοσύνη του Κυρίου την έζησαν και την ένιωσαν οι ενήλικοι και όχι τα παιδιά, που εξαιτίας της ηλικίας τους και των χαρακτηριστικών που την διέπουν, δεν είναι σε θέση να καταλάβουν και να νιώσουν συνάμα το έλεος του Θεού<sup>213</sup>.

Παρακάτω στο εικοστό δεύτερο κεφάλαιο του Δευτερονομίου<sup>214</sup> εντοπίζεται η λέξη «παιδίον», η οποία όμως δεν αναφέρεται στα τέκνα των ανθρώπων, αλλά στα παιδιά των ζώων. Συγκεκριμένα, και σε αυτό το κεφάλαιο αναφέρονται ορισμένες διατάξεις, νομικού χαρακτήρα, σχετικά με την προστασία της φύσης και της σχέσης που θα πρέπει να διέπει τους Ισραηλίτες με αυτήν.

Σύμφωνα με αυτές τις διατάξεις, ο Μωυσής αναφέρει ότι στη περίπτωση που κάποιος Ισραηλίτης βρει μια φωλιά με νεαρά πουλιά, τότε θα πρέπει να αφήσει ελεύθερη την μητέρα τους και να κρατήσει αν επιθυμεί τα παιδιά της. Από αυτήν την διάταξη φαίνεται ότι εκτός από την προστασία της ανθρώπινης παιδικής ηλικίας, έτσι όπως απορρέει από

---

<sup>212</sup>Δευτ. 3, 6: ἐξωλοθρεύσαμεν αὐτούς, ὥσπερ ἐποιήσαμεν τὸν Σηὼν βασιλέα Ἑσβεῶν, καὶ ἐξωλοθρεύσαμεν πᾶσαν πόλιν ἐξῆς καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά.

<sup>213</sup>Δευτ. 11, 2: καὶ γνώσεσθε σήμερον, ὅτι οὐχὶ τὰ παιδιά ὑμῶν, ὅσοι οὐκ οἶδασιν οὐδὲ εἶδον τὴν παιδείαν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου καὶ τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ καὶ τὴν χειρὰ τὴν κραταιὰν καὶ τὸν βραχίονα τὸν ὑψηλόν.

<sup>214</sup>Δευτ. 22, 7: λήψη τὴν μητέρα μετὰ τῶν τέκνων· ἀποστολῇ ἀποστελεῖς τὴν μητέρα, τὰ δὲ παιδιά λήψη σεαυτῶ, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ πολυήμερος γένη.

το κείμενο της *Παλαιάς Διαθήκης*, υπάρχει και προστασία της νεαρής ηλικίας και των ζώων<sup>215</sup>.

Η τελευταία αναφορά της λέξης «παιδίον» στο *Δευτερονόμιο* παρουσιάζεται στο εικοστό πέμπτο κεφάλαιο. Στην αρχή του κεφαλαίου αναφέρεται η διάταξη σχετικά με τον ανδραδελφικό γάμο. Έτσι, σύμφωνα με την σχετική διάταξη, στην περίπτωση που κάποιος έγγαμος άνδρας πεθάνει άτεκνος, τότε ο αδελφός του θα πρέπει να παντρευτεί την γυναίκα του και να τεκνοποιήσει με αυτήν. Το πρώτο παιδί θα έχει το όνομα του αποθανόντος και θα λάβει την θέση που είχε αυτός στην οικογένεια. Με αυτόν τον τρόπο στην συνείδηση των Ισραηλιτών, ο νεκρός άνδρας, δεν θα μείνει ως άτεκνος και χωρίς διάδοχο της οικογενειακής παρουσίας και του ονόματος και της ευλογίας του Θεού<sup>216</sup>.

## 2.2.6. ΙΗΣΟΥΣ ΤΟΥ ΝΑΥΗ – ΚΡΙΤΑΙ – ΡΟΥΘ

Στο βιβλίο του *Ιησού του Ναυή* καταγράφονται δύο μόνο αναφορές της λέξη «παιδίον». Η πρώτη εντοπίζεται στο πρώτο κεφάλαιο, όταν ο Ιησούς του Ναυή δίνει εντολή επιδρομής στους άνδρες εναντίον των κατοίκων της Χαναάν. Εντολή όμως δίνει και στις γυναίκες και τα παιδιά να μην μετακινηθούν πουθενά εκτός από την γη που τους έδωσε ο Θεός να κατοικούν προσωρινά<sup>217</sup>.

---

<sup>215</sup>G. Von Rad, *Deuteronomy: A Commentary*, ό.π., σ. 139-142.

<sup>216</sup>*Δευτ.* 25, 6: καὶ ἔσται τὸ παιδίον, ὃ ἐὰν τέκη, κατασταθήσεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ τετελευτηκότος, καὶ οὐκ ἐξαλειφθήσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξ Ἰσραήλ.

<sup>217</sup>*Ιη.* 1, 14: αἱ γυναῖκες ὑμῶν καὶ τὰ παιδιά ὑμῶν καὶ τὰ κτήνη ὑμῶν κατοικεῖτωσαν ἐν τῇ γῇ, ἣ ἔδωκεν ὑμῖν, ὑμεῖς δὲ διαβήσεσθε εὐζωνοὶ πρότεροι τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, πᾶς ὁ ἰσχύων, καὶ συμμαχήσετε αὐτοῖς.

## Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία

---

Η δεύτερη αναφορά στην συγκεκριμένη λέξη εντοπίζεται στο ένατο κεφάλαιο, όταν ο Ιησούς του Ναυή αναγιγνώσκει στον περιούσιο λαό του Θεού όλες τις διατάξεις, τις εντολές, τις κατάρξεις και τον Νόμο του Μωυσή για τους άνδρες, τις γυναίκες αλλά και τα παιδιά. Από αυτό γίνεται φανερό ότι ο Μωυσής θέλοντας να διατηρηθεί η τάξη στον Ισραήλ έδωσε εντολές για όλο τον πληθυσμό και για το κάθε φύλο και ηλικία ξεχωριστά<sup>218</sup>.

Στο βιβλίο των Κριτών υπάρχουν τρεις αναφορές στην λέξη «παιδίον». Η πρώτη αναφορά εντοπίζεται στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο εξιστορείται το ιστορικό γεγονός της γέννησης του Σαμψών, ενός εκ των μεγάλων Κριτών του Ισραήλ. Ο πατέρας του Μανωέ προσεύχεται στον Κύριο να του δείξει τον τρόπο που θα πρέπει να μεγαλώσουν με την γυναίκα του το παιδί τους, δηλαδή τον Σαμψών<sup>219</sup>. Λίγο παρακάτω, στο ίδιο κεφάλαιο αναφέρεται πάλι η λέξη «παιδίον», όταν ο Μανωέ ανήσυχος για το παιδί που επρόκειτο να του στείλει ο Θεός ρωτά τον άγγελο Κυρίου, σχετικά με την ανατροφή που θα πρέπει να δώσει στο παιδί του<sup>220</sup>.

Στο βιβλίο της Ρουθ υπάρχει μία μοναδική αναφορά στην λέξη «παιδίον». Συγκεκριμένα, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται η γέννηση του Ωβήδ, ο οποίος ήταν ο παππούς του προφητάνακτα Δαβίδ. Η συγκεκριμένη λέξη, επομένως, χρησιμοποιείται από τον συγγρα-

---

<sup>218</sup>Ιη. 9, 2: αἱ γυναῖκες ὑμῶν καὶ τὰ παιδιά ὑμῶν καὶ τὰ κτήνη ὑμῶν κατοικεῖτωσαν ἐν τῇ γῇ, ἣ ἔδωκεν ὑμῖν, ὑμεῖς δὲ διαβήσεσθε εὐζωνοὶ πρότεροι τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, πᾶς ὁ ἰσχύων, καὶ συμμαχήσετε αὐτοῖς.

<sup>219</sup>Κρ. 13, 8: καὶ προσηύξατο Μανωὲ πρὸς Κύριον καὶ εἶπεν· ἐν ἐμοί, Κύριε Ἀδωναΐέ, τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, ὃν ἀπέστειλας, ἐλθέτω δὴ ἔτι πρὸς ἡμᾶς καὶ συμβιβασάτω ἡμᾶς τί ποιήσωμεν τῷ παιδίῳ τῷ τικτομένῳ.

<sup>220</sup>Κρ. 13, 12: καὶ εἶπε Μανωὲ· νῦν ἐλεύσεται ὁ λόγος σου· τίς ἔσται κρίσις τοῦ παιδίου καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ;

φέα του κειμένου για να εκφράσει την μικρή, παιδική ηλικία που βρισκόταν την δεδομένη ιστορική στιγμή ο Ωβήδ<sup>221</sup>.

### 2.2.7. Α', Β', Γ' ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ – Β' ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΩΝ

Στα βιβλία των Βασιλειών υπάρχουν σποραδικές αναφορές στη λέξη «παιδίον». Αυτές παρατηρούνται στα βιβλία των Α', Β' και Γ' Βασιλειών. Συγκεκριμένα, στο βιβλίο των Α' Βασιλειών στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για την στειρότητα της Άννας. Οι όποιες αναφορές υπάρχουν στη λέξη «παιδίον» αντικατοπτρίζουν το γεγονός της στειρότητας της Άννας, γυναίκας του Ελκανά<sup>222</sup>.

Στο δέκατο έβδομο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου, η λέξη «παιδίον» αναφέρεται από το συγγραφέα του κειμένου για να δείξει αφενός την μικρή ηλικία του Δαβίδ και αφετέρου το μικρόσωμο σώμα του, σχετικά με το γεγονός της πάλης του με τον μεγαλόσωμο Φιλισταίο, Γολιάθ<sup>223</sup>. Στο εικοστό πρώτο κεφάλαιο του παραπάνω βιβλίου εντοπίζεται δύο φορές η λέξη «παιδίον». Ο συγγραφέας του κειμένου με την αναφορά στη

---

<sup>221</sup>Ρθ. 4, 16: καὶ ἔλαβε Νωεμὶν τὸ παιδίον καὶ ἔθηκεν εἰς τὸν κόλπον αὐτῆς καὶ ἐγενήθη αὐτῷ εἰς τιθηνόν.

<sup>222</sup>Α' Βασιλ. 1, 2 / 5 - 6: 2 καὶ τούτῳ δύο γυναῖκες· ὄνομα τῇ μιᾷ Ἄννα, καὶ ὄνομα τῇ δευτέρᾳ Φεννάνα· καὶ ἦν τῇ Φεννάνᾳ παιδία, καὶ τῇ Ἄννᾳ οὐκ ἦν παιδίον / 5 καὶ τῇ Ἄννᾳ ἔδωκε μερίδα μίαν, ὅτι οὐκ ἦν αὐτῇ παιδίον, πλην ὅτι τὴν Ἄνναν ἠγάπα Ἐλκανὰ ὑπὲρ ταύτην. καὶ Κύριος ἀπέκλεισε τὰ περὶ τὴν μήτραν αὐτῆς, 6 ὅτι οὐκ ἔδωκεν αὐτῇ Κύριος παιδίον κατὰ τὴν θλίψιν αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν ἀθυμίαν τῆς θλίψεως αὐτῆς, καὶ ἠθύμει διὰ τοῦτο, ὅτι συνέκλεισε Κύριος τὰ περὶ τὴν μήτραν αὐτῆς τοῦ μὴ δοῦναι αὐτῇ παιδίον.

<sup>223</sup>Α' Βασιλ. 17, 33: καὶ εἶπε Σαοὺλ πρὸς τὸν Δαβὶδ· οὐ μὴ δυνήσῃ πορευθῆναι πρὸς τὸν ἀλλόφυλον τοῦ πολεμεῖν μετ' αὐτοῦ, ὅτι παιδάριον εἶ σύ, καὶ αὐτὸς ἀνὴρ πολεμιστῆς ἐκ νεότητος αὐτοῦ.

συγκεκριμένη λέξη θέλει να δείξει τη νεαρή ή καλύτερα την παιδική ηλικία των ακολούθων του Δαβίδ. Για αυτό το λόγο δεν χρησιμοποιεί ονόματα αλλά την λέξη «παιδιά»<sup>224</sup>.

Στο βιβλίο των *Β' Βασιλειών*, στο έκτο κεφάλαιο εντοπίζεται η λέξη «παιδίον», με σκοπό να γίνει γνωστή η τιμωρία από τον Θεό της Μελχόλ, η οποία ήταν η κόρη του βασιλιά Σαούλ. Εξαιτίας, λοιπόν, της αυθάδειας της προς τον Δαβίδ, ο Θεός την τιμώρησε με ατεκνία, δηλαδή με στειρότητα<sup>225</sup>.

Στο δωδέκατο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου γίνεται λόγος για την τιμωρία από τον Κύριο, της γυναίκας του Ουρία αξιωματικού του Δαβίδ, και του παιδιού της. Επειδή, το παιδί ήταν καρπός μιας απαγορευμένης, σύμφωνα με τον Νόμο σχέσης, αρρώστησε βαριά με αποτέλεσμα αυτό να καταλήξει στον θάνατο. Η αναφορά της λέξης «παιδίον» σε αυτό το χωρίο γίνεται για να καταδειχτεί ο θάνατος του παιδιού του Δαβίδ, που απέκτησε παράνομα με την γυναίκα του αξιωματικού του, Ουρία<sup>226</sup>.

Στο βιβλίο των *Γ' Βασιλειών* εντοπίζονται στο τρίτο κεφάλαιο τρεις αναφορές στην λέξη «παιδίον». Σε αυτό το κεφάλαιο, εξιστορείται η σοφία του βασιλιά Σολομώντα σχετικά με το γεγονός των δύο γυναικών, που διεκδικούσαν η καθεμία ως δικό της ένα βρέφος. Ο βασιλιάς με την γνω-

---

<sup>224</sup>Α' Βασιλ. 21, 4-5: 4 καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἱερεὺς τῷ Δαβίδ, καὶ εἶπεν· οὐκ εἰσὶν ἄρτοι βέβηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου, ὅτι ἄλλ' ἢ ἄρτοι ἅγιοι εἰσιν· εἰ πεφυλαγμένα τὰ παιδάριά ἐστιν ἀπὸ γυναικός, καὶ φάγεται. 5 καὶ ἀπεκρίθη Δαβὶδ τῷ ἱερεῖ καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀλλὰ ἀπὸ γυναικός ἀπεσχήμεθα ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν· ἐν τῷ ἐξελθεῖν με εἰς ὁδὸν γέγονε πάντα τὰ παιδιά ἡγνισμένα, καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς βέβηλος, διότι ἁγιασθήσεται σήμερον διὰ τὰ σκεύη μου.

<sup>225</sup>Β' Βασιλ. 6, 23: καὶ τῇ Μελχόλ θυγατρὶ Σαοὺλ οὐκ ἐγένετο παιδίον ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ ἀποθανεῖν αὐτήν.

<sup>226</sup>Β' Βασιλ. 12, 15: καὶ ἀπῆλθε Νάθαν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. καὶ ἔθραυσε Κύριος τὸ παιδίον, ὃ ἔτεκεν ἡ γυνὴ Οὐρίου τοῦ Χετταίου τῷ Δαβίδ, καὶ ἠρρώστησε.

στή του πράξη, έδειξε ποια από τις δύο γυναίκες ήταν η πραγματική μητέρα του παιδιού<sup>227</sup>.

Στο βιβλίο των *Β' Παραλειπομένων* γίνεται λόγος στην λέξη «παιδίον» μία φορά. Στο εικοστό κεφάλαιο του συγκεκριμένου βιβλίου, εξιστορείται η προσευχή του Ιωσαφάτ στον Κύριο, με σκοπό να νικήσουν οι Ισραηλίτες τους Μωαβίτες. Σε αυτή του την προσευχή, εντός του Ναού, το πλήθος παρακολουθούσε σε όρθια στάση και με απόλυτο σεβασμό τα λόγια του Ιωσαφάτ προς τον Κύριο. Μάλιστα, σύμφωνα με το συγγραφέα του κειμένου το πλήθος που παρακολουθούσε αυτήν την πράξη ήταν άνδρες, γυναίκες αλλά και μικρά παιδιά<sup>228</sup>.

#### 2.2.8. ΤΩΒΙΤ

Στο βιβλίο του *Τωβίτ* παρατηρούνται οι περισσότερες αναφορές στην λέξη «παιδίον», από κάθε άλλο βιβλίο της *Παλαιάς Διαθήκης*. Η συγκεκριμένη λέξη απαντά σε αυτό το βιβλίο δεκαοκτώ φορές. Συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο εξιστορείται η προσευχή της Σάρας, κόρης του Ραγουήλ, η οποία επιθυμεί να πεθάνει εξαιτίας της ατεκνίας της και του δαιμονίου, που της στερούσε με θάνατο τους άντρες που είχε παντρευτεί.

---

<sup>227</sup>Γ' Βασιλ. 3, 25-27: 25 καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· διέλετε τὸ παιδίον τὸ ζῶν τὸ θηλάζον εἰς δύο καὶ δότε τὸ ἥμισυ αὐτοῦ ταύτῃ καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ ταύτῃ. 26 καὶ ἀπεκρίθη ἡ γυνή, ἥς ἦν ὁ υἱὸς ὁ ζῶν, καὶ εἶπε πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι ἐταράχθη ἡ μήτρα αὐτῆς ἐπὶ τῷ νύῳ αὐτῆς, καὶ εἶπεν· ἐν ἐμοί, κύριε, δότε αὐτῇ τὸ παιδίον καὶ θανάτῳ μὴ θανατώσητε αὐτό· καὶ αὕτη εἶπε· μήτε ἐμοί μήτε αὐτῇ ἔστω, διέλετε. 27 καὶ ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς καὶ εἶπε· δότε τὸ παιδίον τῇ εἰπούσῃ· δότε αὐτῇ αὐτὸ καὶ θανάτῳ μὴ θανατώσητε αὐτό· αὕτη ἡ μήτηρ αὐτοῦ.

<sup>228</sup>Β' Παραλ. 20, 13: καὶ πᾶς Ἰούδας ἐστηκὼς ἔναντι Κυρίου, καὶ τὰ παιδιά αὐτῶν καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν.

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

Στην προσευχή της αναφέρεται από την ίδια η λέξη «παιδίον». Με αυτήν την λέξη ο συγγραφέας του κειμένου θέλει να δείξει ότι ο πατέρας της Σάρρας, Ραγουήλ, δεν είχε αποκτήσει πέρα από αυτήν κάποιον αρσενικό απόγονο, που θα κληρονομούσε, σύμφωνα με την παράδοση, την πατρογονική περιουσία<sup>229</sup>.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, επίσης, παρατηρούνται αρκετές αναφορές της λέξης «παιδίον». Συγκεκριμένα ο Τωβίτ, πατέρας του Τωβία, καλεί τον υιό του και του δίνει ορισμένες οδηγίες σε περίπτωση που αυτός πεθάνει. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι ο Τωβίτ δεν αποκαλεί τον υιό του με το όνομα του, αλλά με την λέξη «παιδίον»<sup>230</sup>.

---

<sup>229</sup>Τω. 3, 15: καὶ οὐκ ἐμόλυνα τὸ ὄνομά μου οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρός μου ἐν τῇ γῇ τῆς αἰχμαλωσίας μου. μονογενὴς εἰμι τῷ πατρί μου, καὶ οὐχ ὑπάρχει αὐτῷ παιδίον, ὃ κληρονομήσει αὐτόν, οὐδὲ ἀδελφὸς ἐγγὺς οὐδὲ ὑπάρχων αὐτῷ υἱός, ἵνα συντηρήσω ἐμαυτὴν αὐτῷ γυναικα. ἤδη ἀπώλοντό μοι ἑπτὰ· ἵνα τί μοι ζῆν; καὶ εἰ μὴ δοκεῖ σοι ἀποκτεῖναι με, ἐπίταξον ἐπιβλέψαι ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλεῆσαι με καὶ μηκέτι ἀκοῦσαί με ὀνειδισμόν.

<sup>230</sup>Τω. 4, 3-5 / 12 - 14 / 19 - 21: 3 καὶ καλέσας αὐτόν εἶπε· παιδίον, ἐὰν ἀποθάνω, θάψον με, καὶ μὴ ὑπερίδης τὴν μητέρα σου· τίμα αὐτήν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου καὶ ποίει τὸ ἀρεστόν αὐτῇ καὶ μὴ λυπήσης αὐτήν. 4 μνήσθητι, παιδίον, ὅτι πολλοὺς κινδύνους ἑώρακεν ἐπὶ σοὶ ἐν τῇ κοιτίᾳ· ὅταν ἀποθάνῃ, θάψον αὐτήν παρ' ἐμοὶ ἐν ἐνὶ τάφῳ. 5 πάσας τὰς ἡμέρας, παιδίον, Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μνημόνευε καὶ μὴ θελήσης ἀμαρτάνειν καὶ παραβῆναι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. δικαιοσύνην ποίει πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου καὶ μὴ πορευθῆς ταῖς ὁδοῖς τῆς ἀδικίας/ 12 πρόσεχε σεαυτῷ, παιδίον, ἀπὸ πάσης πορνείας καὶ γυναικα πρῶτον λάβε ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν πατέρων σου· μὴ λάβῃς γυναικα ἁλλοτρίαν, ἥ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ πατρός σου, διότι υἱοὶ προφητῶν ἐσμεν. Νῶε, Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, οἱ πατέρες ἡμῶν ἀπὸ τοῦ αἵωνος· μνήσθητι, παιδίον, ὅτι αὐτοὶ πάντες ἔλαβον γυναικας ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν καὶ εὐλογήθησαν ἐν τοῖς τέκνοις αὐτῶν, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν κληρονομήσει γῆν. 13 καὶ νῦν, παιδίον, ἀγάπα τοὺς ἀδελφούς σου καὶ μὴ ὑπερηφανεύου τῇ καρδίᾳ σου ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν σου καὶ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων τοῦ λαοῦ σου λαβεῖν σεαυτῷ ἐξ αὐτῶν γυναικα· διότι ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἀπώλεια καὶ ἀκαταστασία πολλή, καὶ ἐν τῇ ἀχρειότητι ἐλάττωσις καὶ ἔνδεια μεγάλη· ἢ γὰρ ἀχρειότης μήτηρ ἐστὶ τοῦ λιμοῦ. 14 μισθὸς παντὸς ἀνθρώπου, ὃς ἐὰν ἐργάσῃται παρὰ σοί, μὴ ἀνλίσθῃτω, ἀλλ' ἀπόδος αὐτῷ παραντίκα, καὶ ἐὰν

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

Στο πέμπτο κεφάλαιο εξιστορείται το ταξίδι του Τωβία και του Ραφαήλ. Σε αυτό το κεφάλαιο όμως, η μητέρα του Τωβία, Άννα, κλαίγοντας κατηγορούσε τον σύζυγό της Τωβίτ ότι έστειλε τον μονάκριβο υιό τους μακριά τους. Ο Τωβίτ, σε αυτά τα ακούσματα της γυναίκας του καθησυχάζοντας την, την βεβαιώνει ότι το παιδί τους θα επιστρέψει πάλι σε αυτούς, χωρίς να πάθει κανένα απολύτως κακό. Για ακόμα μια φορά ο συγγραφέας σε αυτόν τον διάλογο του Τωβίτ και της Άννας, για τον Τωβία, δεν χρησιμοποιεί το όνομα του, αλλά την λέξη «παιδίον»<sup>231</sup>.

Στο έκτο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου, ο άγγελος Ραφαήλ προτρέπει τον Τωβία να παντρευτεί την Σάρα, δίνοντας του την υπόσχεση ότι μαζί με αυτήν, θα ευημερήσει και θα αποκτήσει πολλά παιδιά. Η συγκεκριμένη αναφορά στη λέξη «παιδίον» γίνεται για να εκφραστούν οι πολλοί απόγονοι που θα αποκτήσει ο Τωβίας με την Σάρα<sup>232</sup>.

---

δουλεύσης τῷ Θεῷ, ἀποδοθήσεται σοι. πρόσεχε σεαυτῷ, παιδίον, ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου καὶ ἴσθι πεπαιδευμένος ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ σου / 19 καὶ ἐν παντὶ καιρῷ εὐλόγει Κύριον τὸν Θεὸν καὶ παρ' αὐτοῦ αἴτησον, ὅπως αἱ ὁδοί σου εὐθεῖαι γένωνται, καὶ πᾶσαι αἱ τρίβοι καὶ βουλαί σου εὐδοθῶσι· διότι πᾶν ἔθνος οὐκ ἔχει βουλήν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος δίδωσι πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ ὃν ἐὰν θέλῃ, ταπεινοῖ, καθὼς βούλεται. καὶ νῦν, παιδίον, μνημόνευε τῶν ἐντολῶν μου, καὶ μὴ ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ τῆς καρδίας σου. 20 καὶ νῦν ὑποδεικνύω σοι τὰ δέκα τάλαντα τοῦ ἀργυρίου, ἃ παρεθέμην Γαβαήλῳ τῷ τοῦ Γαβρία ἐν Ράγοις τῆς Μηδίας. 21 καὶ μὴ φοβοῦ, παιδίον, ὅτι ἐπτωχέυσαμεν· ὑπάρχει σοι πολλά, ἐὰν φοβηθῇς τὸν Θεόν, καὶ ἀποστῇς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας καὶ ποιήσης τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ.

<sup>231</sup>Τω. 5, 17-18: 17 καὶ εὐδόκησαν οὕτως. καὶ εἶπε πρὸς Τωβίαν· ἔτοιμος γίνου πρὸς τὴν ὁδόν· καὶ εὐδοωθείτε. καὶ ἡτοίμασεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὰ πρὸς τὴν ὁδόν. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ πατήρ αὐτοῦ· πορεύου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὁ δὲ ἐν τῷ οὐρανῷ οἰκῶν Θεὸς εὐδοώσει τὴν ὁδὸν ὑμῶν, καὶ ὁ ἄγγελος αὐτοῦ συμπορευθήτω ὑμῖν. καὶ ἐξῆλθαν ἀμφότεροι ἀπελθεῖν καὶ ὁ κύων τοῦ παιδαρίου μετ' αὐτῶν 18 ἔκλαυσε δὲ Ἄννα ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ εἶπε πρὸς Τωβίτ· τί ἐξαπέστειλας τὸ παιδίον ἡμῶν; ἢ οὐχὶ ἡ ράβδος τῆς χειρὸς ἡμῶν ἐστὶν ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι αὐτὸν καὶ ἐκπορεύεσθαι ἐνώπιον ἡμῶν;

<sup>232</sup>Τω.6, 18: καὶ ὁσφρανθήσεται τὸ δαιμόνιον καὶ φεύγεται καὶ οὐκ ἐπανελεύσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. ὅταν δὲ προσπορεύῃ αὐτῇ, ἐγέρθητε ἀμφότεροι καὶ

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Στο έβδομο κεφάλαιο με την λέξη «παιδίον» προσφωνεί ο Ραγουήλ την κόρη του Σάρα. Με αυτόν τον τρόπο μαρτυρείται η πατρική σχέση του Ραγουήλ με την Σάρα<sup>233</sup>. Και στο δέκατο κεφάλαιο υπάρχει αναφορά της λέξης «παιδίον». Συγκεκριμένα, η μητέρα του Τωβία, Άννα, βλέποντας ότι ο υιός της έχει αργήσει να επιστρέψει στο σπίτι του, θεωρεί ότι το παιδί της έχει πεθάνει, με αποτέλεσμα να αρχίσει να τον θρηνεί, παρά τις συστάσεις του Τωβίτ ότι το παιδί τους αργά η γρήγορα θα επιστρέψει στο σπίτι τους και ότι αυτός δεν έχει πάθει κανένα απολύτως κακό<sup>234</sup>.

Στο ενδέκατο κεφάλαιο του Τωβίτ, εξιστορείται η επιστροφή του Τωβία στην πατρογονική του γη και στο σπίτι του πατέρα του. Μόλις βλέπει η Άννα το παιδί της να επιστρέφει από το ταξίδι του, πέφτει πάνω του κλαίγοντας και αναφωνώντας ότι από τη στιγμή που είδε το παιδί της σώο και αβλαβές, δεν την ενδιαφέρει και να πεθάνει. Αυτό που γίνεται αντιληπτό είναι ότι η Άννα δεν αποκαλεί με το όνομα του τον Τωβία, αλλά χρησιμοποιεί την λέξη «παιδίον». Αυτό γίνεται, σύμφωνα με τους

---

*βοήσατε πρὸς τὸν ἐλεήμονα Θεόν, καὶ σώσει ὑμᾶς καὶ ἐλεήσει. μὴ φοβοῦ, ὅτι σοὶ αὕτη ἡτοιμασμένη ἦν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ σὺ αὐτὴν σώσεις, καὶ πορεύσεται μετὰ σοῦ, καὶ ὑπολαμβάνω ὅτι σοὶ ἔσται ἐξ αὐτῆς παιδία.*

<sup>233</sup>Τω. 7, 10 – 11: 10 καὶ μετέδωκε τὸν λόγον τῷ Ραγουήλ· καὶ εἶπε Ραγουήλ πρὸς Τωβίαν· φάγε, πίε καὶ ἡδέως γίνου, σοὶ γὰρ καθήκει τὸ παιδίον μου λαβεῖν· πλήν ὑποδείξω σοὶ τὴν ἀλήθειαν. 11 ἔδωκα τὸ παιδίον μου ἑπτὰ ἀνδράσι, καὶ ὁπότε ἐὰν εἰσεπορεύοντο πρὸς αὐτήν, ἀπέθνησκον ὑπὸ τὴν νύκτα. ἀλλὰ τὸ νῦν ἔχον, ἡδέως γίνου. καὶ εἶπε Τωβίας· οὐ γεύομαι οὐδὲν ὧδε, ἕως ἂν στήσητε καὶ σταθῇτε πρὸς με. καὶ εἶπε Ραγουήλ· κομίζου αὐτήν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν κρίσιν· σὺ δὲ ἀδελφὸς εἶ αὐτῆς, καὶ αὕτη σοῦ ἐστίν· ὁ δὲ ἐλεήμων Θεὸς ἐνδοδώσει ὑμῖν τὰ κάλλιστα.

<sup>234</sup>Τω. 10, 4 / 7: 4 εἶπε δὲ αὐτῷ ἡ γυνή· ἀπώλετο τὸ παιδίον, διότι κεχρόνικε· καὶ ἤρξατο θρηνεῖν αὐτὸν καὶ εἶπεν / 7 καὶ εἶπεν αὐτῷ· σίγα, μὴ πλάνα με, ἀπώλετο τὸ παιδίον μου. καὶ ἐπορεύετο καθ' ἡμέραν εἰς τὴν ὁδὸν ἔξω, οἷας ἀπῆλθεν, ἡμέρας τε ἄρτον οὐκ ἦσθιε, τὰς δὲ νύκτας οὐ διελίμπανε θρηνοῦσα Τωβίαν τὸν υἱὸν αὐτῆς, ἕως οὗ συνετελέσθησαν αἱ δεκατέσσαρες ἡμέραι τοῦ γάμου, ἃς ὤμοσε Ραγουήλ ποιῆσαι αὐτὸν ἐκεῖ· εἶπε δὲ Τωβίας τῷ Ραγουήλ· ἐξαπόστειλόν με, ὅτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου οὐκέτι ἐλπίζουσιν ὄψεσθαι με.

ερμηνευτές του κειμένου, γιατί η λέξη «παιδίον» έχει μεγαλύτερη συναισθηματική φόρτιση ειδικά, όταν αυτή η λέξη εκφέρεται από την μητέρα, από το να τον αποκαλούσε με το όνομά του<sup>235</sup>.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του υπό εξέταση βιβλίου της Παλαιάς Διαθήκης υπάρχει μια τελευταία αναφορά στην λέξη «παιδίον». Σε αυτό το κεφάλαιο, ο Τωβίτ σε βαθειά γεράματα συναισθανόμενος το τέλος της ζωής του, δίνει στου υιό του και την γυναίκα του ορισμένες οδηγίες, ηθικού χαρακτήρα. Αναφερόμενος σε αυτούς, ο Τωβίτ δεν τους αποκαλεί με τα μικρά τους ονόματα, αλλά τους αποκαλεί παιδιά του. Ακόμη μια φορά ο συγγραφέας του κειμένου θέλει να δείξει την συγγενική σχέση των προσώπων μεταξύ τους<sup>236</sup>.

### 2.2.9. ΙΟΥΔΙΘ – ΣΟΦΙΑ ΣΕΙΡΑΧ – ΙΩΒ

Στο βιβλίο της *Ιουδίθ* αναφέρεται η λέξη «παιδίον» δύο μόνο φορές. Συγκεκριμένα, στο τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου εξιστορείται το σχέδιο άμυνας των Ισραηλιτών. Οι Ισραηλίτες φοβούμενοι ότι θα καταστραφούν από τους Ασσυρίους παρακαλούν τον Θεό να τους προστατέψει. Ο συγγραφέας του κειμένου θέλοντας να δώσει έμφαση σε αυτή την

---

<sup>235</sup>Τω. 11, 8: καὶ προσδραμοῦσα Ἄννα ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ εἶπεν αὐτῷ· εἶδόν σε, παιδίον, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀποθανοῦμαι καὶ ἔκλαυσαν ἀμφότεροι. J. Dunn, *Commentary on the Bible*, UK 2003, σ. 744-745.

<sup>236</sup>Τω. 14, 11: καὶ νῦν, παιδιά, ἴδετε τί ἐλεημοσύνη ποιεῖ, καὶ τί δικαιοσύνη ρύεται. καὶ ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, ἐξέλιπεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κλίνης· ἦν δὲ ἐτῶν ἑκατὸν πεντηκονταοκτώ, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐνδόξως.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

παράκληση του Ισραήλ αναφέρει ότι τον Θεό τον παρακάλεσαν άνδρες, γυναίκες και παιδιά<sup>237</sup>.

Η δεύτερη αναφορά της λέξης «παιδίον» εντοπίζεται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, όπως και στην πρώτη αναφορά της λέξης, στο τέταρτο κεφάλαιο της *Ιουδίθ*. Ο συγγραφέας του κειμένου αναφέρει ότι όλοι οι Ισραηλίτες συγκεντρώθηκαν ενώπιον του βασιλιά Οζία. Αυτό το «όλοι οι Ισραηλίτες», επεξηγείται από τον συγγραφέα ότι συγκεντρώθηκαν στον βασιλιά οι άνδρες οι γυναίκες, αλλά και τα παιδιά του Ισραήλ<sup>238</sup>.

Στο βιβλίο του *Ιώβ* παρατηρούνται ορισμένες αναφορές της λέξης «παιδίον». Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο που εξιστορούνται οι δοκιμασίες του πολύαθλου *Ιώβ*, αναφέρεται ότι άνεμος έριξε την οικία του, η οποία έπεσε πάνω στα παιδιά του, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν. Έτσι, ο *Ιώβ* έχασε τα παιδιά του στο πλαίσιο της δοκιμασίας του, από το πνεύμα του κακού<sup>239</sup>.

Στη συνέχεια στο εικοστό πρώτο κεφάλαιο ο *Ιώβ* περιγράφει την ευημερία του ασεβή ανθρώπου, αναφέροντας ότι ο ασεβής βλέπει την οικογένεια και τα παιδιά του να προοδεύουν, σε αντίθεση με τον ευσεβή, όπως ο ίδιος αυτοχαρακτηρίζεται, που έχασε όλα του τα παιδιά, μετά από καταστροφή που έγινε στον οίκο του<sup>240</sup>.

---

<sup>237</sup>Ιουδ. 4, 11: καὶ πᾶς ἀνὴρ Ἰσραὴλ καὶ γυνὴ καὶ τὰ παιδιά καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ ἔπεσον κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ καὶ ἐσποδώσαντο τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ ἐξέτειναν τοὺς σάκκους αὐτῶν κατὰ πρόσωπον Κυρίου.

<sup>238</sup>Ιουδ. 7, 23: καὶ ἐπισυνήχθησαν πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ Ὀζίαν καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως, οἱ νεανίσκοι καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, καὶ ἀνεβόησαν φωνῇ μεγάλῃ καὶ εἶπαν ἐναντίον πάντων τῶν πρεσβυτέρων.

<sup>239</sup>Ιώβ 1, 19: ἐξαίφνης πνεῦμα μέγα ἐπῆλθεν ἐκ τῆς ἐρήμου καὶ ἤψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς οἰκίας, καὶ ἔπεσεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδιά σου, καὶ ἐτελεύτησαν· ἐσώθην δὲ ἐγὼ μόνος καὶ ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι.

<sup>240</sup>Ιώβ 21, 11: μένουσε δὲ ὡς πρόβατα αἰώνια, τὰ δὲ παιδιά αὐτῶν προσπαίζουσιν.

Και στο τριακοστό ένατο κεφάλαιο του Ιώβ εντοπίζεται η λέξη «παιδίον». Σε αυτό το κεφάλαιο περιγράφεται από τον συγγραφέα του κειμένου η παρέμβαση του Θεού στο δράμα του Ιώβ, όπου ο Θεός δείχνει στον Ιώβ την άγνοιά του, για όλα όσα τον κατηγορούσε εμμέσως. Έτσι, ο Θεός στον μονόλογό του προς τον Ιώβ αναφέρει ότι ο Αυτός είναι ο προστάτης των μικρών, απροστάτευτων, παιδιών, που χωρίς την πρόνοια Του δεν θα επιβίωναν στον κόσμο. Με αυτόν τον τρόπο δείχνει στον Ιώβ το πλούσιο έλεός Του και την μακροθυμία Του<sup>241</sup>.

#### 2.2.10. ΗΣΑΪΑΣ

Στο βιβλίο του προφήτη Ησαΐα εντοπίζονται σποραδικά στα κεφάλαιά του αναφορές της λέξης «παιδίον». Συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται από τον Ησαΐα προφητείες, οι οποίες ως περιεχόμενο έχουν την κρίση του Ιούδα και της Ιερουσαλήμ. Στον λόγο του προφήτη αναφέρεται ότι θα επικρατήσει μεγάλη σύγχυση στην πόλη της Ιερουσαλήμ με αποτέλεσμα να εκλείψει ο σεβασμός. Η έλλειψη σεβασμού, σύμφωνα με τον προφήτη, θα αποτελέσει σημείο σύγκρουσης των ανθρώπων. Και για να δείξει ο συγγραφέας του κειμένου την ένταση αυτού του κλίματος της ασέβειας αναφέρει ότι ακόμα και τα παιδιά τα μικρά θα συγκρούονται με τους γέροντες<sup>242</sup>.

---

<sup>241</sup>Ιώβ 39, 3: ἐξέθρεψας δὲ αὐτῶν τὰ παιδιά ἔξω φόβου; ὠδῖνας δὲ αὐτῶν ἐξαποστελεῖς;.

<sup>242</sup>Ησ. 3, 5: καὶ συμπεσεῖται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· προσκόψει τὸ παιδίον πρὸς τὸν πρεσβύτερον, ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν ἔντιμον.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Στο έβδομο κεφάλαιο γίνεται αναφορά από τον προφήτη για τον Μεσσία. Ο Ησαΐας κάνει λόγο για ένα «παιδίον», το οποίο θα έχει όλες τις αρετές και θα αποτελέσει το σημείο αναφοράς του λαού Ισραήλ. Το συγκεκριμένο «παιδίον» για τον προφήτη είναι ο Μεσσίας, ο Λυτρωτής του περιούσιου λαού του Θεού, το οποίο θα γεννηθεί με υπερφυσικό τρόπο<sup>243</sup>.

Στο επόμενο κεφάλαιο ο προφήτης Ησαΐας συνεχίζει τον παρηγορητικό και συνάμα μεσσιανικό του λόγο, μιλώντας για ακόμη μια φορά για το «παιδίον», που θα λυτρώσει και θα απαλύνει τις πληγές του λαού Ισραήλ<sup>244</sup>. Στην ίδια συνάφεια λίγους στίχους παρακάτω, ο προφήτης αναφέρει ότι αυτός μαζί με τα παιδιά που του έδωσε ο Θεός, προαναγγέλλουν μεγάλα και καταπληκτικά γεγονότα, τα οποία θα συμβούν στον οίκο του Ισραήλ, γιατί αυτή είναι η βούληση, όχι η δική του, αλλά του Κυρίου<sup>245</sup>.

Και στο ένατο κεφάλαιο γίνεται λόγος από τον προφήτη για αυτό το θαυμαστό «παιδίον», που με την γέννησή του και με την εξουσία που θα του έχει δοθεί από τον Θεό και την δύναμή του, θα επιφέρει την λύτρωση στις αδικίες, που συμβαίνουν από τους ισχυρούς στον Ισραήλ<sup>246</sup>. Στο δέκατο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου, ο προφήτης αναγγέλλει την

---

<sup>243</sup>Ησ. 7, 16: διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν, καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῇ, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων.

<sup>244</sup>Ησ. 8, 4: διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων.

<sup>245</sup>Ησ. 8, 18: ἰδὸν ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, καὶ ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών.

<sup>246</sup>Ησ. 9, 6: ὅτι παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελός, θαυμαστός σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῶν.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

καταστροφή από την οργή του Θεού, που θα πέσει στο βασίλειο των Ασσυρίων, που τόσο πολύ έχει ταλαιπωρήσει τον Ισραήλ. Η οργή, αναφέρει, θα είναι τόσο μεγάλη που θα καταστραφούν όλοι οι Ασσύριοι. Ακόμα και αν απομείνουν κάποιοι από αυτούς, που θα μπορέσουν να ξεφύγουν από την οργή του Θεού θα είναι τόσο ελάχιστοι, που ακόμα και ένα μικρό παιδί θα μπορεί να τους καταστρέψει. Με αυτό του το λόγο κάνει σαφές στον Ισραήλ, την επερχόμενη ολική καταστροφή του κράτους των Ασσυρίων<sup>247</sup>.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, γίνεται από τον προφήτη πάλι αναφορά της λέξης «παιδίον». Η αναφορά της συγκεκριμένης λέξης γίνεται για ακόμα μια φορά για τον Μεσσία, για το «παιδί» που θα επιφέρει την ειρήνη στον οίκο του Ισραήλ<sup>248</sup>. Στο τριακοστό όγδοο κεφάλαιο ο προφήτης Ησαΐας αναφέρει την πίστη του στον Θεό του Ισραήλ, μια πίστη που θα εξυμνείται από τον ίδιο αλλά και από τα παιδιά που θα αποκτήσει, τα οποία και αυτά με την σειρά τους θα εξυμνούν την απέραντη δικαιοσύνη Του<sup>249</sup>.

Στο τεσσαρακοστό έκτο κεφάλαιο του προφήτη Ησαΐα, ο προφήτης στρέφεται στους Ισραηλίτες, που δεν έχασαν την πίστη τους στον Θεό και που μένουν κοντά στον προφήτη, ήδη από την παιδική τους ηλικία, υπακούοντας στον λόγο του, που στην ουσία είναι ο λόγος του Θεού. Στρέφεται σε αυτούς, για να τους γνωστοποιήσει ότι η συντριβή των ειδώλων από τον Θεό πλησιάζει, όπως και η δόξα Του σε όλη την οικου-

---

<sup>247</sup>Ησ. 10, 19: *καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἀριθμὸς ἔσονται, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς.*

<sup>248</sup>Ησ.11, 6: *καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετ' ἄρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ μοσχάριον καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς.*

<sup>249</sup>Ησ. 38, 19: *οἱ ζῶντες ἐὺλογήσουσί σε ὃν τρόπον καγώ· ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδιά ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου.*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

μένη. Για αυτό καλεί τα πνευματικά του παιδιά να μείνουν πιστοί στο θείο θέλημα, όπως και ο ίδιος<sup>250</sup>.

Στο τεσσαρακοστό ένατο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου γίνεται λόγος στην λέξη «παιδίον», από τον προφήτη με την σκηνή μιας εικόνας από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Ο προφήτης θέλοντας να δείξει το έλεος και την φιλανθρωπία του Θεού στους Ισραηλίτες, με απλά και κατάνοητά λόγια, χρησιμοποιεί την εικόνα της εύσπλαχνης μητέρας, η οποία πάντα είναι κοντά στα παιδιά της.

Με αυτή την εικόνα διδάσκει ο προφήτης ότι με αυτόν τον τρόπο, ως πολυεύσπλαχνος που είναι ο Θεός, θα σταθεί δίπλα στα παιδιά Του. Υπάρχει βέβαια περίπτωση και μια μητέρα να αφήσει τα παιδιά της, σύμφωνα με τον προφήτη, ο Θεός, όμως, που ξεπερνά τα ανθρώπινα δεδομένα, ποτέ δεν θα αφήσει απροστάτευτα και αβοήθητα τα παιδιά του, δηλαδή τον περιούσιο λαό Του, Ισραήλ<sup>251</sup>.

Στο πεντηκοστό τρίτο κεφάλαιο του *Ησαΐα*, ο προφήτης κάνει λόγο για ακόμα μια φορά λόγο στον Μεσσία. Αναφέρει ότι Αυτός θα παρουσιαστεί στη γη, ως ένα μικρό και άσημο «παιδίον», που κανένας δεν θα του δώσει σημασία. Αυτό το παιδί όμως θα φέρει στους ώμους του την αμαρτία όλου του κόσμου, για να φέρει την λύτρωση στο ανθρώπινο γένος<sup>252</sup>.

Τέλος, στο εξηκοστό έκτο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου γίνεται λόγος για τα παιδιά της νέας Ιερουσαλήμ, από τον προφήτη *Ησαΐα*. Ο προφήτης

---

<sup>250</sup> *Ησ.* 46, 3: *Ακούετέ μου, οἶκος τοῦ Ἰακώβ καὶ πᾶν τὸ κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας καὶ παιδευόμενοι ἐκ παιδίου.*

<sup>251</sup> *Ησ.* 49, 15: *μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαί σου, εἶπε Κύριος.*

<sup>252</sup> *Ησ.* 53, 2: *ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς ρίζα ἐν γῇ διψώσῃ. οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῶ οὐδὲ δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος.*

αναγγέλλει ότι θα έλθει καιρός, που η Σιών θα ευημερήσει, θα περάσει από ωδίνες και δοκιμασίες πολλές, όπως η γυναίκα που γεννά, αλλά θα έλθει καιρός, που όπως η γυναίκα γεννάει και λυτρώνεται από τους πόνους της, έτσι και η Σιών θα λυτρωθεί, όταν γεννήσει και αυτή τα παιδιά της<sup>253</sup>.

## 2.2.11. ΙΕΡΕΜΙΑΣ – ΒΑΡΟΥΧ – ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕΡΕΜΙΟΥ – ΘΡΗΝΟΙ ΙΕΡΕΜΙΑ – Β' & Δ' ΜΑΚΚΑΒΑΙΩΝ

Στο βιβλίο του *Ιερεμία* η λέξη «παιδίον» αναφέρεται στο τριακοστό όγδοο κεφάλαιο από τον Θεό για την φυλή Εφραΐμ. Ο Θεός εκ στόματος του προφήτη Ιερεμία αναγγέλλει ότι η φυλή Εφραΐμ δέχθηκε την τιμωρία της από τον Κύριο για την απιστία που έδειξε στο πρόσωπό Του και μετανόησε. Έτσι, ο Θεός μέσα από τον προφήτη αναγγέλλει ότι η φυλή Εφραΐμ παραμένει για τον Θεό, πιστό του «παιδί», που θα χαρίσει σε αυτήν το έλεος Του<sup>254</sup>.

Στο βιβλίο του προφήτη *Βαρούχ* γίνεται λόγος από τον προφήτη για τις συμφορές της Σιών. Ο προφήτης αναφέρει ότι οι ειδωλολάτρες, έθνος ξενόγλωσσο και χωρίς καμία ντροπή, θα καταστρέψει τον Ισραήλ και θα

---

<sup>253</sup>Ησ. 66, 8: τίς ἤκουσε τοιοῦτο, καὶ τίς ἑώρακεν οὕτως; ἡ ὥδινε γῆ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ἡ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ; ὅτι ὥδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παιδιά αὐτῆς.

<sup>254</sup>Ιερ. 38, 20: υἱὸς ἀγαπητὸς Ἐφραΐμ ἐμοί, παιδίον ἐντρυφῶν, ὅτι ἀνθ' ὧν οἱ λόγοι μου ἐν αὐτῷ, μνεῖα μνησθήσομαι αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἔσπευσα ἐπ' αὐτῷ, ἐλεῶν ἐλεήσω αὐτόν, φησὶ Κύριος.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

είναι τόσο τρομερή η καταστροφή, που ούτε τους ανθρώπους μεγάλης ηλικίας θα σεβαστούν ούτε τα μικρά παιδιά του Ισραήλ θα λυπηθούν<sup>255</sup>.

Στο βιβλίο των *Θρήνων του Ιερεμία*, στον τέταρτο θρήνο ο προφήτης, θέλοντας να δείξει την τιμωρία του Ισραήλ από τον Θεό εξαιτίας της απιστίας του χρησιμοποιεί μια πολύ αποτρόπαια εικόνα, αναφέροντας και την λέξη «παιδίον». Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας από τους Βαβυλωνίους υπήρξε τόσο σφοδρή πείνα στην Ιερουσαλήμ, ώστε μητέρες, οι οποίες υπό φυσιολογικές συνθήκες θα ήταν συμπονετικές, φέρθηκαν με σκληρότητα στα ίδια τους τα παιδιά<sup>256</sup>.

Στην *Επιστολή Ιερεμίου* αναφέρεται από τον προφήτη το ψεύδος και η ανοησία της ειδωλολατρίας. Θέλοντας ο προφήτης να δείξει αυτή τη κατάσταση αναφέρει ότι η πίστη των ειδωλολατρών είναι τόσο ψεύτικη, που οι πιστεύοντες δεν διστάζουν να βγάσουν τα ιμάτια που ενδύουν τα αγάλματα των θεών τους με σκοπό να τα φορούν οι γυναίκες και τα μικρά παιδιά. Από τόσο μεγάλη ασέβεια και ψευτιά διέπεται η πίστη των ανθρώπων στα είδωλα<sup>257</sup>.

Στα βιβλία των *Μακκαβαίων (Β' & Δ')* υπάρχουν δύο αναφορές στην λέξη «παιδίον». Συγκεκριμένα, στο *Β' Μακκαβαίων* στο όγδοο κεφάλαιο εξιστορείται η νίκη του Ιούδα κατά του Νικάνορα. Ο συγγραφέας του κειμένου αναφέρει ότι οι Ιουδαίοι στρατιώτες μοίρασαν τα λάφυρα στις χήρες γυναίκες και τα ορφανά παιδιά<sup>258</sup>. Στο *Δ' Μακκαβαίων* υπάρχουν

---

<sup>255</sup>Βαρ. 4, 15: *πήγαγε γὰρ ἐπ' αὐτοὺς ἔθνος μακρόθεν, ἔθνος ἀναιδὲς καὶ ἀλλόγλωσσον, οἱ οὐκ ἠσχύνθησαν πρεσβύτην οὐδὲ παιδίον ἠλέησαν.*

<sup>256</sup>Θρ. Ιερ. 4, 10: *Χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρμόνων ἤψησαν τὰ παιδιά αὐτῶν, ἐγενήθησαν εἰς βρῶσιν αὐταῖς ἐν τῷ συντρίμματι τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου.*

<sup>257</sup>Επ. Ιερ. 1, 32: *ἀπὸ τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν ἀφελόμενοι οἱ ἱερεῖς ἐνδύσουσι τὰς γυναικας αὐτῶν καὶ τὰ παιδιά.*

<sup>258</sup>Β' Μακ. 8, 28: *μετὰ δὲ τὸ σάββατον τοῖς ἠκισμένοις καὶ ταῖς χήραις καὶ ὀρφανοῖς μερίσαντες ἀπὸ τῶν σκύλων, τὰ λοιπὰ αὐτοὶ καὶ τὰ παιδιά ἐμερίσαντο.*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

δύο αναφορές στην λέξη «παιδίον». Η πρώτη εντοπίζεται στο τέταρτο κεφάλαιο όπου ο συγγραφέας του κειμένου αναφέρει την επιδρομή του Απολλώνιου στον Ναό. Μέσα σε αυτόν, σύμφωνα με την ιστορική αφήγηση, ήταν μαζεμένοι όλοι οι ιερείς, οι γυναίκες και τα παιδιά με σκοπό να προστατευθούν, αλλά και να προσευχηθούν στο Θεό για την σωτηρία τους<sup>259</sup>.

Τέλος, στο ίδιο κεφάλαιο και στην ίδια συνάφεια αναφέρεται από τον συγγραφέα η αιχμαλωσία του Ισραήλ και μάλιστα ότι παρά του γεγονότος ότι απαγορεύτηκε με διάταγμα η περιτομή στα παιδιά των Ισραηλιτών, οι γυναίκες, αν και γνώριζαν τον βέβαιο θάνατό τους, περιέτεμναν τα παιδιά τους, σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου<sup>260</sup>.

Σύμφωνα με όλες τις παραπάνω αναφορές στη λέξη «παιδίον», και από την *Καινή* και την *Παλαιά Διαθήκη* γίνονται αντιληπτά τα εξής: Αρχικά όσον αφορά την *Καινή Διαθήκη* η παιδική ηλικία προστατεύτηκε και εξυμνήθηκε πάρα πολύ από τον Ιησού Χριστό. Ο Ιησούς αγάπησε αρκετά την παιδική ηλικία και τα παιδιά εν γένει, λόγω της αθωότητάς και της αγνότητάς τους, για αυτό το λόγο και αποτελέσαν την κορωνίδα του κηρύγματος Του, σχετικά με το ποιοι είναι άξιοι να εισέλθουν στην Ουράνια Βασιλεία.

Επιπλέον, ο Ιησούς έδειξε την ιδιαίτερη αγάπη Του στα παιδιά με τα θαύματα που έπραξε σε αυτά. Αλλά, και η *Παλαιά Διαθήκη* δείχνει την αγάπη του άσαρκου Λόγου στα παιδιά και την παιδική ηλικία. Αυτή η αγάπη μαρτυρείται από το γεγονός ότι στην συνείδηση του λαού Ισραήλ η

---

<sup>259</sup> Δ' Μακ. 4, 9: τῶν δέ ἱερέων μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων ἐν τῷ ἱερῷ ἱκετευσάντων τὸν Θεὸν ὑπερασπίσαι τοῦ ἱεροῦ καταφρονουμένου τόπου.

<sup>260</sup> Δ' Μακ. 4, 25: ἀλλὰ πάσας τὰς ἐαυτοῦ ἀπειλὰς καὶ τιμωρίας ἐώρα καταλνομένας, ὥστε καὶ γυναῖκας, ὅτι περιέτεμον τὰ παιδιά, μετὰ τῶν βρεφῶν κατακρημνισθῆναι προειδυίας ὅτι τοῦτο πείσονται.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

απόκτηση τέκνων αποτελούσε ευλογία και χάρη και παρουσία του Θεού, ενώ η ατεκνία αποτελούσε κατάρα και έλλειψη της χάρης και της παρουσίας του Θεού.

Η Αγία Γραφή στο σύνολό της είναι φανερό ότι μαρτυρεί την αγάπη του Θεού, αλλά και των ιερών προσώπων, στο παιδί και την παιδική ηλικία. Για αυτό το λόγο, για την παρούσα εργασία, η μαρτυρία της Αγίας Γραφής για τα παιδιά αποτελεί μια πολύ σημαντική ένδειξη της αγάπης και της προστασίας της παιδικής ηλικίας.

## Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ρ Ι Τ Ο

Η προστασία της παιδικής ηλικίας  
σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας

### 3.1. ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ: ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

**Μ**ε τα παιδιά και την προστασία της παιδικής ηλικίας σχετίζονται άμεσα οι γονείς τους. Είναι αλήθεια ότι το λήμμα «γονείς» απαντά στο Πηδάλιο του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη, πέντε φορές. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι στους Ιερούς Κανόνες των Οικουμενικών και τοπικών Συνόδων, αλλά και στις διατάξεις εκκλησιαστικών κειμένων υπάρχουν πέντε αναφορές που σχετίζονται με την σχέση γονέα – παιδιού.

Η Εκκλησία εξέδωσε αυτούς τους Κανόνες για να «ρυθμίσει», θεολογικά, επίμαχα ζητήματα που είχαν προκύψει σχετικά με την σχέση των Χριστιανών γονέων με τα τέκνα τους. Συγκεκριμένα, οι αναφορές που σχετίζονται με την σχέση γονέων και παιδιών στο Πηδάλιο, αλλά και στο *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων των Ράλλη – Ποτλή* παρουσιάζονται στα εξής σημεία:

- I. Στον 15<sup>ο</sup> Κανόνα της εν Γάγγρα Τοπικής Συνόδου<sup>261</sup>.
- II. Στον 16<sup>ο</sup> Κανόνα της εν Γάγγρα Τοπικής Συνόδου<sup>262</sup>.
- III. Στον 22<sup>ο</sup> Κανόνα της εν Καρθαγένη Τοπικής Συνόδου<sup>263</sup>.

---

<sup>261</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 110. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 402.

<sup>262</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, ὁ.π., σ. 112. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 402.

IV. Στον 21<sup>ο</sup> Κανόνα της Αγίας και Οικουμενικής Έβδομης Συνόδου<sup>264</sup>.

V. Στον 6<sup>ο</sup> Κανόνα της Αγίας Πρώτης και Δευτέρας Συνόδου<sup>265</sup>.

### 3.1.1. 15<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΝ ΓΑΓΓΡΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

*Εἴ τις καταλιμπάνοι τὰ ἑαυτοῦ τέκνα, καὶ μὴ τεκνοτροφοῖ, καὶ τὸ ὅσον ἐπ’  
αὐτῷ πρὸς θεοσέβειαν τὴν προσήκουσαν ἀνάγοι, ἀλλὰ προφάσει τῆς  
ἀσκήσεως ἀμελοίῃ, ἀνάθεμα ἔστω*<sup>266</sup>

---

<sup>263</sup> Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, ὁ.π., σ. 364. Ο συγκεκριμένος Κανόνας εἶναι καταχωρημένος στο Πηδάλιο με τον αριθμό 25. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 478 - 479.

<sup>264</sup> Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2, σ. 641. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 340.

<sup>265</sup> Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, ὁ.π., σ. 667-668. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 351.

<sup>266</sup> Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, σ. 110.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Η τοπική Σύνοδος της Γάγγρας, η οποία συγκλήθηκε στα μέσα περίπου του 4<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ., θέσπισε είκοσι ένα Κανόνες<sup>267</sup>, που μετά την επικύρωσή τους από τη συνελθούσα στην Κωνσταντινούπολη, το 691 μ.Χ., Πενθέκτη εν Τρούλω Οικουμενική Σύνοδο, έλαβαν καθολικό κύρος και έκτοτε περιλαμβάνονται σε όλες τις σχετικές συλλογές. Οι είκοσι Κανόνες στρέφονται απερίφραστα κατά του Ευσταθίου και των ακροτήτων του, ενώ ο εικοστός πρώτος αποτελεί επίλογο των είκοσι<sup>268</sup>.

Όπως, έχει αναφερθεί οι Κανόνες της εν Γάγγρα Συνόδου έχουν ως κύριο περιεχόμενο την καταδίκη του αιρετικού Ευστάθιου και των

---

*Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θεῖων πατέρων, ὁ.π., σ. 402.*

<sup>267</sup>Η Γάγγρα (ή τα Γάγγρα), ήταν αρχαία ελληνική πόλη στην περιοχή της Παφλαγονίας στη Μικρά Ασία. Περί το 343 μ.Χ., κατ' άλλους αργότερα, αλλά πριν το 370, στην πόλη αυτή συνήλθε εκκλησιαστική τοπική σύνοδος, η Σύνοδος Γάγγρας, η οποία καταδίκασε τους αιρετικούς Ευσταθιανούς που ακολουθούσαν έναν υπερβολικό τύπο ασκητισμού. Οι Ευσταθιανοί, οπαδοί του μητροπολίτη Σεβαστείας Ευσταθίου, περιφρονούσαν τον γάμο, ήταν μόνο χορτοφάγοι και ακολουθούσαν γενικά υπερβολές, ως προς την παρθενία και την ασκητική ζωή. Της Συνόδου αυτής προήδρευε ο Γαγγρών Ευσέβιος, ενώ συμμετείχαν περίπου δεκατρείς Επίσκοποι. Τα ονόματα των Επισκόπων που συμμετείχαν σε αυτή τη τοπική Σύνοδο αναγράφονται στην επιστολή που έστειλε η Σύνοδος στους Επισκόπους της Αρμενίας: Ευσέβιος, Αιλιανός, Ευγένιος, Ολύμπιος, Βιθυνικός, Γρηγόριος, Φιλητός, Πάπος, Ευάλιος, Υπάτιος, Προαιρέσιος, Βασίλειος και Βάσσος. Με την προϋπόθεση ότι η εν Γάγγρα τοπική Σύνοδος συνήλθε με σκοπό την καταδίκη του αιρετικού Ευστάθιου το 340 μ.Χ. ωρισμένοι από τους παραπάνω Επισκόπους που έλαβαν μέρος στη Σύνοδο είναι δυνατόν να προσδιορισθούν. Συγκεκριμένα: Ευσέβιος Γαγγρών, Βιθυνικός Ζήλων, Γρηγόριος Ναζιανζού, Φιλήτος Ιουλιουπόλεως ή Κρατείας, Ευάλιος Σεβαστείας, Προαιρέσιος Σινώπης και Βασίλειος Άγκυρας. Βλ. Π. Μενεβίσογλου, *Ιστορική εισαγωγή εις τους Κανόνες της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Στοκχόλμη 1990, σ. 340-350.

<sup>268</sup>Π. Ροδόπουλου, *Επιτομή Κανονικού Δικαίου*, ὁ.π., σ. 54.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ακροτήτων του. Έτσι, ο συγκεκριμένος υπό εξέταση Κανόνας αναφέρει, σύμφωνα με την ερμηνεία των συγγραφέων του Πηδαλίου ότι είναι λάθος να παραμελούν οι γονείς τα παιδιά τους. Πιο συγκεκριμένα, το Πηδάλιο εκκινεί από το παράδειγμα της ίδιας της φύσης, για να αναπτύξει ένα επιχείρημα *a minore ad majus*: Ακόμα και τα θηρία και τα λιοντάρια επιμελούνται, και μάλιστα, με ιδιαίτερη προσοχή τα παιδιά τους.

Στα ζώα υπάρχει ενστικτωδώς η τάση να προσέχουν και να μεγαλώνουν με έναν εξαιρετικά ιδιαίτερο και τρυφερό τρόπο οι γονείς και κυρίως οι μητέρες τα παιδιά τους. Αν το κάνουν με τόσο μεγάλη, και συνάμα, απλή τελειότητα τα άλογα ζώα, ο λογικός άνθρωπος θα πρέπει να δείχνει την διπλάσια και τριπλάσια φροντίδα και προσοχή, στο μέγαλωμα και την ανατροφή των παιδιών του.

Ο αιρετικός Ευστάθιος υπέρμαχος του ασκητικού βίου δίδασκε ότι θα πρέπει οι γονείς να μην ενδιαφέρονται για τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών τους, διότι η φροντίδα των παιδιών τους κατάλαμβάνει πολύτιμο χρόνο, που θα πρέπει να αφιερώσουν αποκλειστικά και μόνο στην άσκησή τους. Στην ουσία ο Ευστάθιος εμμέσως πλην σαφώς δίδασκε να εγκαταλείπουν οι γονείς τα παιδιά τους, εν ονόματι της εγκράτειας και της ασκήσεως. Για αυτό το λόγο, ο παρών Κανόνας αναθεματίζει την εν λόγω διδασκαλία και ορίζει να αποκόπτονται από το σώμα της Εκκλησίας όσοι την ακολουθούν έμπρακτα, εγκαταλείποντας τα παιδιά τους, για να στραφούν κατά τρόπο νοσηρό στον ασκητικό βίο.

Το Πηδάλιο αξιοποιεί τον αρχαίο αυτό Ιερό Κανόνα για να διδάξει ότι οι γονείς θα πρέπει, από την στιγμή που αποκτούν παιδιά, να αφιερώνουν με αγάπη την ζωή τους στο μέγαλωμά τους, στην σωστή – χριστιανική ανατροφή τους και στην σωστή διδασκαλία ενός ηθικού – χριστιανικού τρόπου ζωής. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνουν οι γονείς να

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

δημιουργήσουν άτομα με θεοσέβεια και αρετές χριστιανικές, χρήσιμα άτομα στην κοινωνία, αλλά και την Εκκλησία<sup>269</sup>.

Ο Ιωάννης Ζωναράς ερμηνεύοντας τον παρόντα Κανόνα αναφέρει – καταγγελτικά – ενάντια στις αιρετικές δοξασίες του Ευστάθιου, ότι οι γονείς οφείλουν να είναι φιλότεκνοι. Θα πρέπει να μεγαλώνουν τα παιδιά τους, διδάσκοντας σε αυτά την θεοσέβεια και τις αρετές της αληθινής πίστης. Αποδεκτό σύμφωνα με τον Ζωναρά στον Θεό δεν είναι η υπερβολική άσκηση των γονέων που καταλήγει στην αδιαφορία των τέκνων, αλλά η «υπερβολική άσκηση» των γονέων στην ανατροφή των παιδιών.

Με αυτή την άποψη συμφωνούν και οι Βαλσαμώνας και Αριστηνός, οι οποίοι αναφέρουν υπομνηματίζοντας τον παρόντα Κανόνα ότι οι γονείς, που ακολουθούν την στάση του Ευστάθιου δεν μπορούν να είναι μέλη του σώματος του Χριστού. Η στάση που θα πρέπει να τηρούν οι γονείς είναι ότι ακριβώς δίδαξε ο θείος Παύλος<sup>270</sup>, για την προστασία των χήρων και των ορφανών<sup>271</sup>.

Από τις παραπάνω ερμηνείες επιτρέπεται το συμπέρασμα ότι ο συγκεκριμένος Κανόνας της Συνόδου της Γάγγρας υπεραμύνεται της ιερότητας της ζωής και του καθήκοντος των γονέων να προστατεύουν τη ζωή, αλλά και την ανατροφή των τέκνων που γεννούν. Όποιος γονέας παραμελεί τη φροντίδα και την ανατροφή των τέκνων του, με πρόφαση

---

<sup>269</sup>Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 402.

<sup>270</sup>Α' Τιμ. 5, 4.

<sup>271</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμεων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 111-112.

την ευλάβεια, όχι μόνον δεν ασκεί θεάρεστο έργο, αλλά διαπράττει κανονικό αδίκημα.

### 3.1.2. 16<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΝ ΓΑΓΓΡΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

*Εἴ τινα τέκνα γονέων, μάλιστα πιστῶν, ἀναχωροίη προφάσει θεοσεβείας,  
καὶ μὴ τὴν καθήκουσαν τιμὴν τοῖς γονεῦσιν ἀπονέμοι, προτιμωμένης  
δηλονότι παρ' αὐτοῖς τῆς θεοσεβείας, ἀνάθεμα ἔστω<sup>272</sup>*

Ο δέκατος έκτος Κανόνας της εν Γάγγρα τοπικής Συνόδου αποτελεί, ως προς το περιεχόμενο του συνέχεια του προηγούμενου, δέκατου πέμπτου Κανόνα που αναλύθηκε παραπάνω. Έτσι, ο δέκατος πέμπτος Κανόνας όριζε την φροντίδα και την επιμέλεια, που υποχρεούνται να έχουν οι γονείς στα παιδιά τους. Ο παρών Κανόνας αναφέρει το ακριβώς αντίστροφο. Δηλαδή, τη φροντίδα που θα πρέπει να δείχνουν τα ενήλικα και αυτεξούσια τέκνα προς τους γηραιούς ή ασθενείς και με εν γένει εμπερίστατους γονείς τους.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ερμηνεία του Κανόνα από τους συγγραφείς του Πηδαλίου, δεν θα πρέπει μόνο οι γονείς να είναι υποχρεωμένοι να φροντίζουν τα παιδιά τους, αλλά και τα τέκνα τους θα πρέπει, ανάλογα με το στάδιο της ηλικιακής ανάπτυξής τους να βοηθούν τους γονείς.

---

<sup>272</sup>Ο.π., τόμ. 3<sup>ος</sup>, σ. 112. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηδὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Αποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων, ό.π., σ. 402.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Για παράδειγμα, όταν οι γονείς είναι ανήμποροι εξαιτίας της μεγάλης ηλικίας τους, τα τέκνα οφείλουν να τους περιθάλπουν. Μάλιστα, στην περίπτωση που οι γονείς έχουν καταληφθεί από διάφορες αρρώστιες, ώστε να είναι ανήμποροι και αδύναμοι, η φροντίδα και η επιμέλεια από τα παιδιά τους θα πρέπει να είναι ακόμα μεγαλύτερη.

Το Πηδάλιο μάλιστα ορίζει ότι ακόμα και αν οι γονείς ανήκουν σε κάποια αίρεση ή είναι άπιστοι, τούτο δεν αποτελεί ικανό λόγο απαλλαγής του χριστιανού τέκνου από την υποχρέωση φροντίδας προς τους γονείς. Είναι ανεπίτρεπτη, η όποια εγκατάλειψη των γονέων από τα παιδιά τους, ειδικά όταν αυτοί είναι ανήμποροι, άρρωστοι και γηραιοί, ακόμα και αν δεν ανήκουν στο πλήρωμα της Εκκλησίας.

Τα όρια της ευγνωμόνου στάσης του ενήλικου τέκνου προς τους γονείς σταματούν στο σημείο της εκ μέρους των γονέων δολίας χειραγωγήσεως του τέκνου, με στόχο την αλλοίωση της πίστεώς του. Δηλαδή, αν οι γονείς είναι αιρετικοί ή άπιστοι και με πρόσχημα την ευγνωμοσύνη, που πρέπει να δείχνει κάθε τέκνο προς τον γονέα του, προσπαθούν να το αποσπάσουν από την ορθή πίστη και να το προσηλυτίσουν στα δικά τους πιστεύω τότε, σύμφωνα με το Πηδάλιο, το τέκνο θα πρέπει να μην υποκύψει σε μια τέτοιου είδους χειραγώγηση και να προτιμήσει τη θεοσέβεια, την αρετή και την παραμονή στο σώμα του Χριστού<sup>273</sup>.

Η αγάπη για τον Χριστό υπερισχύει και θα πρέπει να υπερισχύει από κάθε άλλη μορφή αγάπης, ακόμα και από την αγάπη γονέως – τέκνου. Στην υποσημείωση της ερμηνείας του Πηδαλίου αναφέρεται η ρήση του ιερού Χρυσοστόμου σχετικά με την υπερίσχυση της αγάπης ενός τέκνου στον Θεό από ό,τι στους γονείς του. Συγκεκριμένα, ο θείος Χρυσόστομος αναφέρει ότι δεν θα πρέπει να εμποδίζονται τα τέκνα από τους

---

<sup>273</sup>Ο.π., σ. 402.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

γονείς τους στην περίπτωση που αυτά θέλουν να μονάσουν. Ο γονέας, σε καμία περίπτωση, δεν θα πρέπει να εμποδίσει το παιδί του να στραφεί ολοκληρωτικά προς τον Θεό. Αρκεί που η απόφαση για την επιλογή του μοναστικού βίου λαμβάνεται από το τέκνο ελεύθερα, δηλαδή, δια της χρήσης του αυτεξουσίου του<sup>274</sup>.

Σε αυτή τη περίπτωση οι γονείς το μόνο που έχουν να κάνουν είναι να δώσουν την ευχή τους και να στηρίζουν με όλη τους την καρδιά την θεία βουλή, την θεία επιλογή των παιδιών τους να αφιερώσουν την ζωή τους στο Θεό. Η αγάπη για τον Θεό είναι πάντα ανώτερη από την ιερή μεν, αλλά κατώτερη δε, αγάπη ενός παιδιού για τον γονέα του<sup>275</sup>.

Με τους συγγραφείς του Πηδαλίου, συμφωνούν απόλυτα και ο Ιωάννης Ζωναράς, Θεόδωρος Βαλσαμώνας και Αλέξιος Αριστηνός. Ο Βαλσαμώνας μάλιστα, αναφέρει ρητά ότι φυσικά η αγάπη των γονέων στα παιδιά τους και το αντίστροφο είναι εξαιρετικά σημαντική και προστατεύεται και τιμάται από την Εκκλησία, αρκεί να μην υπερβαίνει αυτή την αγάπη που θα πρέπει να έχει ο καθένας στον Θεό. Η αγάπη προς το Θεό υπερβαίνει την ανθρώπινη αγάπη. Όταν, λοιπόν, η αγάπη στους γονείς ειδικά στην περίπτωση που αυτοί είναι αιρετικοί ελλοχεύει τον κίνδυνο της απομάκρυνσης των παιδιών από το ορθό δόγμα, τότε θα πρέπει να αποτιμάται αρνητικά<sup>276</sup>.

Από όλα τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι τα τέκνα έχουν την υποχρέωση να φροντίζουν και να επιμελούνται τους γονείς τους, ειδικά, όταν αυτοί είναι ανήμποροι, άρρωστοι και γηραιοί. Σε αυτό το σημείο

---

<sup>274</sup>Ο.π., σ. 402.

<sup>275</sup>Ο.π., υποσημ. 2, σ. 402-403.

<sup>276</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμεων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 112-113.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

θεωρείται πρόπον να σημειωθεί ότι και οι δύο προαναφερθέντες Ιεροί Κανόνες της εν Γάγγρα Συνόδου, δηλαδή ο 15<sup>ος</sup> και 16<sup>ος</sup>, προτάσουν μια αμφίδρομη αγαπητική σχέση γονέων και τέκνων. Η Εκκλησία δια των Ιερών της Κανόνων υπήρξε υπέρμαχος του αλληλοσεβασμού και της δικαιοσύνης, που θα πρέπει να διέπει την σχέση γονέων και παιδιών<sup>277</sup>.

Παρόλο που ο 16<sup>ος</sup> Κανόνας αναφέρεται σε υποχρέωση ενήλικου τέκνου, ως ενιαίο σύνολο με τον 15<sup>ο</sup> Κανόνα αποτελεί στοιχείο προστασίας της παιδικής ηλικίας, καθότι, ο Χριστιανός γονέας ενισχύεται ως προς την τήρηση του 15<sup>ου</sup> Κανόνα, υπό το αίσθημα δικαίου που προκαλεί ο 16<sup>ος</sup> κανόνας.

Με άλλα λόγια, οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι η κανονική υποχρέωση φροντίδας του ανήλικου τέκνου τους εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο σχέσεων γονέων και τέκνων, στο οποίο υφίσταται αξιακή αντιστοιχία μεταξύ της υποχρέωσής τους και στο καθήκον του τέκνου να τους παράσχει την απαιτούμενη φροντίδα όταν δεν θα είναι σε θέση να φροντίσουν οι ίδιοι τους εαυτούς τους.

Είναι πολύ σημαντικό για την Εκκλησία να τιμά τους γονείς του ένα τέκνο, αρκεί αυτή η αγάπη και η τιμή να μην θέτει σε κίνδυνο την σωτηρία του πιστού παρακινώντας τον σε πράξεις αντίθετες προς στο ευαγγελικό ήθος και την αυθεντική πίστη που απειλούν την ένωση του με το σώμα της Εκκλησίας, τη μήτρα της αιωνίου ζωής.

---

<sup>277</sup>Με αυτή την ρήση συμφωνεί απόλυτα και επιβεβαιώνει συνάμα η πρώτη υποσημείωση του 55<sup>ου</sup> και 75<sup>ου</sup> Κανόνα των Αγίων και Πανσέπτων Αποστόλων. Βλ. σχετικά για τον 55<sup>ο</sup> Κανόνα των Αγίων Αποστόλων: Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., υποσημ. 1, σ. 72. Βλ. σχετικά για τον 75<sup>ο</sup> Κανόνα των Αγίων Αποστόλων: Ὁ.π., υποσημ. 1, σ. 102.

3.1.3. 22<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΝ ΚΑΡΘΑΓΕΝΗ ΤΟΠΙΚΗΣ

ΣΥΝΟΔΟΥ

*Ὡστε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς κληρικοὺς μηδένα συνεισάγειν τοῖς μη  
ὀρθοδόξοις Χριστιανοῖς εἰ καὶ συγγενεῖς ἔτι μὴν ὧσιν μηδὲ διὰ δωρεᾶς τῶν  
οἰκείων πραγμάτων ὡς ἔιρηται τοὺς Ἐπισκόπους ἢ κληρικοὺς τούτοις  
συνεισάγειν<sup>278</sup>*

Ο παραπάνω, υπό εξέταση, Κανόνας της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης<sup>279</sup> ορίζει, μεταξύ των άλλων, ότι οι κληρικοί και οι Επίσκοποι

---

<sup>278</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμεων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 364. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 478-479.

<sup>279</sup>Η γενική αυτή Σύνοδος (universalis) της Εκκλησίας της λατινικής Βορείου Αφρικής έλαβε χώρα στην Καρθαγένη το 419 μ.Χ. Η παρούσα Σύνοδος συνεκλήθη για να εξετάσει αν ο Πάπας της Ρώμης έχει το δικαίωμα να δέχεται εφέσεις κατά των συνοδικών αποφάσεων της Αφρικανικής Εκκλησίας. Πρόεδρος της Συνόδου ήταν ο Επίσκοπος Καρχηδόνας Αυρήλιος. Μαζί του μετείχαν με την φυσική τους παρουσία, διακόσιοι δέκα επτά Επίσκοποι, καθώς επίσης και οι τοποτηρητές αντιπρόσωποι του Πατριαρχείου Ρώμης, οι οποίοι μάλιστα, προέβαλαν και τον «βάσιμο» ισχυρισμό ότι το δικαίωμα του Πάπα επί της Αφρικανικής Εκκλησίας απορρέει από τους Ιερούς Κανόνες, της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου. Η Σύνοδος αναγκάστηκε να ζητήσει τα αυθεντικά Σύμβολα της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου από της Εκκλησιές της Κωνσταντινουπόλεως και της Αλεξανδρείας, με απώτερο σκοπό να τα προβάλει στην αντιπροσωπεία του Πάπα, για να δείξει ότι οι αξιώσεις του είναι εντελώς αβάσιμες και οι ισχυρισμοί τους έχουν σαθρά θεμέλια. Πράγματι, τελικά αποδείχθηκε ότι ουδέποτε η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος είχε αποφανθεί για κάτι τέτοιο. Συγκεκριμένα η Σύνοδος αποφάνθηκε συνοδικά για τα εξής θέματα: Αρχικά απέρριψε το δικαίωμα του

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

απαγορεύονται να αφήνουν, μετά θάνατον, στην διαθήκη τους οποιαδήποτε κληρονομιά σε αιρετικούς ή απίστους συγγενείς. Ο Κανόνας μάλιστα απαγορεύει ρητά, όχι μόνο την μετά θάνατον μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων σε απίστους και αιρετικούς συγγενείς κληρικών ή Επισκόπων, αλλά και την οποιαδήποτε μεταβίβαση ή δωρεά περιουσιακών στοιχείων σε συγγενείς απίστους ή αιρετικούς, από τους Επισκόπους ή κληρικούς, εν ζωή.

Το Πηδάλιο επισημαίνει ότι η οποιαδήποτε μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων είτε μετά θάνατον είτε εν ζωή απαγορεύεται ρητά και από τους νόμους του βυζαντινού κράτους. Κατά το Πηδάλιο η απαγόρευση αυτή από τους νόμους του κράτους είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι δεν ισχύει μόνο για τους κληρικούς ή τους Επισκόπους, αλλά και για όλο τον Ορθόδοξο πλήρωμα της Εκκλησίας του Χριστού. Επομένως, από τον περιορισμένο χαρακτήρα του παρόντος Κανόνα, η συγκεκριμένη απαγόρευση κληρονομιάς, κατά το Πηδάλιο, λαμβάνει καθολικό χαρακτήρα από τους νόμους του βυζαντινού κράτους<sup>280</sup>.

---

Πάπα να έχει λόγο και δικαίωμα να δέχεται εφέσεις στις αποφάσεις της επισκοπικής συνόδου της Αφρικανικής Εκκλησίας. Επανέλαβε και επικύρωσε τους εκατόν είκοσι ένα Κανόνες, που λήφθηκαν από συνόδους της Αφρικανικής Εκκλησίας από το έτος 348 μ.Χ., μέχρι και το έτος 418 μ.Χ. Τέλος, η Σύνοδος της Καρθαγένης εξέδωσε δώδεκα νέους Κανόνες, ενώ συγχρόνως συμπεριέλαβε και τους εκατόν είκοσι ένα Κανόνες προγενεστέρων Συνόδων, οι οποίες συνήλθαν στην Αφρική, όπως προαναφέρθηκε. Έτσι, ο αριθμός των Κανόνων της Συνόδου αυτής ανέρχεται στους εκατόν τριάντα τρεις. Ο αριθμός όμως αυτός ποικίλλει από συλλογή σε συλλογή, γεγονός που οφείλεται στο ότι πολλοί Κανόνες διατρέθηκαν σε δύο ή και περισσότερα τμήματα. Βλ. Π. Μενεβίσσογλου, *Ιστορική εισαγωγή εις τους Κανόνες της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, ό.π., σ. 422- 448. Πρβλ. Π. Ροδόπουλου, *Επιτομή Κανονικού Δικαίου*, ό.π., σ. 55-56.

<sup>284</sup>N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Σύμφωνα με την υποσημείωση του Πηδαλίου, απαγορεύεται ρητά Ορθόδοξοι γονείς να μεταβιβάζουν τα περιουσιακά τους στοιχεία στα αιρετικά ή άπιστα παιδιά τους. Στην περίπτωση που τα παιδιά Ορθοδόξων γονιών είναι αιρετικά ή άπιστα στο σύνολό τους, τότε ο νόμος ορίζει ότι η πατρική περιουσία θα πρέπει να εκχωρείται στα χέρια των λοιπών – Ορθοδόξων – συγγενών του Ορθόδοξου ζευγαριού. Επίσης, στην περίπτωση που οι κληρικοί πεθάνουν άτεκνοι, τότε η περιουσία τους μεταβιβάζεται αυτόματα στα χέρια του Επισκόπου της Εκκλησίας εκείνης, που υπάγονταν ο άτεκνος κληρικός.

Όταν ένα παιδί χάσει και τους δύο του γονείς και φυσικά είναι Ορθόδοξο, τότε καταλαμβάνει όλη την περιουσία των γονέων του. Αυτήν την περιουσία θα πρέπει να την δίνουν εξ ολοκλήρου στον παππού του να την διαχειρίζεται, ενώ το παιδί μπορεί να δουλεύει και να λαμβάνει το ανάλογο μερίδιο από αυτήν. Όταν πεθάνει και ο παππούς – διαχειριστής της περιουσίας, τότε, ως κληρονόμοι ορίζονται οι εγγονοί του και οι υιοί του.

Επιπροσθέτως, στην περίπτωση που ένα ζευγάρι παντρεμένο με παιδιά πεθάνει, χωρίς να έχει ορίσει, εν ζωή, τους κληρονόμους της περιουσίας τους, και αν βέβαια δεν υπάρχουν άλλοι στενοί συγγενείς του ζευγαριού (γονείς - αδέρφια), κληρονομούν όλη την περιουσία τα παιδιά τους, και, αν υπάρχουν και τα ψυχοπαίδια τους. Η περιουσία διανέμεται ισάξια σε όλα τα νόμιμα – Ορθόδοξα παιδιά και ψυχοπαίδια του ζευγαριού.

Τέλος, μια πολύ σημαντική πληροφορία σχετικά με την σχέση γονέων και τέκνων είναι αυτή που αναφέρεται στην υποσημείωση του Πηδαλίου, το οποίο παραπέμπει και στο βιβλίο των Βασιλικών. Το ΜΑ΄

---

Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων, ὁ.π., σ. 478-479.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

βιβλίο των *Βασιλικών*, όπως αναφέρεται από τους συγγραφείς του *Πηδαλίου*<sup>281</sup>, στο Ι' κεφάλαιο, ορίζει ότι κανένας πατέρας δεν θα πρέπει να αφήνει όλη του την περιουσία σε ένα από τα παιδιά του, αλλά να την μοιράζει ισάξια σε όλα του παιδιά. Δηλαδή, δεν θα πρέπει να γίνονται διακρίσεις στα παιδιά από τον πατέρα, όσον αφορά την περιουσία του. Διάκριση στην περιουσία μπορεί να γίνεται αποκλειστικά και μόνο σε μια πολύ εξειδικευμένη περίπτωση, αυτής της οποιαδήποτε μορφής κακοποίησης των γονιών από τα παιδιά τους.

Συγκεκριμένα, αν κάποιος από τα παιδιά μιας οικογένειας φανεί αχάριστο στην αγάπη και την φροντίδα του πατέρα του ή κατηγορήσει με ανυπόστατες κατηγορίες τους γονείς ή αν φτάσει στο σημείο να ξεπεράσει τα όρια του σεβασμού προς τους γονείς του και τους υβρίσει ή ακόμα χειρότερα τους κακοποιήσει σωματικά, τότε με βάση τον σχετικό Κανόνα δύναται ο γονέας – πατέρας να το αποκληρώσει από την γονεϊκή περιουσία και κληρονομιά.

Βέβαια, η τάση να μην γίνεται η διανομή της περιουσίας ισάξια και ισότιμα σε όλα τα παιδιά από τον γονέα ήταν ένα συχνό φαινόμενο για πολλές περιοχές της αυτοκρατορίας. Ο Μέγας Βασίλειος στην Η' Ομιλία του εις την *Εξαήμερον*, παρατηρεί και καυτηριάζει συνάμα, ένα φαινόμενο της εποχής του. Αυτό το φαινόμενο δεν είναι άλλο από την άνιση διανομή της γονεϊκής περιουσίας. Ο Βασίλειος προτρέπει η διανομή να γίνεται σε ίσα μερίδια και μάλιστα *όμοτίμως*<sup>282</sup>.

Αυτές οι διακρίσεις παρατηρούνται σύμφωνα με το *Πηδάλιο* σε πολλές περιοχές, όπως προαναφέρθηκε της αυτοκρατορίας, συγκεκριμένα όμως, παρατηρούνται στα νησιά, όπου οι γονείς συνηθίζεται να δίνουν το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι όλο, της περιουσίας τους στα πρωτότοκα

---

<sup>281</sup>Ο.π., υποσημ. 1, σ. 478-479.

<sup>282</sup>Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον*, 'Ομιλία Η', PG 29, 180.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

αρσενικά ή θηλυκά παιδιά τους, με αποτέλεσμα τα υπόλοιπα παιδιά να μένουν χωρίς κανένα περιουσιακό στοιχείο, σαν να είναι νόθα και όχι γνήσια τέκνα.

Το Πηδάλιο ονομάζει την διάκριση των παιδιών από τους γονείς ως πράξη παράνομη, αφύσικη, άσπλαχνη, κακιά και άθλια που ούτε τα θηρία της φύσης δεν την δείχνουν. Με αυτή τους τη πράξη οι γονείς ζημιώνουν αφενός τα παιδιά τους και αφετέρου την ψυχή τους. Όπως η γονεϊκή αγάπη δεν έχει όρια και ούτε μεροληπτεί, έτσι θα πρέπει, ως αποτέλεσμα της αγάπης αυτής, να μοιράζεται ισάξια και η περιουσία της οικογένειας στα παιδιά<sup>283</sup>.

Το Πηδάλιο αναφέρει όλα τα παραπάνω έχοντας γραφεί σε μια υστεροβυζαντινή και μάλιστα τουρκοκρατούμενη περίοδο. Ελλείψει κρατικού κοσμικού δικαίου, που να διέπει τα κληρονομικά των Χριστιανών συνδυάζει τα όσα προβλέπει ο βυζαντινός νόμος, ο πατερικός λόγος και ο Ιερός Κανόνας με τις ιστορικές συνθήκες της εποχής του, μια εποχή που η Εκκλησία αγωνιζόταν κατά του κινδύνου του εξισλαμισμού και υπέρ της διατήρησης των Χριστιανικών πληθυσμών.

Ακριβέστερες πληροφορίες σε σχέση με τα ισχύοντα κληρονομικά δίκαια των τέκνων κατά την πρώτη χιλιετία δίνουν οι κλασικοί κανονολόγοι του 12<sup>ου</sup> αι. μ.Χ. Ο Ιωάννης Ζωναράς αναφέρει ρητά, υπομνηματίζοντας τον παρόν Κανόνα ότι απαγορεύεται η οποιαδήποτε μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων από Ορθόδοξο σε αιρετικό ή άπιστο, δηλαδή αλλόθρησκο. Οι δεσμοί συγγένειας είναι κατώτεροι από την πίστη στον έναν αληθινό Θεό.

---

<sup>283</sup>N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π., υποσημ. 1, σ. 478-479.

Ο Κανόνας βέβαια αναφέρεται στην απαγόρευση οποιασδήποτε μεταβίβασης περιουσιακών στοιχείων από ιερωμένους σε απίστευτους συγγενείς. Παρόλα αυτά και ο Ζωναράς και ο Βαλσαμώνας φαίνεται να επεκτείνουν την απαγόρευση αυτή σε όλο το Ορθόδοξο πλήρωμα της Εκκλησίας, επικαλούμενοι διατάξεις του κοσμικού δικαίου της εποχής τους<sup>284</sup>. Τούτο σημαίνει ότι η ερμηνεία τους είναι νομοκανονική, δηλαδή συνδυαστική των νόμων της εποχής τους και των Ιερών Κανόνων, και όχι διασταλτική της κανονικής ρύθμισης.

#### 3.1.4. 21<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ Ζ' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

*Οὐ δεῖ μοναχόν, ἢ μονάστριαν, καταλιμπάνειν τὴν οἰκείαν μονήν, καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἀπέρχεσθαι. Εἰ δὲ συμβῇ τοῦτο, ξενοδοχεῖσθαι αὐτόν, ἀναγκαῖον· προλαμβάνεσθαι δὲ ἄνευ γνώμης τοῦ ἡγουμένου αὐτοῦ, οὐ προσήκει*<sup>285</sup>

Η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος<sup>286</sup> παράλληλα με την ιερή απόφαση για την αναστήλωση των εικόνων, εξέδωσε και είκοσι δύο Κανόνες νομοθε-

---

<sup>284</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 364-366.

<sup>285</sup>Ο.π., τόμ. 2<sup>ος</sup>, σ. 641. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 340.

<sup>286</sup>Η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος συνεκλήθη το 787 μ.Χ., στη Νίκαια της Βιθυνίας, από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Στ' και τη μητέρα του αυτοκράτειρα Ειρήνη την Αθηναία, με απώτερο σκοπό να την οριστική καταδική των Εικονομάχων. Η αυτοκράτειρα Ειρήνη με την Σύνοδο επιδίωκε αφενός την ειρήνη στην αυτοκρατορία και αφετέρου στην Εκκλησία, η οποία σημειωτέον είχε

διασαλευθεί από την διαμάχη εναντίον των αγίων εικόνων, τη γνωστή στην ιστορία ως Εικονομαχία. Βέβαια, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ειπωθεί ότι η πρωτοβουλία συγκλήσεως Συνόδου προήλθε κυρίως από τον ένθερμο Πατριάρχη Ταράσιο. Στη Σύνοδο αυτή συμμετείχαν τριακόσιοι εξήντα επτά Πατέρες θεοφόροι. Μεταξύ αυτών διακρίνονταν ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ταράσιος, ο οποίος ήταν και πρόεδρος της Συνόδου, καθώς και οι αντιπρόσωποι των άλλων Πατριαρχείων: του Πάπα της Ρώμης, Ανδριανού, του Πατριάρχη και Πάπα Αλεξανδρείας, Πολιτιανού, του Πατριάρχη Αντιοχίας, Θεοδώρητου, και του Πατριάρχη Ιεροσολύμων, Ηλία. Ακόμη, παρευρέθηκαν ο Επίσκοπος Κύπρου Κωνσταντίνος, ο μοναχός Θεοφάνης και πλήθος χρονογράφων. Οι αυτοκράτορες δεν παρέστησαν προσωπικώς στην Σύνοδο, αλλά αντιπροσωπεύθηκαν από δύο απεσταλμένους. Παρέστησαν όμως οι ίδιοι στην τελευταία συνεδρίαση στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία μάλιστα υπέγραψαν τα πρακτικά της Συνόδου, καθώς επίσης και τον Όρο της Πίστεως της Συνόδου. Αφορμή για την σύγκληση της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου ήταν η προσκύνηση των αγίων εικόνων. Πολύ καιρό πριν την σύγκλησή της είχε παρατηρηθεί στην αυτοκρατορία μια κατάχρηση του λαού σχετικά με την προσκύνηση των ιερών εικόνων. Το ζήτημα των εικόνων έμεινε γνωστό στην εκκλησιαστική και παγκόσμια ιστορία ως Εικονομαχία. Η έριδα αναπτύχθηκε ανάμεσα στους κύκλους των ανθρώπων που πολεμούσαν την προσκύνηση των εικόνων, δηλαδή των Εικονομάχων, και αυτών που επιθυμούσαν την προσκύνηση των εικόνων, με μέτρο και λογική, δηλαδή των Εικονολατρών. Η περίοδος της Εικονομαχίας άρχισε από το 726 μ.Χ. και συνεχίστηκε μέχρι το 843 μ.Χ., οπότε και έγινε η οριστική αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού με την αποφασιστική λύση της αναστήλωσης των εικόνων από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα. Το μόνο δογματικό θέμα με το οποίο ασχολήθηκε η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος ήταν αποκλειστικά και μόνο το θέμα για τις ιερές εικόνες. Για αυτό το λόγο, άλλωστε κατά την διάρκεια των εργασιών της Συνόδου διαβάστηκε ένα μεγάλο πλήθος πατερικών, βιβλικών και λειτουργικών κειμένων με σκοπό την υπεράσπιση της ύπαρξης των εικόνων στην λειτουργική και πνευματική ζωή της Εκκλησίας. Η Εικονομαχία καταδικάστηκε εντελώς παντελώς από την Σύνοδο και μάλιστα συνοδικώς και κηρύχτηκε η Ορθόδοξη διδασκαλία με τον δογματικό Όρο Πίστεως της Συνόδου, ο οποίος έγινε δεκτός ομόφωνα και εγκρίθηκε από όλους τους παρισταμένους. Επίσης, καταδικάστηκε η εικονομαχική σύνοδος της Ιέρειας και οι αιρετικές αποφάσεις της, καθώς επίσης αναθεματίστηκαν οι εικονομάχοι Επίσκοποι, ενώ αποκαταστάθηκαν οι μνήμες των αναθεματισμένων Επισκόπων από την Σύνοδο της Ιέρειας. Βλ. Π. Μενεβίσογλου, *Ιστορική εισαγωγή εις τους Κανόνες της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, ό.π., σ. 302-310.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

τικού και διοικητικού περιεχομένου, σύμφωνα με τις ανάγκες και τα προβλήματα της εποχής<sup>287</sup>.

Η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος εξέδωσε, όπως προαναφέρθηκε είκοσι δύο Κανόνες. Ο εικοστός πρώτος Κανόνας της Συνόδου αναφέρει, σύμφωνα με την ερμηνεία του Πηδαλίου, ότι απαγορεύεται σε κάποιον μοναχό ή μοναχή να αφήνει την μονή στην οποία υπάγεται και να πηγαίνει σε κάποια άλλη. Σε περίπτωση που αυτό συμβεί, όμως, ο ιερός Κανόνας ορίζει ο εκάστοτε μοναχός – μοναχή, που εγκαταλείπει τη μονή του – της και πηγαίνει σε κάποιο άλλο μοναστήρι, να αντιμετωπίζεται από την «ξένη» μονή, ως φιλοξενούμενος.

Συγκεκριμένα, δύναται να φιλοξενείται στα κελιά της μονής, να του παρέχεται τροφή και φροντίδα από τους πατέρες του μοναστηριού, αλλά για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Θα πρέπει δηλαδή να αντιμετωπίζεται σαν φιλοξενούμενος και όχι να κρατείται και να συναριθμείται μαζί με την αδελφότητα του μοναστηριού, ειδικά χωρίς την σύμφωνη γνώμη και την έγκριση του ηγουμένου τη μονής.

Αξιοσημείωτο είναι να ειπωθεί σε αυτό το σημείο, ότι η παροχή φιλοξενίας σε έναν μοναχό – που εγκατέλειψε την μονή του με σκοπό την εγκατάστασή του σε κάποια άλλη – από κάποια «ξένη» μονή αποτελεί υποχρέωση της τελευταίας. Ο εικοστός πρώτος Κανόνας της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου αναφέρει ρητά, ότι οποιοδήποτε μοναστήρι θα πρέπει να φιλοξενεί οποιονδήποτε μοναχό ή μοναχή σε περίπτωση εγκατάλειψης, για τον οποιοδήποτε λόγο, της μονής του.

Αυτή η επιταγή φιλοξενίας του συγκεκριμένου Κανόνα, στην ουσία προσπαθεί να αποτρέψει την οποιαδήποτε επαφή, του απογοητευμένου

---

<sup>287</sup>Δ. Κοντοστεργίου, *Αἱ Ὀικουμενικαὶ Σύνοδοι*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 230-233. Β. Γιαννόπουλου, *Ιστορία και Θεολογία των Οικουμενικῶν Συνόδων*, Αθήνα 2011, σ. 416-κ.εξ.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

μοναχού, που επιθυμεί να εγκαταλείψει την μονή του, με τα εγκόσμια, με τα επίγεια, με τα ανθρώπινα. Είναι καλύτερο, δηλαδή, να φιλοξενηθεί ένας μοναχός απογοητευμένος και αποπροσανατολισμένος από κάποια μονή, παρά από κάποιον άνθρωπο κοσμικό.

Ο παρών Κανόνας ορίζει μάλιστα ότι η αποδοχή κάποιου «ξένου» μοναχού στην αδελφότητα πραγματοποιείται αποκλειστικά και μόνο από τον ηγούμενο. Μόνο ο ηγούμενος έχει το δικαίωμα να δεχθεί ή να αρνηθεί κάποιον μοναχό στη μονή του, ως μέλος της αδελφότητας<sup>288</sup>. Σε αυτήν την φράση του Κανόνα οι συγγραφείς του *Πηδαλίου* αναφέρουν προσθετικά σε σχετική υποσημείωση ότι οι νόμοι της βυζαντινής αυτοκρατορίας προστατεύουν την επιλογή του ανθρώπου να αφιερωθεί στον Θεό, αφήνοντας εντελώς τα εγκόσμια.

Συγκεκριμένα, οι βασιλικοί νόμοι αναφέρουν ότι οι γονείς δεν έχουν το δικαίωμα, στην περίπτωση που είναι αντίθετοι με την απόφαση του τέκνου τους να επιλέξει τον μοναχικό, ασκητικό βίο, να παίρνουν τα παιδιά τους από τα μοναστήρια. Εφόσον ένα παιδί έχει αποφασίσει συνειδητά να διαλέξει τον δρόμο της μοναστικής ή ασκητικής ζωής, κανείς δεν θα πρέπει να σταθεί εμπόδιο σε αυτή του την κλίση και την κλήση.

Αυτοί που συνήθως είχαν πρόβλημα σε μια τέτοια απόφαση ήταν οι γονείς. Οι γονείς συχνά απέτρεπαν, ακόμα και με βίαια και δόλια μέσα, τα παιδιά τους να πραγματοποιήσουν το θέλημά τους για ασκητικό και μοναχικό βίο, διότι ένιωθαν ότι με αυτή τους την απόφαση κατέστρεφαν την ζωή τους. Δε είναι λίγες οι αναφορές που οι γονείς ξεπερνούσαν τα

---

<sup>288</sup>N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἣτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 341.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

όρια και επιδίδονταν σε ακραίες συμπεριφορές, όπως επί παραδείγματι φυγάδευση με εξαναγκασμό ενός παιδιού από την μονή στην οποία μόναζε.

Οι βασιλικοί νόμοι, οι οποίοι παρατίθενται ως συμπληρωματικό στοιχείο στον συγκεκριμένο Κανόνα της Εβδόμης Οικουμενικής Συνόδου, απαγορεύουν ρητά αυτές τις ακραίες εκφάνσεις της αρνητικής στάσης των γονέων στην επιλογή των παιδιών τους για μοναστικό και ασκητικό βίο. Μάλιστα, αντί αυτού, οι γονείς υποχρεώνονται δια του νόμου να δίδουν στα τέκνα τους, ακόμα και αν έχουν γίνει μοναχοί, την περιουσία που τους ανήκει.

Δηλαδή, να έχουν δικαίωμα κληρονομιάς, χωρίς να αποποιούνται από αυτή, εξαιτίας της μοναχικής οδού που επέλεξαν, στην περίπτωση βέβαια, όμως, που έχουν ένα «καθαρό» πρότερο έντιμο βίο. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να έχει ασκηθεί καμία κατηγορία εις βάρος του μοναχού όσο αυτός ήταν λαϊκός, για να μπορεί να κληρονομήσει γονεϊκή περιουσία, σύμφωνα με την επιταγή του νόμου του κράτους<sup>289</sup>.

Ο Ιωάννης Ζωναράς αναφέρει, ερμηνεύοντας τον παρόν Κανόνα, ότι οι μονές θα πρέπει να δέχονται τους επισκέπτες μοναχούς και μοναχές. Διότι, οι μοναχοί πολλές φορές πιέζονται από διάφορες κατάστας με αποτέλεσμα να φτάνουν ακόμα και στην φυγή από τη μονή που εγκαταβίωναν. Σε αυτή την απόφαση τα υπόλοιπα μοναστήρια θα πρέπει να προσφέρουν απλόχερα την φιλοξενία τους, ώστε να μην

---

<sup>289</sup>Ο.π., υποσημ. 2, σ. 340.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

στραφούν απευθείας στα κοσμικά οι απογοητευμένοι ή πιεσμένοι μοναχοί<sup>290</sup>.

Τα παραπάνω ισχύουν και στην περίπτωση που ο μοναχός δεν είναι ενήλικος, πράγμα που συνέβαινε κατά την βυζαντινή περίοδο. Και σε αυτή τη περίπτωση η πατρική οικογένεια και οι γονείς δεν είναι το προσήκον καταφύγιο του φυγάδος μοναχού, αλλά μια άλλη Μονή, η οποία θα παράσχει τη φιλοξενία της μέχρι να επιλυθεί προσηκόντως το ζήτημα.

Είναι λοιπόν αξιοσημείωτο, ότι κατά την πρώτη χιλιετία, από τη στιγμή που ένα ανήλικο τέκνο κείρεται μοναχός και εντάσσεται σε μια αδελφότητα, το γονεϊκό δικαίωμα φιλοξενίας και περιθάλψεώς του έχει απωλεσθεί. Η μόνη επιτρεπτή φιλοξενία σε περίπτωση που προκύψει μια έκρυθμη περίσταση (όπως η αυθαίρετη εγκατάλειψη της μονής της Μετανοίας από τον μοναχό ή η φυγάδευση του προκειμένου να διαφύγει κάποιου κινδύνου), είναι η παροχή φιλοξενίας σε αυτόν από έτερη Μονή, μέχρι να βρεθεί η προσήκουσα και κανονική λύση στο πρόβλημα.

### 3.1.5. 6<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΔΕΥΤΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Οί μοναχοί οὐδὲν ἴδιον ὀφείλουσιν ἔχειν, πάντα δὲ τὰ αὐτῶν προσκυροῦσθαι τῷ μοναστηρίῳ. Φησὶ γὰρ ὁ μακάριος Λουκᾶς περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, καὶ τὴν τῶν μοναχῶν πολιτείαν διατυπούντων, ὡς οὐδεὶς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. Διὸ τοῖς ἐθέλουσι μονάζειν ἄδειαν δίδοται, περὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς

---

<sup>290</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμεων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 641.

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

διατίθεσθαι πρότερον, καὶ οἷς ἂν βούλονται προσώποις, μὴ κεκωλυμένοις  
δηλονότι παρὰ τοῦ νόμου, τὰ αὐτῶν παραπέμπεσθαι. Μετὰ γάρ τοι τὸ  
μονάσαι, τῶν προσόντων αὐτοῖς ἀπάντων τὸ μοναστήριον ἔχει τὴν  
κυριότητα, καὶ οὐδὲν περὶ τῶν οἰκείων φροντίζειν, ἢ διατίθεσθαι, τούτοις  
παρακεχώρηται. Εἰ δέ τις φωραθείη κτησίν τινα, ἥτις οὐκ ἀπεκληρώθη τῷ  
μοναστηρίῳ, ἰδιοποιούμενος καὶ φιλοκτησίας πάθει δουλούμενο· ταύτην μὲν  
παρὰ τοῦ ἡγουμένου, ἢ τοῦ ἐπισκόπου ἀναλαμβάνεσθαι, καὶ πολλῶν  
παρουσία πιπρασκομένην, πτωχοῖς καὶ ἀπόροις διανέμεσθαι. Τὸν δέ γε τὴν  
τοιαύτην κτησιν, κατὰ τὸν πάλαι Ἀνανίαν, ὑποσυλᾶν μελετήσαντα, τῷ  
προσέκοντι ἐπιτιμῶ ἢ ἁγία σύνοδος ὥρισε σωφρονίζεσθαι. Δῆλον δέ, ὡς  
ἅτινα περὶ μοναζόντων ἀνδρῶν ἢ ἁγία σύνοδος ἐκάνονισε, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ  
μοναζουσῶν γυναικῶν κρατεῖν ἐδικαίωσεν<sup>291</sup>

Η Πρωτοδευτέρα Σύνοδος<sup>292</sup> η οποία συνεκλήθη στην Κωνσταντι-  
νούπολη το 861 μ.Χ., εξέδωσε δεκαεπτά Κανόνες, οι οποίοι αναφέρονται

---

<sup>291</sup> Ό.π., τόμ. 2<sup>ος</sup>, σ. 667-668. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π., σ. 351.

<sup>292</sup> Η Πρωτοδευτέρα Σύνοδος συγκλήθηκε στο Ναό των αγίων δώδεκα Αποστόλων στην Βασιλεύουσα το 861 μ.Χ. Ονομάζεται με αυτό το ιδιάζων όνομα, διότι συνήλθε δύο φορές. Λόγω ματαίωσης της πρώτης σύγκλησής της, εξαιτίας των πολλών στασιάσεων αιρετικών Επισκόπων, συγκλήθηκε και μια δεύτερη φορά, εξ' ού και το όνομά της. Ο 9<sup>ος</sup> αιώνας χαρακτηρίζεται, από την πλειοψηφία των ιστορικών της Εκκλησίας, ως μια θυελλώδης περίοδος, αλλά και εξαιρετικά λυπηρή για το ενιαίο μέχρι τότε σώμα της Εκκλησίας του Χριστού. Η ενότητα του σώματος άρχισε να διασπάται, και η τριβή αυτή είχε ως αποτέλεσμα τα γεγονότα του 1054 μ.Χ. Όλα άρχισαν από την εκθρόνιση του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιγνατίου και την ενθρόνιση στο θρόνο του ιερού Φωτίου. Αυτό το διπλό γεγονός είχε ως άμεσο αποτέλεσμα αφενός την ταραχή στις τοπικές Εκκλησίες της Ανατολής και αφετέρου έδωσε την αφορμή στον Πάπα της Ρώμης να αναμειχθεί στα εσωτερικά ζητήματα και τις υποθέσεις του

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

σε ζητήματα οργάνωσης του μοναχικού βίου και της εκκλησιαστικής πειθαρχίας<sup>293</sup>.

Ο έκτος Κανόνας της Συνόδου αυτής αναφέρεται στον μοναχικό βίο. Συγκεκριμένα, ο παρών Κανόνας, σύμφωνα με την ερμηνεία του Πηδαλίου, ορίζει ότι οι μοναχοί απαγορεύεται να έχουν οποιοδήποτε περιουσιακό στοιχείο, διότι για αυτόν τον κόσμο είναι θεωρητικά «νεκροί». Στην περίπτωση που κατέχουν κάποια περιουσία θα πρέπει να την αφιερώνουν στο μοναστήρι, που τους έγινε η κουρά.

Στην περίπτωση που κάποιος μοναχός δεν έχει αφιερώσει την περιουσία του στο μοναστήρι, που αναπαύεται και φανερωθεί ότι κατέχει, ενώ είναι μοναχός, περιουσία, τότε, σύμφωνα με τον Κανόνα, είτε ο ηγούμενος του μοναστηριού είτε ο Επίσκοπος στην έδρα του οποίου βρίσκεται η μονή έχει το δικαίωμα να λάβει την περιουσία του μοναχού και να την μοιράσει στους πτωχούς<sup>294</sup>.

Σύμφωνα με την υποσημείωση του Πηδαλίου<sup>295</sup>, με τον παραπάνω Κανόνα συμφωνεί και η ΙΓ' διάταξη του Α' τίτλου των Νεαρών, η οποία ορίζει και αυτή με την σειρά της ότι αυτός που επιθυμεί να εγκαταλείψει

---

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Στην Πρωτοδευτέρα Σύνοδο παρευρέθηκαν τριακόσιοι δέκα οκτώ Πατέρες καθώς επίσης και ο αυτοκράτορας Μιχαήλ ο Γ'. Ο Πάπας της Ρώμης εκπροσωπούνταν από τους επισκόπους του, καθώς δεν είχε την διάθεση να παρευρεθεί. Κατά την διάρκεια της Συνόδου επικυρώθηκε επίσημα η οριστική καταδίκη των Εικονομάχων, καθαιρέθηκε από τον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως ο Ιγνάτιος και αναγνωρίστηκε κανονικά η εκλογή του μεγάλου Φωτίου. Βλ. Π. Μενεβίσογλου, *Ιστορική εισαγωγή εις τους Κανόνες της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, ό.π., σ. 478-492.

<sup>293</sup>Π. Ροδόπουλου, *Επιτομή Κανονικού Δικαίου*, ό.π., σ. 52-53.

<sup>294</sup>Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π., σ. 351.

<sup>295</sup>Ό.π., υποσημ. 1, σ. 351.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

τα εγκόσμια και να αφιερώσει τη ζωή του στο Θεό, διαμέσου της ασκητικής ή μοναστικής οδού, θα πρέπει πριν του γίνει η κουρά να έχει αποποιηθεί από όλα τα περιουσιακά του υπάρχοντα.

Η ΡΚΓ' Νεαρά του Ιουστινιανού, την οποία και αναφέρουν οι συγγραφείς του Πηδαλίου<sup>296</sup>, και η οποία είναι αποδεκτή από την Εκκλησία και σχετίζεται άμεσα με τον παρόν Κανόνα της Πρωτοδευτέρας Συνόδου, ορίζει τα εξής: Στην περίπτωση που ένας γονέας ένας πατέρας για παράδειγμα, επιθυμεί να εγκαταλείψει τα εγκόσμια και να αφιερωθεί στον Θεό θα πρέπει να έχει μοιράσει την περιουσία του στα παιδιά του, ώστε όταν του γίνει η κουρά να μην έχει κανένα περιουσιακό στοιχείο, όπως ακριβώς ορίζει και ο Κανόνας.

Αν παρόλα αυτά, δεν έχει οικονομήσει τα πράγματα, έτσι ώστε να αποποιηθεί κάθε περιουσιακό του στοιχείο πριν δεχθεί το σχήμα και, ενώ έχει ήδη γίνει μοναχός διατηρεί στην κτήση του περιουσία, τότε του δίνεται η δυνατότητα με βάση την Νεαρά, να μεταβιβάσει το νόμιμο μέρος της περιουσίας του στα τέκνα του.

Βέβαια, απαραίτητα θα πρέπει να συγκαταλέγεται και ο ίδιος στην διανομή της περιουσίας σαν να είναι και αυτός παιδί. Επί παραδείγματι, αν κάποιος πατέρας έχει τρία παιδιά η διανομή θα γίνει σε τέσσερα μερίδια, τρία μερίδια για τα παιδιά του και ένα μερίδιο ισότιμο και ισάξιο, για αυτόν. Η παραπάνω ιδιόμορφη διανομή ορίζεται έτσι από νόμο, αποκλειστικά και μόνο, για να μπορεί και ο πατέρας – μοναχός να έχει ένα μερίδιο από την περιουσία του με σκοπό να το αφιερώσει στην μονή που ησυχάζει και αναπαύεται.

Στην περίπτωση που κάποιος μοναχός (πατέρας παιδιών) έχει στο όνομά του περιουσιακά στοιχεία και πεθάνει εντός της μονής που

---

<sup>296</sup>Ο.π.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ησυχάζει, χωρίς να έχει οικονομήσει, όταν βρισκόταν εν ζωή, την διανομή της περιουσίας του στα νόμιμα παιδιά του, τα παιδιά του μπορούν να λάβουν το νόμιμο μερίδιο της περιουσίας του. Το μερίδιο του πατέρα – μοναχού όμως το λαμβάνει η μονή στην οποία ησυχάζε, όπως προβλέπει ο νόμος περί διανομής περιουσίας μοναχού.

Η συγκεκριμένη *Νεαρά*<sup>297</sup> ορίζει ως τους μόνους κληρονόμους - ενός μη οικονομήσαντος γονέα μοναχού - αποκλειστικά και μόνο τα νόμιμα τέκνα του. Οι Βαλσαμών και Ζωναράς, όμως, ορίζουν ως κληρονόμους του μοναχού, που έχει αποδημήσει και δεν είχε τακτοποιήσει την διανομή των περιουσιακών του στοιχείων, τους γονείς του, αν βρίσκονται εν ζωή και φυσικά, τα νόμιμα παιδιά του<sup>298</sup>.

Στην περίπτωση που κάποιος μοναχός είχε μοιράσει τα υπάρχοντά του στα παιδιά του ή όπου αλλού αυτός ήθελε πριν γίνει μοναχός και όντας μοναχός απέκτησε περιουσία εν ονόματι του μοναστηριού που ησυχάζει, απαγορεύεται εκ του νόμου να μεταβιβάσει αυτήν την περιουσία στα παιδιά του ή στους γονείς του.

Ακόμα και στην περίπτωση που πεθάνει απαγορεύεται τα τέκνα του ή οι γονείς του να διεκδικήσουν αυτήν, διότι η συγκεκριμένη περιουσία δημιουργήθηκε από την μονή και επιστρέφει σε αυτήν. Η μονή αυτήν την περιουσία καλείται να την μοιράσει στους πτωχούς, διότι αυτή ανήκει αποκλειστικά και μόνο στο Θεό<sup>299</sup>.

---

<sup>297</sup>Βλ. παραπάνω σχετικά με την αναφορά της συγκεκριμένης *Νεαράς* από τους συγγραφείς του Πηδαλίου.

<sup>301</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ό.π., σ. 668.

<sup>299</sup> Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνεται, ότι και η κρατική νομοθετική εξουσία, αλλά και το εκκλησιαστικό δίκαιο προστάτευαν την σχέση γονέα παιδιού και την ενίσχυαν. Αυτή η σχέση γονέα – παιδιού για το Κανονικό Δίκαιο ήταν ιερή και για αυτό το λόγο η Εκκλησία υπεραμύνθηκε, όπως απορρέει και από τον παραπάνω Κανόνα να μην αδικούνται τα νόμιμα τέκνα ενός πατέρα είτε εν ζωή είτε μετά θάνατον, όσον αφορά την πατρική περιουσία.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι η προστασία της περιουσίας του ανηλίκου τέκνου δεν υποχωρούσε έναντι της προστασίας της περιουσίας του μονάζοντος τέκνου. Επειδή, στη βυζαντινή εποχή δεν αποκλειόταν η επιλογή του μοναχικού βίου κατά την εφηβική ηλικία, η προστασία της περιουσίας μονάζοντος τέκνου δεν παρουσίαζε διαφοροποιήσεις σε σχέση με το αν αυτό ήταν ενήλικο ή ανήλικο. Αν το ανήλικο τέκνο κληρονομούσε περιουσία όντας μοναχός, η περιουσία ανήκε στη μονή της μετανοίας του.

### 3.2. ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ: ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Οι αναφορές που σχετίζονται αποκλειστικά και μόνο με το παιδί και την παιδική ηλικία εν γένει στο *Σύνταγμα Θείων και Ιερών Κανόνων* και *Πηδάλιο* παρουσιάζονται στα εξής σημεία:

---

*Θείοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων, ὁ.π., υποσημ. 1, σ. 351-352.*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

- I. Στον 47<sup>ο</sup> Κανόνα των Αγίων και Πανσέπτων Αποστόλων<sup>300</sup>.
- II. Στον 2<sup>ο</sup> Κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου<sup>301</sup>.
- III. Στον 33<sup>ο</sup> Κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου<sup>302</sup>.
- IV. Στον 110<sup>ο</sup> Κανόνα της εν Καρθαγένη Τοπικής Συνόδου<sup>303</sup>.
- V. Στον 19<sup>ο</sup> Κανόνα του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή<sup>304</sup>.
- VI. Στον 21<sup>ο</sup> Κανόνα του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή<sup>305</sup>.

---

<sup>300</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Τερῶν Κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Τερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 62. Ν. Αἰγορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Τεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 57-58.

<sup>301</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Τερῶν Κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Τερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 96. Ν. Αἰγορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Τεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 590.

<sup>302</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Τερῶν Κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Τερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 475. Ν. Αἰγορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Τεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 612.

<sup>303</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Τερῶν Κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Τερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 561-562. Στο Πηδάλιο καταγράφεται με τον αριθμό 115. Ν. Αἰγορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Τεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 523-524.

<sup>304</sup>Ν. Αἰγορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Τεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 710.

<sup>305</sup>Ο.π., σ. 711.

- VII. Στον 22<sup>ο</sup> Κανόνα του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή<sup>306</sup>.
- VIII. Στον 23<sup>ο</sup> Κανόνα του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή<sup>307</sup>.
- IX. Στον 24<sup>ο</sup> Κανόνα του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή<sup>308</sup>.
- X. Στον 26<sup>ο</sup> Κανόνα του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή<sup>309</sup>.
- XI. Στον 40<sup>ο</sup> Κανόνα της Αγίας και Οικουμενικής Έκτης Συνόδου<sup>310</sup>.
- XII. Στον 84<sup>ο</sup> Κανόνα της Αγίας και Οικουμενικής Έκτης Συνόδου<sup>311</sup>.
- XIII. Στον 37<sup>ο</sup> Κανόνα του Αγίου Νικηφόρου του Ομολογητή<sup>312</sup>.

### 3.2.1. 47<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΑΓΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

---

<sup>306</sup>Ο.π., 711-712.

<sup>307</sup>Ο.π., σ. 712

<sup>308</sup>Ο.π.

<sup>309</sup>Ο.π., σ. 714.

<sup>310</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ.397-398. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 254-255.

<sup>311</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ.496. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ.294.

<sup>312</sup>Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ.731.

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

*Ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, τὸν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντα Βάπτισμα, ἐὰν ἄνωθεν βαπτίσῃ ἢ τὸν μεμολυσμένον παρὰ τῶν ἀσεβῶν, ἐὰν μὴ βαπτίσῃ, καθαιρείσθω, ὡς γελῶν τὸν σταυρόν καὶ τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον, καὶ μὴ διακρίνων ἱερέας ψευδοῖερέων<sup>313</sup>*

Ο σχετικός Κανόνας των Αγίων και Πανσέπτων Αποστόλων<sup>314</sup> αναφέρει ότι μόνο ένα Βάπτισμα είναι γνήσιο, αυτό που παραδόθηκε από

---

<sup>313</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Αποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ.62. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Αποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 57-58.

<sup>314</sup>Βλ. Σ. Τρωιάνου, *Οι πηγές του βυζαντινού δικαίου*, Γ' έκδ., Αθήνα 2011, σ. 86 : Η συλλογή, η οποία φέρει τον τίτλο *Κανόνες των Αγίων και Πάνσεπτων Αποστόλων*, δεν έχει καμία σχέση με τους δώδεκα Αποστόλους του Κυρίου. Η συλλογή αυτή συντάχθηκε πολύ αργότερα από την εποχή που έζησαν οι Απόστολοι, με αποτέλεσμα το όνομά της να είναι «ψευδεπίγραφο». Περιέχει ογδόντα πέντε Κανόνες με περιεχόμενο σχετικό με την εκκλησιαστική διοίκηση και την λατρεία. Οι Αποστολικοί Κανόνες διαμορφώθηκαν καθ' ολοκληρία κατά το τέλος του 4<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ. Οι Κανόνες αυτοί αποτελούν το τεσσαρακοστό όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο του όγδους βιβλίου των *Αποστολικών Διαταγών*. Οι Αποστολικοί Κανόνες κατείχαν βαθειά ιερότητα στην συνείδηση των Χριστιανών, κυρίως, του ανατολικού γεωγραφικού τμήματος της αυτοκρατορίας. Για την Ανατολή η γνησιότητα των *Αποστολικών Κανόνων* ήταν αδιαμφισβήτητη, δια τούτον τον λόγον και ο δεύτερος επικυρωτικός Κανόνας της Πενθέκτης εν Τρούλῳ Οικουμενικής Συνόδου, ρητῶς αποφαινεται ότι όλοι αυτοί οι Κανόνες, που φέρονται ως Αποστολικοί, παραδόθηκαν στην Εκκλησία «ὀνόματι» των Αγίων και Πάνσεπτων Αποστόλων. Με την προσθήκη της λέξης «ὀνόματι», οι Πατέρες της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου ήταν πεπεισμένοι για την γνησιότητά τους. Σύμφωνα με έρευνες, οι Κανόνες αυτοί πηγάζουν από προγενέστερους Κανόνες, οι οποίοι δεν έχουν διασωθεί σήμερα. Παρόλα αυτά, αποτελούν ένα θεολογικό έργο με άκρως Ορθόδοξο χαρακτήρα, για αυτό το λόγο η Εκκλησία τους επικύρωσε ως κανονικά κείμενα, δογματικού περιεχομένου. Μάλιστα, το κύρος των *Αποστολικών Κανόνων* φαίνεται έκδηλα

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

τον ίδιο τον Ιησού Χριστό στους Αποστόλους, και κατά προέκταση στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο Κανόνας απαγορεύει ρητά τον αναβαπτισμό για δεύτερη φορά, από οποιονδήποτε Επίσκοπο ή Πρεσβύτερο. Ο αναβαπτισμός σε κάποιο παιδί, που έχει βαπτιστεί, σύμφωνα με την επιταγή του Κυρίου, των αγίων Αποστόλων και των θείων Πατέρων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, επιτιμάται από τον ιερό Κανόνα με καθαίρεση.

Είναι αδιαπραγμάτευτο για την Ορθόδοξη Παράδοση, την στιγμή που έχει προηγηθεί το Ορθόδοξο μυστήριο του Βαπτίσματος να τελεσθεί εκ νέου ένα δεύτερο, όμοιο με το πρώτο, Βάπτισμα. Απαγορεύεται ρητά να γίνεται για δεύτερη φορά τριπλή κατάδυση και μύρωμα. Εφόσον, κάποιος δέχθηκε το Βάπτισμα δέχεται και τον Σταυρό του Κυρίου. Με ένα δεύτερο Βάπτισμα το μόνο πράγμα που επιτυγχάνεται είναι να περιπαίζεται ο Σταυρός του Κυρίου και ο πανίερρος και λυτρωτικός θάνατός Του. Μόνο ο παραδεδομένος τύπος του Βαπτίσματος γίνεται από την Εκκλησία του Χριστού. Βεβαίως, η παραπάνω απαγόρευση ισχύει εφόσον το πρώτο Βάπτισμα είναι έγκυρο, έχει δηλαδή γίνει κατά τον παραδεδομένο τύπο<sup>315</sup>.

Τα παραπάνω αποτελούν στοιχεία που συμβάλλουν στην πραγμάτευση του γενικότερου προβληματισμού γύρω από το ζήτημα του αναβαπτισμού μή ορθοδόξων. Το πρόβλημα αυτό είναι σύνθετο και έχει πολλές και σημαντικές πτυχές, των οποίων η παρουσίαση και η έρευνα

---

και από τις πολλαπλές μεταφράσεις που έγιναν (κοπτικά, λατινικά, αραβικά, κ.ά.). Πρβλ. Α. Αλιβιζάτου, *Οι Ιεροί Κανόνες*, Αθήνα 1949, σ. 340

<sup>315</sup>Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 57-58.

εκφεύγει της παρούσας μελέτης<sup>316</sup>. Στην παρούσα μελέτη περιοριζόμαστε στη εξέταση του ζητήματος εντός του πλαισίου του Ορθόδοξου νηπιοβαπτισμού, όπου το Βάπτισμα του ανήλικου τέκνου άπτεται της κανονικής ευθύνης των γονέων του και του λειτουργού.

Στον Ορθόδοξο νηπιοβαπτισμό χωρεί το κατ' οικονομίαν Βάπτισμα από λαϊκό. Οι συγγραφείς του *Πηδαλίου* κάνουν ρητή αναφορά στο Βάπτισμα από λαϊκό σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, η οποία θέτει το τέκνο σε κίνδυνο θανάτου. Προκειμένου να πεθάνει αβάπτιστο, κατ' οικονομία, η Εκκλησία έχει δώσει το δικαίωμα σε κάποιον λαϊκό, που βρίσκεται κοντά στο ετοιμοθάνατο νεογνό, να το βαπτίσει.

Δεν απαιτείται η εκτίμηση του λαϊκού για τον επερχόμενο κίνδυνο θανάτου να είναι και ορθή. Το Βάπτισμα έχει κανονική ισχύ και γνησιότητα, ακόμη και στην περίπτωση που ο κίνδυνος ήταν νομιζόμενος και όχι πραγματικός ή ήταν πραγματικός, αλλά παρήλθε. Αν εν τέλει το παιδί ζήσει, και υπάρχει αμφιβολία ως προς την εγκυρότητα του Βαπτίσματος, δηλαδή την τήρηση του κανονικού τύπου, τότε, κατά το *Πηδάλιο*, προς άρση κάθε αμφιβολίας, το βρέφος βαπτίζεται κανονικώς από Επίσκοπο ή Πρεσβύτερο.

Το *Πηδάλιο* αναφέρει τις κανονικές συνέπειες του Βαπτίσματος από λαϊκό. Το εν τέλει κοιμηθέν τέκνο δεν εξαιρείται από την κανονική μνημόνευση στη Θεία Λειτουργία. Εφόσον το ετοιμοθάνατο βρέφος έχει βαπτισθεί από λαϊκό, αυτό μπορεί να μετέχει στα μυστήρια της Εκκλησίας. Το *Πηδάλιο* επεκτείνει το επιτρεπτό του κατ' οικονομίαν Βαπτίσματος από λαϊκό και στο Χρίσμα και στη λήψη της Θείας Μετάληψης<sup>317</sup>.

---

<sup>316</sup> Για το ζήτημα αυτό βλ. Ε. Γιαννακοπούλου, *Το Βάπτισμα των μη Ορθοδόξων. 1453-1756. Σταθμοί έρευνας και πράξης (Ιστορικοκανονική θεώρηση)*, Αθήνα 2015, σελ. 1-494, υποσ. 1-1115, όπου και περαιτέρω πλούσια βιβλιογραφία.

<sup>317</sup> Ο.π., υποσημ. 1, σ. 57-58.

Ο Ζωναράς, ο Βαλσαμώνας και ο Αριστηνός προβάλλουν κατά πάρα πολύ, ερμηνεύοντας τον παρόντα Κανόνα το λυτρωτικό στοιχείο του μυστηρίου του Βαπτίσματος, τη λύση από τα δεσμά της αμαρτίας και την ένδυση του φωτός του Αναστάντος Χριστού<sup>318</sup>.

Κατανοώντας ότι ένας μεγάλος αριθμός νηπίων πεθαίνουν κατά την διάρκεια του τοκετού ή λίγο μετά τον τοκετό, εξαιτίας επιπλοκών η κανονική Παράδοση ερμήνευσε τον Κανόνα τελολογικά, ώστε να μπορούν να συγκαταλεγούν στο σώμα της Εκκλησίας και τα ετοιμοθάνατα νεογνά και βρέφη για τα οποία δεν υπάρχει χρόνος τέλεσης του μυστηρίου του Βαπτίσματος από κάποιον που φέρει υποστατή ιεροσύνη.

### 3.2.2. 2<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

*Ἡ φθείρασα κατ' ἐπιτηδεύσιν, φόνου δίκην ὑπέχει· ἀκριβολογία δὲ  
ἐκμεμορφωμένου καὶ ἀνέξεικονίστου παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Ἐνταῦθα γὰρ  
ἐκδικεῖται οὐ μόνον τὸ γεννηθησόμενον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἑαυτῇ  
ἐπιβουλεύσασα, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐναποθνήσκουσι ταῖς τοιαύταις  
ἐπιχειρήσεσιν αἱ γυναῖκες. Πρόσεστι δὲ τούτῳ καὶ ἡ φθορὰ τοῦ ἐμβρύου,  
ἕτερος φόνος κατὰ γε τὴν ἐπίνοιαν τῶν ταῦτα τολμώντων. Δεῖ μέντοι μὴ  
μέχρι τῆς ἐξόδου παρατείνειν αὐτῶν τὴν ἐξομολόγησιν, ἀλλὰ δέχεσθαι μὲν  
μετὰ τὸ μέτρον τῶν δέκα ἑτῶν, ὀρίζειν δὲ μὴ χρόνῳ, ἀλλὰ τρόπῳ τῆς  
μετανοίας τὴν θεραπείαν <sup>319</sup>*

---

<sup>318</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 62.

<sup>319</sup>Ο.π., τόμ. 4<sup>ος</sup>, σ. 96. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Ο Μέγας Βασίλειος, κράτιστος νομομαθής και λόγιος Ιεράρχης<sup>320</sup> μεταξύ άλλων συνέταξε Κανονικά κείμενα τα οποία η Εκκλησία επικύρωσε και συγκατέλεξε στο σώμα των Ιερών Κανόνων<sup>321</sup>.

---

*ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θεῖων πατέρων, ὁ.π., σ. 591.*

<sup>320</sup>Ο Μέγας Βασίλειος γεννήθηκε 330 μ.Χ. στη Καισάρεια (Καππαδοκία). Ο πατέρας του άγιος Βασίλειος ασκούσε το επάγγελμα του καθηγητή ρητορικής στη Καισάρεια της Καππαδοκίας και η μητέρα του αγία Εμμέλεια ήταν απόγονος οικογένειας Ρωμαίων αξιωματούχων. Την εγκύκλιο παιδεία έλαβε από τον πατέρα του, ενώ μετά την εκδημία του μετέβη στην Καισάρεια. Κατόπιν η ανάγκη του για περαιτέρω μόρφωση τον έφερε στην Κωνσταντινούπολη, όπου φοίτησε κοντά στο γνωστό δάσκαλο της εποχής Λιβάνιο και επακόλουθα στην Αθήνα. Στην Αθήνα γνωρίστηκε με το Γρηγόριο από την Καππαδοκία, αναπτύσσοντας μία μεγάλη φιλία, εγγράφηκε στη σχολή του Χριστιανού φιλοσόφου Προαιρεσίου και παρακολούθησε τη διδασκαλία του καθώς και τη διδασκαλία άλλων φιλοσόφων, όπως ο Ιμέριος. Επέστρεψε στην πατρίδα του το καλοκαίρι του 356 μ.Χ., εγκαταστάθηκε στην Καισάρεια και, συνεχίζοντας την παράδοση του πατέρα του, έγινε καθηγητής της ρητορικής. Το 358 μ.Χ., επηρεασμένος από το θάνατο του αδερφού του μοναχού Ναυκρατίου, βαπτίζεται Χριστιανός και αποφασίζει να αφιερώσει τον εαυτό του στην ασκητική πολιτεία. Το καλοκαίρι του 364 μ.Χ., ο Ευσέβιος Καισαρείας τον χειροτόνησε πρεσβύτερο. Μετά το θάνατο του Ευσεβίου, με τη συνδρομή του Ευσεβίου επισκόπου Σαμοσάτων και του Γρηγορίου επισκόπου Ναζιανζού, εκλέγεται διάδοχός του στην επισκοπική έδρα της Καισαρείας και αναλαμβάνει συν τω χρόνω, λόγω του κύρους της προσωπικότητάς του, την εξουσία της Αρχιεπισκοπής του Πόντου. Στον εκκλησιαστικό τομέα, ως επίσκοπος πλέον, ο Βασίλειος αντιμετώπισε την προσπάθεια του αυτοκράτορα Ουάλη να επιβάλει τον Ομοιανισμό (ρεύμα του Αρειανισμού). Στην περιφέρεια της ποιμαντικής του ευθύνης είχε να αντιμετωπίσει την έντονη παρουσία του αρειανικού στοιχείου και άλλων χριστιανικών, μη Ορθόδοξων, ομολογιών. Έργο ζωής και σημαντικό σταθμό στην πορεία του, αποτελεί η ίδρυση και λειτουργία ενός κοινωνικού φιλανθρωπικού συστήματος, του Πτωχοκομείου ή Βασιλειάδας. Εκεί διοχετεύει όλη την ποιμαντική του ευαισθησία, καθιστώντας την πρότυπο κέντρου περίθαλψης και φροντίδας των ασθενέστερων κοινωνικά ατόμων. Καταπονημένος από την ευρεία δράση που ανέπτυξε σε πολλούς τομείς της χριστιανικής μαρτυρίας καθώς και την ασκητική ζωή, την οποία ακολουθούσε, ο Βασίλειος πεθαίνει την 1 Ιανουαρίου του 379 μ.Χ., σε ηλικία 50 ετών. Ο θάνατός του βυθίζει στο πένθος όχι μόνο

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Ο συγκεκριμένος Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου αντιμετωπίζει μια γυναίκα ως φονέα στην περίπτωση, που ενώ είναι έγκυος, ενεργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να αποβάλει το παιδί της. Η εκούσια θανάτωση του εμβρύου από την μέλλουσα μητέρα με οποιονδήποτε τρόπο και αν αυτή γίνεται, όπως επί παραδείγματι με διάφορα δηλητηριώδη βότανα, ή με το να σηκώσει η εγκυμονούσα φορτίο με μεγάλο βάρος, θεωρείται μια εκ των μορφών του εκκλησιαστικού εγλήματος του φόνου.

Επίσης, είναι πολύ σημαντικό να ειπωθεί ότι στη περίπτωση που το έμβρυο είναι σχηματισμένο εντός της κοιλίας και προσπαθεί είτε η μητέρα είτε ο πατέρας είτε κάποιο άλλο εξωτερικό πρόσωπο να το θανατώσει, τίθεται σε κίνδυνο, παράλληλα με αυτό, και η ζωή της μητέρας.

Αν η μητέρα πεθάνει μαζί με το έμβρυο, εξαιτίας επιπλοκών, στην προσπάθεια να θανατωθεί μόνο το έμβρυο μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, τότε για την Εκκλησία ο φόνος είναι διπλός. Από την μια φονεύεται η μητέρα και από την άλλη το αγέννητο παιδί της. Τη αυτή

---

το ποίμνιό του αλλά και όλο το χριστιανικό κόσμο της Ανατολής. Στην κηδεία του συμμετέχουν Ιουδαίοι, πιστοί της εθνικής θρησκείας και ένα πλήθος ανομοιογενούς θρησκευτικής και εθνικής απόχρωσης. Η παρακαταθήκη του υπήρξε το τεράστιο σε μέγεθος και σημασία θεολογικό – δογματικό – κανονικό του έργο μαζί με τη συμβολή του στη λειτουργική και την πρωτότυπη ανθρωπιστική του δράση. Π. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία, Περίοδος Θεολογικής ακμής Δ' και Ε' αιώνες*, τόμ. Δ', Θεσσαλονίκη 2010, σ. 22-34.

<sup>321</sup>Για την αποδοχή των Κανόνων του Μεγάλου Βασιλείου από την Εκκλησία, βλ. ενδεικτικά: Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 586: ...αἵτινες ἐπικυροῦνται ἀορίστως ... ἀναλαμβάνουσι δύναμιν.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

θέση του Μεγάλου Βασιλείου περιέβαλε με κανονικό κύρος η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος με τον β' Κανόνα της <sup>322</sup>.

Κατά τον Κανόνα, αυτός που προσπάθησε να θανατώσει μόνο το έμβρυο, για παράδειγμα ο πατέρας, διότι θεωρούσε ότι η εγκυμοσύνη της γυναίκας του ήταν ανεπιθύμητη, θανατώσει, εξαιτίας επιπλοκών, και την γυναίκα μαζί με αυτό (έμβρυο), τότε αυτός επιτιμάται με αποχή από τα Θεία Μυστήρια για δέκα συναπτά έτη.

Βέβαια, στην περίπτωση που ο πνευματικός πατέρας διακρίνει στην εξομολόγηση αληθινή μετάνοια δύναται, σύμφωνα με τον Κανόνα, να λιγοστεύσει τα χρόνια αποχής. Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή, αν διακρίνει ότι ο άνθρωπος που προκάλεσε αυτόν τον διπλό θάνατο, δεν έχει μετανιώσει για αυτή του τη πράξη, δύναται να αυξήσει τα χρόνια αποχής από το μυστήριο της Θείας Κοινωνίας<sup>323</sup>. Από πολύ νωρίς, όπως φαίνεται με τον συγκεκριμένο Κανόνα, η Εκκλησία προσπάθησε διαμέσου των αγίων θεοφόρων Πατέρων της, να προστατέψει το παιδί από πράξεις, που ως σκοπό έχουν να το βλάψουν.

### 3.2.3. 33<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

---

<sup>322</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Τερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Τερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 96-99.

<sup>323</sup>Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Τεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 590.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

*Ἡ γυνή, ἢ διὰ τῆς ὁδοῦ κυήσασα, καὶ ἀμελήσασα τοῦ κυήματος, τῷ τοῦ φόνου  
ἐγκλήματι ὑποκείσθω<sup>324</sup>*

Ο συγκεκριμένος Κανόνας συνταχθείς επίσης από τον Μέγα Βασίλειο ορίζει, αυστηρά, ότι στη περίπτωση που μια εγκυμονούσα γυναίκα, η οποία βρίσκεται σε κατάσταση τοκετού, γεννήσει καθοδόν και εγκαταλείψει για οποιονδήποτε λόγο το βρέφος της, τότε αυτή διαπράττει, σύμφωνα με τον Κανόνα του αγίου Ιεράρχη έγκλημα φόνου και επιτιμάται αναλόγως<sup>325</sup>. Συνεπώς η άμβλωση του αγέννητου παιδιού και η έκθεση του νεογνού, αποτελούν ιδιώνυμες μορφές του κανονικού αδικήματος του φόνου. Η Εκκλησία δεν διακρίνει ως προς την απαξία της πράξεως αν το τέκνο είναι γεννημένο ή αγέννητο.

### 3.2.4. 110<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΝ ΚΑΡΘΑΓΕΝΗ ΤΟΠΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

*Ὅμοίως ἤρρεσεν, ἵνα, ὅστις δῆποτε τὰ μικρὰ καὶ νεογέννητα ἐκ τῶν γαστέρων  
τῶν μητέρων βαπτίζόμενα, ἀρνεῖται, ἢ λέγει, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν  
αὐτὰβαπτίζεσθαι, μηδὲν δὲ ἐκ τῆς τοῦ Ἀδὰμ ἔλκειν προγονικῆς ἁμαρτίας τὸ*

---

<sup>324</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 475. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 611. Σε απόλυτη συμφωνία με το συγκεκριμένο Κανόνα βρίσκεται και ο ΝΒ΄ Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου: Βλ. Ὁ.π., σ. 619.

<sup>325</sup>Ὁ.π., σ. 612.

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

ὁφείλον καθαρθῆναι τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας, (ὅθεν γίνεται ἀκόλουθον, ὅτι ἐν τούτοις ὁ τύπος τοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν Βαπτίσματος οὐκ ἀληθής, ἀλλὰ πλαστός νοεῖται) ἀνάθεμα εἴη ἐπειδὴ οὐκ ἄλλως δεῖ νοῆσαι τὸ εἰρημένον τῷ Ἀποστόλῳ. Δι' ἐνός ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος· καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους διῆλθεν ἐν ᾧ πάντες ἥμαρτον, εἰ μὴ ὅν τρόπον ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ πανταχοῦ διακεχυμένη καὶ ἠπλωμένη ἀεὶ ἐνόησε. Διὰ γὰρ τὸν κανόνα τοῦτον τῆς πίστεως, καὶ οἱ μικροὶ ἔτι μὴν, οἱ μηδὲν ἁμαρτημάτων εἰς ἑαυτοὺς ἔτι μὴν πλημμελεῖν δυνάμενοι, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἀληθινῶς βαπτίζονται, ἵνα καθαρθῇ ἐν αὐτοῖς διὰ παλιγγενεσίας, ὅπερ εἵλκυσαν ἐκ τῆς ἀρχαιογονίας<sup>326</sup>

Ο συγκεκριμένος Κανόνας της τοπικῆς Συνόδου της Καρθαγένης αναφέρεται στην κάθαρση, που προσφέρει το μυστήριο του Βαπτίσματος ἀπὸ τὴν προπατορικὴ ἁμαρτία, που κληροδότησε ὁ Ἀδὰμ στο γένος τῶν ἀνθρώπων με τὴν πτώση του. Οἱ πρωτόπλαστοι με τὴν παρακοή τους ἔχασαν τὸ δικαίωμα τους στὴν ἀθανασία καὶ τὴν αἰώνια ζωή. Ἡ παρακοή αὐτὴ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἁμαρτία, καὶ ἡ ἁμαρτία τὸν σαρκικὸ θάνατο τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ «κατάρρα» κληρονομήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ σὲ ὅλο το ἀνθρώπινο γένος, με ἀποτέλεσμα οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν στιγμή που γεννιούνται νὰ κληρονομοῦν τὴν προπατορικὴ ἁμαρτία καὶ φυσικὰ τὴν κατάρρα τοῦ θανάτου.

---

<sup>326</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμεων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 561-562. Ν. Ἀγιορείτη – Α. Ἱερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 523-525.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Τα πράγματα όμως αλλάζουν, σύμφωνα με τον Κανόνα, άρδην με την έλευση του Κυρίου στον κόσμο. Ο Κύριος με το εκούσιο πάθος Του και την Ανάσταση Του έδωσε στον άνθρωπο αντί του σκότους, το φως και αντί της αμαρτίας την σωτηρία. Ο Ιησούς Χριστός παρέδωσε στους μαθητές Του το μυστήριο του Βαπτίσματος, διότι με αυτό καθαρίζεται το άτομο από την αμαρτία του Αδάμ, αφού βαπτίζεται στο όνομα της αγίας Τριάδας και χρίεται Χριστιανός, δηλαδή μέλος του σώματος του Χριστού, μέλος της Εκκλησίας Του, μέλος της αγάπης Του και της λύτρωσής Του. Με το Βάπτισμα ο άνθρωπος λούεται με λουτρό κάθαρσης, λύτρωσης και φωτός. Με αυτό ο άνθρωπος απαλλάσσεται και ενδύεται το ένδυμα του φωτός, της λύτρωσης, της σωτηρίας και της αιωνίου ζωής.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ειπωθεί ότι λίγα χρόνια νωρίτερα από την σύγκληση της συγκεκριμένης τοπικής συνόδου εμφανίστηκε η αίρεση του Πελαγιανισμού από τον Πελάγιο, ο οποίος μεταξύ των άλλων αιρετικών διδασκαλιών, διακήρυττε ότι το προπατορικό αμάρτημα δεν αποτελούσε κατάρα και κληρονομιά θανάτου για το ανθρωπινό γένος, αλλά μια φυσική κατάσταση αυτού<sup>327</sup>.

Για το λόγο αυτό θα πρέπει τα βρέφη, που έρχονται στο κόσμο να βαπτίζονται άμεσα, για να απαλλάσσονται από την κληρονομική «κατάρα» του Αδάμ. Η αμαρτία και ο θάνατος νικήθηκαν από τον Υιό του Θεού, έτσι και οι άνθρωποι που πιστεύουν σε Αυτόν και ακολουθούν την οδό που δίδαξε, μπορούν διαμέσου των ιερών μυστηρίων που παρέδωσε ο Ίδιος, να νικήσουν την αμαρτία και τον θάνατο<sup>328</sup>.

---

<sup>327</sup>ΘΗΕ, τόμ. 10, σ. 257.

<sup>328</sup>N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θεῖων πατέρων*, ὁ.π., σ. 523-524.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Η Εκκλησία του Χριστού, η αγαπώσα το παιδί, διακηρύττει υπέρ του νηπιοβαπτισμού, διότι όσο πιο νωρίς το βρέφος βαπτίζεται τόσο πιο γρήγορα λυτρώνεται, από την κατάρα και το σκότος του προπατορικού αμαρτήματος.

### 3.2.5. 19<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΝΗΣΤΕΥΤΗ

*Παιδίον δὲ πρὸς τινος φθαρὲν, εἰς Ἱερωσύνην οὐκ ἔρχεται· εἰ γὰρ κἀκεῖνο  
διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας οὐχ ἤμαρτεν, ἀλλὰ τὸ αὐτοῦ σκεῦος ἐρράγη καὶ  
εἰς ἱερὰν ὑπουργίαν ἄχρηστον γέγονεν. Εἰ δὲ εἰς τοὺς μηροὺς τὴν ροὴν  
ἐδέξατο προσφόρως ἐπιτιμώμενον, εἰς Ἱερωσύνην προβῆναι οὐ  
κωλυθήσεται<sup>329</sup>*

Ο ἅγιος Ιωάννης ο Νηστευτής<sup>330</sup> συνέταξε κανόνες που προβλέπουν κανονικά επιτίμια ἐπὶ ποικίλων ἐκκλησιαστικῶν ἐγκλημάτων, των

---

<sup>329</sup>Ο.π., σ. 710.

<sup>330</sup>Ο ἅγιος Ιωάννης, ἀπὸ παιδί διακρίθηκε γιὰ τὴ σπάνια ἐγκράτεια τοῦ καὶ γιὰ τὴν υπέρμετρη ἀγάπη ποὺ ἔδειξε στὴν ἀσκήση τῆς νηστείας. Αὐτὴ ἡ ἀγάπη τοῦ ἄλλωστε τοῦ ἔδωσε καὶ τὸ προσωνύμιο Νηστευτής. Ο Ιωάννης γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὅταν μεγάλωσε, στὴν εφηβεία τοῦ ἀκόμα, ἔκανε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ χαράκτη. Ἡ καρδιά τοῦ ὁμως ἦταν δοσμένη στὸν Θεό καὶ τὰ θεία, καθὼς καθημερινὰ διάβαζε τὴν Γραφή, ἀλλὰ καὶ ἄλλα θρησκευτικὰ βιβλία, πλουτίζοντας τὶς γνώσεις τοῦ ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνήσυχο, γεμάτο με ἀναζητήσεις πρὸς τὰ θεία, πνεῦμα τοῦ. Πολλὰ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ Ιωάννη, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἀρετές τοῦ, τόσο οἱ ψυχικὲς ὅσο καὶ οἱ πνευματικὲς. Τὰ πλεονεκτήματα αὐτὰ εἶδε καὶ ἐκτίμησε ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννης ὁ Γ'. Χωρὶς νὰ χαθεῖ πολὺτιμος χρόνος ὁ Πατριάρχης χειροτόνησε διάκονο τὸν Ιωάννη. Απὸ τὴ θέση τοῦ διακόνου βοήθησε πολὺ κόσμον με πράξεις ἀγάπης καὶ ἐλεημοσύνης. Περιέθαλπε ἀρρώστους, βοηθοῦσε τοὺς ἀνήμπορους, τὰίζε τοὺς πτωχοὺς καὶ βρισκόταν κοντὰ σε ὅλους τοὺς ἀπόρους. Ἀργότερα, ὁ διάκονος Ιωάννης

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

οποίων το αξιόποινο των πράξεων τους είχε ήδη θεμελιωθεί από τους Ιερούς Κανόνες. Οι Κανόνες του αγίου Ιωάννη του Νηστευτή συμπεριλαμβάνονται στο *Πηδάλιο*.

Σύμφωνα με τον 19<sup>ο</sup> Κανόνα του Νηστευτή, απαγορεύεται κάποιος να γίνει ιερέας, αν έχει προβεί σε ολοκληρωμένη συνουσία κατά την παιδική του ηλικία. Το κώλυμα ισχύει αντικειμενικά, ανεξάρτητα από το αν το παιδί μετείχε με τη βούλησή του σε πράξη συνουσίας με ομήλικό του, ή αν έπεσε θύμα παιδεραστίας.

Η σωματική «φθορά» θα πρέπει να είναι τετελεσμένη, προκειμένου να ισχύσει το κώλυμα<sup>331</sup>. Ενώ, ο 70<sup>ος</sup> Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου, θέτει ως απόλυτο κώλυμα ιεροσύνης την οποιαδήποτε σεξουαλική πράξη ή σωματική ερωτοτροπία πέραν του ασπασμού στα χείλη, εφόσον έλαβε

---

χειροτονήθηκε και έλαβε τον δεύτερο βαθμό ιεροσύνης, αυτόν του πρεσβυτέρου. Και από αυτόν το βαθμό συνέχισε το θεάρεστό του έργο στους φτωχούς. Όταν ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ευτύχιος πέθανε, προτάθηκε από πολλούς ο Ιωάννης για τον θρόνο της Βασιλεύουσας. Πράγματι, έτσι και έγινε. Ο Ιωάννης ο Νηστευτής έγινε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως το 582 μ.Χ., με το όνομα Ιωάννης ο Δ'. Κατά την διάρκεια της πατριαρχίας του Ιωάννη, στον αυτοκρατορικό θρόνο ήταν ο Μαυρίκιος. Το πόσο έλαμψε και σαν Πατριάρχης ο Ιωάννης, έχουμε πολύ εύγλωττες μαρτυρίες: Ο επίσκοπος Σενιλλίας Ισίδωρος τον παριστάνει σαν άγιο και ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Σωφρόνιος τον αποκάλεσε «σκήνωμα πάσης αρετής». Στον Ιωάννη επίσης, Σύνοδος των Πατριαρχών που συνήλθε στην Κωνσταντινούπολη το 587 μ.Χ., του απένειμε τον τίτλο «Οικουμενικός». Ο άγιος Ιωάννης ο Νηστευτής παρέδωσε το άγιο πνεύμα του στο Θεό το 595 μ.Χ., ενώ ενταφιάστηκε στο ναό των αγίων Δώδεκα Αποστόλων. Βλ. ενδεικτικά: Ιωάννης Δ' ο Νηστευτής, *Ο βίος του*, στην ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως: <http://www.ecpatr.org>, 15/09/2017.

<sup>331</sup>Π. Χριστινάκη, *Η Απόπειρα εκκλησιαστικού εγκλήματος*, διδακτορική διατριβή, Αθήναι 1978, σ. 689.

χώρα κατά την ενήλικη ζωή<sup>332</sup>, στην περίπτωση που οι πράξεις αυτές έλαβαν χώρα κατά την παιδική ηλικία ο υποψήφιος κληρικός αντιμετωπίζεται επιεικέστερα.

### 3.2.6. 21<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΝΗΣΤΕΥΤΗ

*Τὰς φθειρούσας τὰ ἔμβρυα κατ' ἐπιτήδευσιν καὶ τὰς διδούσας καὶ  
λαμβάνουσας φάρμακα, ὥστε ἀμβλωθρίσαι καὶ ἄωρα τὰ βρέφη ἐκπεσεῖν,  
ἡμεῖς μέχρι τῶν ε'. ἥ καὶ τριῶν ἐτῶν τὸ πλεῖον, οἰκονομεῖσθαι ταύτας  
ὀρίζομεθα<sup>333</sup>*

Ο συγκεκριμένος Ιερός Κανόνας του αγίου Ιωάννη, σύμφωνα με την ερμηνεία του Πηδαλίου, ορίζει από πέντε έως τρία χρόνια αποχής από την Θεία Κοινωνία σε εκείνες τις γυναίκες, που ηθελημένα κάνουν τα πάντα για να θανατώσουν, ενώ είναι έγκυες, τα έμβρυα που κυοφορούν, με σκοπό να αποδυσμευτούν από μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη. Το ίδιο επιτίμιο δίδεται και στις γυναίκες εκείνες, που βοηθούν τις έγκυες να αποβάλλουν.

Συγκεκριμένα, στη βυζαντινή εποχή υπήρχαν κάποιες γυναίκες, οι οποίες έφτιαχναν δηλητηριώδη βότανα για διάφορες περιστάσεις. Μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να είναι και η αποβολή ενός ανεπιθύμητου βρέφους. Έτσι, ο παρών Κανόνας ορίζει ότι και σε αυτές τις γυναίκες, που βοηθούν τις έγκυες, με το να δίδουν σε αυτές, κάποια δηλητη-

---

<sup>332</sup> Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον της Νοητής Νηός της Μίας Αγίας και Καθολικής και Αποστολικής των Ορθοδόξων Εκκλησίας ήτοι άπαντες οι Ιεροί και Θείοι Κανόνες*, ό.π., σ. 625-626.

<sup>333</sup> Ο.π., σ. 711.

ριώδη βότανα, που προκαλούν την θανάτωση του εμβρύου, θα πρέπει να επιβάλλονται επιτίμια, με σκοπό την μετάνοια και την ταπείνωση τους. Με βάση αυτόν τον Κανόνα γίνεται αντιληπτό, ότι η Εκκλησία αντιμετωπίζει ως αφαίρεση ανθρωπίνης ζωής την εκούσια βλάβη του εμβρύου, που έχει ως αποτέλεσμα τον θάνατο του<sup>334</sup>.

### 3.2.7. 22<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΝΗΣΤΕΥΤΗ

*Ἡ δὲ ἀκουσίως τὸ βρέφος ἀποβαλοῦσα, εἰς ἓν ἔτος τὴν ἐπιτίμῃσιν δέχεται*<sup>335</sup>

Ο αμέσως επόμενος Κανόνας του αγίου Ιωάννη του Νηστευτή, έχει παρόμοιο περιεχόμενο. Αυτός βέβαια ο Κανόνας, σε αντίθεση με τον προηγούμενο, ορίζει την αποχή ενός μόνο έτους από την Θεία Κοινωνία σε εκείνες τις εγκυμονούσες γυναίκες, που απέβαλαν ακούσια το παιδί που κυοφορούσαν. Για αυτό το λόγο, σύμφωνα με την σχετική υποσημείωση του Πηδαλίου, θα πρέπει οι έγκυες γυναίκες να είναι ιδιαίτερα προσεκτικές, κατά την διάρκεια της κύησής τους. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να μην σηκώνουν κανένα απολύτως βάρος, το οποίο θα προκαλούσε τυχόν αποβολή του εμβρύου, να τρέφονται καλά με θρεπτικά γεύματα για το έμβρυο, αποφεύγοντας οτιδήποτε δύναται να προκαλέσει ενόχληση είτε στη μέλλουσα μητέρα είτε στο αγέννητο παιδί.

Μάλιστα, οι συγγραφείς του Πηδαλίου, διεισδύοντας ακόμα περισσότερο στο υπό εξέταση θέμα, δίνουν πρακτικές συμβουλές προς τους άνδρες – συζύγους των έγκυων γυναικών, να αποφεύγουν να

---

<sup>334</sup>Ο.π.

<sup>335</sup>Ο.π.

κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι με την μέλλουσα μητέρα, να αποφεύγουν να τις κτυπούν, και τέλος, να αποφεύγουν να τις στεναχωρούν. Διότι, όλα τα παραπάνω είναι ικανά να προξενήσουν σοβαρές βλάβες στο έμβρυο. Μάλιστα, αν η γυναίκα αποβάλει το παιδί που κυοφορεί εξαιτίας πράξεως του συζύγου μου, ο σύζυγος της θεωρείται από τον Κανόνα ως φονέας<sup>336</sup>.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το ακούσιο της αποβολής του τέκνου παραμένει ατιμώρητο για την μητέρα μόνον εφόσον οι παράγοντες που συνέτειναν στην αποβολή δεν συνδέονται αιτιωδώς με τη συμπεριφορά της ή με αμέλεια ως προς την πρόληψη τους, αλλά οφείλονται σε συμπεριφορές άλλων ή σε τυχαίους παράγοντες μη δυνάμενους να προβλεφθούν ή να αποτραπούν από την ίδια την μητέρα.

### 3.2.8. 23<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΝΗΣΤΕΥΤΗ

*Ἡ δὲ τῷ βρέφει ἐπικοινωνώμενη καὶ ἀποπνίξασα, μετὰ ἔτη τρία τῆς κοινωνίας ἀξιοῦται, κρεῶν ρηταῖς ἡμέραις ἀπεχομένη καὶ τυροῦ, καὶ τὰ λοιπὰ ἐμπόνως ἐπιτελοῦσα. Καὶ εἰ μὲν ἐκ ραθυμίας ἢ ἀκρασίας τῶν γονέων τοῦτο συνέβη, φόνῳ ἔκουσίῳ παρείκασται, εἰ δὲ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀντικειμένου, συγγνώμης τὸ πρᾶγμα ἄξιον. Πλὴν καὶ τοῦτο δεῖται μετρίων ἐπιτιμίων, δι' ἕτερα γὰρ πταίσματα ἢ ἐγκατάλειψις αὕτη γέγονεν<sup>337</sup>*

Ο σχετικός Κανόνας του αγίου Ιωάννη του Νηστευτή ορίζει να απέχει μια γυναίκα – μάνα από την θεία Κοινωνία για τρία χρόνια σε μια συγκεκριμένη μορφή ακούσιας μητροκτονίας. Ειδικότερα, στην περίπτω-

---

<sup>336</sup>Ο.π., υποσημ. 2, σ. 711 -712.

<sup>337</sup>Ο.π., σ. 712.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ση που μια μητέρα κατά την διάρκεια του ύπνου της καλύψει το βρέφος της με το σώμα της, με αποτέλεσμα αυτό να πεθάνει από ασφυξία, τότε σε αυτόν τον εξ αμελείας θάνατο θα πρέπει να της απαγορευτεί η μετάληψη του Σώματος και του Αίματος του Χριστού για τρία συναπτά έτη. Επιπλέον, θα πρέπει επί τριετία να τηρεί αυστηρή νηστεία, και να κάνει πολλές αγαθοεργίες με πόνο ψυχής για το κακό που προκάλεσε στο παιδί της, έστω και άθελά της.

Αυστηρότερα επιτίμια πρέπει να επιβληθούν, όταν η πράξη αυτή της μητέρας ανάγεται σε ραθυμία και ακρασία των γονέων, διότι η πράξη μπορεί να παρομοιαστεί με εκούσιο φόνο. Αν όμως φαίνεται να μην υπάρχει υπαιτιότητα των γονέων τότε τα επιτίμια θα πρέπει να είναι ηπιότερα.

Ο Κανόνας διαπνέεται από την αρχή της ιδιαίτερης κανονικής ευθύνης των γονέων απέναντι στο αίτημα της προστασίας της ζωής και της υγείας των βερφών και ανήλικων τέκνων τους. Μέσω της εκκλησιαστικής συνείδησης η ανθρωπότητα κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία επεκτείνει το εύρος προστασίας του παιδιού και στην ευθύνη των γονέων ως προς τη λήψη κάθε προληπτικού μέτρου αποτροπής από τον κίνδυνο κατά της ζωής του και κατ' επέκτασης της υγείας του.

### **3.2.9. 24<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΝΗΣΤΕΥΤΗ**

*Παιδίον ἀβαπτίστου ἀποθανόντος τῇ τῶν οἰκείων γονέων ἀμελείᾳ, εἰς γ' ἔτη οἱ γονεῖς τῆς κοινωνίας ἐκβάλλονται, ξηροφαγοῦντες ἐν αὐτοῖς καὶ γονάτων*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

*κλίσει το θεῖον ἐξιλεούμενοι, κλαυθμῷ τε καὶ τῇ κατὰ δύναμιν  
ἐλεημοσύνῃ, ποιοῦντες καθ' ἑκάστην μετανοίας μ'*<sup>338</sup>

Ο συγκεκριμένος Κανόνας του αγίου Ιωάννη ορίζει ότι αν πεθάνει ένα παιδί ή ένα βρέφος αβάπτιστο, εξαιτίας της αμέλειας που έδειξαν οι γονείς του, τότε θα πρέπει να τους επιβάλλονται επιτίμια. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση που οι γονείς δεν βαπτίσουν το παιδί τους, από αμέλεια, και αυτό αρρωστήσει βαριά και πεθάνει, θα πρέπει να απέχουν από την Θεία Κοινωνία τρία έτη.

Στο διάστημα του επιτιμίου τους θα πρέπει να τηρούν την αυστηρή νηστεία της ξηροφαγίας να εκδηλώνουν την ειλικρινή μεταμέλεια τους στην προσευχή τους, με γονυκλισία και κλαυθμό, να δίνουν κατά δύναμιν στους φτωχούς και απόρους ελεημοσύνη, καθώς επίσης, να κάνουν καθημερινά σαράντα μετάνοιες μέχρι γονάτων<sup>339</sup>. Η πρόβλεψη επιτιμίου βασίζεται στην επικρατήσασα κανονική Παράδοση του νηπιοβαπτισμού.

### 3.2.10. 26<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΝΗΣΤΕΥΤΗ

*Τὰς ἐκτιθεμένας τὰ οἰκεῖα βρέφη πρὸς ταῖς ἐσόδοις τῶν ἐκκλησιῶν ὡς  
φονευτρίας ὁ νόμος κολάζει, κὰν τινες ἀνελόμενοι ταῦτα περιποιήσωνται*<sup>340</sup>

Με τον παρόντα Κανόνα του αγίου Ιωάννη, η Εκκλησία, αποδοκιμάζει την πράξη των γυναικών εκείνων, που εγκαταλείπουν τα νεογέννητα παιδιά τους στις θύρες των Ιερών Ναών, με απώτερο σκοπό

---

<sup>338</sup>Ο.π.

<sup>339</sup>Ο.π.

<sup>340</sup>Ο.π., σ. 713.

να τα πάρουν και να τα αναθρέψουν, όποιοι τα βρούνε. Αυτές οι γυναίκες, που πράττουν αυτό το έγκλημα, την εγκατάλειψη δηλαδή του παιδιού τους τιμωρούνται από τον πολιτειακό νόμο της εποχής του Νηστευτή με κακουργηματική ποινή ανάλογη του φόνου, ακόμη και αν ο κίνδυνος του θανάτου τους λόγω της έκθεσης δεν επέλθει<sup>341</sup>.

Ο Κανόνας δεν προβλέπει επιτίμιο, αλλά απλώς περιγράφει την ρύθμιση της κοινής νομοθεσίας, η οποία είναι αυστηρότατη. Η μη πρόβλεψη κάποιου κανονικού επιτιμίου από τον Νηστευτή, δεν σημαίνει ότι η μητέρα παραμένει ανεπιτίμητη διότι η περίπτωση της έκθεσης βρέφους έχει ήδη αντιμετωπιστεί από τον 33<sup>ος</sup> Κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου. Απλώς ο Κανόνας στο ερώτημα αν η εγκατάλειψη του βρέφους στην είσοδο Ιερού Ναού αποτελεί ηπιότερη μορφή του κανονικού εγκλήματος της έκθεσης βρέφους ώστε να συνεπάγεται και ηπιότερα επιτίμια, απαντά με την πληροφορία ότι ο πολιτειακός νόμος της εποχής του δεν διακρίνει ως προς την απαξία της πράξεως, αφήνοντας περιθώρια περισσότερων ερμηνειών του Κανόνα.

Πάντως, δεν είναι σαφές αν ο Νηστευτής αντιδιαστέλλει τον νόμο της Εκκλησίας από της Πολιτείας, ή αν συντάσσεται με την άποψη του πολιτειακού νομοθέτη. Το πιθανότερο είναι να συμβαίνει το δεύτερο, γιατί στην περίπτωση της αντιδιαστολής θα ανέμενε κανείς να επακολουθήσει ρητή τοποθέτηση της έτερης στάσης του εκκλησιαστικού νομοθέτη.

### 3.2.11. 40<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΣΤ' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

---

<sup>341</sup>Ο.π.

## Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία

---

Ἐπειδὴ τῷ Θεῷ κολλάσθαι, διὰ τῆς ἐκ τῶν τοῦ βίου θορύβων ἀναχωρήσεως, λίαν ἐστὶ σωτήριον, χρὴ μὴ ἀνεξετάστως ἡμᾶς παρὰ τὸν καιρὸν τοὺς τὸν μονήρη βίον αἰρουμένους προσίεσθαι, ἀλλὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων καὶ ἐν αὐτοῖς φυλάττειν ὅρον· ὥστε τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατὰ Θεὸν βίου, τότε προσίεσθαι δεῖ, ὡς ἤδη βεβαίαν, καὶ ἀπὸ γνώσεως, καὶ κρίσεως γινομένην, μετὰ τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν. Ἐστω τοίνυν ὁ μέλλων τὸν μοναχικὸν ὑπέρχεσθαι ζυγόν, οὐχ ἥττων ἢ δεκαετῆς, ἐν τῷ προέδρῳ κειμένης καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ δοκιμασίας, εἰς τὸν χρόνον αὐτῷ ἀυξηθῆναι λυσιτελέστερον ἡγεῖται, πρὸς τὴν ἐν τῷ βίῳ εἰσαγωγὴν, καὶ κατάστασιν. Εἰ γὰρ καὶ ὁ μεγας Βασίλειος, ἐν τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ κανόσι, τὴν ἐκουσίως ἐαυτὴν προσάγουσαν τῷ Θεῷ, καὶ τὴν παρθενίαν ἀσπαζομένην, τὸν ἐπτακαιδέκατον διανύουσαν χρόνον, τῷ τῶν παρθένων τάγματι ἀριθμεῖσθαι νομοθετεῖ· ἀλλ' οὖν τῷ περὶ τῶν χηρῶν τε, καὶ διακονισῶν παραδείγματι παρακολουθήσαντες, εἰς τὸν εἰρημένον χρόνον ἀναλόγως τοὺς τὸν μονήρη βίον ἐλομένους περιεστήσαμεν. Ἐν γὰρ τῷ θείῳ Ἀποστόλῳ γέγραπται, ἐξήκοντα ἐτῶν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καταλέγεσθαι χήραν· οἱ δὲ ἱεροὶ Κανόνες, τεσσαράκοντα ἐτῶν τὴν διακόνισσαν χειροτονεῖσθαι παραδεδώκασι, τὴν ἐκκλησίαν χάριτι θείᾳ κραταιοτέραν γινομένην, καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω βαίνουσαν ἑωρακότες, καὶ τὸ τῶν πιστῶν πρὸς τὴν τῶν θείων ἐντολῶν τήρησιν πάγιόν τε καὶ ἀσφαλές· ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἄριστα κατανοήσαντες, ἀρτίως διωρισάμεθα, τὴν εὐλογίαν τῆς χάριτος, τῷ μέλλοντι τῶν κατὰ Θεὸν ἀγώνων ἐνάρχεσθαι, ὥσπερ τινὰ σφραγίδα ταχέως ἐνσημαινόμενοι, ἐντεῦθεν αὐτὸν πρὸς τὸ μὴ ἐπὶ πολὺ ὀκνεῖν καὶ ἀναδύεσθαι προβιβάζοντες, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ παρορμῶντες ἐκλογὴν καὶ κατάστασιν<sup>342</sup>

---

<sup>342</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 397-398. Ν. Αἰγιορείτη – Α. Ἱερομονάχου,

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

Ο παρών ιερός Κανόνας της Στ' Οικουμενικής Συνόδου<sup>343</sup> ορίζει ότι για να γίνει κάποιος μοναχός και να εγκλειστεί σε κάποιο μοναστήρι θα

---

*Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἣτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων, ὁ.π., σ. 255-256.*

<sup>343</sup>Η Σύνοδος, η οποία συνεκλήθη κατά το έτος 691 μ.Χ. αναφέρεται τόσο στις ιστορικές όσο και στις κανονικές πηγές με τρεις διαφορετικές ονομασίες: α) ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος, διότι ἔλαβε χώρα στην αίθουσα του Τρούλου στο Παλάτι, β) Στ' Σύνοδος, διότι θεωρείται ως συνέχεια της Στ' Οικουμενικής Συνόδου του 680-681 μ.Χ., γ) Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος, διότι σύμφωνα με το Βαλσαμώνα, βλ. Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 300, η Σύνοδος του 691 μ.Χ. «οὐδέ ἕκτη κυρίως κατονομάζεται, ἀλλὰ Πενθέκτη. Ἀνεπλήρωσε γὰρ τὸ ὑστέρημα τῆς τε πέμπτης καὶ τῆς ἕκτης Συνόδου». Η χρήση του ονόματος «Πενθέκτη», που χρησιμοποιεῖ εύστοχα ο Βαλσαμώνας αποτελεί σύμφωνα με την έρευνα τη πρώτη ιστορική μνεία και μαρτυρία συνάμα αυτής της ιδιόμορφης ονομασίας. Από αυτό γίνεται έκδηλο ότι τον 12<sup>ο</sup> αιώνα μ.Χ. ο όρος «Πενθέκτη» ήταν ήδη γνωστός. Σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Σουηδίας και Πάσης Σκανδιναβίας Παύλο Μενεβίσσογλου: ... η ονομασία «Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος» του 691 μ.Χ. είναι η περισσότερο εύστοχη και επιτυχής. Διότι, αφενός εκφράζει το σκοπό για τον οποίο συνεκλήθη η Σύνοδος από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Β' το Ρινότμητο και αφετέρου γιατί επιτρέπει την σαφή διάκριση μεταξύ των δύο Συνόδων που συνεκλήθησαν κατά τα έτη 680-681 και 691-692 μ.Χ. Η συγκεκριμένη Σύνοδος του 691 μ.Χ. θα πρέπει να λογίζεται ως Οικουμενική και να εντάσσεται στις Οικουμενικές Συνόδους χωρίς όμως να επηρεάζεται η καθιερωμένη και παραδεδομένη αρίθμηση των επτά Οικουμενικών Συνόδων. Οι Εκκλησίες των πατριαρχικών θρόνων της Ανατολής αποδέχθηκαν τους 102 Κανόνες της Συνόδου του 691 μ.Χ. ως Κανόνες Οικουμενικού κύρους. Σε αυτή τη Σύνοδο ἔλαβαν μέρος, σύμφωνα με τα πρακτικά, οι Πατέρες που ἔλαβαν μέρος και στην Σύνοδο του 680-681 μ.Χ. Συγκεκριμένα, τα πρακτικά της Συνόδου υπογράφουν 211 εκκλησιαστικοί εκπρόσωποι των Εκκλησιών της αυτοκρατορίας και φυσικά ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός ο Β'. Μεταξύ αυτών που υπέγραψαν τα πρακτικά της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου ήταν και οι προκαθήμενοι των Εκκλησιών της Κωνσταντινουπόλεως και Νέας Ρώμης Παύλος, Αλεξανδρείας Πέτρος, Ιεροσολύμων Αναστάσιος και Αντιοχείας Γεώργιος. Της Συνόδου αυτής πρόεδρος ήταν ο

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

πρέπει να πληροί ορισμένες απαραίτητες προϋποθέσεις. Για αυτό το λόγο προτείνεται από την Εκκλησία, πριν γίνει κάποιος λαϊκός, μοναχός, δεχθεί δηλαδή την κουρά και το σχήμα, θα πρέπει να εξετάζεται ενδελεχώς από την Εκκλησία και τους αντιπροσώπους αυτής.

Συγκεκριμένα, για να γίνει κάποιος μοναχός θα πρέπει να έχει την κατάλληλη ηλικία, ώστε να είναι πνευματικώς ώριμη και όχι απλώς συνειδητή η σχετική απόφασή του. Η ηλικία, όπως αναφέρει ο σχετικός Κανόνας κατ'επίκληση του Μεγάλου Βασιλείου, κατά την οποία ωριμάζει πνευματικώς η συνείδηση δεν μπορεί να είναι μικρότερη των δεκαέξι – δεκαεπτά ετών<sup>344</sup>, χωρίς να αποκλείεται αυτό το όριο ως ανθρωπολογικό στοιχείο να μεταβάλλεται από εποχή σε εποχή.

---

Κωνσταντινουπόλεως και Νέας Ρώμης Παύλος, ενώ η δυτική Εκκλησία δεν συμμετείχε στις διαδικασίες. Ο απώτερος σκοπός της σύγκλησης της Συνόδου του 691 μ.Χ. ήταν να συμπληρώσει το έργο των δύο προηγούμενων Συνόδων Ε' και Στ', καθώς επίσης να εκδόσει και Κανόνες εκκλησιαστικής τάξης λόγω του ότι οι δύο προηγούμενες Σύνοδοι δεν ασχολήθηκαν με ζητήματα εκκλησιαστικά. Οι δύο προγενέστερες Σύνοδοι ασχολήθηκαν με ζητήματα δογματικά. Η Πέμπτη και η Έκτη Οικουμενική Σύνοδος εξέδωσε Όρους Πίστεως και όχι Κανόνες. Το έλλειμμα αυτό ανέλαβε να αναπληρώσει η Πενθέκτη εν Τρούλω Οικουμενική Σύνοδος, η οποία όπως προαναφέρθηκε εξέδωσε 102 Κανόνες συνολικά. Επιπλέον, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος επικύρωσε και επισφράγισε το δογματικό και κανονικό έργο των προηγούμενων έξι Οικουμενικών Συνόδων και με τον 2<sup>ο</sup> Κανόνα επικύρωσε τους Κανόνες των τοπικών Συνόδων, των Αγίων Αποστόλων προσδίδοντας σε αυτούς οικουμενικό κύρος. Αποδοκίμασε πλήρως τις λεγόμενες Αποστολικές Διαταγές, διότι νοθεύτηκαν από αιρετικούς. Τέλος, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος δεν μνημονεύει καμία δυτική τοπική σύνοδο, ίσως επειδή οι τοπικές σύνοδοι της Ισπανίας είχαν αποδεχθεί το «Filioque», παρόλο που είχε αποκοπεί η κοινωνία της μίας Αγίας και Αποστολικής Εκκλησίας με τις εκκλησίες της Ισπανίας. Π. Μενεβίσογλου, *Ιστορική εισαγωγή εις τους Κανόνες της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, ό.π., σ. 276-290. Πρβλ. Β. Γιαννόπουλου, *Ιστορία και Θεολογία των Οικουμενικών Συνόδων*, ό.π., σ. 590-669. Δ. Κοντοστεργίου, *Αι Οικουμενικά Σύνοδοι*, ό.π., σ. 186-193.

<sup>344</sup>Ο Μέγας Βασίλειος υποστηρίζει ότι ακόμη και για ένα πρόσωπο που από την παιδική του ηλικία ανατρέφεται χριστιανικά και τηρεί την παρθενία, ο Επίσκο-

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Σύμφωνα με την υποσημείωση του Πηδαλίου, οι νέοι αρχίζουν να δέχονται επιθέσεις από τα λεγόμενα πάθη της νεότητας και κάποιοι τα εκδηλώνουν και με πράξεις κατά την περίοδο της εφηβείας τους. Ο Κανόνας θέτει ως όριο το δέκατο έτος της ηλικίας ως προς την εξέταση του προτέρου βίου του υποψηφίου μοναχού, ο οποίος αποτελεί κριτήριο για τη διαπίστωση της αυθεντικότητας της επιθυμίας του να μονάσει. Τούτο σημαίνει ότι συμπεριφορές και εκδηλώσεις της προεφηβικής ηλικίας δεν λαμβάνονται υπόψη.

Ο συγκεκριμένος Κανόνας ορίζει ότι ο Αρχιερέας, στην επικράτεια του οποίου επιθυμεί κάποιος νεαρός ή νεαρή να γίνει μοναχός ή μοναχή, οφείλει να εξετάζει την ηλικιακή και πνευματική του ωρίμανση και να αυξάνει κατά την κρίση του την περίοδο της δοκιμασίας, ώστε να διαπιστωθεί με βεβαιότητα το πάγιον και ασφαλές της επιθυμίας του μοναχικού βίου. Πάντως, εξέταση που αφορά σε επιθυμία τέκνου, το οποίο είναι κάτω των δέκα ετών δεν χωρεί. Επίσης αν έφηβος εκφράσει την επιθυμία να γίνει μοναχός, ο Αρχιερέας θα επανεξετάσει την περίπτωση του, όταν αυτό ωριμάσει ηλικιακά και πνευματικά, κατά την ενήλικη ζωή του, και για όσο χρονικό διάστημα εκείνος κρίνει,

---

πος δεν μπορεί να θεωρήσει ότι η επιλογή του μοναχικού βίου είναι επιλογή πνευματικώς ώριμης συνείδησης, πριν από τη συμπλήρωση των δεκαέξι ή δεκαεπτά ετών. Πρβλ. 18<sup>ο</sup> Κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου στο: Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηδὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων, ὁ.π., σ. 604. Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 140-145.*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

λαμβάνοντας υπόψη την όλη βιοτή του μετά τη συμπλήρωση του δεκάτου χρόνου της ζωής του και εξής<sup>345</sup>.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ειπωθεί ότι και ο Ιωάννης Ζωναράς και ο Θεόδωρος Βαλσαμώνας, αλλά και ο Αλέξιος Αριστηνός αναφέρουν ερμηνεύοντας τον παρόν Κανόνα ότι ο εκάστοτε Επίσκοπος θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός στην απόφαση του να δώσει σε κάποιον ή κάποια μοναχική κουρά. Η νεανική είναι η πλέον ευαίσθητη ηλικία για έναν άνθρωπο.

Ο μοναχισμός και ο ασκητισμός είναι στάσεις ζωής, είναι μεταβολή του βίου, και, όποιος αποφασίσει να ακολουθήσει αυτό τον δρόμο, θα πρέπει να έχει αποφασίσει συνειδητά και με ωριμότητα<sup>346</sup>. Οι ερμηνείες των κανονολόγων του 12<sup>ου</sup> αιώνα σχετικοποιούν με τις συστάσεις τους τα ηλικιακά όρια του Κανόνα, καθότι κάθε κοινωνία και κάθε εποχή διαφέρει ως προς τα θεσμοθετημένα όρια μετάβασης του φυσικού προσώπου από την παιδική στη νεανική ηλικία.

Με αυτόν το Κανόνα, η Εκκλησία προστατεύει το παιδί από ανώριμες επιλογές. Η επιλογή του μοναχισμού θα πρέπει να είναι ώριμη και συνειδητή. Η παιδική και εφηβική ηλικία αποκλείονται *a priori*, ενώ η πρόωγη νεανική ηλικία τίθεται υπό σοβαρή και αυστηρή εξέταση, πριν ληφθούν οριστικές και ανεξάλειπτες αποφάσεις για τη ζωή του προσώπου που εκφράζει την επιθυμία να ασπαστεί τον μοναχικό βίο.

---

<sup>345</sup>Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., υποσημ. 1, σ. 255-256.

<sup>346</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 392.

3.2.12. 84<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΣΤ' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

*Τοῖς κανονικοῖς τῶν Πατέρων θεσμοῖς κατακολουθοῦντες, ὀρίζομεν καὶ περὶ  
τῶν νηπίων· ὅσῳκις μὴ εὐρίσκωνται βέβαιοι μάρτυρες, οἱ ταῦτα  
ἀναμφιβόλως βαπτισθέντα εἶναι λέγοντες, καὶ οὐδὲ αὐτὰ διὰ τὴν κείραν  
περὶ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς μυσταγωγίας ἀποκρίνασθαι ἐπιτηδεύς  
ἔχωσι, χωρὶς τινος προσκόμματος ὀφείλιν ταῦτα βαπτίζεσθαι· μή ποτε ὁ  
τοιούτος δισταγμὸς ἀποστερήσῃ αὐτὰ τῆς τοιαύτης τοῦ ἁγιασμοῦ  
καθάρσεως<sup>347</sup>*

Ο παρὼν Κανόνας της Στ' Οικουμενικής Συνόδου αφορά ορισμένα σχετικά ζητήματα με το μυστήριο του Βαπτίσματος. Συγκεκριμένα, ο Κανόνας ορίζει ότι στην περίπτωση που υπάρχει η αμφιβολία για κάποιο άτομο ή παιδί, σχετικά με το αν είναι βαπτισμένο ή όχι, και συνάμα δεν υπάρχουν κάποιοι μάρτυρες να συνηγορήσουν, αν το συγκεκριμένο άτομο έχει ή δεν έχει βαπτιστεί, αυτό θα πρέπει να βαπτίζεται.

Πολλές φορές, με τις πολλαπλές επιδρομές που ζούσε η επικράτεια της αυτοκρατορίας, τύγχανε ορισμένα νήπια να αιχμαλωτιστούν από βρεφική ηλικία σε μακρινούς τόπους από αλλόφυλους και αλλόθρησκους βαρβαρικούς πληθυσμούς. Τα παιδιά αυτά, αν ήταν τυχερά, πολλά χρόνια μετά την αρπαγή τους, εξαγοράζονταν από χριστιανούς, με σκοπό την επαναφορά τους στο οικογενειακό τους περιβάλλον και στον τόπο τους.

Σε αυτή την περίπτωση δεν μπορούσε κάποιος να γνωρίζει, αν πριν την αρπαγή τους είχε πραγματοποιηθεί το μυστήριο του Βαπτίσματος,

---

<sup>347</sup> Ό.π., τόμ. 2<sup>ος</sup>, σ. 496. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π., σ. 294.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ειδικά αν δεν υπήρχαν μάρτυρες που γνώριζαν τα παιδιά και την ζωή τους, πριν αυτά αρπαχθούν, τα ερωτηματικά έμεναν αναπάντητα. Αυτά τα παιδιά λοιπόν, σύμφωνα με τον Κανόνα, θα πρέπει να βαπτίζονται ανεξαρτήτως αν έχει γίνει Βάπτισμα ή όχι.

Διότι, είναι προτιμώτερο ένα παιδί, για το οποίο υπάρχουν αμφιβολίες αν βαπτίστηκε, αυτό να βαπτίζεται και να δέχεται το λουτρό της καθάρσεως, παρά να υπάρχει η αμφιβολία, αν έχει δεχθεί ή όχι την σωτηρία και την λύτρωση, που επιτυγχάνεται από το παραδεδομένο αυτό μυστήριο από τον Ιησού Χριστό<sup>348</sup>.

Επιπροσθέτως, και σύμφωνα με την σχετική υποσημείωση του Πηδαλίου για τον συγκεκριμένο Κανόνα, ήταν πολύ συχνό το φαινόμενο σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας και κυρίως στις μεγάλες αστικές πόλεις, να κυκλοφορούν στους δρόμους και στις αυλές των ναών παιδιά νόθα, εγκαταλελειμμένα από τους φυσικούς τους γονείς και από τους συγγενείς τους.

Σε αυτά τα παιδιά που υπήρχε η αμφιβολία αν είναι βαπτισμένα ή όχι, θα έπρεπε να τελείται το μυστήριο του Βαπτίσματος, ώστε να είναι σίγουρη η Εκκλησία από την μεριά της ότι και αυτά τα παιδιά, που ζουν σε αυτές τις τραγικές περιθωριακές συνθήκες, δεν βρίσκονται εκτός του Σώματος του Χριστού. Η Εκκλησία, μέσα από αυτόν τον τόσο σημαντικό Κανόνα, προσπαθεί να επιτύχει την ολοκλήρωση του έργου του Ιησού Χριστού, δηλαδή την λύτρωση της ανθρωπότητας που επιτυγχάνεται, πρωτίστως, με το ιερό μυστήριο του Βαπτίσματος<sup>349</sup>.

Ο Θεόδωρος Βαλσαμόνας, συγκεκριμένα, αναφέρει υπομνηματίζοντας τον παρόν Κανόνα ότι είναι προτιμότερο να βαπτισθεί κάποιος δύο και περισσότερες φορές σε περίπτωση αμφιβολίας παρά να μην

---

<sup>348</sup>Ο.π.

<sup>349</sup>Ο.π., υποσημ. 1, σ. 294-295.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

βαπτισθεί καθόλου. Σύμφωνα με τον Ζωναρά και τον Βαλσαμώνα η στέρηση του μυστηρίου του Βαπτίσματος, ισοδυναμεί με στέρηση άγιασμοῦ καθάρσεως, φωτός και καθαρτηρίου παντός ρύπου ψυχικοῦ, αρκεί να λαμβάνει χώρα με διάθεση μετοχής στο εσχατολογικό μυστήριο της Εκκλησίας και όχι με αποκλειστική πρόθεση την θεραπεία σωματικών ασθενειών, κάτι που συνηθιζόταν να συμβαίνει σε νηπιοβαπτισμούς απίστων και Αγαρηνών, οι οποίοι δεν ήταν μέλη της Εκκλησίας, αλλά αντιμετώπιζαν το Βάπτισμα ως ιαματική λύση<sup>350</sup>.

Από το παραπάνω Κανόνα, εξάγεται το συμπέρασμα ότι κατά την πρώτη χιλιετία, η Εκκλησία ανυψώνει την παιδική ηλικία και το παιδί εν γένει. Τα παιδιά στη συνείδηση της Εκκλησίας απολαμβάνουν την ίδια τιμή με όλους τους πολίτες της Ουράνιας Βασιλείας και δεν μειονεκτούν στη λήψη των αγαθών και των προνομίων της έναντι των ενηλίκων, όπως συμβαίνει στην επίγεια κοσμική Βασιλεία. Τα παιδιά η Εκκλησία τα αντιμετώπιζε ήδη από τα πρώτα της βήματα ως ισότιμα μέλη του σώματος του Κυρίου, ως ισάξιους μεριδούχους της σωτηρίας.

Αντιθέτως για την συνείδηση του λαού, αλλά και του κράτους τα ανήλικα παιδιά δεν τύγχαναν της ίδιας μεταχείρισης, όπως τα ενήλικα άτομα. Για αυτό το λόγο, σε πολλές περιοχές της αυτοκρατορίας υπήρχαν, όπως προαναφέρθηκε, παιδιά εγκαταλελειμμένα και απροστάτευτα. Την περίθαλψη τους αναλάμβανε κατά κανόνα η Εκκλησία μέσω ορφανοτροφείων και πτωχοκομείων, αλλά και με τη ποιμαντική διακονία και προβο-

---

<sup>350</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμεων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 497-498.

λή των αρετών της φιλανθρωπίας, της φιλαδελφείας και της άσκησης μέσω της ελεημοσύνης<sup>351</sup>.

### 3.2.13. 37<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ

*Ἐὰν γυναικὸς γεννησάσης τὸ βρέφος κινδυνεύῃ ἀπὸ ἡμερῶν τριῶν ἢ πέντε,  
τὸ μὲν βρέφος βαπτιζέσθω, ἄλλην δὲ γυναῖκα βεβαπτισμένην καὶ καθαρὰν  
δέον θηλάζειν αὐτό, τὴν δὲ τούτου μητέρα, ἐν ᾧ τὸ βρέφος κεῖται κοιτῶνι, μὴ  
εἰσιέναι, μήτε ἅπτεσθαι ὅλως αὐτοῦ, ἕως ἡμέρας τεσσαράκοντα, ἐφ' ᾧ εἰς  
τέλος καθαρθῆναι καὶ λαβεῖν παρὰ τοῦ ἱερέως εὐχήν<sup>352</sup>*

Ένας από τους Κανόνες του αγίου Νικηφόρου του Ομολογητή<sup>353</sup> που έχει συμπεριληφθεί στη κανονική συλλογή του Πηδαλίου είναι και ο

---

<sup>351</sup>Βλ. για περισσότερες πληροφορίες: T. Miller, *The Orphans of Byzantium: Child Welfare in the Christian Empire*, ό.π., σ. 141-176.

<sup>352</sup>Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π., σ. 731.

<sup>353</sup>Ο άγιος Νικηφόρος ήταν Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Γεννήθηκε στη Κωνσταντινούπολη. Υιός του Θεοδώρου και της Ευδοκίας, μεγάλωσε σε μια αυστηρά ορθόδοξη οικογένεια, η οποία υπέφερε από την Εικονομαχία. Ο πατέρας του, γραμματέας του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου του Κοπρώνυμου, εκδιώχθηκε για την εικονολατρία του. Απέκτησε μεγάλη παιδεία και ανέλαβε τη διοίκηση του πτωχοκομείου της Πόλης. Ενώ ήταν ακόμη νέος, προσπάθησε να αναβιώσει την παράδοση της ιστοριογραφίας στα αρχαία ελληνικά. Μετά το θάνατο του Πατριάρχη Ταράσιου, ο άγιος Νικηφόρος επελέγη από τον ομώνυμό του αυτοκράτορα, αν και λαϊκός ακόμη, ως νέος Πατριάρχης, την Κυριακή του Πάσχα, 12 Απριλίου 806 μ.Χ. Το γεγονός αυτό, η ανάρρηση λαϊκού στον

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

παραπάνω. Σύμφωνα με αυτόν, εάν μια γυναίκα γεννήσει το παιδί της και αυτό κινδυνεύει να πεθάνει, θα πρέπει να βαπτίζεται είτε στις τρεις είτε στις πέντε ημέρες μετά από την γέννησή του.

Στην περίπτωση που το παιδί ξεπερνά το κίνδυνο, ημέρα με την ημέρα, θα πρέπει αυτό να το ταΐζει όχι η φυσική του μητέρα, αλλά μια άλλη γυναίκα, η οποία στην ουσία θα είναι για αυτό το παιδί, η τροφός του. Απαραίτητη προϋπόθεση, για να γίνει μια γυναίκα τροφός ενός παιδιού και να το βυζαίνει, είναι να είναι βαπτισμένη Χριστιανή Ορθόδοξη, σύμφωνα με την σχετική διάταξη του Κανόνα.

Η φυσική του μητέρα απαγορεύεται να έχει την οποιαδήποτε ενασχόληση με το παιδί της, μέχρι αυτή να συμπληρώσει τις σαράντα ημέρες από τον τοκετό. Την στιγμή που θα συμπληρώσει τις σαράντα ημέρες, η γυναίκα θα έχει αποβάλει εντελώς από το σώμα της τα υπολείμματα του τοκετού και θα μπορεί να λάβει ευχή από τον ιερέα.

---

πατριαρχικό θρόνο, είχε συμβεί και με τον προκάτοχό του Πατριάρχη Ταράσιο, προκάλεσε όμως την οργή κληρικών και μοναχών, με επικεφαλής τον Θεόδωρο το Στουδίτη και τον Αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Ιωσήφ. Η εκκλησιαστική έριδα συνεχίστηκε κατά τη διάρκεια της πατριαρχίας του. Αγωνίστηκε για την τιμή και την προσκύνηση των εικόνων. Όταν όμως έγινε αυτοκράτορας ο Λέων Β' ο Αρμένιος, τον έπαυσε, τον εξόρισε και τον φυλάκισε. Μετά το θάνατο του Λέοντα, ο Νικηφόρος επανήλθε στην Κωνσταντινούπολη. Ο νέος αυτοκράτορας Μιχαήλ Β' υποσχέθηκε να τον επαναφέρει στο θρόνο, υπό την προϋπόθεση ότι δε θα ανακινήσει εκ νέου το θέμα της αναστήλωσης των εικόνων. Τον έφερε μάλιστα γύρω από το ίδιο τραπέζι με τον Θεόδωρο Στουδίτη, χωρίς όμως επιτυχία. Ο Νικηφόρος αρνήθηκε και εξορίστηκε εκ νέου. Πέθανε εξόριστος στη Μονή του Αγίου Θεοδώρου στις 2 Ιουνίου 828 μ.Χ. Ο Νικηφόρος λίγο αργότερα αναγνωρίστηκε άγιος της Εκκλησίας. Ο ίδιος είχε γράψει κατά την διάρκεια της πατριαρχίας του Κανόνες, οι οποίοι, καίτοι δεν ανήκουν στο σώμα των Ιερών Κανόνων, έχουν συμπεριληφθεί στο Πηδάλιο και σε άλλες κανονικές συλλογές. Νικηφόρος Α' ο Ομολογητής, *Ο βίος του*, στην ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως: <http://www.ecpatr.org>, 15/09/2017.

Από εκείνη τη στιγμή και μετά η φυσική μητέρα δύναται να πιάσει το παιδί της και να του δώσει όλη την απαραίτητη φροντίδα που αυτό επιζητά. Μέχρι τότε της απαγορεύεται η οποιαδήποτε επαφή μαζί του<sup>354</sup>.

Ο συγκεκριμένος Κανόνας του αγίου Ομολογητή προστατεύει το βρέφος από τυχόν αρρώστια ή αρρώστιες μεταδοτικές της μητέρας κατά την περίοδο της λοχείας. Για το λόγο αυτό απαγορεύεται στην ασθενή λεχώνα επαφή με το βρέφος μέχρι την παρέλευση του κινδύνου από μεταδοτική ασθένεια οφειλομένη στη λοχεία. Ο Κανόνας αυτός είναι ενδεικτικός της στάσης της Εκκλησίας απέναντι στην ψυχοσωματική οντότητα του ανθρώπου και την αλληλεπίδραση της με την υλικοπνευματική διάσταση της κτίσεως.

### 3.3. ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ: ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΑ ΥΠΕΞΟΥΣΙΑ ΤΕΚΝΑ

Στο σώμα των Ιερών Κανόνων υπάρχουν σποραδικές αναφορές σχετικά με τα υπεξούσια τέκνα. Αυτές παρατηρούνται στα εξής σημεία:

- I. Στον 82<sup>ο</sup> Κανόνα των Αγίων και Πανσέπτων Αποστόλων<sup>355</sup>.
- II. Στον 38<sup>ο</sup> Κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου<sup>356</sup>.

---

<sup>354</sup>N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 712.

<sup>355</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 105. N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 108.

III. Στον 35<sup>ο</sup> Κανόνα της εν Καρθαγένη Τοπικής Συνόδου<sup>357</sup>.

### 3.3.1. 82<sup>ο</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΑΓΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

*Οἰκέτας εἰς κλῆρον προχειρίζεσθαι, ἄνευ τῆς τῶν δεσποτῶν γνώμης, οὐκ ἐπιτρέπομεν, ἐπὶ λύπη τῶν δεσποτῶν τῶν κεκτημένων· οἴκων γὰρ ἀνατροπὴν τὸ τοιοῦτον ἐργάζεται. Εἰ δέ ποτε καὶ ἄξιος φανείη οἰκέτης πρὸς χειροτονίαν βαθμοῦ, οἷος καὶ ὁ ἡμέτερος Ὀνήσιμος ἐφάνη, καὶ συγχωρήσωσιν οἱ δεσπόται, καὶ ἐλευθερώσωσι, καὶ τοῦ οἴκου ἐξαποστείλωσι, γινέσθω<sup>358</sup>*

---

<sup>356</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 482. Ν. Αἰγορείτη – Α. Ἱερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 613-614.

<sup>357</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 396-397. Στὸ Πηδάλιο καταγράφεται μετὰ τὸν ἀριθμὸν 42. Ν. Αἰγορείτη – Α. Ἱερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 485.

<sup>358</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 105. Ν. Αἰγορείτη – Α. Ἱερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 108.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Στον 82<sup>ο</sup> Κανόνα των αγίων και Πανσέπτων Αποστόλων αναφέρεται ρητά ότι δεν μπορεί κάποιος υπεξούσιος δούλος να γίνει κληρικός, να δεχθεί δηλαδή την χάρη και την αγιότητα της ιεροσύνης. Απαγορεύεται ένας δούλος να αφήσει τον κύριο του για να γίνει κληρικός. Διότι, μια τέτοια απόφαση ανατρέπει την τάξη στον οίκο του αφέντη. Βέβαια, ο Κανόνας κατ' οικονομία ορίζει ότι παρά την ρητή απαγόρευση, υπάρχει η δυνατότητα, σε περίπτωση έντονης επιθυμίας από πλευράς του υπεξούσιου δούλου να γίνει ιερέας, να του δοθεί η αυτεξουσιότητα από τον κύριο του. Έτσι, με την συγκατάθεση του αφέντη του ο δούλος αποκτά τα δικαιώματα της ελευθερίας με αποτέλεσμα ο δρόμος προς την ιεροσύνη να είναι ανεμπόδιστος για αυτόν.

Μόνο τότε η χειροτονία του δούλου μπορεί να γίνει δεκτή από την Εκκλησία και να θεωρηθεί γνήσια. Σε αντίθετη περίπτωση δεν γίνεται δεκτή από την Εκκλησία και θεωρείται άκυρη.

Για παράδειγμα, και ο απόστολος των εθνών Παύλος, παρόλο που επιθυμούσε να κρατήσει μαζί του τον δούλο Ονήσιμο και να τον χειροτονήσει διάκονο του λόγου του Ευαγγελίου, δεν τον κράτησε μαζί του, αλλά τον έστειλε πίσω στον κύριο του, τον Φιλήμονα. Από αυτό φαίνεται ότι ο Παύλος δεν ήθελε να φέρει ταραχή στον οίκο του Φιλήμονα<sup>359</sup>.

Στην υποσημείωση του συγκεκριμένου Κανόνα οι συγγραφείς του Πηδαλίου αναφέρουν ότι οι υπεξούσιοι, σύμφωνα με τους νόμους του κράτους ορίζονται «τετραχώς». Η υπεξουσιότητα μπορεί να λαμβάνει χώρα ανάμεσα σε ένα κύριο και τον δούλο του, σε ένα παιδί με τον πατέρα του, σε μια γυναίκα με τον άνδρα της ή σε έναν άνδρα με τη

---

<sup>359</sup>Ο.π.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

γυναίκα του, και, τέλος, οι «ταξεώτες» (οφικιούχοι του στρατού) με τους στρατηγούς.

Επομένως, στην εποχή του Βυζαντίου υπήρχαν, σε πάρα πολλές περιπτώσεις, άτομα υπεξούσια και όχι αυτεξούσια. Τέκνα, δηλαδή, που η ζωή τους δεν καθορίζονταν από τα ίδια, αλλά από τον πατέρα τους<sup>360</sup>.

Σε αυτό το σημείο είναι αξιο λόγου να αναφερθεί και η άποψη των Ζωναρά, Βαλσαμώνα και Αριστηνού. Υπομνηματίζοντας τον παρόν Κανόνα συμφωνούν ότι πρωτίστως δεν θα πρέπει διαταράσσεται η σχέση αφέντη και δούλου ακόμα και όταν κάποιος δούλος επιθυμεί έντονα να αφιερωθεί στο Θεό. Η κοινωνική τάξη των πραγμάτων δεν θα πρέπει να διαταράσσεται διότι η οποιαδήποτε τέτοια διαταραχή φέρει ρήξη στις κοινωνικές σχέσεις και τάξεις<sup>361</sup>. Ο 40<sup>ος</sup>, Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου<sup>362</sup>, ενώ αναφέρεται στην υπεξουσιότητα της δούλης από τον αφέντη της, παράλληλα ορίζει ότι και η χωρίς την άδεια του κυρίου της σύναψη γάμου, αυτός λογίζεται ως πορνεία.

Σήμερα ο θεσμός της δουλείας στα περισσότερα μήκη και πλάτη της γης έχει καταργηθεί και δεν υφίσταται ζήτημα ευθείας εφαρμογής του Κανόνα, ο οποίος αποσκοπεί στην εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης σύμφωνα με τους όρους της εποχής του.

Ωστόσο, ο Κανόνας είναι χρήσιμος γιατί αποτελεί βάση για να κριθεί με τη χρήση της αναλογίας η κανονικότητα της χειροτονίας ή

---

<sup>360</sup>Ο.π., υποσημ. 1, σ. 108,

<sup>361</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 105-106.

<sup>362</sup>Ο 40<sup>ος</sup> Κανόνας του Μεγάλου Βασιλείου παρατίθεται με την ερμηνεία του στο: Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηδὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., υποσημ. 2-3, σ. 614.

γάμου ανήλικου χωρίς τη συναίνεση των γονέων του ή του επιτρόπου του. Η χειροτονία ανηλίκου στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες απαγορεύεται από τις πολιτειακές νομοθεσίες, ακόμη και αν υφίσταται γονική συναίνεση, διότι το δίκαιο της προσωπικότητας είναι αυστηρό ως προς τη μεταβολή των στοιχείων της σε ανήλικο και όσες φορές επιτρέπεται η μεταβολή έστω και κατ' εξαίρεση, απαιτείται προηγούμενη άδεια δικαστηρίου.

Αυτό όμως δεν ισχύει σε όλα τα κράτη και τις κοινωνίες επί γης, και άρα ο Κανόνας έχει ιδιαίτερη αξία για τις χριστιανικές κοινότητες που συγκροτούν οι ορθόδοξες ιεραποστολές σε έννομες τάξεις, που διαφέρουν ως προς το σημείο αυτό από αυτές των λεγόμενων δυτικών αναπτυγμένων χωρών. Αντίθετα ο γάμος ανηλίκου τέκνου χωρίς τη συναίνεση των γονέων του μπορεί σε ορισμένες έννομες τάξεις να λάβει χώρα ύστερα από άδεια δικαστηρίου. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται αναλυτικότερα στην οικεία παράγραφο του παρόντος κεφαλαίου.

### 3.3.2. 38<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

*Αί κόραι, αί παρά τήν γνώμην τοῦ πατρὸς ἀκολουθήσασαι, πορνεύουσι·  
διαλλαγέντων δὲ τῶν γονέων, δοκεῖ θεραπείαν λαμβάνειν τὸ πρᾶγμα. Οὐκ  
εὐθὺς δὲ εἰς τήν κοινωνίαν ἀποκαθίστανται, ἀλλ' ἐπιτιμηθήσονται τρία*

*ἔτη*<sup>363</sup>

---

<sup>363</sup>Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 482. Ν. Ἀγιορείτη – Α. Ἱερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων*

Σύμφωνα με τον Κανόνα αν μια θυγατέρα εγκαταλείψει την πατρική στέγη για να συμβιώσει με άνδρα, τότε παρόλο που η πράξη της φέρει τα στοιχεία της παλλακείας διότι οικοδομεί μια μόνιμη αποκλειστική εκτός γάμου σχέση αντιμετωπίζεται ως προς την απαξία της ως πορνεία.

Η εξομοίωση της απαξίας δεν οφείλεται στην σαρκική συνάφεια, αλλά στην αυθαιρεσία της υπεξούσιας κόρης και την καταπάτηση της γονεϊκής εξουσίας, η οποία την εποχή του Ιερού Κανόνα ήταν καθιερωμένος νομικός θεσμός του οικογενειακού δικαίου. Επομένως, για τον ιερό Πατέρα, στην εποχή του οποίου ο θρησκευτικός γάμος δεν είχε λάβει τυπική μορφή, συμβίωση χωρίς την γονική ευχή και συναίνεση δεν λογίζεται ως γάμος αλλά ως πορνεία<sup>364</sup>.

Στη περίπτωση όμως, που οι γονείς εν τέλει δώσουν τη συναίνεσή τους για αυτή την συμβίωση τότε εξαφανίζεται το τεκμήριο της πορνείας και η συμβίωση λογίζεται πλέον ως γάμος. Βέβαια, σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο, ακόμα και αν συναινέσουν οι γονείς και συγχωρήσουν τα παιδιά τους και ευλογήσουν τον γάμο τους, το ζευγάρι απαγορεύεται να κοινωνήσει το Σώμα και το Αίμα του Χριστού, για τρία ολόκληρα χρόνια. Αυτή η απαγόρευση αποτελεί στην ουσία ένα επιτίμιο για την αυτεξούσια – λανθασμένη – απόφαση, που έλαβε το ζευγάρι την στιγμή που είναι

---

*Οικουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων, ό.π., σ. 613-614.*

<sup>364</sup>Με την ανωτέρα θέση συμφωνούν και οι ερμηνείες των Βαλσαμώνα, Ζωναρά και Αριστηνού. Βλ. σχετικά: Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Τερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Τερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 4<sup>ος</sup>, ό.π., σ. 482-484.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

υπεξούσιο στους γονείς του, και κυρίως στον πατέρα – αρχηγό της οικογένειας<sup>365</sup>.

Με αυτόν τον Κανόνα βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία και ο 27<sup>ος</sup> Κανόνας της Δ' Οικουμενικής Συνόδου<sup>366</sup>. Ο συγκεκριμένος Κανόνας της Δ' Οικουμενικής Συνόδου αναφέρεται βέβαια στην βίαιη αρπαγή των γυναικών από τους άνδρες με σκοπό τον γάμο ή την συμβίωση. Παρόλα αυτά μέσα από αυτόν τον Κανόνα απορρέει το συμπέρασμα, σύμφωνα με τους συγγραφείς του Πηδαλίου, ότι η οποιαδήποτε μορφή αρπαγής και σύναψης γάμου χωρίς την συγκατάθεση των γονέων αποτελούσε παράπτωμα σοβαρό και κατακριτέο από την Εκκλησία. Ο Κανόνας επιτιμά τους συνεργούς, καθαιρεί τους κληρικούς που μετέχουν στην αρπαγή, αλλά δεν ακυρώνει το τελεσθέν μυστήριο.

Στα σύγχρονα δίκαια ο θρησκευτικός γάμος ανηλίκου άνω των δεκαέξι ετών λαμβάνει χώρα κατόπιν άδειας δικαστηρίου και σε έκτακτες περιπτώσεις με μόνη τη συναίνεση του γονέων. Επίσης, ο ανήλικος

---

<sup>365</sup>N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π., σ. 613. Βλ. επίσης: N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π.,υποσημ. 1, σ. 613.

<sup>366</sup>Βλ. Ράλλη - Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 2<sup>ος</sup>, ό.π., σ. 279 : *Τοὺς ἀρπάζοντας γυναῖκας ἐπ' ὀνόματι συνοικεσίου, ἢ συμπράττοντας, ἢ συναιρομένους τοῖς ἀρπάζουσιν, ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, εἰ μὲν κληρικοὶ εἶεν, ἐκπίπτειν τοῦ ἰδίου βαθμοῦ· εἰ δὲ λαϊκοί, ἀναθεματίζεσθαι. Ο 27<sup>ος</sup> Κανόνας της Δ' Οικουμενικής Συνόδου παρατίθεται με την ερμηνεία του στο: N. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ό.π., υποσημ. 1-2, σ. 205-206.*

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

μπορεί να εναντιωθεί στη βούληση των γονέων του και να ζητήσει ο ίδιος από το δικαστήριο άδεια να τελέσει γάμο, όταν αυτοί διαφωνούν. Πάντως και στα σύγχρονα δίκαια ο ανήλικος δεν μπορεί να τελέσει ελεύθερα γάμο.

Από πλευράς Κανονικής Επιστήμης η Εκκλησία οφείλει να εξετάζει αν ο ανήλικος έχει την ευχή των γονέων και να αντιμετωπίζει το ζήτημα ποιμαντικά, πλην όμως σε περίπτωση που τελεσθεί ο θρησκευτικός γάμος διότι ο ανήλικος έχει προσκομίσει άδεια δικαστηρίου, παρά την αντίρρηση των γονέων, ο γάμος θεωρείται έγκυρος και όχι πορνικός. Αυτό συμβαίνει γιατί ο Κανόνας εστιάζει όπως αναφέραμε ανωτέρω στην έλλειψη της νόμιμης προϋπόθεσης της εποχής περί την λήψη της πατρικής συναίνεσης, η οποία ήταν προϋπόθεση της τυπικής νομιμότητας και εγκυρότητας του γάμου, κάτι που δεν ισχύει σήμερα.

### 3.3.3. 35<sup>ος</sup> ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΝ ΚΑΡΘΑΓΕΝΗ ΤΟΠΙΚΗΣ

#### ΣΥΝΟΔΟΥ

«Ὡστε τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς κληρικοὺς τὰ τέκνα αὐτῶν μὴ ἔαν ἀντεξουσίως ἀπιέναι διὰ ἐμαγκιπατίωνος εἰ μὴ δ' ἂν εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτῶν πληροφορηθῶσιν· ὥς λοιπὸν τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν εἰς αὐτοὺς συντείνειν»<sup>367</sup>

---

<sup>367</sup>Τ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 396-397. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ Θείων πατέρων*, ὁ.π., σ.485.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Ο συγκεκριμένος Κανόνας της τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης ορίζει ότι οι επίσκοποι και οι κληρικοί δεν θα πρέπει, βεβιασμένα, να κάνουν τα παιδιά τους αυτεξούσια πριν τα παιδαγωγήσουν στις χριστιανικές αρετές και πριν αυτά έλθουν σε κατάλληλη ηλικία, ώστε να δύνανται να κρίνουν και να αποφασίζουν ορθά. Αυτό, άλλωστε δηλώνει και η, προερχόμενη από την λατινική γλώσσα, λέξη «εμαγκιπατίωνος»<sup>368</sup>.

Ο Κανόνας προϋποθέτει ένα νομικό σύστημα που εξαρτά την νομική χειραφέτηση και άρση της υπεξουσιότητας από ενέργεια του πατέρα, κάτι που δεν ισχύει στις συγχρονες νομοθεσίες των πολιτισμένων Κρατών. Ο Κανόνας προτείνει στους Επισκόπους και κληρικούς να μην αίρουν αβασάνιστα την υπεξουσιότητα των τέκνων τους αλλά πρώτα να διαπιστώνουν ότι οι τρόποι τους εναρμονίζονται με την ωριμότητα που αντιστοιχεί στην ηλικία τους.

---

<sup>368</sup>Σύμφωνα με την ερμηνεία των συγγραφέων του Πηδαλίου: *Καὶ ἡ λέξις «Ἐμαγκιπατίων» λατινικὴ ἐστὶ. Δηλοῖ δὲ τὴν παρὰ τῶν πατέρων διδομένην αὐτεξουσιότητα εἰς τοὺς ὑπεξουσίους αὐτῶν υἱούς.* (Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων, ὁ.π., σ. 485). Πρβλ. Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, τόμ. 3<sup>ος</sup>, ὁ.π., σ. 398-399.**

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

**Σ**την ορολογία της Μίας, Αγίας και Καθολικής Εκκλησίας με τον όρο Ιεροί Κανόνες εννοούμε, όπως είναι φυσικό, όλες εκείνες τις διατάξεις, οι οποίες θεσπίστηκαν από το ενιαίο σώμα της Εκκλησίας, με απώτερο σκοπό και στόχο την λύτρωση και την αποδέσμευση του ανθρώπου από το κακό και το σκότος που επιφέρει αμαρτία.

Αυτή η λύτρωση επιτυγχάνεται διαμέσου της ορθής και γνήσιας κατά Χριστόν ζωής των πιστών μελών της Εκκλησίας, οι οποίοι υπακούουν ελεύθερα στους θεόπνευστους Κανόνες, όπου βέβαια, ένα μεγάλο πλήθος των Κανόνων και διατάξεων αυτών, αφορούν την ορθή διοργάνωση, διατήρηση και δραστηριότητα, εν γένει, της Εκκλησίας στο σύνολο της.

Στην ελληνική γλώσσα, με τον όρο «κανόνας» εννοούμε το γεωμετρικό όργανο, που δύναται να χρησιμοποιήσει κάποιος για να σύρει μια ευθεία γραμμή ή για να ελέγξει την ευθύτητα της. Ο όρος «κανόνας», όμως εκτός από την κυριολεκτική σημασία, μεταφορικά χρησιμοποιείται για να εκφράσει την ορθή εκτέλεση μιας καταστάσεως ή ακόμα και ως κριτήριο για να ελεγχθεί η ορθότητα μιας συγκεκριμένης πράξης.

Δύο από τις επίσημες Κανονικές συλλογές, και, από τις κλασικότερες έντυπες εκδόσεις, που περιέχουν καθ' ολοκληρίαν τους Ιερούς Κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, είναι το λεγόμενο *Πηδάλιον*, του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη και του ιερομονάχου Αγαπίου, καθώς και το *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων* των Γ. Ράλλη και Μ. Ποτλή.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Οι Κανόνες της μίας, αγίας και καθολικής Εκκλησίας του Χριστού ορίζουν πολλαπλά ζητήματα, όπως επί παραδείγματι δογματικά, λειτουργικά κ.ά., που αφορούν το πλήρωμα της Εκκλησίας και τη σωτηρία αυτού.

Οι Ιεροί Κανόνες, παρόλο που έχουν κάποια νομική ισχύ, διαφέρουν από τους κοσμικούς νόμους, και αυτό, γιατί έχουν διαφορετικούς σκοπούς και στόχους. Οι κοσμικοί νόμοι δημιουργήθηκαν με σκοπό την συμμόρφωση των ανθρώπων σε μια συγκεκριμένη στάση ζωής, από την οποία επιτυγχάνεται η αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων μεταξύ τους. Οι νόμοι, συγκεκριμένα, προστατεύουν αφενός την ελευθερία του ανθρώπου από οποιαδήποτε μορφή καταπάτησής της και αφετέρου την γαλήνη και την αρμονία της κοινωνίας.

Οι Κανόνες της Εκκλησίας έχουν έναν επιπρόσθετο σκοπό και στόχο. Αποσκοπούν, σε όσους με ελευθερία και πίστη τους δέχονται, να οδηγήσουν τους ανθρώπους σε μια ανώτερη πνευματική ωρίμανση, η οποία στοχεύει στο να φτάσει ο άνθρωπος στο σημείο της εσωτερικής ελευθερίας και αποδέσμευσης από τα πάθη και τις έξεις. Επίσης, στοχεύουν στο να κοινωνήσει ο άνθρωπος με τον Τριαδικό Θεό, λαμβάνοντας την θεία και ζωοποιό χάρη του Αγίου Πνεύματος.

Οι Ιεροί Κανόνες καλούνται και «θείοι», γιατί θεσπίστηκαν κατά την αυτομαρτυρία τους υπό την επιστασία του Αγίου Πνεύματος. Ο Β' Κανόνας της Στ' Οικουμενικής Συνόδου<sup>369</sup> προσδιορίζει ονομαστικά, ποιοι Ιεροί Κανόνες μπορούν να θεωρούνται ως καθολικού κύρους Κανόνες της Εκκλησίας. Μπορούμε επομένως να διαχωρίσουμε τους εκκλησιαστικούς Κανόνες σε δύο κατηγορίες: α) σε αυτούς που επικυρώθηκαν ή θεσπίστηκαν από κάποια Οικουμενική Σύνοδο και αποτελούν βασική πηγή Κανο-

---

<sup>369</sup>Ο.π., σ. 220-221.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

νικού δικαίου και σε εκείνους, οι οποίοι θεσπίσθηκαν από Πατέρες της Εκκλησίας, χωρίς όμως να έχουν επικυρωθεί από κάποια Οικουμενική Σύνοδο, και οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως δευτερεύουσες και βοηθητικές πηγές Κανονικού Δικαίου. Εξαιρετικά δε, οι δογματικοί Όροι των επτά Οικουμενικών Συνόδων είναι κείμενα θεόπνευστα, δηλαδή απαρασάλευτα, απαράχαρακτα και αδιαπραγμάτευτα, που αφορούν άμεσα στην σωτηρία μας.

Με το πέρασμα των αιώνων Πατέρες της Εκκλησίας ήλθαν αντιμέτωποι με πλήθος ζητημάτων και εξέδωσαν ερμηνευτικές προσεγγίσεις σε καθημερινά πρακτικά ζητήματα, όπως ερμηνευτικές εγκυκλίους, κανονιστικές αποφάσεις και διατάξεις δηλαδή κείμενα, τα οποία έχουν κύρος, αλλά δεν είναι επικυρωμένα από Οικουμενική Σύνοδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων Κανόνων, που δεν επικυρώθηκαν από Οικουμενική Συνοδό, είναι και η περίπτωση των Κανόνων του αγίου Ιωάννη του Νηστευτή και του αγίου Νικηφόρου του Ομολογητού<sup>370</sup>.

Η παρούσα διπλωματική εργασία, όπως προαναφέρθηκε και στην Εισαγωγή, πραγματεύεται την προστασία του παιδιού και της παιδικής ηλικίας, εν γένει, από πλευράς των Ιερών Κανόνων και των εκκλησιαστικών διατάξεων. Στους Ιερούς Κανόνες υπάρχουν σποραδικές αναφορές στην παιδική ηλικία και την σχέση των παιδιών με τους γονείς τους.

Με βάση τα κεφάλαια της παρούσας εργασίας, έτσι όπως αυτά διαρθρώθηκαν και παρουσιάστηκαν είμαστε σε θέση να εξάγουμε κάποια

---

<sup>370</sup>V. Lossky, *Η μυστική θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας*, μτφρ. Σ. Πλυράκη, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 206. Πρβλ. Ν. Αγιορείτη – Α. Ιερομονάχου, *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἀγίων Οἰκουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων*, ὁ.π., σ. 3-20.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

βασικά συμπεράσματα σχετικά με την προστασία της παιδικής ηλικίας. Αρχικά και σύμφωνα με όλα τα παραπάνω:

Κάθε πολιτισμός έδινε τις δικές του επιταγές στη κοινωνία και στη συμβίωση των πολιτών μεταξύ τους. Βασικό κύτταρο κάθε κοινωνίας αποτελεί η οικογένεια, που είναι άλλωστε και ο μικρόκοσμος της. Έτσι, ανάλογα με τα κοινωνικά δεδομένα και με το κοσμοείδωλο του κάθε πολιτισμού ο θεσμός της οικογένειας λάμβανε και την ανάλογη χροιά και υφή.

Δηλαδή, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας τα κοινωνικά δεδομένα ήταν εντελώς διαφορετικά στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, στον αρχαίο ρωμαϊκό πολιτισμό, στον ισραηλιτικό και τέλος, στο βυζαντινό. Αυτό άμεσα συνεπάγεται με μια εντελώς διαφορετική όψη της οικογένειας.

Στην ελληνική οικογένεια ίσχυαν διαφορετικά πράγματα, από ότι στη ρωμαϊκή, την ισραηλιτική και την βυζαντινή. Είναι σαφές από την παρούσα έρευνα, ότι τα στοιχεία του θεσμού της οικογένειας ποικίλουν από λαό σε λαό και από πολιτισμό σε πολιτισμό.

Σύμφωνα με την παρούσα έρευνα, θα πρέπει να ειπωθεί ότι το παιδί στην αρχαία Ελλάδα δεν κατείχε μια σημαντική θέση. Το παιδί για την αρχαιοελληνική οικογένεια αποτελούσε ένα μέλος της, το οποίο ήταν υποτελές στη βούληση του πατέρα – αρχηγού της οικογένειας. Μάλιστα, αξιοσημείωτο είναι να ειπωθεί, ότι ακόμα και στα παιδιά μιας οικογένειας υπήρχε το στοιχείο της διάκρισης. Δηλαδή, τα αγόρια είχαν περισσότερα δικαιώματα από ότι τα κορίτσια σε πολλά επίπεδα, όπως στην ελευθερία και την εκπαίδευση. Την ανατροφή των παιδιών την αναλάμβανε εξ ολοκλήρου η γυναίκα και το γυναικείο υπηρετικό προσωπικό στο γυναικωνίτη του σπιτιού. Όταν τα παιδιά μεγάλωναν, την ανατροφή των παιδιών αναλάμβανε ο πατέρας. Αναλάμβανε, δηλαδή να αποκαταστήσει

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

την κόρη του και να εκπαιδεύσει τον υιό του με την βοήθεια των «παιδαγωγών» σε ποικίλου είδους θέματα. Οι σχέσεις γονέων και παιδιών βασιζόνταν, στην αρχαία Ελλάδα, στο φόβο. Ο πατέρας ήταν ο απόλυτος κυρίαρχος της οικογένειας και η ζωή των παιδιών κατευθύνονταν εξ' ολοκλήρου από τις αποφάσεις του πατέρα.

Στην αρχαία Ρώμη τα πράγματα ήταν ακόμη πιο σκληρά και βάνανυσα για το θεσμό της οικογένειας. Σύμφωνα, με τις πληροφορίες που παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο χαρακτηριστικό της ρωμαϊκής οικογένειας ήταν η απόλυτη εξουσία (*patria potestas*) του πατέρα – αρχηγού της οικογένειας (*pater familias*). Εκτός από όλα τα κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία στο σύνολο τους και τους υπηρέτες και τους δούλους, στην δικαιοδοσία του *pater familias* ανήκαν όλα τα νόμιμα τέκνα του και οι απόγονοι του, η σύζυγος του, καθώς και οι σύζυγοι των απογόνων του και όσοι περιήλθαν στην οικογένεια μέσω της υιοθεσίας. Η εξουσία του πατέρα μάλιστα στον αρχαίο ρωμαϊκό πολιτισμό υπερέβαινε τα όρια της λογικής, αφού ο πατέρας – δυνάστης της οικογένειας είχε το νόμιμο δικαίωμα να τιμωρήσει, με οποιοδήποτε τρόπο τιμωρίας και αν αποφάσιζε αυτός, αλλά και να σκοτώσει κάποιο από τα μέλη της οικογένειας, ακόμα και τα παιδιά του, στη περίπτωση που αντιτίθονταν στο θέλημα του. Και στον ρωμαϊκό πολιτισμό υπήρχαν κοινωνικές ανισότητες, όπως και στον αρχαιοελληνικό. Δηλαδή, τα θηλυκά τέκνα μιας οικογένειας θεωρούνταν υποδεέστερα από τα αρσενικά τέκνα αυτής. Την ανατροφή των παιδιών και σε αυτή την περίπτωση αναλάμβανε η γυναίκα – μητέρα της οικογένειας και το γυναικείο υπηρετικό προσωπικό, δηλαδή, οι τροφοί.

Στον αρχαίο Ισραήλ, ο θεσμός της οικογένειας διέπονταν πλήρως από το Νόμο. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ειπωθεί, ότι η ισραηλιτική οικογένεια ήταν κατεξοχήν πατρογραμμική και πατροτοπική. Την από-

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

λυτη εξουσία της οικογένειας την είχε ο πατέρας, όπως και στους δύο παραπάνω πολιτισμούς, αλλά δικαιώματα σε αυτήν είχαν και αρσενικά τέκνα, ειδικά όταν αυτά ήταν πρωτότοκα. Και στην περίπτωση του αρχαίου Ισραήλ υπήρχαν διακρίσεις ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Σαφώς, τα αρσενικά τέκνα είχαν περισσότερα δικαιώματα και ελευθερίες από ότι τα θηλυκά τέκνα. Παρόλα αυτά, ο πατέρας της οικογένειας είχε τον τελευταίο λόγο στην υποτιθέμενη «ελευθερία» των παιδιών. Την ανατροφή των παιδιών αναλάμβανε και σε αυτή τη περίπτωση η γυναίκα – μητέρα των παιδιών μαζί με το γυναικείο υπηρετικό προσωπικό της οικογένειας.

Τέλος, σχετικά με τον θεσμό της οικογένειας στη βυζαντινή αυτοκρατορία θα πρέπει να ειπωθεί ότι ο όρος «οικογένεια» για τα παιδιά στα χρόνια του Βυζαντίου σήμαινε σεβασμό στους γονείς, βοήθεια και υπακοή δίχως να αναμένουν καμία απολύτως ανταπόδοση, πέρα από την ικανοποίηση, ότι έχουν ευχαριστήσει με την στάση τους την μητέρα και φυσικά τον πατέρα τους, όπως επιτάσσει η χριστιανική ηθική. Την ανατροφή των παιδιών την αναλάμβανε η γυναίκα με το γυναικείο υπηρετικό προσωπικό. Ο πατέρας αναλάμβανε να αποκαταστήσει, από όλες τις πλευρές (π.χ. γάμο, εργασία), τα παιδιά του. Το μόνο βέβαιο είναι ότι η ανατροφή των παιδιών, αλλά και ο θεσμός της οικογένειας ήταν απόλυτα συνυφασμένα με την χριστιανική ηθική, τις θείες επιταγές της Γραφής και της Εκκλησιαστικής Παράδοσης, κάτι που ίσχυε σε κάποιο βαθμό και για τον αρχαίο Ισραήλ, αφού η ζωή των Ισραηλιτών διέπονταν εξ ολοκλήρου από τον θείο Νόμο.

Είναι αλήθεια, ότι στη θεία και ιερή Γραφή, Καινή και Παλαιά Διαθήκη, γίνονται αναφορές στο παιδί και την παιδική ηλικία. Μέσα στο θεόπνευστο κείμενο της Αγίας Γραφής υπάρχουν κάποιες σποραδικές

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

αναφορές στην παιδική ηλικία και την οικογένεια. Αρχικά στην Καινή Διαθήκη οι αναφορές που γίνονται αφορούν:

- Την παιδική ηλικία του Ιησού. Οι Ευαγγελιστές θέλοντας να εξιστορήσουν την ζωή και το έργο του Ιησού, αρχίζουν όπως είναι φυσικό από την ενσάρκωσή Του. Επομένως, αρχίζουν την εξιστόρηση από την γέννησή Του, κάνοντας και κάποιες, λιγοστές, αναφορές στα πρώτα παιδικά Του χρόνια.
- Τα θαύματα που έπραξε ο Ιησούς σε παιδιά. Οι Ευαγγελιστές εξιστορώντας το απολυτρωτικό έργο του Ιησού στην ανθρωπότητα δεν παραλείπουν να αναφερθούν στην θαυματοποιό δράση Του. Ο Ιησούς έκανε πολλά θαύματα, τα οποία αφενός μαρτυρούν την θεότητά Του και αφετέρου το λυτρωτικό Του έργο. Έτσι, μεταξύ των θαυμάτων, που έπραξε ο Ιησούς κάποια από αυτά είχαν αποδέκτες και άτομα παιδικής ηλικίας.
- Την εμπλοκή των μικρών παιδιών στο έργο και την διδασκαλία του Ιησού. Στο ιερό Ευαγγέλιο υπάρχει ένα περιστατικό στο οποίο, τα παιδιά των Ισραηλιτών θέλησαν να πάρουν την ευλογία του Ιησού. Σε αυτή την κίνηση τους, οι μαθητές τα εμπόδισαν, με αποτέλεσμα αφενός να οργισθεί ο Χριστός σε αυτή τη πράξη παρεμπόδισης των παιδιών και αφετέρου με αφορμή τα παιδιά να αρχίσει να διδάσκει περί της Βασιλείας των Ουρανών.
- Την παιδική ηλικία ορισμένων -σημαντικών- προσώπων της Καινής Διαθήκης. Οι Ευαγγελιστές θέλοντας να εξιστορήσουν και κάποια άλλα πρόσωπα, που εμπλέκονταν στη ζωή και το έργο του Ιησού, ειδικά, όταν αυτά τα πρόσωπα είναι εξαιρετικής σημασίας και από τη γέννησή τους διαδραμα-

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

τίζουν ένα σημαντικό ρόλο, τότε, όπως είναι φυσικό αναφέρονται από την παιδική ηλικία τους, όπως επί παραδείγματι η εξιστόρηση της γέννησης του Ιωάννη του Βαπτιστή.

- Πολλές φορές στη *Καινή Διαθήκη* αναφορά στη λέξη «παιδίον» γίνεται αποκλειστικά και μόνο ως προσφώνηση. Για παράδειγμα, και ο Ιησούς αλλά και ο Απόστολος των Εθνών, Παύλος χρησιμοποιούν για τους μαθητές τους τη λέξη «παιδιά μου», ως προσφώνηση με πατρική χροιά και ύφος.
- Ο Ιησούς επίσης, χρησιμοποιεί την παιδική ηλικία αλλά και την οικογένεια στα λόγια Του, με σκοπό να δείξει με απλές εικόνες στον αμόρφωτο λαό Ισραήλ, υψηλά θεολογικά μηνύματα.

Στη *Παλαιά Διαθήκη* επίσης, υπάρχουν αναφορές και στην οικογένεια, αλλά και στην παιδική ηλικία. Βέβαια, σε αντιδιαστολή με τη *Καινή Διαθήκη*, που η λέξη «παιδίον» χρησιμοποιείται για να εκφράσει αρκετά νοήματα, κάποια από αυτά και θεολογικά, στη *Παλαιά Διαθήκη* όταν οι συγγραφείς των βιβλίων της θέλουν να χρησιμοποιήσουν την παιδική ηλικία το κάνουν για να εκφράσουν την συγκεκριμένη ηλικία που βρίσκεται το εκάστοτε πρόσωπο που εξιστορούν.

Βέβαια, μέσα από αυτές τις αναφορές, που γίνονται είναι σε θέση κανείς να συμπεράνει τον ρόλο του παιδιού στον αρχαίο Ισραήλ. Τα παιδιά αποτελούσαν θεία ευλογία για ένα ζευγάρι. Η ευλογία του Θεού σε ένα ζευγάρι φαινόταν από την τεκνοποίηση του ζευγαριού. Οι άτεκνες οικογένειες του Ισραήλ λογίζονταν οικογένειες δυστυχισμένες, φέροντας το βάρος της κατάρας της ατεκνίας. Επίσης, στη *Παλαιά Διαθήκη* υπάρχουν κάποιες σποραδικές αναφορές στη λέξη «παιδίον», οι οποίες θέλουν να εκφράσουν όλο το περιούσιο λαό Ισραήλ από πλευράς Γιαχβέ.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Τέλος, αναφορές στην οικογένεια, την παιδική ηλικία και το παιδί εν γένει γίνονται και στους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας. Οι Κανόνες, που ως περιεχόμενο έχουν την οικογένεια και το παιδί συγγράφηκαν από τους Πατέρες της Εκκλησίας είτε σε τοπικές Συνόδους είτε σε Οικουμενικές Συνόδους είτε από εξέχοντες πατερικές μορφές της Εκκλησίας, που είναι αποδεκτές από το πλήρωμα της Εκκλησίας για την αγιότητα του βίου τους.

Οι Ιεροί Κανόνες που αφορούν την οικογένεια και την παιδική ηλικία είναι σαφώς επηρεασμένοι τόσο από την αγιογραφική παράδοση όσο και από την χριστιανική ηθική. Τα συμπεράσματα που είναι δυνατόν να εξαχθούν για το περιεχόμενο των θείων Κανόνων, που αναφέρονται στην οικογένεια και την παιδική ηλικία θα μπορούσαν να είναι τα εξής:

- Οι ιεροί Κανόνες προστατεύουν και υποστηρίζουν τον θεσμό του γάμου, της οικογένειας, αλλά και την παιδική ηλικία.
- Η οικογένεια για την Εκκλησία του Χριστού, έτσι όπως αποτυπώνεται στους Ιερούς Κανόνες, αποτελεί ένα θεσμό υπέρτατης αξίας και ευλογημένο από τον ίδιο το Θεό.
- Ο γάμος είναι μυστήριο της Εκκλησίας και η τεκνογονία είναι θείο δώρο και ευλογία.
- Η οικογένεια για την Εκκλησία εκπληρώνει τον εκκλησιολογικό ρόλο της, που είναι η εν Χριστώ σωτηρία των μελών της.
- Οι Ιεροί Κανόνες προστατεύουν τη ζωή και την υγεία του εμβρύου και του παιδιού, τον απρόσκοπτο αγιασμό τους δια του Βαπτίσματος και δια της μετοχής τους στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας, την αθωότητα και την αγνότητά τους.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

Γενικό Συμπέρασμα:

Αναφορικά με όλα τα παραπάνω συμπεράσματα των επιμέρους κεφαλαίων, της παρούσας εργασίας, αντιλαμβάνεται έκδηλα κάποιος ότι όσο οι κοινωνίες αντιμετώπιζαν τα παιδιά περιθωριοποιημένα τόσο η Εκκλησία από την γέννησή της, μάλιστα, αντιμετώπιζε τα παιδιά με μια ιδιαίτερη αγάπη, ευαισθησία, συμπάθεια, στοργή και προστασία.

Οι κοινωνίες της αρχαίας Ρώμης και της αρχαίας Ελλάδας, μέσα στο εθνικό και ειδωλολατρικό περιβάλλον αντιμετώπιζαν την παιδική ηλικία και το παιδί σαν ένα αντικείμενο που βρισκόταν μάλιστα στο περιθώριο της ζωής των ενηλίκων. Τα παιδιά για αυτές τις δύο κοινωνίες αποτελούσαν περιθωριακές ομάδες, που ήταν υποτελή στους γονείς τους.

Οι γονείς μάλιστα, αντιμετώπιζαν τα παιδιά τους όχι ως οντότητες, αλλά ως αντικείμενα άψυχα, αφού σε κάποιες ιδιαίτερες περιπτώσεις, όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι γονείς είχαν το απόλυτο δικαίωμα να αποφασίσουν ακόμα και για το αν θα ζήσουν ή όχι.

Από αυτό γίνεται κατανοητό, ότι η προστασία της παιδικής ηλικίας αποτελούσε μια εξωπραγματική κοινωνική κατάσταση για τις κοινωνίες της αρχαίας Ελλάδας και Ρώμης. Τα πράγματα ήταν σαφώς καλύτερα στις κοινωνίες του Ισραήλ και του Βυζαντίου. Το γεγονός, ότι στις κοινωνίες του Ισραήλ και του Βυζαντίου παρατηρείται ένας σεβασμός και μια προστασία στην παιδική ηλικία οφείλεται σαφώς στο ότι η μεν κοινωνία του Ισραήλ υπηρετούσε τις θείες επιταγές και τη βούληση του Γιαχβέ, του άσαρκου Λόγου του Θεού και η δε κοινωνία του Βυζαντίου υπηρετούσε τις θείες επιταγές και τη βούληση του σεσαρκωμένου Λόγου του Θεού.

Επομένως, το πολυθεϊστικό περιβάλλον της Ρώμης και της Ελλάδας επηρέασε βαθύτατα τις σχέσεις των ενηλίκων με τον παιδικό πληθυσμό, για αυτό η κατάληξη αυτών των σχέσεων απέβη τραγική για τα παιδιά,

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

ενώ το μονοθεϊστικό αληθινό περιβάλλον του Βυζαντίου και του Ισραήλ, που επηρέασε, επίσης, βαθύτατα τις σχέσεις των ενηλίκων με το παιδικό πληθυσμό είχε ως αποτέλεσμα η κατάληξη αυτών των σχέσεων να αποβεί η καλύτερη δυνατή για τα παιδιά. Από όλα τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε, ότι η θρησκεία επηρεάζει βαθύτατα μεταξύ άλλων, και τις σχέσεις των ατόμων μεταξύ τους.

Ο Ιουδαϊσμός εξύψωσε τις σχέσεις γονέων και τέκνων δια των προτύπων τα οποία είχαν ως σημείο αναφοράς την αγάπη. Στον Χριστιανισμό η έμπρακτη αγάπη του άσαρκου και του σεσαρκωμένου Λόγου του Θεού στα παιδιά και την παιδική ηλικία αποτέλεσε το έναυσμα όχι μόνον για την εξύψωση αλλά και την τιμητική πρόκριση της παιδικής ηλικίας, με την έννοια της ελεύθερης και ανεξέταστης μεταλήψεως των Τιμίων Δώρων.

Όπως ο Ιησούς Χριστός δεν στέρησε την παρουσία του στα μικρά παιδιά, που έτρεχαν προς το μέρος Του για να λάβουν την ευλογία Του, αλλά τουναντίον τους έδωσε το προνόμιο της εγγύτητας του προσώπου Του, έτσι και οι Ιεροί Κανόνες αναγνωρίζουν το μεγαλείο της παιδικής αθωότητας, και αποκλείουν την κανονική ευθύνη και επιτίμησή τους με στέρηση της Θείας Κοινωνίας.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Πηγές / Βοηθήματα

- Αλιβιζάτος, Α. (1949). *Οι Ιεροί Κανόνες*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Bruckner, J. (2008). *Understanding the Bible Commentary: Exodus*. Washington: Baker Academic.
- Bruder, C. (1993). *Ταμείον της Αγίας Γραφής: Καινή Διαθήκη*. Επιμέλεια: π. Ι. Διώτης, Γ' έκδοση. Αθήνα: Ωφέλιμο Βιβλίο.
- Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον, Ὁμιλία Η΄*, PG 29, 180.
- Carroll, J. (2012). *Luke: A Commentary*. USA: John Knox Press.
- Dale Brunen, F. (2012). *The Gospel of John: A Commentary*. USA: Grand Rapids.
- Dunn, J. (2003). *Commentary on the Bible*. UK: Eerdmans Publications.
- Edwards, J. (2015). *The Gospel according to Luke*. England: Grand Rapids.
- France, R. (2002). *The Gospel of Mark*. USA: The Paternoster Press.

- Green, J. (1997). *The Gospel of Luke*. UK: Grands Rapids.
- Hughes, R. (1985). *First Corinthians*. Chicago: Moody Press.
- Hatch, E. (1993). *Ταμείο της Αγίας Γραφής*. Αθήνα: Ωφέλιμο Βιβλίο.
- Johnson, L. (1991). *The Gospel of Luke*. Minnessota: The Liturgical Press.
- Keener, C. (1999). *A Commentary on the Gospel of Matthew*. Cambridge: Eerdmans Publishing, Grand Rapids.
- Λέοντος Στ' του Σοφού, *Διάταξις* IZ, PG 107, 457.
- Longman, T. (2013). *Old Testament Commentary Survey*. Washington: Baker Academic.
- MacArthur, J. (2009). *Luke Commentary*. USA: Moody Publishers.
- Migne J. P. *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, Parisiis 1857-1866 (=PG).
- Morris, L. (1992). *The Gospel according to Matthew*. USA: Eerdmans Publishing.
- Νικοδήμου μοναχού & Αγαπίου ιερομονάχου. (1991). *Πηδάλιον τῆς Νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἀγίας καὶ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἥτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν*

Αγίων Οικουμενικῶν τε καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ θείων πατέρων. Ακριβής ανατύπωση της Γ' έκδοσης του 1864. Θεσσαλονίκη: Ρηγόπουλου.

- Phillips, J. (2004). *Exploring the Gospel of Mark*. USA: Kregel Publications.
- Ράλλη, Γ. & Μ. Ποτλή (2002). *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Τερῶν Κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν Τερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, Ανατύπωση της έκδοσης του 1852, 1853, 1854* Αθήνα: Γ. Χαρτοφύλακος. (Τόμοι 2<sup>ος</sup> / 3<sup>ος</sup> / 4<sup>ος</sup>).
- Reid, B. (2005). *The Gospel according to Matthew*. USA: Liturgical Press.
- Skinner, J. (1930). *Genesis: The International critical commentary*. Edinburgh: T and T Clark.
- Τρεμπέλας, Π. (1951). *Υπόμνημα εις το κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*. Αθήνα: Η ζωή.
- Τρεμπέλας, Π. (1972). *Υπόμνημα εις το κατὰ Λουκάν Εὐαγγέλιον*. Αθήνα: Σωτήρ.
- Τρεμπέλας, Π. (1969). *Υπόμνημα εις το κατὰ Ιωάννην Εὐαγγέλιον*. Αθήνα: Σωτήρ.

## **Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία**

---

- Τρεμπέλας, Π. (1969). *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*. Αθήνα: Σωτήρ.
- Τρεμπέλας, Π. (1956). *Υπόμνημα εις τας Επιστολάς της Καινής Διαθήκης*. Τόμ. Α'. Αθήνα: Σωτήρ.
- Τρεμπέλας, Π. (1956). *Υπόμνημα εις τας Επιστολάς της Καινής Διαθήκης*. Τόμ. Β'. Αθήνα: Σωτήρ.
- Τρεμπέλας, Π. (1959). *Υπόμνημα εις τας Επιστολάς της Καινής Διαθήκης*. Τόμ. Γ'. Αθήνα: Σωτήρ.
- Von Rad, G. (1966). *Deuteronomy: A Commentary*. Philadelphia: Westminster Press.
- Wiersbe, W. (2007). *The Wiersbe Bible Commentary*. Canada: David Cook.

### Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

#### **Μονογραφίες, άρθρα, μελέτες, πραγματείες, μεταφρασμένα έργα**

- Αθανασοπούλου, Μ. (Ιανουάριος – Μάρτιος 2010). «Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα παιδιά στην Αρχαία Ελλάδα». *Το βήμα του Ασκληπιού*, τόμ. 9, τεύχ. 1<sup>ο</sup>, σ. 52-60. Αθήνα.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

- Balsdon, J. (1984). *Οι Ρωμαίες γυναίκες: Η Ιστορία και τα έθιμά τους*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Blanck, H. (2004). *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των Αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων*. Μτφρ. Μουστάκα, Α. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Borneman, E. (2001). *Η Πατριαρχεία: Η προέλευση και το μέλλον του κοινωνικού μας συστήματος*. Μτφρ. Κουρντόβικ, Δ. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Garnsey, P. & Saller, R. (1998). *Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία: Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτισμός*. Μτφρ. Αναστασιάδη, Β. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Γιαννακοπούλου, Ε. (2004). *Η περί εσχάτων διδασκαλία κατά τα Πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων και τους Ιερούς Κανόνες. Η μετά θάνατον ζωή μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία. Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα 2004.
- Γιαννόπουλος, Β. (2011). *Ιστορία και Θεολογία των Οικουμενικών Συνόδων*. Αθήνα: Έννοια.
- Goulloy, A. (1998). *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*. Μτφρ. Τσοχανταρίδου, Σ. & Odorico, P. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Dansiman, S. (1969). *Βυζαντινός Πολιτισμός*. Μτφρ. Δετζώρτζη, Δ. Αθήνα: Ερμείας.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

- Δημόπουλος, Π. (1933). *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων*. Αθήνα: Τιλπέρογλου.
- Herbert, H. (1995). *Ο κόσμος του Βυζαντινού Βιβλίου: Γραφή και ανάγνωση στο Βυζάντιο*. Μτφρ. Βασιλάρου, Γ. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Ισηγόνης, Α. (1964). *Ιστορία της Παιδείας*. Αθήνα: Αφοί Κλεισούνη.
- Καϊμάκης, Δ. (2000). *Οι θεσμοί της Παλαιάς Διαθήκης*. Αθήνα: Simbo.
- Καρζής, Θ. (1998). *Η παιδεία στο Μεσαίωνα: Δυτική Ευρώπη – Βυζάντιο – Ισλάμ*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Καψάνης, Γ. (2003). *Η ποιμαντική διακονία κατά τους Ιερούς Κανόνες*, Αθήνα: Άθως.
- Kislinger, E. (1988). «Η Γυναικολογία στην καθημερινή ζωή του Βυζαντίου». *Πρακτικά Α' Συνεδρίου με θέμα: "Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο: Τομές και συνέχειες στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Παράδοση"*. Αγγελίδη, Χ. Αθήνα 15-17 Σεπτεμβρίου 1988, σ. 135-145. Αθήνα: Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών & Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Κόννολυ, Π. & Ντοτζ, Χ. (2001). *Η Αρχαία πόλη: Η ζωή στην Αθήνα και στη Ρώμη*. Αθήνα: Πατάκη
- Κοντοστεργίου, Δ. (1991). *Αι Οικουμενικαί Σύνοδοι*. Θεσσαλονίκη: Ανδρονάκη.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

- Κουκουλές, Φ. (1981). *Βυζαντινών βίος και Πολιτισμός*. Τόμ. Β'. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κουκουλές, Φ. (1981). *Βυζαντινών βίος και Πολιτισμός*. Τόμ. Δ'. Αθήνα: Παπαζήση.
- Lemerle, P. (2001). *Ο πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*. Μτφρ. Νυσταζοπούλου – Πελεκίδη, Μ. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Lossky, V. (1964). *Η μυστική Θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας*. Μτφρ. Πλευράκη, Σ. Θεσσαλονίκη: Ο Ευαγγελιστής Μάρκος.
- Ματσούκας, Ν. (1996). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'. Έκθεση της ὀρθόδοξης πίστεως σέ ἀντιπαράθεση μέ τή δυτική χριστιανοσύνη, Φιλοσοφική καί Θεολογική Βιβλιοθήκη 3*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Marrou, H. (2009). *Ιστορία Εκπαίδευσης στην Αρχαιότητα. Ο Ελληνικός κόσμος*. Μτφρ. Σερέτη, Β. Αθήνα: Δαίδαλος.
- Μέντζος, Κ. & Μειμάρης, Δ. (1982). "Επαρχιακά Ευαγή Ιδρύματα μέχρι το τέλος της Εικονομαχίας". *Βυζαντινά, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών*, τόμ. 1<sup>ος</sup>, σ. 243-308. Θεσσαλονίκη.
- Μενεβίσογλου, Π. (1990). *Ιστορική εισαγωγή εις τους Κανόνες της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: Ιερά Μητρόπολη Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

- Μπούμης, Π. (2003). *Κανονικόν Δίκαιο*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Νικολάου, Κ. (2005). *Η γυναίκα στη Μέση Βυζαντινή Εποχή: Κοινωνικά πρότυπα και καθημερινός βίος στα Αγιολογικά κείμενα*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Ξενίδου – Shield, B. (2001). *Οι γυναίκες στην Ελληνική Αρχαιότητα*. Αθήνα: Ερμής.
- Παπαγιάννη, Ε. (1986). “Οι κληρικοί των Βυζαντινών γυναικείων μονών και το άβατο”. *Βυζαντιακά*, τόμ. 6<sup>ος</sup>, σ. 77-93. Θεσσαλονίκη.
- Πλακογιαννάκης, Κ. (2002). *Δημόσιος και Ιδιωτικός βίος των Βυζαντινών: Γλώσσα, Γράμματα, παιδεία, Υμνογραφία, Χρονολογικό Σύστημα*. Αθήνα: Κυρομάνος.
- Πουλάκου, Ε. & Ρεμπελάκου, Δ. (Ιούνιος 2007). «Το παιδί και η υγεία του στη Βυζαντινή εποχή». *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τεύχ. 103, σ. 20-27. Αθήνα.
- Reble, A. (1990). *Ιστορία Παιδαγωγικής*. Μτφρ. Χατζηστεφανίδη, Σ. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Rice, T. (1972). *Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός βίος των Βυζαντινών*. Μτφρ. Βώφου, Φ. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Ροδόπουλος, Π. (2005). *Επιτομή Κανονικού Δικαίου*. Θεσσαλονίκη: Μυγδονία.

- Τρωιάνος, Σ. (2011). *Οι πηγές του βυζαντινού δικαίου*, Γ' έκδ., Αθήνα: Σάκκουλα.
- Φειδάς, Β. (1972) «Ίστορικοκανονικαὶ καὶ Ἐκκλησιολογικαὶ προϋποθέσεις Ἑρμηνείας τῶν Ἱερῶν Κανόνων», *ΕΕΘΣΠΑ* 18, σ. 235-286.
- Flaceliere, R. (1974). *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων*. Μτφρ. Βανδώρου, Γ. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Χρήστος, Π. (2006). *Ελληνική Πατρολογία: Περίοδος θεολογικής ακμής*. Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος.
- Χριστινάκης, Π. (1986). *Τα υποκειμενικά στοιχεία του άδικου κατά τους Ιερούς Κανόνες*, Αθήνα: Συμμετρία.
- Χριστινάκης, Π. (1978). *Η απόπειρα εκκλησιαστικού εγκλήματος, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή*, Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Walter, G. (2002). *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*. Αθήνα: Παπαδήμα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

**Μονογραφίες, άρθρα, μελέτες, πραγματείες**

- Adkins, L. *Handbook to Life in Ancient Rome*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, M. & Vidal-Naquet P. (1977). *Economic and Social history of Ancient Greece: An Introduction*. UK: Billing and Sons publishing.
- Beaumont, L. (2012). *Childhood in Ancient Athens*. New York: Routledge.
- Bennett, H. (2002). *Injustice made Legal: Deuteronomic Law and the plight of windows, strangers and Orphans in Ancient Israel*. Michigan: Eerdmans Publication.
- Bonner, S. (1977). *Education in Ancient Rome: From the Elder Cato to the Younger Pliny*. Cambridge: Methuen and Co Ltd.
- Broadbent, M. (1968). *Studies in Greek Genealogy*. Leiden: Brill Publication.
- Bloomer, M. (2011). *The School of Rome: Latin Studies and the Origins of Liberal Education*. Los Angeles 2011.

- Burch, T. (1972). *Some Demographic determinants of average household size: An analytic approach*. Laslett, P. & Wall, D. *Household and Family in Past time*. Cambridge: Taylor and Francis.
- Casson, L. (1998). *Everyday life in Ancient Rome*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Clarke, J. (1992). *The Houses of Roman Italy 100BC-AD250. Ritual Space and Decoration, Illustrated*. Columbia: University of California Press.
- Congardeau, M. (1993). «Regards sur l' enfant nouveau ne a Byzance». *Revue des etudes Byzantines*, vol. 51, n.1, p. 161-176. Paris.
- Cowel, F. (1980). *Life in the Ancient Rome*. New York: The Berkley Publishing Group.
- D' Ambra, E. (2007). *Roman Women*, New York: Cambridge University Press.
- Davis, W. (1914). *A Day in the old Athens: A picture of Athenian life*. New York: Booksellers.
- De Ceus, C. (1976). *The tribes of Israel Assen*. Amsterdam: GBPress.
- Demand, N. (1994). *Birth, Death and motherhood in classical Greece*. London: John Hopkins Press.

- Evans, J. (1991). *War, Women and Children in Ancient Rome*. London: Routledge.
- Frier, B. (1984). «Roman life Expectancy: The Pannonian Evidence». *Phoenix* 37, p. 328-344. USA: Harvard University Press.
- Frier, B. (1983). «Roman life Expectancy: Ulpian's evidence». *Harvard Studies in Classical Philology*, vol. 86, p. 213-251. USA: Harvard University Press.
- Garland, R. (1998). *Daily life of the Ancient Greeks*. London: Greenwood Press.
- Giacobello, F. (2008). *Larari Pompeiani: Iconografia e culto dei Lari in ambito Domestico*. Milano: Edizioni Universitarie.
- Golden, M. (1990). *Children and Childhood in Classical Athens*. UK: John Hopkins University Press.
- Goldberg, H. (2003). *Jewish Passengers: Cycles of Jewish life*. Berkley: University of California Press.
- Gohwald, N. (1979). *The Tribes of Yahweh: A Sociology of the religion of Liberated Israel 1250-1050 BCE*. London: Orbis Book Sheffield Academic Press.
- Hallett, J. (1984). *Fathers and Daughters in Roman Society: Women and the Elite family*. New Jersey: Princeton University Press.

- Harris, W. (1980). «Towards a study of the Roman Slave trade». *Memoirs of the American Academy in Rome*, vol. 36, p. 117-140. USA: University of Michigan Press.
- Hooker, J. (1980). *The Ancient Spartans*. UK: Billing and Sons publishing.
- Hopkins, K. (1966). «On the Probable age structure of the Roman population». *Population Studies*, vol. 20, p. 245-264. USA: Taylor and Francis Ltd.
- King, L. & Stager, L. (2001). *Life in Biblical Israel*. Lousville: Westminster John Knox Press.
- Lacey, W. (1968). *The Family in Classical Greece*. London: Cornell University Press.
- Laiou, A. (2009). *Family Structure and the Transmission of property*. Haldon, J. *A social History of Byzantium*. UK: Blackwell Publishing.
- Lemche, N. (1985). *Anthropological and Historical studies on the Israelite society before the Monarchy*. Leiden: Brill Publication.
- Meyers, C. (1988). *Discovering Eve: Ancient Israelite women in Context*. New York: Oxford University Press.
- McNutt, P. (1999). *Reconstructing the Society of Ancient Israel*. London: John Knox Press.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

- Miller, T. (2003). *The Orphans of Byzantium: Child in the Cristian Empire*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Noailles, P. & Dain, A. (1944). *Les Nouvelles de Leon vi le sage*. Paris: P. Noailles – A. Dain.
- Ogden, D. (2009). *Bastardy and Fatherlessness in Ancient Greece*. Huber, S. & Ratzan, D. *Growing up fatherless in Antiquity*. UK: Cambridge University Press.
- Patterson, C. (2001). *The family in Greek history*. UK: Harvard University Press.
- Pedersen, J. (1949). *Israel. Its life and Culture*. London: Brill Publication.
- Pitarakis, B. (2009). *The material culture of Childhood in Byzantium*.
- Papaconstantinou, A. & Talbot, A. *Becoming Byzantine: Children and Childhood in Byzantium*. USA: Harvard University Press.
- Porter, J. (1967). *The Extended Family in the Old Testament*. London: Edutext Publication.
- Rautman, M. (2006). *Daily life in the Byzantine Empire*. USA: Greenwood Press.
- Riggsby, A. (2010). *Roman law and the legal world of the Romans*. USA: Cambridge University Press.

- Rixon, S. (1988). *The Roman Mother*. Sydney: Croom Helm. Rogerson, J. & Davies, P. (1989). *Old Testament world*. Cambridge: John Knox Press.
- Shelton, J. (1998). *As the Romans did: A source book in the Roman Social History*. New York: Oxford University Press.
- Sherbok-Cohn, D. (2003). *Judaism: History, Belief and practice*. London: Routledge.
- Schulz, F. (1942). «Roman Registers of Births and Birth Certificates». *Journal of Roman Studies*, vol. 32, p. 78. USA: Muzeum Historii Polski.
- Stager, L. "The Archaeology of the Family in Anient Israel". *BASOR* 260, p. 1-35. USA: The American School of Oriental Research.
- Talbot, A. (2009). *The death and Commemoration of Byzantine Children*. Papaconstantinou, A. & Talbot, A. *Becoming Byzantine: Children and Childhood in Byzantium*. USA: Harvard University Press.
- Toorn, K. (1996). *Family religion in Babylonia, Syria and Israel: Continuity and Changes in the forms of Religious life*. Brill Publications.
- Veyne, P. (1987). *A History of private Life: From Pagan to Byzantium*. USA: Harvard University Press.
- Wilkins, A. (1908). *Roman Education*. UK: Cambridge University Press.

## *Η Κανονική προστασία της παιδικής ηλικίας κατά την πρώτη χριστιανική χιλιετία*

---

- Woodhull, M. (2012). *Imperial mothers and Monuments*. Peterson, L. & Mitchel, D. *Mothering and Motherhood in Ancient Greece and Rome*. USA: University of Texas Press.

### Ηλεκτρονικές Πηγές

- <http://www.ecpatr.org>, Ημ. Προσπέλασης: 15/09/2017.